O. KUULI

ÜHISE VÕITLUS-LIPU ALLA

EKP KESKKOMITEE PARTEI AJALOO INSTITUUT
NLKP KESKKOMITEE MARKSISMI-LENINISMI INSTITUUDI
FILIAAL

O. KUULI

ÜHISE VÕITLUSLIPU ALLA

(EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI VÕITLUS
SIDEMETE TUGEVDAMISE EEST
TÖÖRAHVA HULKADEGA
AASTAIL
1929—1934)

10-389

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

K 91
3KP(E)

Ümbrispaberi kujundanud
L. Kruusmaa

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

EESSÕNA

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uue programmi projektis rõhutatakse ühiskonnateaduste suurt osa kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil. Ühiskonnateadused moodustavad ühiskonna arengu juhtimise teadusliku aluse ja on ühtlasi tähtsaks relvaks partei ideoloogilises võitluses. Programmi projektis on öeldud: «Ühiskonnateadused peavad ka edaspidi resoluutselt välja astuma kodanliku ideoloogia vastu, parempoolse sotsialismi teooria ja praktika vastu, revisionismi ja dogmatismi vastu ning kaitsma marksismi-leninismi printsiipide puhtust.»[1]

Teiste ühiskonnateaduste seas tõstetakse programmi projektis esile meie partei ajaloo uurimist: «Suure tähtsusega on Kommunistliku Partei ja nõukogude rahva võidukate, elu kontrolli läbi teinud ajalooliste kogemuste, sotsialismi maailmasüsteemi ning ülemaailmse kommunistliku ja töölisliikumise arengu seaduspärasuste uurimine.»

Need programmi projekti seisukohad on aluseks ka Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo teaduslikule läbitöötamisele. Eesti kommunistide kangelasliku võitluse ajaloo populariseerimine aitab meil võidelda kodanliku ideoloogia jäänustega, aitab kasvatada meie töötajates kommunistlikku ellusuhtumist.

Eestimaa Kommunistliku Partei ajalugu on aga seni veel võrdlemisi puudulikult läbi töötatud. Kuigi mõnede perioodide kohta — Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja ajajärk, sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastad (1920—1924) — on ilmunud juba mõned monograafilised uurimu-

[1] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Projekt. Tallinn, 1961, lk. 113—114.

sed ja hulk artikleid, siis on ometi ka selliseid ajajärke, mida tänini pole veel põhjalikult tundma õpitud.

Ühele suhteliselt vähe uuritud EKP ajaloo perioodile, nimelt majanduskriisi ja parlamentarismi kokkuvarisemise ajajärgule (aastad 1929—1934), on pühendatud käesolev töö.

Esimesi samme EKP ajaloo selle perioodi sündmuste valgustamisel tegid mitmed partei juhtivad tegelased küll juba 1930-ndatel aastatel. Esile võib siin tõsta J. Anveldi, H. Pöögelmanni, O. Rästase, J. Reeseni, O. Alase raamatuid ja artikleid.[2] Nendes on marksistlikult analüüsitud Eesti majandust, kodanliku valitsuse poliitikat ja töölisliikumise probleeme. Konspiratsiooni kaalutlustel ei ole nendes töödes aga toodud konkreetseid andmeid illegaalsete parteiorganisatsioonide tegevuse kohta. Neis on kohati tunda EKP Keskkomitee tolleaegsete ekslike seisukohtade mõju (parempoolsuse ohu ülehindamine EKP-s jne.).

Teatud tähtsus EKP ajaloo periodiseerimise küsimuses oli N. Karotamme ettekandel Eesti NSV Teaduste Akadeemia sessioonil 1947. aastal.[3] Selles ettekandes on ühtlasi õigesti kritiseeritud mõningaid Eestimaa Kommunistliku Partei vigu 1930-ndate aastate alguses.

Nõukogude Eesti ajaloolaste töödest sellel alal tuleks esijoones märkida E. Plotniku kandidaadi-dissertatsiooni.[4] Selles töös on antud üsna põhjalik ülevaade majanduskriisist ja sisepoliitilisest olukorrast Eestis 1930-ndate aastate alguses, esitatakse andmeid ka töölisklassi võit-

---

[2] J(a a n) A(n v e l t), EKP programmi küsimus, «Klassivõitlus» nr. 100—101, oktoober-november 1928, veerud 1—8; Lorikogu valimised Eestis, «Klassivõitlus» nr. 109—110, juuli-august 1929, veerud 15—26. H. P ö ö g e l m a n n, Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis, Leningrad, 1936, 108 lk.; Majandusline kriis Eestis, Leningrad, 1932, 59 lk. O. R ä s t a s, Lühikene ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest, Leningrad, 1934, 210 lk. J. R e e s e n, Revolutsiooni kandvate jõudude hindamisest Eestis, Leningrad, 1933, 78 lk. E. A l a s, Pahempoolsete ametiühisuste mõnedest ülesannetest Eestis, «Klassivõitlus» nr. 152, veebruar 1933, lk. 14—23; 1932. a. streigivõitluse õppetunnid Eestis, «Klassivõitlus» nr. 154, aprill 1933, lk. 20—26, jt.

[3] N. K a r o t a m m, Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei ajaloo küsimusi, «Eesti Bolševik» nr. 15, 1947, lk. 19—43.

[4] E. P l o t n i k, Kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemine maailma majanduskriisi aastatel ja fašistliku diktatuuri kehtestamine Eestis (1929—1934) [kandidaadi-dissertatsiooni käsikiri], Tartu, 1954, 289 lk.

luse kohta tol ajal. Üsna pealiskaudseks ja lünklikuks jääb E. Plotniku dissertatsioonis aga Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuse käsitlus. Siin on autor piirdunud peamiselt mõningate EKP Keskkomitee pleenumite otsuste ja lendlehtede refereerimisega. Lugeja ei saa siit konkreetset pilti sellest, kuidas partei tegelikult töötas tol ajal, millised olid tema illegaalsed organisatsioonid, milliste meetoditega töötati legaalsetes organisatsioonides jne. Samuti ei ole kriitiliselt analüüsitud Eestimaa Kommunistliku Partei tolleaegseid otsuseid ja seisukohti.

Analoogiliste puuduste all kannatab ka vastav osa Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi poolt välja antud «Eesti NSV ajaloos».[5]

Sammuks edasi 1930-ndate aastate EKP ajaloo uurimise alal on M. Pesti ulatuslik artikkel «Nõukogude võimu võit Eestis».[6] Selles on antud õige kriitiline hinnang Eestimaa Kommunistliku Partei mõnedele «pahempoolsetele» vigadele majanduskriisi ajal. Samuti on siin sügavamalt analüüsitud sotside partei lagunemist. Kuna aga selles artiklis peamine tähelepanu on pööratud 1930-ndate aastate teisele poolele, siis annab ta üsna vähe faktilist materjali parteiorganisatsioonide töö kohta 1930-ndate aastate alguses.

Üksikuid EKP ajaloo vaadeldava perioodi küsimusi on puudutanud ka Õ. Elango, A. Raadik ja I. Sildmäe oma kandidaadi-dissertatsioonides ja A. Liebman pikemas artiklis.[7] Need tööd on aga pühendatud põhiliselt kas eelneva või järgneva ajalooperioodi uurimisele, seetõttu ei anna nad vähegi terviklikku ülevaadet EKP tegevusest majanduskriisi ajal.

---

[5] Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk. Toimetanud G. Naan. Tallinn, 1957, lk. 474—476.

[6] М. Пести, Победа Советской власти в Эстонии. Сборник статей «Под знаменем Октября», Москва, 1959, стр. 145—199.

[7] Õ. Elango, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929) [kandidaadi-dissertatsiooni käsikiri], Tallinn, 1954, 399 lk. Vt. samuti Õ. Elango, Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), Tallinn, 1958, 154 lk. А. К. Радик, Борьба трудящихся Эстонии за свержение фашистской диктатуры (1934—1940) [kandidaadi-dissertatsiooni käsikiri], Москва, 1957, 546 стр. И. Я. Сильдмяе, Борьба за восстановление Советской власти в Эстонии (1934—1940) [kandidaadi-dissertatsiooni käsikiri], Тарту, 1952, 262 стр. А. Либман, Революционная борьба трудящихся в 1920—1929 гг. Сборник статей «Под знаменем Октября», Москва, 1959, стр. 92—144.

Eestimaa Kommunistliku Partei legaalse töö üksikuid vorme 1930-ndate aastate esimesel poolel käsitlevad oma artiklites Õ. Elango, V. Krinal ja D. Rudnev.[8]

Huvitavat materjali Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuse kohta majanduskriisi ajal sisaldab mälestuste kogumik «Karastumine» (kuigi selles esineb ka üksikuid faktilisi väärratusi) ja V. Riisi mälestusteraamat «Kolmandat teed ei ole».[9]

Viimastel aastatel on ka nende ridade kirjutaja, tegeldes materjali kogumisega EKP ajaloo kohta majanduskriisi ja fašistliku diktatuuri ajal, avaldanud artikleid ja ülevaateid üksikutest selle perioodi küsimustest.[10]

Kuigi käesolevas töös tehakse esmakordselt katset konkreetse faktilise materjali alusel põhjalikumalt analüüsida Eestimaa Kommunistliku Partei olukorda ja võitlust majanduskriisi aastatel, ei taotle autor veel ammendava vastuse andmist kõigile EKP tolle perioodi tegevusega seotud probleemidele. Peatähelepanu on töös pööratud vahenditele ja meetoditele, mille abil partei tugevdas oma sidemeid töörahvaga. Tihe side töötavate massidega on olnud ja on ka tänapäeval kõigis maades kommunistlike parteide eduka tegevuse põhieelduseks. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli kodanliku diktatuuri ajal võidelda sügaval põranda all. Kodanluse verine terror andis

---

[8] Õ. Elango, Tõe ja teadmiste poole, «Rahva Hääl», 4. nov. 1960. V. Krinal, Eesrindlik teadlane ja töörahva huvide eest võitleja, «Eesti Kommunist» nr. 12, 1957, lk. 16—21. D. Rudnev, Tööliste ja kehvikute ajaleht, «Eesti Kommunist» nr. 5, 1961, lk. 9—19.

[9] Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn, 1958, 458 lk. V. Riis, Kolmandat teed ei ole, Tallinn, 1960, 282 lk.

[10] Eesti kommunistide Augustikonverents. «Eesti Kommunist» nr. 7, 1959, lk. 46—56; Illegaalne kommunistlik ajakirjandus Eestis 1930-ndail aastail, «Keel ja Kirjandus» nr. 7, 1960, lk. 397—406; Eestimaa Kommunistliku Partei tööst intelligentsi seas kolmekümnendatel aastatel, «Looming» nr. 7, 1960, lk. 1079—1088; koos A. Liebmaniga, Ühest eesti töölisparteist, «Eesti Kommunist» nr. 6, 1961, lk. 22—33; Meremeeste hulgas, «Rahva Hääl», 16. okt. 1959; Võitlustee etapp (Suure-Kõpu parteiorganisatsiooni tööst), «Rahva Hääl», 2. nov. 1960; Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni tegevusest, «Edasi», 5. nov. 1960; Töörahva ühisrinde eest, «Rahva Hääl», 30. mai 1961; Töötute liikumine 1930-ndail aastail, «Edasi», 7. juuni 1961, jt.

sageli ränki lööke kommunistliku partei organisatsioonidele. Paljud silmapaistvad partei tegelased tapeti või heideti aastakümneteks vanglatesse. Sellistes tingimustes oli sidemete kindlustamine ja tugevdamine töörahva hulkadega väga raske, samal ajal aga ka erakordselt tähtis ülesanne.

Partei sidemete kindlustamine töörahvaga on tihedalt seotud ühisrinde-taktika rakendamisega. Võitlus töölisklassi ühtsuse eest on alati olnud kommunistide tegevuse tulipunktis. Oma ajaloo kõigil etappidel on meie partei halastamatult paljastanud töölisklassi ridade lõhestajaid, — reformiste-kokkuleplasi, iga liiki revisioniste ja dogmaatikuid. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmi projektis kirjutatakse: «Töölisklassi maailmaajaloolise missiooni täitmise tähtsaks tingimuseks on tema ridade lõhestatuse likvideerimine. Mono-liitse töölisklassi ees, kes on ühtne oma tegevuses, ei pea vastu ükski imperialismi bastion.»[11]

Muidugi on konkreetne olukord ja sellest sõltuv taktika võitluses töölisklassi ühtsuse eest eri aegadel ja eri maades olnud erinev. 1921. aastal, sõjajärgse revolutsioonilise kriisi ajal, töötas Kommunistlik Internatsionaal välja ühisrinde-taktika põhiseisukohad. Seda taktikat rakendas ka Eestimaa Kommunistlik Partei, arvestades seejuures kohalikke iseärasusi. Eesti kommunistid koondasid töörahva hulki «Töörahva Ühise Väerinna» 12 nõudmise ümber. Nad saavutasid, et organiseeritud töölisklassi valdav enamus toetas kindlalt Eestimaa Kommunistliku Partei seisukohti.

Kodanluse repressioonid 1924. aasta algul ja eriti 1. detsembri ülestõusule järgnenud metsiku terrori laine andsid Eesti revolutsioonilisele töölisliikumisele raske hoobi ja muutsid tunduvalt ka ühisrinde-taktika rakendamise tingimusi.

Kui 1920-ndate aastate alguses enamik ametiühinguid ja teisi legaalseid töölisorganisatsioone oli kommunistliku partei mõju all, siis kapitalismi ajutise stabilisatsiooni aastail õnnestus sotsidel oma positsioone nendes märksa tugevdada. Majanduskriisi ajal aga hakkasid Eesti Sotsialistlikus Töölisparteis kiiresti kasvama pahempoolsed

[11] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Projekt. Tallinn, 1961, lk. 38.

meeleolud, mis viisid sisemiste lahkhelide süvenemisele ja lõpuks kogu partei lagunemisele. Pahempoolsed sotsialistid ja nende mõju all olevad küllaltki rohkearvulised töölishulgad hakkasid järk-järgult mõistma töölisklassi ühise võitluse vajadust. Samal ajal valmistus kodanlus üleminekuks avalikule terrorirežiimile — fašismile.

Kõik need muutused nõudsid korrektiivide tegemist ühisrinde-taktikas. Ühisrinde teravik tuli suunata fašismi kui töölisklassi kõige ohtlikuma vaenlase vastu.

Tõsiseks takistuseks ühisrinde-taktika edukal läbiviimisel 1930-ndate aastate alguses oli Eestimaa Kommunistliku Partei raske organisatsiooniline olukord, aga ka mõningad «pahempoolsed» vead. Käesolevas töös püütakse näidata, kuidas Eestimaa Kommunistlik Partei Kommunistliku Internatsionaali abiga ületas need raskused ja takistused ning hakkas õigesti ellu viima ühisrinde-taktikat fašismivastase võitluse tingimustes.

Töö koosneb viiest peatükist. Esimeses peatükis antakse lühiülevaade 1929.—1933. aasta majanduskriisist Eestis, töölisklassi olukorra halvenemisest ja rahulolematuse kasvust kriisi ajal, samuti fašismi pealetungist. Teine peatükk käsitleb Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioonilist olukorda ja illegaalset tegevust tollel perioodil. Ühtlasi antakse siin ülevaade muudatustest partei organisatsioonilises struktuuris.

Kolmandas peatükis võetakse vaatluse alla legaalse töö vormid, mida EKP kasutas neil aastail. Seejuures peatutakse ainult kõige olulisemate vormide juures, mille kaudu partei tegelikult juhtis proletariaadi klassivõitlust, ega püüta anda ülevaadet kõigist legaalse töö võimalustest. Selle peatüki viimases osas analüüsitakse mõningaid vigu partei tegevuses, mis tulid ilmsiks just seoses legaalse tööga.

Esimesed sammud töölisklassi ühisrinde loomisel kolmekümnendate aastate olukorras on põhiküsimuseks neljandas peatükis. Kuna ühisrinde loomine Eestis oli lahutamatult seotud reformistliku Eesti Sotsialistliku Töölispartei (ESTP) lagunemisega, siis käsitletakse selles peatükis ka viimast küsimust üsna ulatuslikult.

Väga tähtsaks sündmuseks Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloos oli 1934. aasta augustikonverents. Sellel

konverentsil töötati välja EKP taktika alused fašistliku diktatuuri perioodiks. Viies, peatükk annabki ülevaate augustikonverentsist ja tema otsuste ellurakendamisest järgnevatel aastatel.

Raamatu esimeses peatükis on autor kasutanud peamiselt teiste seda perioodi uurinud ajaloolaste ja majandusteadlaste (R. Antonsi, Õ. Elango, E. Plotniku, G. Rekkeri, O. Sepre) töid. Ainult üksikjuhtudel on siin appi võetud veel täiendavaid arhiivimaterjale. Töö teistes osades tuli aga tugineda peamiselt arhiivimaterjalidele, esijoones EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivis (EKPA) leiduvatele dokumentidele. Eriti väärtuslikke ja seni uurijate poolt kasutamata materjale leidis autor Kominterni Eesti Sektsiooni fondist (fond 6495). Palju lisamaterjali ammutati ka Parteiarhiivis leiduvaist kommunistide isiklikest toimikutest.

Mitmete küsimuste selgitamisel tuli kasutada Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (ENSV ORKA) materjale. Tähtsaks allikaks oli käesoleva töö kirjutamisel illegaalne kommunistlik ajakirjandus ja legaalne pahempoolne töölisajakirjandus. On kasutatud ka kodanlikus Eestis ilmunud statistilisi ja majanduslikke ajakirju, statistilisi kogumikke ning kodanlikku ja sotslikku ajakirjandust. Viimatinimetatud allikate puhul on arvestatud nende tendentslikkust ja kohati faktide võltsimist ning seetõttu suhtutud neisse range kriitikaga.

Palju on töö kirjutamisele kaasa aidanud nende seltsimeeste mälestused, kes ise võtsid tol ajal osa revolutsioonilisest töölisliikumisest. Peale Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafondis säilitatavate mälestuste läbitöötamise tuli autoril täiendavate andmete saamiseks vestelda veel paljude seltsimeestega — töölisklassi võitlusest osavõtjatega. Autor avaldab siinkohal tänu seltsimeestele A. Vaarandile, E. Tarkpeale, R. Majakule, J. Ellmanile, V. Veberile, V. Riisile, A. Välisonile, A. Volgeratile, A. Kirikalile, A. Pringile, N. Andresenile, E. Ellmanile ja kõigile teistele, kelle mälestused aitasid selgust tuua paljudesse probleemidesse, mille kohta arhiivimaterjalid olid lünklikud või hoopis puudusid.

Ühtlasi olgu tänatud ka ajalooteaduste kandidaadid seltsimehed A. Liebman, Õ. Elango ja E. Plotnik, kelle

märkused ja nõuanded olid autorile väärtuslikuks abiks töö kirjutamisel.

Autor loodab, et käesolev töö aitab mõningal määral kaasa selleks, et meie töötajad saaksid paremini tundma õppida Eesti kommunistide kangelasliku võitluse ajalugu.

I. KODANLIKU EESTI MAJANDUSLIKUST JA POLIITILISEST OLUKORRAST AASTAIL 1929—1934

1. Majanduskriis Eestis ja töölisklassi olukorra halvenemine

Ülemaailmne majanduskriis aastatel 1929—1933 oli kapitalistliku süsteemi perioodiline ületootmise kriis. Erinevalt Esimese maailmasõja eelsetest kriisidest arenes ta kapitalistliku süsteemi üldkriisi tingimustes. Seetõttu ületas 1929.—1933. a. kriis kõik eelmised oma pika kestvuse, erakordse sügavuse ja laostava mõju poolest. Kriis haaras nii tööstust kui põllumajandust ja kõigutas tugevasti kapitalistliku korra alustugesid.

Raskelt mõjus kriis kapitalistlike suurriikide majandusele. Kriisi ajal langes tööstustoodang Ameerika Ühendriikides 46%, Saksamaal 41%, Prantsusmaal 32% ja Inglismaal 24% võrra. Tohutu ulatuse võttis tööpuudus. Ametlike (kodanluse poolt tunduvalt vähendatud) andmete järgi ulatus 1933. aastal töötute arv 32 tähtsamal kapitalistlikul maal 30 miljonini. Ainuüksi Ameerika Ühendriikides oli töötuid 14 miljonit. Massiline tööpuudus ja tööliste palkade tunduv langus kriisiaastail tõukasid kapitalistlike maade töölisklassi äärmisse viletsusse.

Samal ajal kui kapitalistlik maailm rabeles kriisi tangide vahel, saavutas esimene sotsialismimaa Nõukogude Liit suurepäraseid edusamme oma majanduse arendamisel. Just ülemaailmse majanduskriisi aastail viidi Nõukogude Liidus ellu esimene viie aasta plaan. Selle tulemusena kasvas tööstustoodang nende aastate jooksul rohkem kui kahekordseks. Viisaastakul lasti käiku 1500 uut tööstusettevõtet. Loodi rida uusi tööstusharusid — traktori-, auto-, lennuki-, keemiatööstus jt. Sotsialistlik süs-

teem võitis ka põllumajanduses — töötav talurahvas asus kolhoositeele. Lõplikult likvideeriti Nõukogudemaal tööpuudus. Nõukogude Liidu majanduslik tõus üheaegselt kapitalismi majanduskriisiga demonstreeris kogu maailma töörahvale sotsialistliku majandussüsteemi üleolekut kapitalistlikust.

Eriti rängad olid majanduskriisi tagajärjed imperialistlikest suurriikidest sõltuvatele väikeriikidele. Just asumaade ja sõltuvate riikide saaduste (toorainete, poolfabrikaatide) hindade tugeva alandamise teel kergendasid suurriigid oma majanduslikku olukorda. See aga tähendas asumaade ja sõltuvate riikide töörahvahulkade ekspluateerimise järsku tugevnemist.

Imperialistlikest suurriikidest sõltuvate väikeriikide hulka kuulus ka kodanlik Eesti. Eesti tööstus oli sõjaeelseil aastail välja kujunenud tihedas seoses ülevenemaalise turu nõuetega. Eesti kodanlus aga hoidus kramplikult tihedamatest majanduslikest sidemetest Nõukogude Liiduga. Saanud võimule tänu Saksa, Inglise ja Ameerika imperialistide abile, jäi eesti kodanlus ka majanduse alal imperialistlike suurriikide truuks sulaseks. Väliskapital (esijoones Inglise ja Saksa kapital) vallutas Eesti majanduselus väga mõjukad positsioonid. See kõik tõi kaasa rea tööstusharude allakäigu, kroonilise tööpuuduse ja töörahva materiaalse olukorra halvenemise.

Sõltuvus lääneriikidest andis end eriti teravalt tunda majanduskriisi aastail. Kriisi all kannatavad kapitalistlikud suurriigid vähendasid järsult oma tellimusi Eestist ja alandasid Eesti eksportkaupade hindu. See viis Eesti ekspordi katastroofilisele langusele, millest annab ülevaate alljärgnev tabel.[1]

	Aastad						
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Kogu eksport (miljonites kroonides)	127,1	117,5	96,4	71,1	42,6	45,5	69
Sellest:							
tööstustoodang	45,0	45,1	42,0	27,3	16,1	18,6	28,5
põllumajandussaadused	58,6	55,4	43,4	36,7	23,2	20,6	26,7
metsasaadused	21,5	14,7	9,6	5,7	2,4	5,5	12,7
muud	2,0	2,3	1,4	1,4	0,9	0,8	1,1

[1] Eesti Majandus 1935. a. Eesti Panga aastaraamat. Tallinn, 1936, lk. 82.

Nagu näeme, algas Eesti ekspordi langus juba 1929. aastal. Kõigepealt vähenes põllumajandus- ja metsasaaduste väljavedu. 1930. aastast alates hakkas aga kahanema ka tööstuskaupade eksport. 1932. aastal, s. o. kriisi madalseisu ajal, moodustas eksport ainult ühe kolmandiku kriisieelsest tasemest. Seejuures väljaveo füüsiline maht vähenes tunduvalt vähemas ulatuses, mis kajastas eksportkaupade hindade langust. Ekspordi järsk vähenemine viis paratamatult kogu kodanliku Eesti rahvamajanduse toodangu kiirele langusele.

Tööstuses hakkasid kriisinähted ilmnema põhiliselt alates 1930. aastast. Eriti teravalt riivas kriis suurtööstust (suurtööstuse hulka arvestas tolleaegne statistika ettevõtted, kus töötas üle 20 töölise), mis oli suuremas sõltuvuses välisturust ja väliskapitalist. Rida suurtööstuse ettevõtteid suleti, mitmed neist langesid kesktööstuse hulka. Tööstustoodang langes umbes ühe kolmandiku võrra, tunduvalt vähenes ka tööliste arv. Suurtööstuse allakäiku Eestis majanduskriisi aastail iseloomustavad järgmised andmed:[2]

	Aastad						
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Ettevõtete arv	266	279	273	261	248	268	293
Töötajate arv (aasta keskmine)	30.132	30.885	29.904	27.268	24.876	25.299	29.208
Toodangu väärtus (miljonites kroonides)	120,4	120,3	112,5	95,8	80,7	85,0	103,7

Muidugi ei piirdunud kriisi mõju ainult suurtööstusega. Suurtööstus püüdis välisturgude kaotamist kompenseerida oma mõju laiendamisega siseturul. Konkurentsi teravnemine siseturul viis aga paljud väikeettevõtted laostumiseni.

Vaatleme kriisi mõju tähtsamates tööstusharudes.

Eesti metallitööstus oli juba kodanluse võimu esimestel aastatel teinud läbi raske laostumisprotsessi. Kui 1913. a. töötas sellel alal 11 000 töölist,[3] siis 1929. aas-

[2] Eesti arvudes 1920—1935. Tallinn, 1937, lk. 114; Eesti Majandus 1935. a. Eesti Panga aastaraamat, lk. 79.

[3] O. Karma, Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul (kuni kapitalismi üldkriisi tekkimiseni), «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised» 1952, I kd., nr. 4, lk. 35.

taks oli metallitööliste arv kahanenud 4100-le.[4] Kodanliku Eesti metallitööstus rahuldas peamiselt ainult siseturu nõudeid. Sellest hoolimata kannatas ta tunduvalt kriisi mõjul. Eriti suuri raskusi oli põllutöömasinate turustamisega. See oli tingitud ühelt poolt talurahva ostujõu langemisest, teiselt poolt aga ka tugevast välisvõistlusest. Metallitööstus oli nimelt välismaiste monopolide surve tõttu väga nõrgalt tollidega kaitstud.

1930. aastal müüdi oksjonil naeruväärselt odava hinna eest Vene-Balti tehas, mis oli juba mitu aastat maksujõuetu olnud. 1931. aastal läks oksjoni alla teine metallitööstuse suurettevõte «Dvigatel». Ka mitmed põllutöömasinate tehased, nagu a/s. «Tegur», G. Peetsi meiereimasinate vabrik, olid sunnitud uksed sulgema.

Metallitööstuse üldtoodangu väärtus langes kriisiaastail 7,2 miljonilt kroonilt 5,1 miljonile, vähenedes seega ligi 30 protsendi võrra.[5]

Tekstiilitööstus oli kodanlikus Eestis tööliste arvu ja toodangu väärtuse poolest suurimaks tööstusharuks, kuigi 1913. aasta tasemega võrreldes oli ka siin tunduv allakäik. Majanduskriisi alguses kuulus peaaegu kogu Eesti tekstiilitööstus väliskapitalile. 1928. aastal ühines rida tekstiilitööstuse ettevõtteid suureks sündikaadiks a/s. «Kreenbalt». Uus sündikaat, milles juhtivat osa etendas Saksa kapital, kujunes kohe valitsevaks jõuks tekstiilikaupade tootmisel ja turustamisel Eestis.[6] Majanduskriisi aastail langes tekstiilitööstuse saaduste eksport eriti rängalt. Nii moodustas puuvillase riide ja lõnga väljavedu 1932. aastal ainult 20% 1929. aasta väljaveost.[7] Väliskapitaliste soosiva kodanliku Eesti valitsuse abil õnnestus tekstiilitöösturitel, esijoones aga «Kreenbaltil», kindlustada endale siseturg. Korduvalt tõsteti tekstiilikaupade tolle, mis andis tekstiilitöösturitele vabad käed hindade üleskruvimiseks siseturul. Seejuures olid tööliste palgad tekstiilitööstuses eriti madalad. Kõigest hoolimata lan-

[4] Eesti arvudes 1920—1935, lk. 111.

[5] Eesti Majandus 1935. a. Eesti Panga aastaraamat, lk. 79.

[6] E. Plotnik, Kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemine maailma majanduskriisi aastatel ja fašistliku diktatuuri kehtestamine Eestis (1929—1934) [kandidaadi-dissertatsiooni käsikiri], Tartu, 1954, lk. 42 jj.

[7] Eesti Majandus 1935. a. Eesti Panga aastaraamat, lk. 87.

ges ka tekstiilitööstuse kogutoodangu väärtus kriisiaastail umbes 30 protsendi võrra, ja seda just ekspordi katastroofilise languse tõttu.[8]

Kõige halvemini käis kriisiaastail käsi puidu- ja paberining naha- ja jalatsitööstusel. Puidu- ja paberitööstuse toodangu mahutamisel oli määrav tähtsus välisturul, kus hinnad ja üldse ekspordivõimalused kriisi ajal järsult langesid. Seetõttu ulatus puidutööstuses 1932. aasta toodangu väärtus 1929. aastaga võrreldes ainult 50 protsendini, paberitööstuses 55 protsendini.[9] Umbes sama suur oli langus naha- ja jalatsitööstuses. Raske hoobi Eesti jalatsitööstustele andis Tšehhoslovakkia suurtööstur Bata, kes hoolimata kõrgetest sisseveotollidest suutis edukalt konkureerida Eesti väikeste ja halvasti mehhaniseeritud ettevõtetega.

Väiksemal või suuremal määral tabas kriis ka teisi tööstusharusid. Omamoodi erandi moodustas ainult põlevkivitööstus. Väliskapitali sissetungi tagajärjel hakkas see tööstusharu just kriisiaastail hoogsalt arenema. Kodanlik valitsus tegi omalt poolt kõik, et väliskapitali juurde meelitada. Väliskapital oli vabastatud tulumaksust, tööjõud oli siin eriti odav. Kasumiprotsent investeeritud kapitalilt oli seetõttu erakordselt kõrge. Selle tulemusena kasvas põlevkivi-tooröli tootmine aastail 1929—1933 11,1 miljonilt tonnilt 37,6 miljoni tonnini.[10] Samal ajal alustati ulatuslikult põlevkivibensiini tootmist. Muidugi ei vähendanud mõnesaja töölise rakendamine õli- ja bensiinitööstuses kuigi märkimisväärselt kodanliku Eesti tööstuse katastroofilist allakäiku majanduskriisi aastatel.

Esimesed tunnused agraarkriisi saabumisest ilmnesid Eestis 1927/1928. aastal, 1929. a. esinesid juba kõik kriisi tunnused: kaupade nõudmise vähenemine, paljude põllumajandussaaduste turuhindade langus, talundite võlakoorma kasv jne.[11] Põllumajandussaaduste hindade langus süvenes veelgi järgnevatel aastatel. Võrreldes 1929. aastaga langesid karjasaaduste hinnad 1932. aastaks ligi

---

[8] Eesti Majandus 1935. a. Eesti Panga aastaraamat, lk. 79.
[9] Sealsamas.
[10] Sealsamas, lk. 83.
[11] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tallinn, 1957, lk. 199—200.

60 protsenti ja põllusaaduste hinnad 34 protsenti.[12] Selline hindade langus andis kodanliku Eesti põllumajandusele raske hoobi.

Kuigi põllumajandussaaduste tootmise maht kriisiaastail ei vähenenud, vaid isegi pisut suurenes (talupojad püüdsid hindade langust esialgu kompenseerida toodangu tõstmisega), langes põllumajanduse kogutoodangu väärtus kriisiaastail peaaegu poole võrra. Kui 1928/1929. aastal oli põllumajanduse kogutoodangu väärtus 256,8 milj. krooni, siis 1932/1933. aastal ulatus see kõigest 133,3 miljoni kroonini.[13] Põllumajandussaaduste hinnad langesid tunduvalt rohkem kui tööstussaaduste hinnad. See viis talundite rahaliste tulude kiirele vähenemisele. Et ennast kriisitingimustes kuidagi vee peal hoida, püüdsid paljud talupidajad (eriti kehvikud ja keskmikud) miinimumini kärpida rahalisi kulutusi. Kujunes välja omapärane kallak naturaalmajandusele — tööstussaadusi hakati asendama kodus valmistatutega. Talupojad olid sageli sunnitud loobuma isegi kulutustest, mis olid seotud põllutööriistade ja -masinate, väetiste, loomasööda ja teiste tootmisvahendite soetamisega. On selge, et niisugused abinõud ähvardasid viia põllumajandusliku tootmise üldisele langusele ja süvendasid omakorda kriisi neid kaupu tootvates tööstusharudes.

Kuid isegi selline meeleheitlik kokkuhoid ei päästnud talundeid võlakoorma kasvust ja oksjonihaamrist. Kui 1929. aastal ulatus talurahva üldine võlasumma 54,3 miljoni kroonini, siis 1932. aastaks oli see kasvanud juba 115 miljoni kroonini.[14] Võlgades oli kaugelt üle poole kõigist taludest. Eriti raskelt rõhus võlakoorem kehvikuid. Võlad moodustasid kehvikute varanduse väärtusest umbes poole. Iga aasta müüdi sadu talusid oksjonil.

Kodanlik valitsus kaitses oma majanduspoliitikaga igati kulakluse huvisid ja püüdis kriisiraskusi veeretada proletariaadi ja kehvikute kaela. Just seda eesmärki teenis viljamonopoli kehtestamine. 1930. aastal kuulutati rukki sissevedu riigi ainuõiguseks, 1934. aastal kehtestati riigimonopol ka nisu sisseveole. Praktiliselt tegi see lõpu

---

[12] Eesti arvudes 1920—1935, lk. 230.

[13] Sealsamas, lk. 74—75.

[14] E. Plotnik, Kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemine..., lk. 74.

toiduteravilja impordile. Majandusministeeriumi kohustati talupoegadelt vilja kokku ostma kindlate, valitsuse poolt kehtestatud hindadega. Seejuures vilja kokkuostuhinnad ületasid maailmaturu hinnad ligikaudu kahekordselt.[15] See tähendas, et iga aasta tuli riigi eelarvest maksta viljamüüjatele miljonitesse kroonidesse ulatuv summa n.-ö. preemiaks. Raha selleks saadi töörahva taskust, maksude suurendamise teel. Kuna vilja müüjateks olid peamiselt kulakud ja jõukamad keskmikud, siis tõi selline süsteem kasu just neile. Samal ajal raskendas see veelgi kehvikute olukorda, kes olid sunnitud tavaliselt toiduvilja juurde ostma. Just suurtalunike huvides kehtestati ka eksportpreemiad või, peekoni ja munade väljaveoks. Preemiate abil kindlustati nende eksportkaupade müüjatele enamvähem kindel tulu ja loodi mõnevõrra soodsamad tingimused karjasaaduste realiseerimiseks välisturgudel.

Nende sammude tulemusena kannatasid agraarkriisi all suhteliselt vähem küla jõukamad kihid. Kõige enam rõhus kriis aga maaproletariaati ja kehvikuid, kelle olukorda valitsuse agraarpoliitika aitas aina halvendada.

Tööstus- ja agraarkriis viisid kriisiolukorda ka rahandus- ja krediidisüsteemi. See aga süvendas omakorda kriisi teistel majandusaladel. Finantskriisi esimesed sümptoomid tulid ilmsiks juba 1928. aasta teisel poolel.[16] Hoiusummad pankades hakkasid kiiresti kahanema, laenutarvidus aga kasvas järsult. Tunduvalt raskenes pankade olukord 1929. aastal. Välisvaluuta väljavoolu tagajärjel vähenes kiiresti Eesti Panga kattevara. Üheainsa aastaga (1928—1929) kasvas protestitud vekslite hulk peaaegu kahekordseks.[17]

Majanduskriisi süvenemine tõukas mitmed pangad pankrotini. 1930. aasta detsembris pankroteerus naha- ja saapatööstusega seotud Diskonto Pank. Sellele järgnes 1931. aasta jaanuaris Eesti Kommerts Pank. Tõsiseid raskusi elasid üle ka teised suuremad pangad. Mis puutub väiksematesse pankadesse, siis enamik neist kas varises kokku või võeti üle suuremate pankade poolt.

1931. aastal kujunes välja rahvusvaheline valuutakriis.

---

[15] R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, lk. 215.
[16] E. Plotnik, Kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemine..., lk. 88 jj.
[17] Eesti arvudes 1920—1935, lk. 222.

Tolle aasta septembris langetati Inglise naelsterling kulla aluselt. Sellele järgnes varsti ka Skandinaavia valuutade devalveerimine. Naelsterlingi langus andis omakorda raske hoobi kodanliku Eesti majandusele. Eriti kannatas Inglise turuga seotud Eesti eksporttööstus. Viimase esindajad alustasid kampaaniat Eesti krooni kursi kukutamiseks. Krooni kukutamise vastu võitlesid need kodanluse ringkonnad, kes olid seotud Saksamaalt tuleva impordiga (Saksa valuuta püsis veel kulla alusel) või olid koormatud välisvõlgadega. Pärast pinevat võitlust saavutasid ülekaalu krooni kukutajad. 28. juunil 1933 kukutati kroon kulla aluselt ja viidi naelsterlingi alusele. See tähendas krooni kursi langemist umbes 35 protsendi võrra. Krooni kursi kukutamine aitas küll mõnevõrra elavdada väliskaubandust, kuid teiselt poolt andis ta raske hoobi töörahvahulkadele. Nimelt hakkasid kohe pärast krooni devalveerimist kiiresti tõusma tarbeainete hinnad siseturul.

Eesti linna- ja maaproletariaat sai majanduskriisi all rängasti kannatada. Töölisklassi materiaalse olukorra katastroofiline halvenemine oli tingitud kõigepealt erakordse ulatuse võtnud tööpuudusest, samuti ka reaalpalga langusest.

Krooniline tööpuudus oli kodanlikule Eestile iseloomulik kogu tema eksisteerimise vältel. Nelja-viietuhandelist pidevat töötute armeed, mis oli registreeritud tööbörsidel ja töövahenduskontorites, pidasid kodanlikud majandusteadlased «normaalseks nähtuseks». Kuid ka kodanlik statistika oli sunnitud ärevusega konstateerima, et alates 1931. aasta lõpust hakkas töötute armee tohutu kiirusega kasvama üle «normaalsete» piiride. 1932. aasta esimestel kuudel ületas registreeritud töötute arv 14 000 piiri. 1933. aasta alguses oli aga olukord veelgi halvenenud: jaanuaris registreeriti 21 951, veebruaris — 26 851, märtsis 25 355 ja aprillis 24 839 töötut.[18] Et õigesti mõista nende arvude tähendust, olgu võrdluseks öeldud, et samal ajal töötas kogu Eesti suurtööstuses umbes 25 000 inimest.

Ühtlasi tuleb silmas pidada, et need kodanliku statistika andmed ei peegelda kaugeltki tööpuuduse täit ulatust. Kõigepealt oli tööbörsidel registreerimine piiratud mitme-

[18] Eesti Majandus 1934. a. Eesti Panga aastaraamat. Tallinn 1935, lk. 36.

suguste takistustega.[19] Nii ei registreeritud tööbörsil isikuid, kes olid kaotanud üle 60 protsendi töövõimest. Töövõimelisi registreeriti ainult juhul, kui nad olid elanud tööbörsi tegevuspiirkonnas vähemalt kaks aastat. Tööbörs kustutas nimekirjast need töötud, kes esimesel tööpakkumisel tööle ei asunud või tööbörsi tegevuspiirkonnast lahkusid. Paljud töötud olid kaotanud lootuse tööbörside ja töövahenduskontorite kaudu tööd leida ja sellepärast end seal üldse ei registreerinud. Igasugused statistilised andmed puuduvad tööpuuduse kohta maaproletariaadi keskel. Peale kõige muu kajastas ametlik statistika ainult registreeritud töötute hulka ühel konkreetsel tähtajal või keskmist töötute arvu ühe aasta vältel. Need andmed ei anna vastust küsimusele, kui palju töötajaid tegelikult kannatas aasta vältel tööpuuduse all ja tööd otsis. Majandusteadlase G. Rekkeri andmete kohaselt oli tööotsimiste arv majanduskriisi aastatel järgmine:[20]

	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Tööotsimiste arv	47 900	55 100	56 400	68 100	125 400	107 500	47 500

Kuigi esines kahtlemata ka juhtumeid, kus üks inimene aasta jooksul otsis tööd mitu korda, on siiski ilmne, et tööotsijate arv majanduskriisi raskeima aasta (1932. a.) vältel küündis 100 000 piirini. Mis puutub tööpuuduse kestvusse, siis võib tööbörsi 1931. aasta andmete alusel jaotada töötuid järgmistesse gruppidesse:[21]

Tööpuuduse kestus	Kuni 1 kuu	1—3 kuud	4—6 kuud	7 kuud ja kauem
Protsent töötutest	12%	38,3%	28,3%	21,4%

[19] G. Rekker, Tööpuudusest ja selle olemusest kodanlikus Eestis, Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Majandusteaduslikke töid II, Tartu, 1960, lk. 195.

[20] Sealsamas, lk. 197.

[21] Sealsamas, lk. 199.

Seega umbes pooled tööotsijatest olid tööta olnud neli ja enam kuud.

Kõik need andmed peegeldavad täielikku tööpuudust. Kuid tuleb veel silmas pidada, et kriisiaastail oli tuhandeid töölisi, kes töötasid ainult 3—4 päeva nädalas või lühendatud tööpäevaga ja said muidugi vastavalt väiksemat töötasu.

Töötute suur enamik oli kohutavas olukorras. Nad nälgisid koos perekondadega. Tavaliseks nähtuseks oli töötute väljatõstmine korteritest, kuna nad ei suutnud üüri tasuda. Suur tööpuudus valitses ka haritlaste seas. Igale vabanevale töökohale jooksid sajad inimesed tormi. Äärmine viletsus ja perspektiivitu olukord tõukas paljusid inimesi enesetapmisele. Statistika näitab, et enesetapmiste arv kriisiaastail tunduvalt kasvas: 1928. aastal oli 276 enesetapmise juhtu, 1929. a. — 291, 1930. a. — 321, 1931. a. — 325 ja 1932. a. — 326.[22]

Millisesse väljapääsmatusse olukorda sattus inimene, kes kriisiaastail kaotas töökoha, seda näitab alljärgnev katkend ühe tolleaegse ajalehe veergudelt:

«Eile leiti Viljandi lähedal Viiratsi mõisa väljalt viljarõugu alt tundmatu vanapoolne mees, kellel külm jalad oli ära võtnud. Mees oli välimuselt äärmiselt otsa lõppenud ning pooleldi meelemärkuseta. Kohalikkude elanikkude poolt toimetati tundmatu Viljandi haigemajja. Seal meelemärkusele jõudes seletas mees, et ta on Pärnust pärit, 57-aastane lihttööline Juhan Kuusekänd... Hiljuti kaotanud ta teenistuse ega ole kogu Pärnust enam leidnud uut, hoolimata nädalaid kestnud otsimisest. Kogu perekond sattunud puudusesse ja nälga. Viimaks läinud ta maale tööd otsima, kuid nädalaid kestnud rännakud ei andnud tagajärgi, tööd ei leidnud kusagil. Paljudes taludes käinud ta lihtsalt süüa küsimas, kuid pole ka seda saanud. «Vargile ka ei tahtnud minna,» jutustas mees ja nii heitnud ta paaripäevase nälgimise järel Viiratsi mõisa väljal viljarõugu alla magama.

Ärgates olnud aga nii tugev palavik, et mees enam ei suutnud jalule tõusta, ning nii jäänudki ta rõugu alla lamama, haigena külmas ja näljas. Kaotanud varsti mee-

[22] «Eesti Statistika» 1930, nr. 12 (109), lk. 691; 1932, nr. 2 (123), lk. 97; 1934, nr. 2 (147), lk. 93.

lemärkuse ning ei tea praegugi, kui kaua ta rõugu all võis lamada...

Kuusekännu seisukorra tunnistasid arstid tõsiseks. On kahtlane, kas tal ellujäämiseks üldse lootust on. Külmavõetud jalad tulevad paratamatult maha lõigata, kuid on karta, et haige operatsiooni välja ei kannata.»[23]

Meeleheitele aetud töötute hulgas kasvas rahulolematus, mis ähvardas kujuneda ohtlikuks võimulolevale kodanlikule klikile. See sundis valitsust organiseerima nn. hädaabitöid, kus osa töötuid leidis ajutiselt tööd. Hädaabitööde korras teostati üsna palju riiklikke ehitustöid (teedeehitus, melioratsioonitööd, sõjaliste objektide ehitamine jne.). Töötingimused olid hädaabitöödel äärmiselt rasked. 1932. aastal seati sisse kord, mille järgi üksik hädaabitööline ei võinud teenida üle 25 krooni kuus, abikaasaga kahe peale ei võinud see summa tõusta üle 35 krooni.[24] Seega kehtestati hädaabitöödel palga-ülemmäär. Seevastu palgamiinimumi aga kindlaks ei määratud; tegelikult teenisid hädaabitöölised kõigest mõnikümmend senti päevas. Hädaabitööd kujunesid kodanlusele igati kasulikuks tööliste ekspluateerimise vormiks. Esines isegi juhtumeid, kus eraettevõtjad kasutasid hädaabitöölisi odava tööjõuna metsatööl ja muudel rasketel töödel. Seega olid hädaabitööd tööliste palkade ning üldse elutaseme allasurumise vahendiks.

Kuid ka nendel töölistel, kellel õnnestus majanduskriisi ajal pidevalt töötada (selliseid õnnelikke ei olnud kuigi palju!), halvenes materiaalne olukord tunduvalt. Ehkki elukallidus kriisi ajal mõnevõrra langes, jõudis palkade langus sellest varsti ette. Suurtööstuse töölise reaalpalk vähenes aastatel 1930—1932 üle 10 protsendi.[25] Tunduvalt kiiremini halvenes põllutööliste olukord. 1933. aastal ulatus põllutööliste reaalpalk vaevalt 70 protsendini 1930. aasta reaalpalgast.[26] Töölisklassi materiaalse olukorra hindamisel tuleb silmas pidada veel seda, et tööd

---

[23] «Rahva Sõna» 7. nov. 1931.

[24] E. Plotnik, Kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemine..., lk. 118.

[25] G. Rekkeri andmetel.

[26] O. Sepre, Madalapalgaliste tööliste reaalpalk kodanlikus Eestis, «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria» 1960, nr. 4, lk. 337.

omavad töölised pidid ülal pidama ka oma töötuid perekonnaliikmeid ja sugulasi.

Iseloomulikuks nähtuseks majanduskriisi aastatel oli töö intensiivsuse tunduv kasv. Kasutades olukorda, kus suur töötute armee oli valmis mis tahes tingimustel tööle tulema, et näljapiinadest pääseda, sundisid kapitalistid töölisi alandatud palkade juures ikka suurema pingega töötama. Töö intensiivsus tõusis suurtööstuses aastail 1929—1933 umbes 23 protsendi võrra.[27]

Rohkesti esines kriisi ajal mitmesuguseid töökaitseseaduste rikkumisi, palga maksmata jätmisi, omavolilisi mahaarvamisi palgast jne. Ilmekat keelt kõnelevad sellest tööinspektorite aruanded. Nii kirjutab II jaoskonna* tööinspektor oma 1932. aasta tegevuse aruandes: «... Raskeid aegasid kasutavad ka üksikud ettevõtjad-petised töötajate kautsjonide ja töötasu omandamiseks. Võrdlemisi palju jätavad töölistele palgad maksmata igasugused ehituste ja kraavitööde ettevõtjad. Tundub, et need viimased võtavad tihti vähempakkumistel töid madala hinnaga, kalkuleerides ette igasuguseid kombinatsioone tööliste töötasu arvel. Kaebuste põhjuseid vaadeldes näeme, et kaebused palga mitteväljaandmise ja kinnipidamise asjus on eelmise aastaga võrreldes tõusnud 106 pealt 287 peale, s. o. 170% võrra. Suurelt on tõusnud ka kaebuste arv töölt lahtilaskmise üle enne palkamise tähtaja lõppu — 30 pealt 59 peale (100%) ...»[28]

Seaduserikkumiste kohta on V jaoskonna** tööinspektori 1933. aasta aruandes märgitud: «... Tööinspektori poolt on aruandeaasta jooksul tehtud kindlaks 1702 seaduserikkumise juhtu, missugune arv ületab 1932. a. arvu (1499) — 13% võrra, 1931. a. arvu (838) koguni 102% võrra. See asjaolu tõendab, et kriisi aastate mõjul avaldunud seaduserikkumiste arvu tõus ei ole veel jõudnud ülemmäärani. Eriti on eksimiste arv kasvanud tööaja seaduse, püha ja puhkepäeva seaduse, haiguskindlustuse seaduse, kaitsetehniliste määruste, palgaraamatute ja maksvate

---

[27] G. Rekkeri andmetel.

[28] ENSV ORKA, fond 50, nimistu 1, säilitusühik 664, leht 21.

* II jaoskonna tööinspektorile allusid osa Tallinna ja Harjumaa ettevõtteid ning Järvamaa ettevõtted.

** V jaoskonna alla kuulusid Tartu-, Võru-, Valga- ja Petserimaa ettevõtted.

määruste põhjal nõuetavate teadete kohta käivate eeskirjade vastu.»[29]

Nagu siit näha, kasvas tööliste kaebuste arv seoses rohkearvuliste seaduserikkumistega ettevõtjate poolt. 1929. aastal esitati tööliste poolt kõigile tööinspektoritele kokku 1265 kirjalikku kaebust, 1932. aastal aga juba 1781 kaebust.[30] Muidugi ei andnud need kaebused enamikul juhtudel töölistele mingit kasu, kuid nad näitavad ettevõtjate omavoli suurenemist ja töölisklassi olukorra halvenemist kriisi ajal.

Oma õigusi kaitsesid töölised ka majanduskriisi aastatel streigivõitluse teel. Alljärgnevas tabelis on toodud andmed streikide kohta aastail 1928—1934 «Eesti Statistika» järgi.[31]

	Aastad					
	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Streikide arv	16	7	3	4	8	10
Streikijate arv	1915	154	700	888	162	1360
Streigist puudutatud ettevõtete arv	30	7	16	4	8	12
Kaotsiläinud tööpäevi	6395	338	20000	2149	339	2207

Paraku ei saa neid andmeid kaugeltki puhta kullana võtta. Ainuüksi tolleaegses kodanlikus ja sotslikus ajakirjanduses ilmunud teadete lihtne võrdlemine «Eesti Statistika» kokkuvõtetega näitab kodanlike statistikute nõrka mälu. Eriti palju on «Eesti Statistika» «ära unustanud» 1931. ja 1932. aastal toimunud streike. Nii ei ole «Eesti Statistikas» andmeid streikide kohta Raadi kruusaaugus tehtud hädaabitöödel (1931. a. aprillis), Tartu—Petseri raudtee ehitustöödel (1931. a. juulis), Narva linavabrikus (1932. a. oktoobris), Ulila turbatööstuses (1932. a. juuni lõpus)[32] jne. Ajakirjas «Klassivõitlus» on 1931. ja

[29] ENSV ORKA, f. 50, n. 1, s.-ü. 672, l. 6.

[30] ENSV ORKA, f. 50, n. 1, s.-ü. 653, l. 6; s.-ü. 654, l. 9; s.-ü. 655, l. 9; s.-ü. 656, l. 7; s.-ü. 657, l. 7; 663, l. 17; s.-ü. 664, l. 11; s.-ü. 665, l. 16; s.-ü. 666, l. 15; s.-ü. 667, l. 11.

[31] «Eesti Statistika» 1935, nr. 5 (162), lk. 234.

[32] «Rahva Sõna» 28. apr. 1931, 29. juuli 1931, 1. juuli 1932, 23. okt. 1932.

1932. aasta streikide kohta kodanliku ajakirjanduse alusel tehtud järgmine kokkuvõte: 1931. aastal oli 8 streiki 1540 osavõtjaga ja 1932. aastal 20 streiki 5210 osavõtjaga.[33] Tõsiseid korrektiive nõuavad ka 1934. aasta andmed. Siin ei ole näiteks üldse arvestatud tervet rida metsa- ja kraavitööliste streike, mis sel aastal aset leidsid. «Klassivõitluse» järgi toimus 1934. aastal 17 streiki kaugelt üle 3000 osavõtjaga.[34] Muidugi võib ka «Klassivõitluse» andmetes olla üksikuid ebatäpsusi, kuid tegelikku olukorda näitavad need igatahes palju õigemini kui «Eesti Statistika».

Kõik need andmed näitavad streigiliikumise teatud tagasiminekut majanduskriisi alguses (vrd. 1930. a. andmeid 1929. a. andmetega); 1931. ja 1932. aastal muutus streigiliikumine märksa intensiivsemaks ja pärast ajutist langust 1933. aastal tõusis 1934. aastal (s. o. juba depressiooni faasis) uuesti kõrgemale astmele.

Millised olid kriisiaastate streikide iseloomulikud jooned? Streigid olid oma valdavas enamikus lühiajalised, kestsid keskmiselt 2—3 päeva; erandiks oli ses suhtes 1931. aasta rätsepatööliste streik. Streikide peamisteks põhjusteks olid korratu palgamaksmine, madalad palgad, palkade kärpimine ja tööliste vallandamine. Seejuures majanduskriisi alguses (1929.—1930. a.) oli domineerivam palgakõrgenduse nõue, edaspidi (1931.—1932. a.) aga nihkus peamisele kohale võitlus palkade kärpimise ja tööliste vallandamise vastu. Alates 1933. aastast hakkas streikide põhjusena jälle sagedamini esinema palkade kõrgendamise nõue. Küllaltki palju oli streike hädaabitöödel (eriti aastatel 1931—1932). Streigid olid oma iseloomult majanduslikku laadi, poliitilised streigid puudusid.

Mis puutub streikide tulemustesse, siis hoolimata rasketest tingimustest lõppes 40—50 protsenti streikidest tööliste täieliku võiduga.[35]

Eesti proletariaadi visa streigivõitlus majanduskriisi aastatel lükkas mõjuvalt ümber sotside oportunistliku teooria, mille järgi streike kriisi ajal ei olevat üldse võimalik organiseerida või lõppevat nad paratamatult tööliste kaotusega.

---

[33] «Klassivõitlus» nr. 154, aprill 1933, lk. 21.
[34] «Klassivõitlus» nr. 7/8, juuli-august 1935, lk. 32.
[35] «Eesti Statistika» 1933, nr. 9 (142), lk. 451—453.

Veelgi eredamalt kui streikides tuli Eesti proletariaadi klassiteadlikkuse kasv majanduskriisi ajal ilmsiks laiaulatuslikus ja teravate poliitiliste nõudmistega töötute liikumises. Kui streikide organiseerimisel ja juhtimisel etendasid Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioonid tol ajal üsna tagasihoidlikku osa, siis töötute liikumist juhtisid otseselt kommunistid. Töötute võitlust vaatleme aga lähemalt III peatükis.

2. Fašismi pealetung

Ülemaailmsel majanduskriisil olid ka tõsised poliitilised tagajärjed. Kriis näitas kapitalistliku korra ummikut ja süvendas töötavate hulkade viletsust, aitas kaasa nende revolutsioneerimiseks. Tugeva hoobi said reformistide teooriad, mille järgi pidi võimalik olema proletariaadi ja kodanluse klassihuvide lepitamine ning kapitalistliku majanduse kriisideta areng. Paljudes maades kasvas tunduvalt kommunistlike parteide mõju. Samal ajal püüdis kodanlus kriisiraskusi ületada ja revolutsioonilise liikumise tõusu lämmatada demokraatlike vabaduste likvideerimise ja fašistliku režiimi kehtestamise teel.

Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee XIII pleenum (1933. aasta detsembris) iseloomustas fašismi kui «finantskapitali kõige reaktsioonilisemate, kõige šovinistlikumate, kõige imperialistlikumate elementide avalikku terroristlikku diktatuuri».[36] Esimesi samme fašismi suunas tegi mitmete maade kodanlus juba Esimese maailmasõja järgse revolutsioonilise kriisi ning kapitalismi ajutise stabilisatsiooni ajajärgul. Fašistlikud diktatuurid kehtestati Itaalias (1922. a.), Bulgaarias (1923. a.), Poolas ja Leedus (1926. a.). Tunduvalt suurema hoo saavutas aga fašismi pealetung 1929.—1933. aasta majanduskriisi ajal. 1933. aasta alguses tuli Saksamaal võimule fašistlik partei eesotsas Hitleriga. Samal ajal valmistus kodanlus üleminekuks fašismile Soomes, Eestis, Lätis, Prantsusmaal ja mitmetes teistes riikides.

Fašistid kasutasid oma võimuhaaramist ette valmistades äärmist demagoogiat. Nad väitsid, et kaitsevad liht-

[36] Г. Димитров, Избранные произведения, т. I, Москва, 1957, стр. 376.

rahva huve kapitalistide vastu, et võitlevad kodanlike parteide korruptsiooni vastu, et nad on väljas kogu rahvuse huvide eest jne. Majanduskriisi tagajärjel laostunud väikekodanluse hulgad ning isegi proletariaadi vähemteadlik osa lasksid end sellest demagoogiast mõneks ajaks eksiteele viia ja toetasid mitmel maal fašiste. Saanud aga juba kord võimu enda kätte, surusid fašistid äärmise terrori abil maha pisemagi rahulolematuse avalduse.

II Internatsionaali tegelased (O. Bauer jt.) tegid asjaolust, et fašiste teatud perioodil toetas väikekodanlus, järelduse, nagu oleks fašism väikekodanluse võim finantskapitali üle. See oli ränk eksitus. Fašism on finantskapitali enda terroristlik võim ja kaitseb just suurkapitalistide, mitte aga väikekodanluse huvisid. Oma ettekandes Kommunistliku Internatsionaali VII kongressil märkis G. Dimitrov ära järgmised fašismi iseloomulikud jooned:

«...fašism — see on kapitali kõige metsikum pealetung töörahva hulkadele;

fašism — see on ohjeldamatu šovinism ja anastussõda;

fašism — see on pöörane reaktsioon ja kontrrevolutsioon;

fašism — see on töölisklassi ja kõigi töötajate kõige õelam vaenlane!» [37]

Kodanlikus Eestis algasid juba varakult ettevalmistused üleminekuks kodanluse diktatuuri parlamentaarselt vormilt fašismile. 1920. aastal vastuvõetud põhiseadust ei rakendatud kunagi täies ulatuses ellu. Algusest peale piiras põhiseadust nn. kaitseseisukorra seadus, mis muutis põhiseaduses deklareeritud demokraatlikud vabadused töörahva jaoks tühjadeks illusioonideks. Verine terror töölisorganisatsioonide ja töölisklassi parimate esindajate vastu oli iseloomulik Eesti «vabariigile» tema esimestest päevadest peale.

Sellest hoolimata tundus 1920. aasta põhiseadus eesti kodanluse reaktsioonilisemale osale veel liiga demokraatlikuna. Juba 1924. aastal valmistas üks kodanluse liidreid K. Päts ette «põhiseaduse parandamise kava», mis pidi demokraatlikele põhimõtetele lõplikult kriipsu peale tõmbama. 1926. aastal esitas põllumeestekogude riigiko-

[37] Г. Димитров, Избранные произведения, т. I, стр. 380.

gurühm uue põhiseaduse muutmise eelnõu, mille järgi peaaegu kogu võim riigis pidi minema presidendi kätte. Kuid sel ajal ei pidanud küllaltki laiad kodanlikud ringkonnad fašistliku diktatuuri või isikuvõimu kehtestamist veel vajalikuks.

Majanduskriisi tingimustes tugevnes kodanluse pealetung demokraatlike vabaduste riismete vastu. 1929. aasta riigikogu valimiste eel deklareerisid mitmed kodanlikud erakonnad, et olevat vaja parandada põhiseadust keskvõimu tugevdamise suunas. Samal aastal esitasidki kaks suuremat kodanlikku parteid — põllumeestekogud ja rahvaerakond — riigikogule põhiseaduse muutmise eelnõud. Järgnevatel aastatel toimus äge võitlus põhiseaduse muutmise eelnõude ümber. Kõiki neid põhiseaduse «parandamise» plaane iseloomustas üks ühine joon: mitmesuguste kodanlik-demokraatlike institutsioonide osatähtsuse viimine miinimumini ning laialdaste volitustega riigipea, tegelikult diktaatori ametisseseadmine.

Fašismi kehtestamisel Eestis konkureerisid omavahel kaks põhilist poliitilist suunda. Ühe suuna moodustasid vanad kodanlikud parteid (põllumeestekogud, rahvuslik keskerakond ja teised). Tõsi küll, siin oli ka üksikute parteide ja tegelaste vahel vastuolusid ning lahkhelisid, kuid need seisid peamiselt ainult «riigipiruka» omavahelise jagamise probleemides, mitte aga tegutsemise põhilistes meetodites või poliitilises kursis. Selle suuna esindajad pooldasid kõik järkjärgulist, n.-ö. seaduslikku ülemineku fašismile, kusjuures võimu juurde oleksid jäänud senised riigitegelased. Majanduslikult olid nad tihedalt seotud Inglise-Ameerika kapitaliga ja toetasid seetõttu välispoliitikas esialgu Inglise orientatsiooni.

Teise suuna ning rühmituse moodustasid suhteliselt värsked jõud poliitilisel areenil, kes said üldtuntuks vapside nime all. Nad kasvasid välja kodusõjast kodanluse pool osavõtnute organisatsioonidest. Nimelt asutati pärast kodusõja lõppu Demobiliseeritud Sõjameeste Liit, kes kuulutas oma eesmärgiks kodusõjast osavõtnud valgekaartlaste huvide kaitsmise. 1926. aastal reorganiseeriti Demobiliseeritud Sõjameeste Liit Eesti Vabadussõjalaste Liiduks. 1930. aastast alates hakkas see organisatsioon aktiivselt osa võtma poliitilisest võitlusest. Eesti Vabadussõjalaste Liidu tegelased nimetasid endid ise «vabadussõjalasteks»,

kriipsutades sellega alla oma teeneid töörahva võimu kägistamisel ja kodanluse diktatuuri kehtestamisel. Rahvas hakkas neid aga varsti hüüdma «vapsideks», samuti ka «kaikameesteks». Vapsid kuulutasid avalikult, et nad tahavad hävitada demokraatia viimsed jäänused ja välja juurida marksismi. Laialdast demagoogiat tegid vapsid võitlusega erakondliku korruptsiooni vastu, mis olevat kõikide hädade, kaasa arvatud ka majanduskriis, põhjuseks. Vapside organisatsioonid olid hitlerlaste otseseks agentuuriks Eestis. Nad said suuri materiaalseid toetusi saksa finantskapitalilt. Seetõttu oli ka nende välispoliitiliseks orientatsiooniks Eesti allutamine Saksamaa ülevõimule. Vapsid ise püüdsid oma sooje suhteid saksa fašistidega igati varjata, kuna üldiselt oli teada eesti rahva laiade hulkade vaenulik suhtumine balti parunitesse ja nende järglastesse. Vapside eeliseks oli asjaolu, et nad ei olnud oma enamikus varem aktiivselt osa võtnud poliitilisest võitlusest ja seetõttu olid jõudnud end vähem kompromiteerida rahvahulkade silmis kui kodanluse vanad poliitikategelased.

Muidugi oli ka selle kahe poliitilise suuna võitluses, peale erinevuste fašismi teostamise meetodites ja välispoliitilises orientatsioonis, küllaltki tähtis koht küsimusel, kes saab fašistliku riigi etteotsa, kelle vahel jaotatakse «reformeeritud» riigiaparaadis soojemad kohad. Isikliku karjerismi suurt osatähtsust vapside ja vanade kodanlike parteide vahelises võitluses näitavad sagedased ühest leerist teise ülejooksmise faktid.

Esimesena tulid majanduskriisi ajal põhiseaduse revideerimise (s. o. fašiseerimise) kavaga välja vanad kodanlikud parteid. 1932. aasta alguseks oli põllumeestekogude ja rahvaerakonna juhtimisel välja töötatud põhiseaduse muutmise eelnõu. Riigikogu võttis eelnõu 24. märtsil 1932 vastu ja määras rahvahääletuse selles küsimuses sama aasta 13., 14. ja 15. augustile.

See põhiseaduse muutmise eelnõu nägi ette riigikogu liikmete arvu vähendamist 100-lt 80-le; ühtlasi piirati tunduvalt riigikogu õigusi ning loodi laialdaste võimupiiridega presidendi institutsioon.

Põhiseaduse muutmise vastu astus otsustavalt välja Eestimaa Kommunistlik Partei, hinnates seda õigesti kui sammu fašistliku diktatuuri poole. Hoopis teiselt posit-

sioonilt kritiseerisid seda põhiseaduse muutmise kava vapsid. Nende jaoks ei olnud see veel küllalt reaktsiooniline, kuna seal oli ette nähtud mõningaid vahendeid presidendi absoluutse võimu piiramiseks. Mis puutub Eesti Sotsialistlikku Töölisparteisse (sotside parteisse), siis ametlikult astus ka tema põhiseaduse muutmise vastu välja, ent kuigi aktiivset vastupropagandat ei organiseerinud. Mõned sotside tegelased aga kaldusid põhiseaduse muutmise pooldamisele ning avaldasid sümpaatiat «kõva käe» režiimile.

Rahvahääletusel lükati põhiseaduse muutmise ettepanek tagasi; selle poolt anti 316 338 häält, vastu 330 632 häält.

Kodanlikud ringkonnad ei loobunud aga kaugeltki oma fašiseerimisplaanidest. Ühelt poolt otsustasid läbikukkunud põhiseaduse muutmise kava autorid oma projekti veel täiendada ning «parandada» ja selle siis uuesti rahvahääletusele panna. Teiselt poolt tulid 1932. aasta novembris oma põhiseaduse muutmise programmiga välja ka vapsid. Nende kava kohaselt pidi riigikogusse jääma ainult 50 liiget. Viieks aastaks valitavale presidendile nägid vapsid ette praktiliselt piiramatute õiguste andmist. Seega oleks riigikogu muutunud ainult ripatsiks fašistliku diktaatori — presidendi käes.

Omamoodi eelprooviks fašistliku diktatuuri kehtestamisele oli K. Pätsi valitsusele 1932. aasta novembris erakordsete volituste andmine. Nimelt oli põllumeestekogude liider Päts 1. novembril moodustanud järjekordselt uue valitsuse kombineeritud koosseisuga põllumeestekogude, rahvusliku keskerakonna ja sotside esindajatest (see oli 1932. aasta vältel juba neljas valitsus). Uus valitsus palus anda talle erakordsed volitused, mida riigikogu 25. novembril 1932 ka tegi. Nn. «volitusseaduse» alusel võis valitsus ilma riigikogu arvestamata määrata uusi makse, asutada erifonde ja võtta tarvitusele muid abinõusid riigieelarve tasakaalustamiseks. K. Päts ise iseloomustas seda seadust kui pöörde tekitajat riigi elus.[38]

Oma erakordseid volitusi kasutas K. Pätsi valitsus esijoones uueks pealetungiks töötajate elutasemele. Nimelt maksustati kõik palgasaajad erimaksuga 2—7 protsendi

[38] Riigikogu V koosseis. Täielikud protokollid. II istungjärk. Tallinn 1933, lk. 314 jj.

ulatuses palgast ja kärbiti riigiteenijate palku 4—8 protsendi võrra.[39]

1933. aastal teravnes veelgi konkurentsivõitlus kodanlike rühmituste vahel. Eriti hoogsaks muutus vapside tegevus. Suureks moraalseks ja materiaalseks toeks neile oli Hitleri kliki võimuletulek Saksamaal. Saksa fašistid suurendasid rahalise abi andmist vapsidele kui oma agentidele Eestis. Selle tagajärjel said vapsid paisata tohutuid rahasummasid oma propagandamasinasse. Vapside kõrval oli hitlerlastel veel teine agentuur Eestis balti sakslaste fašistliku organisatsiooni Balti Vendluse näol. Kuid viimane tegutses vaiksemalt, kasutades rohkem telgitaguseid mahhinatsioone, et ette valmistada Baltimaade juhtimist hitlerliku Saksamaa rüppe.

Samal ajal püsisid küllaltki suured sisemised lahkhelid vanade kodanlike parteide endi vahel. 1933. aasta aprillis oli K. Pätsi valitsus nende lahkhelide tagajärjel sunnitud ametist lahkuma. Pärast ligi kuu aega kestnud kriisi moodustas uue valitsuse rahvusliku keskerakonna liider J. Tõnisson. 10.—12. juunil 1933 viidi läbi teine rahvahääletus põhiseaduse muutmiseks. Ka seekord kukkus põhiseaduse muutmise projekt läbi (161 595 häält poolt ja 333 107 häält vastu). Hääletuse tulemused näitasid vastuolude kasvamist kodanliku valitsuse ja rahvahulkade vahel, samuti aga ka lahkhelide teravnemist kodanlike rühmituste endi keskel. Ees seisis nüüd veel vapside põhiseaduse projekti hääletamine. Nähes, et sellistest põhiseaduse muutmise plaanidest, millega vapsid ei ole nõus, midagi välja ei tule, otsustasid põllumeestekogude tähtsamad tegelased eesotsas K. Pätsiga toetada vapside põhiseaduse muutmise kava. See tähendas esimest sammu kahe põhilise fašismimeelse kodanliku rühmituse leppimise suunas. Esialgu hoidus vapsidega ühinemisest J. Tõnissoni rühmitus, kelle käes olid tol momendil valitsuseohjad. Paraku aga kaotas see rühm ikka enam toetuspinda nii rahvahulkades kui ka kodanlikes ringkondades. Suurt pahameelt J. Tõnissoni valitsuse vastu tekitasid töötavates kihtides krooni kursi kukutamine, samuti mõningad tumedad ärilised mahhinatsioonid, nagu kahe sõjalaeva mahamüümine Peruu valitsusele, kusjuures valitsuse liikmed ja kõrgemad ametnikud võtsid altkäemakse. Oma

[39] Eesti Kroonika 1932, Tartu 1933, lk. 32.

positsioone püüdis Tõnissoni valitsus kindlustada ulatuslike repressioonide abil. 11. augustil 1933 kuulutati kogu riigis välja kaitseseisukord (seni oli kaitseseisukorra seadus olnud kehtiv ainult Tallinnas, raudteede ääres ja piiriäärses tsoonis). Suleti rida töölisorganisatsioone, trükitoodete üle kehtestati eeltsensuur. Ka Eesti Vabadussõjalaste Liit suleti ametlikult, kuid vapside tegevust praktiliselt ei piiratud; isegi nende ajaleht «Võitlus» jätkas ilmumist. Vapsid kasutasid ebapopulaarse Tõnissoni valitsuse survevahendeid agitatsioonitööks rahvahulkades, väites demagoogiliselt, et näete, ka meid kiusab valitsus taga, sest me kaitseme rahva huve.

14.—16. oktoobril 1933 toimus rahvahääletus vapside põhiseaduse muutmise eelnõu kohta. Vapsid rakendasid selle eel raha säästmata tööle kõik propagandavahendid. Ühelt pool jagasid nad lahkel käel kõige demagoogilisemaid lubadusi kõigile rahvakihtidele. Teiselt poolt hirmutasid nad kättemaksuga kõiki, kes neid ei toeta. Sellises demagoogia ja terrori õhkkonnas läbi viidud rahvahääletusel saavutaski vapside põhiseaduse muutmise kava võidu (poolt anti 414 741 häält, vastu 156 342). Uus põhiseadus pidi kehtima hakkama 24. jaanuaril 1934. Kohe rahvahääletuse järel lahkus ametist J. Tõnissoni valitsus. Teda asendas K. Pätsi nn. üleminekuaja valitsus, mis pidi tegema eeltöid uue põhiseaduse rakendamiseks.

Ühe esimese sammuna andis Päts vapside organisatsioonidele jällegi täie tegevusvabaduse (üleriikliku kaitseseisukorra oli juba J. Tõnissoni valitsus enne ametist lahkumist tühistanud, kaitseseisukord jäi aga endiselt kehtima Tallinnas, raudteede ääres ja piiritsoonis). Seevastu jätkati töölisorganisatsioonide tegevusvabaduse piiramist. Nii ei saanud pahempoolsed ametiühingud alates 1933. aasta lõpust enam luba oma ajalehe väljaandmiseks. K. Päts taotles esialgu kokkulepet vapsidega, et ühiselt asuda fašismi sisseseadmisele Eestis. Kuid vapsid olid oma võidust põhiseaduse muutmisel peapööritusse sattunud; nad tahtsid «riigipiruka» jagamatult enda kätte kahmata. Vapside näiline edu jätkus ka linnavolikogude valimistel 1934. aasta jaanuaris. Tallinnas ja Tartus said nende esindajad üle poole kohtadest linnavolikogus. Kuid samal ajal nõrgenes vapside kandepind sisemiselt. Ikka rohkem andmeid jõudis avalikkuse ette vapside salajastest sidemetest hitlerlastega. Rahvahulgad hakkasid mõistma, et

vapside kõlavate lubaduste taga peitub haakristilipp ja parunipiits. Suur osa tööliskassi nihkus aga vasakule; tööliste keskel oli küpsemas valmisolek astuda otsustavasse võitlusse fašismi vastu. Nendes tingimustes ei pidanud paljud mõjukad kodanlikud ringkonnad otstarbekohaseks usaldada võimu vapside tegelastele kui väikeste poliitiliste kogemustega avantüristidele.. Neile paistis palju kindlam olevat viia maa fašiseerimine läbi vilunud politikaani Pätsi juhtimisel.[40] Eriti toetasid K. Pätsi kandidatuuri Inglise ja Prantsuse kapitaliga seoses olevad ringkonnad.

Selline oli jõudude vahekord 1934. aasta alguses. 24. jaanuaril 1934 hakkas kehtima uus, fašistlik põhiseadus. Riigivanem K. Päts sai selle alusel presidendi kohusetäitjaks kuni uue presidendi valimiseni. Veebruaris kuulutati välja riigikogu ja presidendi valimised. Algas kandidaatide esitamine. Vapsid esitasid oma presidendikandidaadiks erukindral A. Larka. Tegelikult oli Larka vapside juures küll rohkem sildiks, vapside tõeline juht oli nurgaadvokaat ja poliitiline avantürist A. Sirk. Vanade kodanlike parteide kandidaatideks olid K. Päts ja J. Laidoner, sotsidel — A. Rei. Rööbiti presidendivalimiste kampaaniaga tegid mõlemad kodanluse tähtsamad poliitilised suunad (nii vapsid kui ka Pätsi-Laidoneri rühmitused) ettevalmistusi fašistlikuks riigipöördeks. Kartus, et valimistel võib võita vapside kandidaat, sundis Pätsi ja Laidoneri kildkondi omavahel kokku leppima ühise väljaastumise suhtes. 12. märtsil 1934 nähti soomusautosid sõitvat Toompeale, samuti marssisid sinna lahingukorras relvastatud sõdurid. Toetudes endale ustavatele sõjaväeosadele viisid Päts ja Laidoner läbi riigipöörde. Vapside liit, tema osakonnad ja häälekandjad suleti, mõnisada vapside tegelast areteeriti. Sõjaseisukord kuulutati välja üle kogu riigi, Laidoner nimetati sõjavägede ülemjuhatajaks ja sisekaitse ülemaks. Kõik poliitilised koosolekud ja demonstratsioonid keelati. Eestis algas nn. «vaikiva oleku» ajajärk, mis sisuliselt tähendas maskeeritud üleminekut fašistlikule diktatuurile.

Juba esimestel võimuloleku kuudel asus uus diktaator fašistlikku režiimi sisse viima kõigil elualadel.

---

[40] M. Pesti, Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all, Tallinn 1960, lk. 18.

Kõigepealt lükati edasi riigikogu ja presidendi valimised kaitseseisukorra kehtivuse lõpuni. Vana riigikogu saadeti juba aprillikuus «suvepuhkusele». Linnade kohalikud omavalitsused faktiliselt likvideeriti, linnapeade ja linnavalitsuse liikmete määramine jäi siseministri ülesandeks. Esimeses järjekorras määrati uued linnavalitsused Tallinna, Nõmmele, Tartusse ja Narva. Seejuures Tallinna linnapeaks sai kindral Soots ja Tartu linnapeaks kindral Tõnisson.[41] Ilmekas näide fašistliku riigiaparaadi militariseerimisest! 1934. aasta septembris pikendati nn. kaitseseisukorda kogu maal ühe aasta võrra. Hiljem pikendas Päts «kaitseseisukorda» korduvalt kuni oma diktatuuri lõpuni. Sõna-, koosolekute-, trüki- ja teised demokraatlikud vabadused likvideeriti täielikult.

Järsult kõvendas fašistlik diktaator survet töölisorganisatsioonidele. Nii suleti Eesti Sotsialistliku Töölispartei Tallinna Ühing ja pandi seisma Ülemaalise Maatöörahva Ühingu tegevus, sest nende liikmete keskel olid eriti maad võtnud fašismivastased, pahempoolsed meeleolud. Karmid abinõud võeti tarvitusele streikide vältimiseks (Pärnu sadamatööliste streigi juhtide areteerimine jne.). Ka tööpuudus «likvideeriti» üsna lihtsalt: töötute registreerimine tööbörsidel faktiliselt lõpetati.

Samal ajal jagas Pätsi diktatuur lahkel käel soodustusi oma toetajatele. Kulakute ja teraviljakaupmeeste huvides loodi riiklik «teraviljaturu korraldamise» fond. Kirikumeeste poolehoiu võitmiseks hakati neile maksma suuri summasid varem võõrandatud kirikumaade eest.

Dekreet haridussüsteemi muutmise kohta, mis pidi viima ühtluskooli kaotamisele ja keskkoolide võrgu koondamisele, taotles vaesemate kihtide lastele hariduse saamise võimaluste kärpimist miinimumini. Kartsid ju eesti fašistid nagu hitlerlasedki, et haritud tööliste valitsemine on tunduvalt raskem.

1934. aasta sügisel kutsuti veel korraks kokku riigikogu. Istungjärgu päevakorras oli valitsuse informatsiooni ärakuulamine. Päts lootis, et riigikogu kiidab heaks valitsuse fašistliku poliitika ja aitab seega tugevdada tema diktatuuri positsioone riigis. Kuna aga osa riigikogu liikmeid avaldas rahulolematust valitsuse fašistlike sammude

[41] E. Plotnik, Kodanliku parlamentarismi kokkuvarisemine..., lk. 244.

üle, siis lõpetas Päts oma järjekordse dekreediga istungjärgu ning saatis riigikogu määramatuks ajaks laiali. 1935. aasta algul saadeti laiali ka kõik poliitilised parteid ning nende asemel loodi fašistlik ainupartei — «Isamaaliit».

Kogu seda fašistliku diktatuuri sisseseadmise protsessi viisid Päts ja Laidoner läbi «demokraatia kaitsmise» ja vapside-vastase võitluse sildi all. Tegelikult olid kõik need sammud suunatud eelkõige töörahva veelgi karmimale mahasurumisele ja suurkodanluse võimu kindlustamisele. Mis puutub vapsidesse, siis nendega püüdis Päts ka pärast 12. märtsi pööret kokku leppida. Osa vapse asuski Pätsi diktatuuri toetama, teine osa aga jätkas võitlust võimuhaaramise eest. Viimaste suhtes rakendati juba karmimaid vahendeid, — Pätsi ja Laidoneri klikk ei kavatsenud muidugi loobuda positsioonist fašistliku riigiaparaadi eesotsas.

Praktiliselt viis Päts ellu vapside programmi, kasutades seejuures ka vapside poolt koostatud fašistlikku põhiseadust. Isegi välispoliitikas toimus järk-järgult lähenemine hitlerlikule Saksamaale. Nimelt loovutasid Inglise imperialistid 1930-ndate aastate keskpaiku oma positsioonid Baltimaades saksa fašistidele, lootes sellega viimaseid õhutada kallaletungiks Nõukogude Liidule. Pealegi oli Pätsi diktatuur nii oma sisepoliitikas (fašistlik režiim!) kui ka välispoliitikas (äärmine vaenulikkus Nõukogude Liidu suhtes!) täielikus harmoonias fašistliku Saksamaa poliitilise suunaga.

Fašistliku diktatuuri kehtestamine Eestis oli raskeks löögiks eesti töörahvale. Senisest veelgi raskemates tingimustes tuli nüüd töölisklassil ja maaproletariaadil jätkata võitlust.

Fašismi võit sai võimalikuks eeskätt selle tõttu, et sotside liidrite klassikoostöö poliitika oli töölisklassi muutnud relvituks kodanluse pealetungi ees. Eestimaa Kommunistlik Partei ei olnud aga veel küllalt tugev selleks, et saada jagu sotside vastutegevusest ning liita linna ja maa töörahvas ühiseks fašismivastaseks rindeks.

II. EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI ORGANISATSIOONILINE OLUKORD AASTAIL 1929—1934

1. Partei majanduskriisi esimestel aastatel (1929—1931)

Eesti töörahva relvastatud ülestõusu lüüasaamine 1. detsembril 1924 andis Eestimaa Kommunistlikule Parteile ränga hoobi. Sajad aktiivsemad töölised (nende seas paljud kommunistid) tapeti, sajad heideti paljudeks aastateks vanglatesse; sajad (nende seas ka suur osa EKP juhtkonnast) olid sunnitud Eestist lahkuma. Illegaalsete parteiorganisatsioonide tööd jäid juhtima suhteliselt väikeste revolutsioonilise võitluse kogemustega kommunistid. Kasutades ära kodanluse terrorit, õnnestus sotsidel 1920-ndate aastate teisel poolel laiendada oma mõju töölisorganisatsioonides.

Need asjaolud raskendasid EKP organisatsioonide taastamist. Kuigi mõned parteiorganisatsioonid suutsid suhteliselt kiiresti paraneda kodanliku terrori löökidest (näiteks Saaremaa organisatsioon), jäi kogu Eestimaa Kommunistliku Partei aktiivsus rea aastate vältel tunduvalt nõrgemaks 1. detsembri ülestõusule eelnenud perioodist.

1929. aasta algul (1.—5. jaanuarini) toimus NSV Liidu territooriumil EKP konverents.[1] Konverentsi päevakorras oli rida tähtsaid küsimusi: majanduslik ja poliitiline seisukord Eestis ja EKP ülesanded, ettekanne Kominterni üle, EKP programmi küsimus, sõjahädaoht, seisukord Nõukogude Liidus, ametiühingute ülesanded, töötamine talurahva seas, tööliste majanduslik võitlus, propaganda

[1] EKPA, fond 24, nimistu 1, säilitusühik 520, leht 1.

Eestimaa Kommunistliku Partei 1929. aasta jaanuarikonverentsist osavõtjad

ja agitatsioon, põhikirja muutmine, riigikogu valimised, uue EKP Keskkomitee ja revisjonikomisjoni valimised.

Eriline tähtsus oli EKP programmi väljatöötamisel. Seni Eestimaa Kommunistlikul Parteil oma lõplikult väljatöötatud programmi ei olnud. EKP I kongressil 1920. aastal olid vastu võetud ainult konspektiivset laadi programmilised põhilaused. EKP programmi väljatöötamisele aitas kaasa Kommunistliku Internatsionaali VI kongress (1928. aasta augustis). Nimelt võeti sellel kongressil vastu Kominterni programm, milles on antud sügav analüüs kapitalistliku süsteemi üldkriisi, rahvusvahelise töölisliikumise olukorra ning kommunistlike parteide ülesannete ja taktika kohta võitluses proletariaadi diktatuuri eest. Samuti on seal üksikasjalikult käsitletud proletariaadi ülesandeid pärast võimu võtmist ning näidatud Nõukogude Liidu sotsialistliku ülesehitustöö suurt rahvusvahelist tähtsust.

Varsti pärast Kominterni VI kongressi ilmus ajakirjas «Klassivõitlus» J. Anveldi artikkel «EKP programmi küsimus». Selles põhjendas Anvelt vajadust koostada seniste programmiliste põhilausete asemel uus, põhjalik

Eestimaa Kommunistliku Partei programm, kusjuures selle aluseks oleks Kominterni programm.[2] 1928. aasta lõpuks valmiski partei programmi projekt, mis tuli konverentsil arutusele.

Jaan Anvelt

Ettekandega programmi küsimuses esines konverentsil J. Anvelt. Vastuvõetud programm koosneb sissejuhatusest ja kolmest osast. Esimeses osas («Iseseisva» Eesti kapitalism, ta üleüldine kriis ja paratamatu hävinemine») antakse ülevaade kodanliku Eesti majanduslikust allakäigust, kodanliku valitsuse rahvavaenulikust poliitikast ja näidatakse, et proletaarne revolutsioon Eestis on paratamatu. Teises osas («Võitlus proletariaadi diktatuuri

[2] «Klassivõitlus» nr. 100—101, oktoober-november 1928, veerud 1—8.

eest») analüüsitakse klassijõudude vahekorda kodanlikus Eestis, tuuakse ära EKP nõudmised kodanliku diktatuuri ajal ning peatutakse lühidalt EKP taktikal. Kolmandas osas («Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärk. Proletariaadi diktatuur Eestis») antakse nõukogude võimu esialgne tegevuskava sotsialismi ülesehitamisel Eestis.

Programm määras täie selgusega kindlaks Eestimaa Kommunistliku Partei strateegilise eesmärgi antud etapil: «Oktoobrirevolutsioon hävitas Eestis feodaalse aja jäänused. Kodanlus oli sunnitud puutumata jätma selle revolutsiooni tagajärgi, niipalju kui nad kodanlik-demokraatlikke uuendusi puudutasid (mõisate äravõtmine parunitelt, seisusliste eesõiguste ärakaotamine jne.). Nüüd on proletaarse revolutsiooni otsekoheseks ülesandeks teostada proletariaadi diktatuuri... Nõukogude Eesti ühineb Sotsialistlikkude Nõukogude Vabariikide Liiduga neil üldistel alustel, mis maksvad on Liidus teiste ühinenud vabariikide vahekordade kohta... Nii omandab Eesti endale vägeva liitlase Sotsialistlikkude Nõukogude Vabariikide Liidu kujul sotsialistliku majanduse ülesehitamiseks, seega töörahva heaolu tõstmiseks ja enda kaitsmiseks üleilmse kontrrevolutsiooni vastu.»[3] Programmis näidati, et sotsialistlikku revolutsiooni läbiviivateks klassijõududeks on töölisklass koos küla poolproletaarlastega.

Suurt tähelepanu pöörati programmis maaproletariaadi ja kehvtalurahva huvide kaitsmisele. Selles osas olid EKP nõudmised kodanliku diktatuuri ajal järgmised:

1) Mõisasüdamed, kirikumaad ja «vabadussõja» ohvitseridele kingitud maad anda maatöölistele, asunikkudele ja teistele maata ning vähese maaga inimestele, kusjuures maasaajad ja maa kasutamise viisi määravad kindlaks maatarahva ja väikemaapidajate komiteed.

2) Lõpetada tasumaksmine endistele mõisnikele ja suurmaaomanikele.

3) Parandada popside, saunikute, väike- ja keskasunike ning rentnike majanduslikku olukorda (rendimaksu kaotamine, protsendita maaparanduslaenud, maksuta arstiabi kehvikutele jne.).[4]

Pärast proletariaadi diktatuuri kehtestamist nägi

[3] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 207, l. 59—61.
[4] Sealsamas, l. 55 jj.

programm ette järgmised tähtsamad sammud maaküsimuses:

1) Suured mõisad, iseäranis eeskujulikud ja majandusliku kaalu poolest tähtsad suurmajapidamised võetakse proletariaadi diktatuuri asutuste kätte ja organiseeritakse nõukogude majapidamised.

2) Üks osa mõisasüdametest ja üldse suurmaadest ning aktiivsetelt kontrrevolutsionääridelt konfiskeeritud maadest ja inventarist jaotatakse sulastele, saunikutele, popsidele ja väikemaapidajatele.

3) Väike- ja keskmine maaomand jääb nende omanikele kasutamiseks.

4) Maa ost ja müük keelatakse. Kaotatakse ära väike- ja keskrentnikel rendimaks.

5) Soodustatakse ja propageeritakse kollektiivsete majandite loomist.[5]

Siit näeme, et Eestimaa Kommunistlik Partei oli selleks ajaks juba täielikult üle saanud mõningatest vigadest, mis esinesid tema programmilistes seisukohtades Eesti Töörahva Kommuuni ajal ja kodanliku vabariigi algaastail. Teatavasti oli siis ette nähtud asuda kohe pärast võimu võtmist ainult sotsialistlike suurmaapidamiste organiseerimisele, võidelda mõisate jaotamise vastu jne. Kahtlemata lõi omaaegsete vigade likvideerimine eeldusi proletariaadi ja töötava talurahva liidu tugevdamiseks Eestis.

Programmis esitati ka EKP nõudmised tööliskassi olukorra parandamiseks kodanluse diktatuuri ajal: kehtestada 7-tunniline tööpäev tööstuses, seada sisse kollektiivlepingud, määrata kindlaks tööliste ja teenistujate palgaminimum ning korteriüüride maksimum, seada sisse täielik sotsiaalkindlustus riigi ja ettevõtjate kulul jne.[6] Üldpoliitilisel alal nägid tähtsamad nõudmised ette võitlust imperialistliku sõja vastu, töörahva poliitiliste õiguste eest, alalise sõjaväe, kaitseliidu ja kaitsepolitsei likvideerimise eest. Valimisõigust nõuti alates 18. eluaastast.

Programmis rõhutati, et võitluses proletariaadi diktatuuri eest rakendab Eestimaa Kommunistlik Partei ühise väerinna taktikat ja toetub kõigile tööliskassi massiorganisatsioonidele (Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing,

---

[5] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 207, l. 62—63.
[6] Sealsamas, l. 53—54.

ametiühingud, mitmesugused spordiühingud, haridusseltsid jne.). Samuti märgiti, et partei peab kasutama kodanliku riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimisi töörahva hulkade organiseerimiseks ja poliitiliseks kasvatamiseks. Paraku ei antud aga programmis ega ka teistes konverentsi otsustes ühisrinde taktika põhjalikumat analüüsi ega näidatud, kuidas seda taktikat tuleb rakendada antud perioodi konkreetsetes tingimustes.

Programmi kolmandas osas on käsitletud sotsialistliku ülesehitustöö ülesandeid Eestis. Selle osa koostamisel on eesti kommunistid igati arvestanud Venemaa Kommunistliku Partei 1919. aasta programmi ja Nõukogude Liidu kogemusi. Ülalpool puudutasime juba maaküsimuse lahendamise kava. Tööstuse alal oli peale tööstusettevõtete natsionaliseerimist ette nähtud «tööstuse töö ümberkorraldamine laialdaste töötavate hulkade tarvete rahuldamiseks... Endiste suurte vabrikute ja tehaste täiel määral käimapanek, mis «iseseisva» vabariigi ajal seisma jäänud või ainult osaliselt töötavad, sadamate ja raudtee võrgu laiendamine kauba läbiveo nõuete täitmiseks, kooskõlas NSVL tööstuse ja kogu majanduse ehitamise plaaniga».[7]

Rida punkte on programmis pühendatud töötajate heaolu kindlustamisele (tööaja lühendamine, riiklik sotsiaalkindlustus, tööliste korteriolude parandamine jne.). Suurt tähelepanu on pööratud ka hariduse ja kultuuri probleemidele. Nõukogude valitsus pidi kindlustama maksuta hariduse töörahva lastele, vabastama kooli igasugusest kiriku ja usu mõjust, õppimine tuli ühendada ühiskondliku tootmistööga, tuli luua laialdane kursuste võrk täiskasvanud tööliste ja talupoegade haridustaseme tõstmiseks.

Eraldi alajaotus on programmis pühendatud rahvusküsimusele. Tähtsamateks põhimõteteks on siin rahvuste täieliku enesemääramise õiguse tunnustamine, kõigi rahvuste täielik üheõiguslus, võitlus natsionalismi ja rahvusliku vihavaenu vastu.

Programmi lõpus avaldatakse veendumust, et Nõukogude Eesti, ehitanud üles sotsialismi, sammub kindlalt edasi täieliku kommunismi poole.

Eestimaa Kommunistlik Partei on edukalt ellu viinud oma 1929. aasta programmi. Nõukogude võimu taaskeh-

[7] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 207, l. 62.

testamine 1940. aastal ja sotsialismi ülesehitamine meie vabariigis tähendasid programmi põhinõuete täitmist. Nüüd on aga eesti töörahvas astunud koos teiste nõukogude rahvastega kommunismi laiahaardelise ülesehitamise ajajärku.

Konverentsil tehti ka mõningaid parandusi partei põhikirjas. Kõigepealt muudeti partei juhtivate organite struktuuri. Senine põhikiri, mis oli vastu võetud EKP I kongressil, nägi ette, et üle poole Keskkomitee liikmetest peavad asuma Eestimaal, ülejäänud aga moodustavad Keskkomitee välismaabüroo. Peale 1. detsembri ülestõusu kaotust kujunes välja olukord, kus enamik Keskkomitee liikmeid oli sunnitud viibima väljaspool Eesti territooriumi. Sellepärast nägi uus põhikiri ette järgmise võimaluse: «Kui Eestis põranda all on vähem kui pool Keskkomitee liikmetest, siis nad moodustavad Keskkomitee Illegaalse Büroo, kelle ülesandeks on parteitöö vahenditu juhtimine Keskkomitee otsuste ja direktiivide alusel.»[8] Illegaalne Büroo võis Poliitbüroo nõusolekul täiendada enda koosseisu ka Keskkomiteesse mitte kuuluvate kommunistidega. Parteitöö juhtimiseks Keskkomitee pleenumite vaheaegadel valis Keskkomitee Poliitbüroo. Poliitbüroo asus sel ajal väljaspool Eestit (NSV Liidu territooriumil) ja andis Eestis asuvale Illegaalsele Büroole juhtnööre kõikides tähtsamates poliitilistes küsimustes. Lähtudes nendest juhtnöörídest teostas Illegaalne Büroo kohalike parteiorganisatsioonide tegelikku juhtimist.

EKP juhtivate organite struktuur oli seega teatud määral sarnane Venemaa Sotsiaaldemokraatliku (bolševike) Töölispartei struktuuriga enne Veebruarirevolutsiooni (aastatel 1912—1917). Teatavasti moodustati siis peale VSDTP Keskkomitee (mille liikmetest paljud asusid pikema aja vältel välismaal) veel spetsiaalne organ illegaalse töö juhtimiseks Venemaal — Keskkomitee Venemaa Büroo.

Selline süsteem garanteeris, et kodanlik politsei ei saanud hävitada kogu partei juhtkonda. Teiselt poolt aga raskendas olukord, kus enamik Keskkomitee liikmeid ja sageli just tugevamad neist viibisid väljaspool Eestit, põrandaaluse parteitöö edukat juhtimist. Mis puutub illegaalse parteiorganisatsiooni struktuuri kohtadel, siis sel-

[8] EKPA, f. 6495, n. 1. s.-ü. 213, l. 53.

les osas uus põhikiri ei toonud muudatusi. Partei algrakukeseks jäi endiselt partei kollektiiv (vastab tänapäeval algorganisatsioonile), kus pidi olema vähemalt kolm partei liiget. Tallinna, Narva, Tartu ja Pärnu kohta oli ette nähtud, et siin liituvad kollektiivid linnaorganisatsiooniks eesotsas linnakomiteega, mujal — maakonnaorganisatsiooniks, mida juhib maakonnakomitee.

Otto Rästas

Peale programmi ja põhikirja andis 1929. aasta jaanuarikonverents partei organisatsioonidele rea juhtnööre edasiseks tegevuseks üksikutes töölõikudes (töö ametiühingutes, propaganda ja agitatsiooni küsimused, töö talurahva seas jne.). Konverentsil valiti ka uus Keskkomitee koosseis. Oma esimesel pleenumil valis Keskkomitee Po-

liitbüroo liikmeteks J. Anveldi, H. Pöögelmanni ja O. Rästase.[9] Keskkomitee sekretäriks valiti O. Rästas.

Eestimaa Kommunistliku Partei 1929. aasta jaanuarikonverentsil oli suur tähtsus rea põhimõtteliste küsimuste lahendamisel ja partei edasise tegevuse suuna määratlemisel. Paraku ei toonud ta aga murrangut partei organisatsioonilise tugevdamise mõttes. EKP Keskkomitee ei rakendanud ka pärast konverentsi otsustavaid vahendeid illegaalsete parteitöötajate kaadri tugevdamiseks. Üksikute Illegaalse Büroo liikmete vahel esines 1929. aasta esimesel poolel mitmeid konflikte, mis tunduvalt kahjustasid partei autoriteeti ja võitlusvõimet. Ka uus Illegaalse Büroo koosseis sama aasta sügisel ei suutnud kohe otsustavalt parandada partei tööd.

Peale kommunistliku partei kohalike organisatsioonide juhtis Illegaalne Büroo Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu, legaalse Eesti Tööliste Partei ja pahempoolsete ametiühingute tegevust ning organiseeris poliitvangide abistamist ja kommunistliku ajakirjanduse levitamist. Oma põrandaalust trükikoda Eestimaa Kommunistlikul Parteil tol ajal ei olnud. EKP Keskkomitee häälekandjat «Kommunist» ja enamikku lendlehti trükiti väljaspool Eestit — NSV Liidus — ja toodi illegaalselt Eestisse, kus neid levitati. Ainult mõned üksikud šapirograafil paljundatud lendlehed andis Illegaalne Büroo välja kohapeal. Tallinnas.[10] EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretäriks oli 1929. aasta oktoobrist kuni järgmise aasta septembrini K. Männikson. Illegaalse Büroo koosseisu kuulusid 1929. a. lõpul veel J. Paulman ja A. Puusepp.

Suuremad parteiorganisatsioonid olid tollal ainult Tallinnas ja Saaremaal. Väike parteikollektiiv oli ka veel Narvas, kuid see kuigi suurt aktiivsust ei ilmutanud. Tallinna organisatsiooni kuulus 1929. aasta oktoobri algul 35 partei liiget.[11] Aasta lõpuks liikmete arv mõnevõrra kasvas. Novembrikuus moodustati 3-liikmeline EKP Tallinna Komitee.[12] Partei-algorganisatsioonid — kollektiivid — olid «Sitsivabrikus» ja sadamas. Neist esimene tegutses novembris, kuna enamik kollektiivi liikmeid val-

[9] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 208, l. 1.
[10] Sealsamas, s.-ü. 240, l. 1.
[11] Sealsamas, s.-ü. 219, l. 22; s.-ü. 233, l. 2.
[12] Sealsamas, s.-ü. 219, l. 83.

landati töölt. Samal ajal organiseeriti uus parteikollektiiv Krulli tehases (J. Mägi jt.). Ülejäänud Tallinna kommunistid töötasid mitmesugustes eri töökohtades ega moodustanud algorganisatsioone. Mitmed partei liikmed täitsid konspiratiivkorterite pidajate ja sidemeeste ülesan-

Konstantin Männikson

deid. Osa kommuniste oli juhtivatel kohtadel Eesti Töötliste Parteis ja pahempoolsetes ametiühingutes.

Saaremaa parteiorganisatsiooni liikmete arv kõikus 1920-ndate aastate lõpus ja 1930-ndate aastate alguses kuuekümne ja saja vahel.[13] Selle organisatsiooni juhiks oli energiline kommunist Aleksander Ellam.

[13] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l. 5.

Ellamite perekond on andnud terve rea silmapaistvaid töörahva huvide eest võitlejaid. Koos oma õe Maria ja vendade Johani ja Antoniga võttis Aleksander Ellam osa Saaremaa töörahva ülestõusust 1919. aastal. Maria Ellam langes ülestõusu mahasuruvate karistussalkade terrori

Aleksander Ellam

ohvrina. 1920-ndate aastate alguses võtsid Aleksander, Anton ja Johan Ellamid aktiivselt osa töölisliikumisest. Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel organiseerisid nad töörahva ühist väerinda Saaremaal. 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu ajal Tallinnas mõrvati Anton Ellam kodanluse poolt. Varsti pärast ülestõusu areteeriti Aleksander ja Johan Ellamid. Aleksander Ellamil läks aga korda põgeneda Laimjala vallamajast, kuhu ta koos teiste areteeritutega teel Kuressaarde ööbima jäeti.

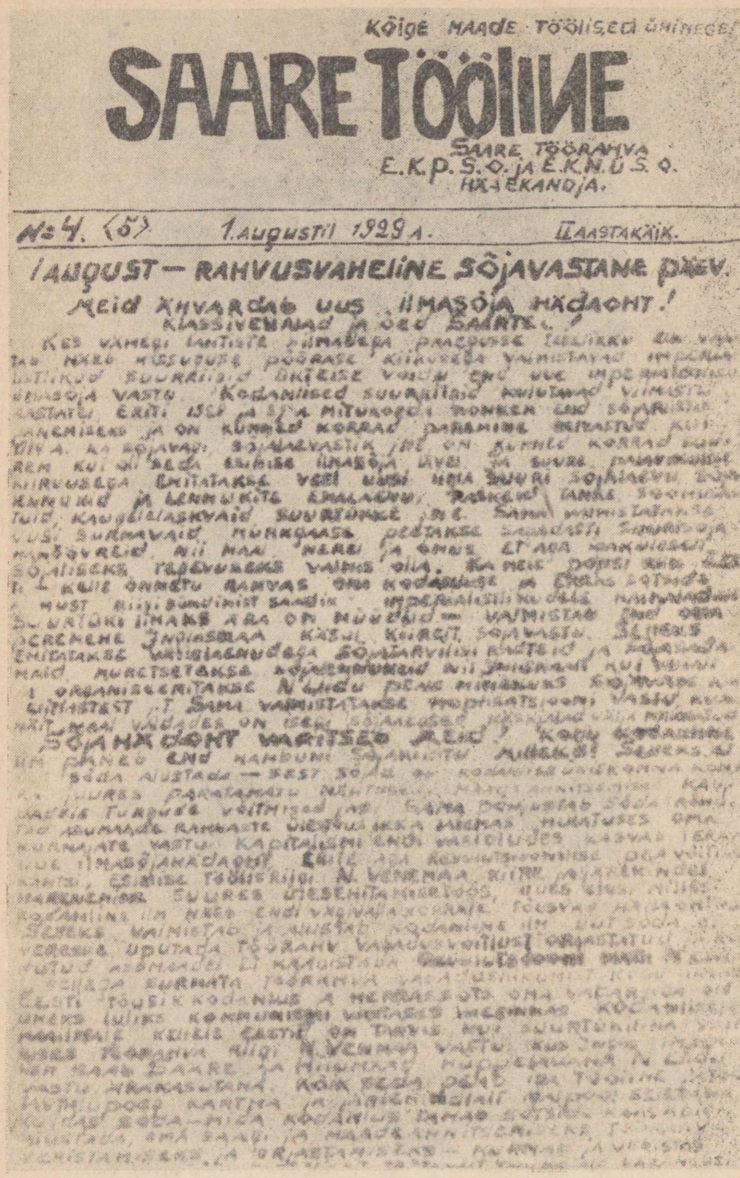

KÕIGE MAADE TÖÖLISED ÜHINEGE!

SAARE TÖÖLINE

SAARE TÖÖRAHVA
E.K.P.S.O. JA E.K.N.U.S.O.
HÄÄLEKANDJA.

№ 4. (5) 1. augustil 1929 a. II AASTAKÄIK.

1 AUGUST — RAHVUSVAHELINE SÕJAVASTANE PÄEV.

MEID ÄHVARDAB UUS IMPERIALISTLIK SÕJAKOHT!

KLASSIVENNAD JA ÕED SAARTE!

Nüüd tuli A. Ellamil alustada illegaalse parteitöötaja rasket ja ohtudeküllast elu. Ta varjas ennast ligi üheksa aastat politseinuhkide eest, tehes samal ajal suurt tööd illegaalsete parteiorganisatsioonide võrgu loomiseks Saaremaal. 1926. aasta lõpul rajati Saaremaal ka illegaalne komsomoliorganisatsioon.

Saaremaa kommunistid tegid laialdast poliitilist selgitustööd sulaste ja kehviktalupoegade keskel. Kõrvuti suulise agitatsiooniga hakati 1928. aasta lõpul välja andma EKP ja EKNÜ Saaremaa organisatsioonide illegaalset häälekandjat «Saare Tööline». Kummitähtedega paljundatult ilmus «Saare Töölise» esimene number 1928. a. detsembris.[14] 1929. aastal «trükiti» juba šapirograafi abiga neli numbrit «Saare Töölist». Oma ajalehe veergudel paljastasid Saaremaa kommunistid ja kommunistlikud noored kodanliku valitsuse ja sotside partei tegevust ning tutvustasid töörahvale kommunistliku partei seisukohti. Aleksander Ellami aktiivseteks abilisteks olid kogu selles töös Johan Ellam, kes 1929. aastal vabanes vanglast, Aleksander Kuul, Vassili Riis jt.

Tõsiseks raskuseks partei Saaremaa organisatsiooni töös oli nõrk side Illegaalse Bürooga, mille tõttu juhtnööre ning kommunistlikku kirjandust saadi vähe ja juhuslikult. Küllaldaselt ei kasutanud Saaremaa organisatsioon legaalseid töövorme.

Peale nimetatud organisatsioonide oli veel küllaltki arvukas EKP poliitiliste vangide organisatsioon vanglas. Kuigi poliitvangidel oli ka salajane side Illegaalse Bürooga, ei saanud nende organisatsioon arusaadavalt etendada aktiivset osa töölisklassi ja maaproletariaadi võitluse juhtimisel.

Nii näeme, et majanduskriisi alguses oli Eestimaa Kommunistliku Partei illegaalsete organisatsioonide võrk üsna hõre, partei liikmete arv oli väike ja nende sidemed töötajate hulkadega olid nõrgad; paljudes tähtsates keskustes puudusid hoopiski partei kollektiivid. Selleks et edukalt juhtida töölisklassi võitlust, oli vaja parteid organisatsiooniliselt otsustavalt tugevdada.

1929. aasta lõpus kontrollis Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee poliitsekretariaat Eestimaa Kommunistliku Partei tööd ja 16. jaanuaril 1930 võttis vastu

[14] ENSV ORKA, f. 70, n. 6, s.-ü. 88, l. 6.

A. Riisi talu Saaremaal, kus trükiti esimesed «Saare Töölise» numbrid

otsuse «Seisukorrast Eestimaa Kommunistlikus Parteis».[15] Selles otsuses märgiti, et Eestimaa Kommunistlik Partei elab üle kriisi, mis väljendub EKP eraldumises hulkadest, aktiivsuse puudumises parteis, partei liikmete arvu vähenemises, sidemete kaotamises kohtadega, partei juhtimisel tööliste otseste väljaastumiste puudumises, viimaste poliitiliste hoogtööde ebaõnnestumises. Poliitsekretariaadi otsuses süüdistati Eestimaa Kommunistlikku Parteid, eriti aga Illegaalset Bürood, ka parempoolses kallakus.

Põhilüliks kriisi likvideerimisel pidas Kominterni Poliitsekretariaat EKP põrandaaluse juhtiva kaadri tugevdamist ja Poliitbüroo töö aktiviseerimist. Erilist tähelepanu oli vaja pöörata parteiorganisatsioonide kindlustamisele ja tugevdamisele suuremates tööstuskeskustes (Tallinnas, Narvas). Oli tarvis korda seada kohalik trükitehniline baas, et hakata Eestis regulaarselt välja andma illegaalseid ajalehti ja lendlehti. Sidemete tugevdamiseks

[15] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 231, l. 168—171.

töötajate hulkadega peeti vajalikuks ära kasutada legaalseid töölisorganisatsioone (Eesti Tööliste Parteid, ametiühinguid jm.), luues nendes kommunistlikke fraktsioone ja suunates viimaste kaudu nende organisatsioonide tööd.

Johannes Jürna

Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsus arutati läbi EKP Keskkomitee pleenumil 1930. aasta aprillis.[16] Pleenumil räägiti palju parempoolsest kallakust Eestimaa Kommunistlikus Parteis ja kavandati abinõud partei organisatsioonilise kriisi lahendamiseks. Suurt tähelepanu pööras pleenum tööle laiades töölishulkades, kes ei kuulunud veel ühtegi töölisorganisatsiooni. Võeti vastu eri resolutsioon organiseerimata tööliste kaasatõm-

[16] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 241, l. 1—5.

bamise kohta. Uueks EKP Keskkomitee sekretäriks ja Poliitbüroo liikmeks valiti R. Meering.

Kominterni ja EKP Keskkomitee aprillipleenumi otsuste ellurakendamist takistas aga paljude illegaalsete parteitöötajate ja aktivistide tabamine kodanliku politsei poolt 1930. aasta kevadel ja suvel. Märtsi kuus areteeriti 14 EKP vastutavat töötajat ja nende abilist (E. Kull, P. Köster jt.). 13. märtsil tapsid politseinuhid areteerimisel EKP Keskkomitee liikme ja TaHinna organisaatori J. Jürna. Paljud konspiratiivkorterid avastati. Aprillis tuli seoses kindral Unti tapmisega uus repressioonide laine; nimelt süüdistasid kodanlased Unti tapmises kommunistlikku parteid. Areteeriti P. Bauman, kes täitis peale J. Jürna surma EKP Tallinna organisaatori ülesandeid, ja mitmed teised töölisliikumise aktivistid; suleti Eesti Tööliste Partei ja pahempoolsete ametiühingute keskus (Ametiühisuste Kesknõukogu). 1. juulil 1930 areteeriti EKP illegaalne töötaja K. Padrik, kelle ülesandeks oli poliitvangide abistamise organiseerimine. 1930. aasta augustis-septembris toimus areteeritud kommunistide ja töölisliikumise aktivistide üle kolm kohtuprotsessi, kus 25 kaebealust mõisteti lühemaks või pikemaks ajaks sunnitööle.

Alles 1930. aasta lõpul õnnestus teha esimesi edusamme illegaalse parteiorganisatsiooni tugevdamisel ja EKP sidemete tihendamisel töötajate hulkadega. Illegaalse Büroo sekretäriks oli 1930. a. oktoobrist kuni järgmise aasta juunini Osvald T u u l. O. Tuul oli aastatelt küll alles noor, kuid heade organisaatorivõimetega, printsipiaalne ja energiline parteitöötaja. Pealegi oli tal juba mõningaid revolutsioonilise võitluse kogemusi.

Töölisliikumisest hakkas O. Tuul osa võtma 1921. aastal, kui ta oli alles 15-aastane nooruk. Ta töötas tol ajal Tartu metallitehases «Tehnik». 1922. aastal võeti O. Tuul vastu Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu ridadesse ja peagi sai tast EKNÜ Tartu maakonna organisaator. 1923. aastast peale kuulus ta EKP ridadesse. Sama aasta detsembris areteeriti O. Tuul kommunistlike lendlehtede levitamise pärast ja mõisteti 1924. aasta märtsis kaheks aastaks vangi. Pärast vanglast vabanemist (1926. aastal) siirdus ta Nõukogude Liitu, kus õppis Lääne Töörahva Kommunistlikus Ülikoolis ja Rahvusvahelises Lenini Koolis.

1930. aasta sügisel suunas EKP Keskkomitee O. Tuule Eestisse illegaalsele parteitööle. Siin läks tal korda väga rasketes tingimustes suhteliselt lühikese ajaga teha ära märkimisväärne töö.

Osvald Tuul

1930. aasta sügisel rakendati pärast pikemat vaheaega tööle väike illegaalne trükikoda, nimelt Nõmmel, Mustamäe tänavas, Siimude majas. Selles trükikojas anti aasta lõpul välja rida lendlehti ja esimene number Eestimaa Kommunistliku Partei ja Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Tallinna komitee häälekandjat «Kiir». Kogu Siimude perekond võttis agaralt osa kommunistliku kirjanduse paljundamisest ja levitamisest. 1931. a. algul val-

TARTU ÜLIKOOLI

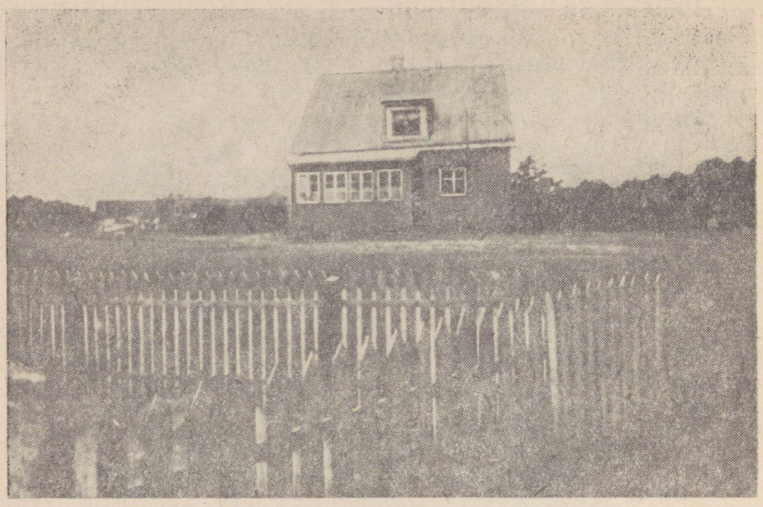

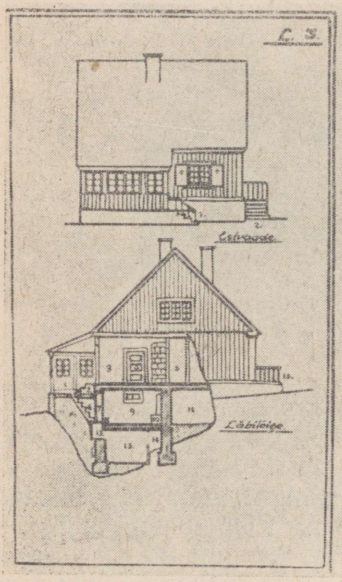

1. Veranda.
2. Trepp K.Eichhorni eluruumi.
3. K. Eichhorni elutuba.
4. K.Eichhorn'i elutubade vaheline uks, kus asus signaali kell.
5. Vahekoda.
6. Trepp verandast konspiratiiw tuppa.
7. Konspiratiiw toa esik.
8. Väljatõmmatav konspiratiiw toa esiku põrand,mille alt läks käik salatrükikotta.
9. Konspiratiiw tuba.
10. Pliit.
11. Pesukoda.
12. Sissepääs salatrükikotta.
13. Salatrükikoda.
14. Paberilaadu.
15. Sissepääs õuest alumisele ja mansard korrale.

Eestimaa Kommunistliku Partei illegaalne trükikoda Järvel

mis teine, suurem põrandaalune trükikoda Järvel, Tuule t. 14, K. Eichorni majas. Trükitööd tegi siin kommunist Idel Jakobson, keda abistas Eichornide perekond. Peale mitmesuguste lendlehtede trükiti siin ka «Kommunisti». 1931. aasta esimesel poolel anti selles trükikojas välja neli numbrit «Kommunisti» järgmise tiraažiga: nr. 1 — 2000 eksemplari, nr. 2 — 1500, nr. 3 — 2000, nr. 4 — 3000 eks.[17] Põrandaaluste trükikodade loomine aitas tublisti kaasa partei mõju tugevdamisele. Nüüd sai partei märksa operatiivsemalt reageerida sündmustele ja palju ulatuslikumalt levitada kommunistlikku tõesõna töötajate keskel.

Tugevnes ja hakkas hoogsamalt tööle EKP Tallinna organisatsioon. 1930. aasta novembris toimus Tallinna parteiaktiivi koosolek.[18] Seal arutati partei- ja ametiühingutöö küsimusi ning üldist majanduslikku ja poliitilist olukorda. Eriti agaralt hakkas tegutsema Fr. Krulli tehase parteikollektiiv. See kollektiiv pidas regulaarselt parteikoosolekuid; arutati parteikollektiivi järjekordseid ülesandeid — ettevalmistusi 1. mai demonstratsiooniks, palgavõitluse organiseerimist jne.[19] Viidi läbi ka poliitilisi õppusi sellistel teemadel, nagu «Klassid», «Sõjahädaoht», «Sotsid ja fašism» jne. 1931. aasta veebruaris andis Krulli tehase parteikollektiiv välja oma lendlehe, aprillis ilmus aga juba väike ajaleht, mis kandis pealkirja: «Krulli Tööline nr. 1. A/S. Franz Krulli masinaehitusvabriku EKP komitee häälekandja.»[20] «Krulli Tööline» nr. 2 ilmus juunis. «Krulli Tööline» oli oma tehase eluga tihedalt seotud sisukas ajaleht. Teda trükiti Nõmmel, Mustamäe tänava illegaalses trükikojas.

Tihenesid Illegaalse Büroo sidemed ka väljaspool Tallinna tegutsevate organisatsioonidega. 1931. aasta veebruaris kuulati Illegaalse Büroo koosolekul informatsiooni partei Saaremaa organisatsiooni tegevusest. Vastuvõetud otsuses märgiti, et Saaremaa kommunistidel on vaja organiseerida süstemaatilist poliitilist õppust ning kasutada illegaalse töö kõrval rohkem ka legaalseid töövorme: asutada kommunistlikud fraktsioonid karskusseltsides, spor-

[17] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l. 49.
[18] Sealsamas, s.-ü. 253, l. 11.
[19] Sealsamas, s.-ü. 268, l. 48.
[20] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 14, l. 64—67.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

KOMMUNIST

Eestimaa Kommunistliku Partei (Kominterni Sekts.) häälekandja.

Maha Eesti härrasrüik! Elagu Eesti nõukogude vabariik!

Nr. 2 (83) Aprillil 1931 a. 14 aastakäik

1. mail meie palavamad tervitused rahvusvahelise proletariaadi löök-brigaadile -- N. Liidu tööliskassile!

Wastulöök määratsewale fašismile.

Lagunewas ja mädanewas kapitalismi organismis sõweneb kriis järjekindlalt küll „koondab" ja „kohendab" ja hõlbab kriitikult „kokkuhoidle", kuid kõik see ei kahe tegelikult päästa. Häwitab laka enam tõusikute majandust. Õieti pole ju tõõrahwal enam midagi kokkuhoida. Rahkem pigistada ja rihma pingutada lõõw enam ei saa. 70 tuhat tööst ägedamat proletaari. Hoop hoobi järele tahab „rahwusliikku tööstust ja põllumajandust: kuulsad sõjakangelased raudteelki N. Liidu piirid ei saa walmis, puudub raha. On aga sihikesed „majan lusatad" Eesti ühes kõige noodsamates tingimustes. Teistest ju ale räägimata. Kurwalt ennustawad majandusanched Kreenholmi, Hõlti puuwillawabriku ja teisedki tõusikust sulgemisest. Nagu tromla tantab ajakirjandaste päewast päewa K-duw ennustus küll „Eesti Dwigatelist", küll Narwa koose kontsessioonist. Raudteede puudujaak ulatab üle 1. miljj krooni ja oleks palju suurem olnud kui mitte põleks osaliselt päästnud Wene transiit. Statistikaloki langewad linna spekulantide ja rüginarsaste külle peaaegu nädalaste. Kehw- ja kesktaludest räägimata, need ootawatse mõnesaja krooni eest. Pankade pankrottmõistrid ootawad maid ja wallawawara, et linna, karjamõisu. Nõsugu-ses-suunas „areneb" siis wähkelalu majandus. Tarwitajate-ühiuste liikmete warandused lendawad korstnasse. Rotte ja kratte on linn ja maa täis. Tõusik kasutab momenti.

Hiigla wõlakoorem laoub talurahwa õlule on majapidamisi, milledel 50 prots. warandusest wõlgade katteks.

Kodanlased rühmitused wõtlewad omawahel... kel mihkem fašistlise põõre algatuseks teenust. Põllumeestekogud arwawad, et nad lima „Wabs Kesti" kompaniita ja „kodukorraldajateta" hakkama saawad. Sotsfašistid püüawad kõigest jõnst ennast wälja pugeda ja omi teeneid tööliskassi werustamise eelle tuua. Nii ei korr pole-en, ülesustimine, närused õõrumised ega rühm tahab seimene olla, et oma meestele parimaid piruka-d rokutada. Riigikogu on kogu selle jõhitlise spekulatsioni kroonika, kõige narusemaks tõõtawa rahwa tõõwimise, rüü-temise, wägiwalla abinõuks. Kindralitekamp hirmutab hullegu ja „demokraatia" üle, koondab sõjalist organisats oone ükiru kogu iga-ugusid liite). Pats aga muheleb wael „demokraatikult", et kõik see da kindralite fascistlist proise-suurt reedust sümpliginni wastata. Sa nal ajal aga lendab iga tööline arwustawa sõna eest wabriku wärawast wälja, kape pitnakambrisse ja türmi.

Must-kollane wallitsus teeb kõige närusemaid, kaabaklikke ettewalmistusi kuiwaks fascistliseks pöörekss. Kõik parteid ja rühmad on kindralitimukate wastuluure easkonnaka hulkaden. Kogu poi liitiste arenkondade liit kindralite ja admiraalide juhtimisel tõidab tõõstikkodanluse direktiiwe fascistlise pöõre kaudu tööliskassile ja kogu tõõrahwale wael metsikumat päästetungi alustada ja suurnõjeks Nõukogude Liidu wastu walmis olla.

Eesti tööliskassi juhtimisel suudab terwe tõõrahwas ühise wõrinna luua ja wastulõõgiga määratsewale kodanlusele tõõrahwa orjusest päästa.

1. Mai.

Kui Ameerika tööliswägi 1. Mai pühale aluse rani, siis mõõdus tu terawa wõitluse tähe all: klass seisis klassi wastu. Ameerika proletariast wõitles miljonitäride liigkurnamise wastu. Ameerika tööliste 1. Mai-t sai rahwuswahelise tööliskassi 1. Mai. Wabrikute hiigisarmerd, kümned miljonid tööliai demonstreeriwad 1. Mail oma klassijõõdu oma seisidaarsust, oma truudust rewolutsioonilisele markasmsle. „Kõigi maade tööliste, ühinege!" — see on 1 mail suur wabaduswõitluse lo sung. 1. Mail on tööliswägede parand tõõliklassa waatab oma ridu üle, walmistab end wõimsaks otsustawaks wõitluseks.

Tänawuseks 1. Maiks on klassi le wahekorrad äärmiselt teruwenud. Sotsialismi kodumaa — Nõukogude Liit — teeb suurt majandusliikn ja kulturiist ehitustõõ. Kapitalistlik ilm on täielik kriis-immaikus, majandus langeb rappa. Kümned miljonid tõõlised — see on tänase 1. Mai pilt tõõliste seisukorrast kodanlikes riigeo. Fascistlistest ja poolfascistlistest maadel on tõõliste wiimased õigusrelisned rõõwitud. Painajalikuks keskeja orjapõlwe'ks on tõõpaewa „tsiwiliseeritud" maailm tööliskassile.

Selleat orjapõlwest wäljapääsemiseks hõik tööliskassi jõud ühise lipu alla!

Sotsfaschistidest wareakeerisele ja provokaatoritele kõige ägedam wõitlus! Revolutsioonilise klassiwõitluse kaudu jõuab tööliskass wabale 1. Mailе!

— :: —

Fašistlise trummipõrina ja sõjakisa vastu -- tööliskassi punane front!

Illegaalses trükikojas Järvel trükitud «Kommunist»

diühingutes ja teistes legaalsetes organisatsioonides, samuti töötada Eesti Sotsialistliku Töölispartei kohalikes osakondades.[21]

1931. aasta algul läks Illegaalsel Bürool korda luua ühendus Tartu kommunistidega ja moodustada seal EKP linnakomitee eesotsas Elmar Vassiliga.[22] Partei Tartu komitee tegi tõhusat tööd töötute hulgas ja pahempoolsetes ametiühingutes. 1931. aasta 1. mai eel levitas Tartu parteiorganisatsioon kommunistlikke lendlehti. Seejuures sattusid politsei nuhid peale ühele lendlehtede levitajale kommunist A. Potinile. Nuhid avasid kohe Potini pihta tule ja ta sai raskesti haavata. Potinit piinati metsikult, et ta oma kaaslased välja annaks, kuid ta vaikis mehiselt surmani. Potini matus 6. mail 1931 kujunes Tartu tööliste poliitiliseks demonstratsiooniks. Selle kohta kirjutas J. Sütiste oma luuletuses «Matus»:

«Nägin matust,
punast matust.
Polnud pastorit, ei kellakõla,
polnud surnuvankri musta katust —
seltsimeeste kuuest õlast
kirstu kanda küllalt jatkus...»

Alus partei organisatsioonidele pandi Paides ja Raplas, kuid ulatuslikumat tegevust need veel arendada ei jõudnud. Tagasihoidlikuks jäi ka partei Narva organisatsiooni tegevus. Kuigi Narva töölisühingud oma suures enamikus olid järjekindla revolutsioonilise klassivõitluse seisukohtadel, ei õnnestunud mitmesugustel põhjustel sealset väikesearvulist parteikollektiivi oluliselt tugevdada.[23]

Tunduvalt laienes Kommunistliku Partei mõju töötute liikumises ja ametiühingutes, kuid nende küsimuste lähem vaatlemine kuulub juba järgmisse peatükki.

EKP Keskkomitee pleenum 1931. aasta veebruaris arutas Illegaalse Büroo tööd ja märkis, et viimaste kuude jooksul on tehtud tunduvaid edusamme partei seisukorra parandamisel.[24] Ühtlasi aga rõhutati pleenumi otsu-

[21] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 263, l. 11 jj.
[22] Sealsamas, s.-ü. 265, l. 138 jj.; s.-ü. 268, l. 37 jj.
[23] Sealsamas, s.-ü. 268, l. 3 ja 37.
[24] Sealsamas, s.-ü. 261, l. 1.

ses, et partei ei ole veel üle saanud sellest kriisist, mida märkis ära Kominterni Poliitsekretariaat. Pleenum andis põhjalikke juhtnööre partei organisatsioonidele võitluseks fašismi ja sõjaohu vastu, linna- ja maatööliste majandusliku võitluse ning töötute liikumise juhtimiseks, partei mõju tugevdamiseks ametiühingutes. Ühtlasi on pleenumi otsuses öeldud: «Eelduseks kõigi nende ülesannete elluviimisel on parteiorganisatsiooni kindlustamine, uute liikmete võitmine ja partei rakukeste loomine vabrikutes, tehastes, mõisates ja külades.» Keskkomitee pleenum nõudis, «...et kohapealne juhtimine tunduvalt tugevamaks muudetaks ja temale poliitiliselt suurem vastutus antaks. Illbüroo peab KK sekretariaadi õiguste ja kohustustega töötama ja vastavate seltsimeestega täiendatud saama. Sihiks peab olema KK üleviimine kohapeale...»[25] Lähtudes sellest Keskkomitee seisukohast võttiski Poliitbüroo 3. märtsil 1931 vastu otsuse moodustada Illegaalse Büroo asemele Keskkomitee sekretariaat.[26] O. Tuul valiti Keskkomitee sekretäriks (koos R. Meeringuga). Järgnenud ulatuslike sissekukkumiste tõttu ei saanud aga need otsused praktilisi tulemusi anda.

Eestimaa Kommunistliku Partei lähemaks abiliseks võitluses kodanliku diktatuuri vastu oli Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing. Nagu parteil, tuli eesti komsomolilgi neil aastail tegutseda sügaval põranda all. 1. detsembri ülestõusu kaotus andis raske löögi ka EKNÜ-le. Suur osa EKNÜ vastutavaid töötajaid oli sunnitud Eestist lahkuma. Nendest moodustati EKNÜ välisbüroo.[27] Viimase ülesandeks oli kommunistliku kirjanduse väljaandmine Eesti noorte jaoks, kaadri kasvatamine EKNÜ-le ja materiaalse toetuse kogumine põrandaaluse komsomoliorganisatsiooni jaoks. EKNÜ välisbüroo andis välja EKNÜ Keskkomitee häälekandjat «Noor Proletaarlane», mida toodi salaja Eestisse. EKNÜ Keskkomitee pidi tegutsema Eestis põranda all. Tegelikult oli Eestis EKNÜ Keskkomitee asemel enamasti ainult üks illegaalne EKNÜ organisaator, kes töötas EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo juhtimisel. 1927. aastal ja järgmise aasta algul tugevnes mõnevõrra illegaalsete komsomoliorganisatsioo-

[25] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 261, l. 12.
[26] Sealsamas, s.-ü. 257, l. 30.
[27] Sealsamas, s.-ü. 231, l. 150 jj.

nide võrk Eestis ja suurenes nende mõju töölis- ja õppiva noorsoo seas. Rida areteerimisi ja organisatsiooniline kriis Eestimaa Kommunistlikus Parteis 1929.—1930. a. tõi aga kaasa ka EKNÜ illegaalse organisatsiooni nõrgenemise. Suhteliselt aktiivsemalt tegutses tol ajal EKNÜ Saaremaa organisatsioon. Tallinnas oli 1930. aasta lõpul ainult 15—20 EKNÜ liiget.[28] Üksikuid sidemeid oli ka teiste keskuste noortega, kuid komsomoliorganisatsioone kui niisuguseid mujal ei olnud.

Samal ajal oli küllaltki palju noori, kes tegutsesid aktiivselt legaalsetes revolutsioonilistes töölisorganisatsioonides või täitsid EKP poolt antud illegaalseid ülesandeid. Oli vaja need noored uuesti koondada komsomoli ridadesse ja moodustada nende juhtimiseks EKNÜ põrandaalune keskus. Suuna selleks andis EKP Keskkomitee Poliitbüroo, arutades 1930. aasta detsembris olukorda Eestimaa Kommunistlikus Noorsooühingus. Järgmise aasta algul toimunud EKNÜ Tallinna aktiivi nõupidamisel võeti vastu ulatuslik otsus EKNÜ ees seisvate ülesannete kohta.[29] Otsuses märgiti, et on vaja luua EKNÜ organisatsioone ka teistes linnades ning tugevdada komsomoli mõju legaalsetes organisatsioonides — noorsotside ühingutes, spordiühingutes —, töötute keskel, koolinoorte ja maanoorte seas. Otsustati hakata välja andma EKNÜ illegaalset häälekandjat «Säde». 1931. aasta veebruaris ilmuski ajalehe «Säde» esimene number.[30] EKNÜ illegaalse organisaatori ülesandeid hakkas täitma alates 1931. a. veebruarist O. Kivisson. 3. märtsil 1931 võttis EKP Keskkomitee Poliitbüroo vastu otsuse moodustada EKNÜ orgbüroo koosseisus A. Puusepp, O. Kivisson ja EKNÜ Tallinna Komitee sekretär.[31] Orgbüroo pidi tegema ettevalmistusi EKNÜ Keskkomitee loomiseks põranda all. Samal ajal otsustati lõpetada EKNÜ välisbüroo tegevus, kelle ülesandeid hakkas täitma EKNÜ esindaja Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee juures.

Nende sammude eesmärgiks oli tugevdada põrandaalust EKNÜ organisatsiooni. 1931. a. märtsis õnnestus

[28] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 231, l-d 155 ja 159.
[29] ENSV ORKA, f. 949, n. 2, s.-ü. 13a, l-d 1—3.
[30] Sealsamas, s.-ü. 35, l-d 1—2.
[31] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 257, l. 32.

aga kodanlikul politseil provokaatori abiga areteerida kaks EKNÜ orgbüroo liiget, A. Puusepp ja O. Kivisson. See takistas EKNÜ organisatsioonilise olukorra paranemist.

Rasketes illegaalse töö tingimustes tegutsedes tuli Eestimaa Kommunistlikul Parteil ja Eestimaa Kommunistlikul Noorsooühingul rangelt kinni pidada konspiratsiooni nõuetest. Eesti kommunistidel oli tolleks ajaks kogunenud küllaltki suuri kogemusi põrandaaluseks tööks. Juba V. Kingissepp oli teinud hoolikat tööd konspiratsiooni põhialuste väljatöötamisel. Seda jätkati ka hiljem.

Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeskond koosnes vaadeldaval perioodil ühelt poolt väikesest grupist illegaalsetest organisaatoritest — nende arv ei ulatunud tavaliselt üle kümne — ja teiselt poolt legaalselt tegutsevatest kommunistidest, kes pidid muidugi oma kuuluvust EKP-sse hoolega varjama. Illegaalsed organisaatorid elasid konspiratiivkorterites. Igaühel neist oli mitu korterit, kusjuures neid kasutati vaheldumisi. Konspiratiivkorterisse tuldi ja sealt lahkuti tavaliselt pimedas. Mitmesuguste kokkulepitud märkide abil (aknaeesriiete asetus, lilled aknalaual jne.) kontrolliti juba enne korterisse sisenemist, kas «õhk on puhas». Selle perioodi konspiratiivkorteritest Tallinnas võiks nimetada kortereid Tarabella t. 28, Ülem-Sõja t. 22, Kodu t. 20, Endla t. 28, Villardi t. 20, Kotzebue t. 11, Sõbra t. 21, Uus-Tatari t. 13 jt. [32]

Teadete viimiseks illegaalsetelt organisaatoritelt legaalsetele tegelastele ja töölisorganisatsioonidele kasutati sidemehi-kullereid. Need olid tavaliselt n.-ö. spetsialiseerunud teatud ülesannetele — üks pidas sidet näiteks Narvaga, teine Tartuga, kolmas Ametiühisuste Kesknõukoguga, neljas Eesti Tööliste Partei riigikogurühmaga, viies mõne vabrikuga jne. Kirjalike teadete edasitoimetamisel, samuti informatsioonide saatmisel Keskkomiteesse kasutati šifreid. Kuna aga šifreeritult kirjutamine oli väga aeganõudev töö, siis rakendati mõnikord ka n.-ö. segasüsteemi — šifreeritult anti ainult eriti salajased osad kirjast, ülejäänud osad aga koostati tavalises kirjas. Ka tavalises kirjas rakendati mõistukõnet, kus linnade, maakohtade, organisatsioonide nimetused asendati varjunimedega. Nii nimetab O. Tuul oma informatsiooni-

[32] ENSV ORKA, f. 927, aastad 1930—1938, s.-ü. 89-I, l. 13; EKPA, f. 25, n. 1, s.-ü. 53, l. 6; EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 250, l. 11.

des Keskkomiteele Tartut «sünnipaigaks», Järvamaad — «sooservaks», partei liikmeid «sipelgateks», ametiühinguid «piimaühisusteks» jne.

Illegaalsed töötajad esinesid alati varjunime all, kusjuures igaüks neist kasutas mitut varjunime. Ühe nime all saatis ta näiteks kirju Keskkomiteele, teise nime all tunti teda töölisorganisatsioonides, kolmandat kasutas ta kontakti pidamiseks teiste linnade partei-aktivistidega. Nii olid K. Männiksoni varjunimedeks «Marta», «Onu» ja «Peeter». Sageli võtsid mehed endale varjunimeks naise nime ja vastupidi. Näiteks Johannes Paulmanil oli üheks varjunimeks «Paula», Alviine Puusepal — «Felix», Katarina Padrikul — «Villu».

Illegaalsete parteitöötajate kohtumised kulleritega, partei aktivistidega ja legaalsete töölisliikumise tegelastega toimusid tavaliselt väljas. Eriti meeleldi kasutati selleks linnaäärseid paiku (Nõmme, Kopli mets). Ka parteikollektiivide koosolekuid viidi sageli läbi vabas õhus.

Kõikidest illegaalse töö kogemustest hoolimata esines 1930-ndate aastate alguses Eestimaa Kommunistliku Partei töös palju konspiratsioonireeglite rikkumisi, mis sageli tõid ka kaasa partei aktivistide areteerimisi. Mõnel juhul raskendas konspiratsiooni nõuetest kinnipidamist organisatsioonilise kriisi olukord parteis. Kuna alati ei olnud piisaval arvul kullereid, siis anti mõnikord ühele kullerile ülesandeks mitmete kohtade ja organisatsioonidega sideme pidamine. Alati ei peetud kinni varasematel aastatel rakendatud põhimõttest, et teate viimine põrandaaluselt organisaatorilt legaalsesse organisatsiooni peab toimuma mitme sidemehe läbi, mis raskendas politseinuhkidel partei sidemete avastamist. Esines juhtumeid, et konspiratiivkorteri pidaja oli ühtlasi kulleriks. Tuleb silmas pidada ka seda, et vaadeldava perioodi illegaalsete organisaatorite kogemused põrandaaluse töö alal olid palju väiksemad kui partei juhtivatel töötajatel 1920-ndate aastate alguses. Teiselt poolt oli kodanlik politsei just 1. detsembri ülestõusule järgnenud perioodil oma nuhkide ja provokaatorite võrku tugevdanud.

Ulatuslikud sissekukkumised, mis olid tingitud konspiratsioonireeglite rikkumisest, pidurdasid EKP organisatsioonilist tugevnemist.

2. Eestimaa Kommunistliku Partei reorganiseerimine 1931. aastal

1931. aasta juunis õnnestus kodanlikul politseil anda Eestimaa Kommunistlikule Parteile uus ränk löök. Keskkomitee sekretariaadi liikme Anton Teppich-Kasemetsa reetmise tagajärjel tabati illegaalse parteiorganisatsiooni juht EKP Keskkomitee sekretär O. Tuul, areteeriti suurem osa Tallinna organisatsiooni liikmeid eesotsas Tallinna komiteega; sisse kukkusid mõlemad partei trükikojad. EKP Tartu Komitee liikmed, kaotanud sideme partei keskusega ja kartes areteerimisi, põgenesid NSV Liitu. Keskkomiteel katkesid sidemed ka teiste parteiorganisatsioonidega ja seetõttu nende tegevus nõrgenes. Sama aasta sügisel areteeriti rida Saaremaa parteiorganisatsiooni aktiviste (J. Ellam, A. Kuul, A. Lember, V. Lember jt.); Saaremaa parteiorganisaatorit A. Ellamit politseil tabada aga ei õnnestunud ja Saaremaa organisatsioon jätkas tegutsemist.

Järgmise aasta veebruaris toimus ulatuslik poliitiline kohtuprotsess, nn. «34 protsess». Enamik süüaluseid esines protsessil mehiselt, paljastades kodanlikku korda ja eriti poliitilise politsei nurjatuid tegevusmeetodeid. EKP illegaalsed töötajad O. Tuul, A. Puusepp, O. Kivisson, I. Jakobson mõisteti 12 aastaks sunnitööle, partei Tallinna Komitee liikmed J. Küttmann, V. Rootsi ja L. Eisen — 10 aastaks sunnitööle. Ka trükikodade «peremehed» A. Siim ja K. Eichorn, illegaalse kirjanduse paljundaja S. Siim ja partei kuller M. Parker mõisteti 10 aastaks sunnitööle. Silmapaistvat EKP tegelast Johannes Lauristini, kes alles 1931. aasta algul oli vanglast vabanenud, karistati EKP illegaalse organisatsiooniga ühenduse pidamise eest 6-aastase sunnitööga. Üldse mõisteti protsessil süüdi 31 kaebealust, keda karistati kokku ligi 200-aastase vangistusega.

Partei Keskkomitee võttis seoses selle suure sissekukkumisega tarvitusele abinõud taoliste juhtumite vältimiseks edaspidi ja EKP organisatsioonide taastamiseks. Keskkomitee tegevust selles suunas raskendas asjaolu, et esialgu ei teatud sissekukkumise tõelist põhjust — politsei varjas hoolega Teppich-Kasemetsa reeturiosa — ja arvati, et provokaatorid on laialdaselt tunginud EKP organisatsioonidesse. Seda silmas pidades otsustas Kesk-

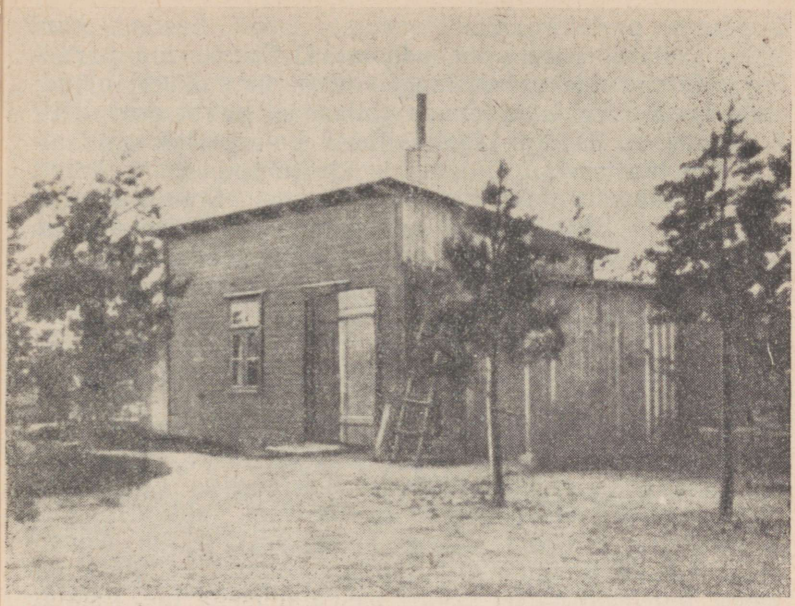

K. Rosenfeldti maja Nõmmel, kus tabati O. Tuul

komitee Poliitbüroo (14. juulil 1931): «...Kogu parteiorganisatsioon ümber registreerida järgmistel põhimõtetel: a) KK toimetab ümberregistreerimist oma poolt volitatud seltsimeeste kaudu; b) ümberregistreeritud organisatsioone ja rakukesi praegusel ajajärgul omavahel mitte siduda, koordineerides nende tööd otse PB (=Poliitbüroo) kaudu.»[33] EKP Keskkomitee pleenum (29. juulil 1931) märkis oma otsuses: «...viimaste sissekukkumiste analüüsist välja minnes otsustab KK kinnitada PB otsuse parteiorganisatsiooni reorganiseerimise alal ning kuulutab olemasolevad parteiorganisatsioonid laialisaadetuks. Partei uuesti ülesehitamist tuleb toimetada nende põhimõtete järele, mis PB resolutsioonis on ära märgitud».[34]

Nende otsuste alusel toimuski järgneval perioodil illegaalsete parteiorganisatsioonide taastamine. Põrandaalust parteikeskust, mis oleks juhtinud ja koordineerinud

[33] EKPA f. 6495 n. 1, s.-ü. 257, l. 70.
[34] Sealsamas, s.-ü. 288, l. 8.

üksikute parteiorganisatsioonide tööd Eestis, kuni 1938. aastani enam ei moodustatud. Taasloodud parteiorganisatsioonide vahel mingit otsest kontakti ei olnud; neist igaühe tegevust suunas väljaspool Eestit asuv EKP Keskkomitee. Esialgu tegeles illegaalsete parteiorganisatsioonide taastamisega ja nende töö juhtimisega vahetult EKP Keskkomitee Poliitbüroo. Viimane organiseeris ka Keskkomitee häälekandja «Kommunisti» ja mitmesuguste lendlehtede väljaandmist ning nende toimetamist Eestisse.

1933. aastal partei juhtivate organite süsteem mõnevõrra muutus. Ühenduse pidamine EKP põrandaaluste töötajate ja NSV Liidus asuva EKP Keskkomitee Poliitbüroo vahel oli küllaltki keerukas ja raske; samal ajal oli Eesti ja mõne teise kapitalistliku maa vahel tunduvalt hõlpsam ühendust pidada. Sellepärast moodustati 1933. aasta keskpaiku Taanis EKP keskus, mille ülesandeks oli välja anda «Kommunisti» ja teostada ka Eestis asuvate parteiorganisatsioonide operatiivset juhtimist. Osa Keskkomitee liikmeid jäi aga edasi NSV Liitu. Nemad pidasid sidet Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomiteega, tegelesid partei kaadri kasvatamisega jne. Esialgu ei olnud tööjaotus kahe välismaal asuva keskuse vahel päris kindel. Alles pärast EKP 1934. aasta augustikonverentsi, Keskkomitee pleenumil 3. septembril 1934 moodustati kaks kindlat Keskkomitee organit:[35]

1) Keskkomitee sekretariaat, kelle ülesandeks jäi partei pidev poliitiline ja organisatsiooniline juhtimine. Sekretariaadi asukohaks oli tol ajal Taani (hiljem viidi üle Rootsi); osa sekretariaadi liikmetest käis vahepeal ka Eestis, muidugi illegaalselt.

2) Keskkomitee Välisbüroo, kes pidi abistama sekretariaati ning juhtima partei abiorganeid Nõukogude Liidus. Välisbüroo tegevust juhtis EKP Keskkomitee esindaja Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee juures.

Kuigi partei illegaalse organisatsiooni tööd juhtiva keskuse viimine väljaspoole Eesti territooriumi oli positiivne konspiratsiooni huvides ja aitas vältida uusi suuremaid sissekukkumisi, oli sellel süsteemil ka suuri puudusi. Partei Keskkomitee side Eestis asuvate parteiorganisatsioonidega jäi sageli juhuslikuks ja puudulikuks. Seetõttu ei saanud kogu partei illegaalne organisatsioon töö-

[35] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 307, l. 3.

tada ühtse tervikuna, ei saanud koondada kõiki oma jõude tähtsamate poliitiliste kampaaniate läbiviimisele.

Kui 1938. aasta amnestia alusel vanglast vabanesid paljud suurte parteitöö kogemustega ja revolutsioonilises võitluses karastunud kommunistid, taastati uuesti Eestis töötav Illegaalne Büroo, mis juhtis Eesti kommunistide tegevust ka töörahva võitluse otsustaval etapil — nõukogude võimu taaskehtestamisel Eestis.

3. Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsiooniline tugevnemine aastail 1932—1934

Hoolimata ränkadest repressioonidest ei õnnestunud eesti kodanlusel Eestimaa Kommunistlikku Parteid purustada. Töörahva hulkade kasvav rahulolematus kodanluse diktatuuriga oli selleks pinnaks, millele EKP Keskkomitee tugines illegaalsete parteiorganisatsioonide võrgu uuesti ülesehitamisel.

Aastail 1932—1934 tegi EKP Keskkomitee ära suure organisatsioonilise töö. Eelkõige valmistati ette uut partei kaadrit ja rakendati tööle illegaalsete organisaatoritena (A. Sakkart, E. Kevato jt.). Ühtlasi rakendati oskuslikult parteitööle vabanevaid poliitilisi vange. Nii saatis Keskkomitee 1933. aasta suvel Eestisse kommunist R. Mikkeri spetsiaalse ülesandega rakendada tööle äsja vabanenud poliitvangid.[36] Vastavalt Keskkomitee juhtnööridele moodustas Mikker Rakveres kolmest kommunistist (J. Ellmann, A. Stamm, H. Rätsep) koosneva keskuse legaalse töö juhtimiseks.[37] Mitmed poliitvangid said tema kaudu ülesande tegutseda partei rajooniorganisatsioonide sekretäridena (J. Tross Tartus, E. Tarkpea Pärnus).

Partei mõju laiendamiseks ja tema organisatsioonilise tugevdamiseks aitas kaasa illegaalse kommunistliku kirjanduse ja ajakirjanduse ulatuslik väljaandmine ning levitamine neil aastail. 1932. aastal avaldati mitu parteilist dokumenti, milles selgitati EKP seisukohti revolutsioonilise võitluse ja teistes poliitilistes küsimustes. Nii ilmus märtsikuus väga tähtis poliitiline dokument — EKP Keskkomitee manifest «Kogu Eestimaa töörahvale», juulis anti välja lendleht «Eestimaa Kommunistliku Par-

[36] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 295, l. 26.
[37] Sealsamas, s.-ü. 298, l. 3—4.

tei seisukoht pahempoolsete ametiühingute poliitilise liini kohta», novembris «EKP Keskkomitee avalik kiri kõigile EKP liikmetele ja partei poolehoidjatele». Alates 1933.

Albert Sakkart

aasta suvest hakkas EKP Keskkomitee häälekandja «Kommunist» ilmuma regulaarselt üks kord kuus (varem oli «Kommunisti» väljaandmine toimunud võrdlemisi lünklikult, kusjuures üksikute numbrite ilmumise vaheaeg ulatus mõnikord poole aastani). Kuigi kõik need väljaanded trükiti olude sunnil väljaspool Eesti territooriumi, suutis partei küllaltki edukalt organiseerida nende toimetamist Eestisse ja levitamist siin laiades töötajate hulkades.

Iseloomulik sellele perioodile oli uute partei organisatsioonide loomine just väiksemates keskustes ja maal.

Samal ajal võttis suuremate linnade (Tallinn, Tartu jt.) organisatsioonide taastamine märksa rohkem aega. Nimelt oli suurematest linnades poliitilise politsei nuhkide võrk palju tihedam ja seetõttu partei illegaalsete organisaatorite tegevus seal raskem. Ühtlasi saadeti sisekaitseülema otsustega aktiivsemaid töölistegelasi süstemaatiliselt suurematest tööstuskeskustest välja.

Aktiivse tegevuse poolest paistis neil aastail eriti silma EKP Jaan Kreuksi nimeline rajooniorganisatsioon. Sellele pani aluse noor, energiline kommunist Albert Sakkart 1932. aasta esimesel poolel Jõgeval. Varsti läks Sakkartil korda organisatsiooni sidemeid laiendada ja rajada parteirakukesi veel Tartu-, Viljandi- ja Harjumaal. Need rakukesed kokku moodustasidki nimetatud rajooniorganisatsiooni, mille sekretäriks oli A. Sakkart.[38] Organisatsiooni peamine tegevuspiirkond hõlmas põhjapoolset osa Viljandi- ja Tartumaast, kuid üksikuid tugipunkte oli tal ka Harju- ja Järvamaal. Jaan Kreuksi nimeline organisatsioon tegi laialdast poliitilist kasvatustööd maaproletariaadi, eriti metsa- ja kraavitööliste keskel. Organisatsiooni liikmed juhtisid mitmeid väiksemaid metsa- ja kraavitööliste streike. A. Sakkart ise töötas vaheldumisi metsatöölisena, ehitustöödel, kraavikaevajana jne. Seetõttu oli tal hea isiklik kontakt maatöölistega ning ta tundis hästi nende muresid ja nõudmisi. Sakkarti lähemate abilistena võib nimetada kingseppa Aleksander Vähit ja kraavitöölist Albert Põdrat.

Laiemalt sai Jaan Kreuksi nimeline organisatsioon tuntuks oma ulatusliku tegevusega illegaalse kommunistliku ajakirjanduse väljaandmisel ja levitamisel. Nimelt õnnestus A. Sakkartil 1932. aasta sügisel asutada Vaimastvere vallas Paduvere külas väike illegaalne trükikoda. Õieti ei saa seda küll nimetada trükikojaks: kogu tema tehnilise baasi moodustas esialgu vaid šapirograaf, millele hiljem lisandus ka kirjutusmasin. «Trükikoda» asus kehvik Eduard Suure majas, kes tegi ühtlasi kogu vajaliku tehnilise töö. Hoolimata algelisest tehnikast kujunes «trükikoja» tegevus küllaltki viljakaks. Olemasolevail andmeil anti siin kahe ja poole aasta jooksul välja 19 numbrit Jaan Kreuksi nimelise organisatsiooni häälekandjat «Külaproletaarlane» ning palju mitmesuguseid lend-

[38] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 841, l-d 69—70; f. 27, n. 1, s.-ü. 754, l. 1.

lehti ja üleskutseid, kokku umbes 50 eri väljaannet.[39] Enamik neist ilmus Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni väljaannetena, mõned aga anti politsei eksiteele viimiseks välja Viktor Kingissepa nimelise parteiorganisatsiooni nime all.

Eduard Suur

«Külaproletaarlase» veergudel ja lendlehtedes paljastati kodanliku valitsuse rahvavaenulikku poliitikat, valgustati sulaste, kraavi- ja metsatööliste ning kehvikute rasket elu ja võitlust, anti juhiseid illegaalse parteitöö

[39] EKPA, f. 24, n. 1, s.-ü. 747, l. 47; f. 26, n. 7, s.-ü. 23, l. 1—173.

organiseerimiseks kohtadel, tutvustati rahvusvahelise töölisliikumise kogemusi ning Nõukogude Liidu saavutusi, selgitati sotsialistliku korra eeliseid.

Paljud «Külaproletaarlase» artiklid paistsid silma maaproletariaadi elu hea tundmise ning konkreetse käsitlusviisi poolest. Toome näitena väljavõtte ühest «Külaproletaarlase» artiklist:

«Kraavitöölise kiri.

Eesti vabariigi algusest saadik olen ma vahetpidamata kraavi lõiganud... Käesoleval silmapilgul töötame 70 mehega ühe ettevõtja juures Järvamaal. See töörahva vereimeja on töötasu normid niivõrd alla löönud, et keskmine vilunud kraavimees 10—12 tundi päevas hobuse moodi tööd tehes kuidagi üle 100—150 sendi ei suuda teenida. Viletsate jalanõude ja halva riietusega tuleb meil talviste külmade ilmadega hommikust õhtuni kraavis külma vee ja muda sees olla. Sarnase tapva töö juures oleme õhtuks kõik puruväsinud ja mõnigi nõrgajõulisem tuigerdab koju minnes. Haigestumised pole sugugi haruldased nähtused...

Kui tööline raske ja tapva töö eest 100—150 senti päevas saab, siis ettevõtja päevane sissetulek on mitmekümnekordselt suurem. Kõige tõenäolisemate andmete järgi maksetakse ettevõtjale kantmeetri eest 23—25 senti. Töölisele maksab ettevõtja kandi väljaviskamise eest 10—12 senti. Nii jääb temal iga kandi pealt 13—15 senti järele. Kuna tööl on 70 meest ja iga mees läbisegi võttes keskmiselt 13 kanti välja viskab, siis on igapäevase töö tagajärg 910 kanti. Seega jääb ettevõtjal iga päev järele 118—136 krooni. Kui nüüd sellest summast mitmesuguste jooksvate kulutuste ja kevadel möödapääsematu kraavi puhastamise kulude katteks ettevõtja iga päev ütleme 30 kr. (sellest on enam kui küllalt!) tagavaraks paneb, siis on tema päevane teenistus 88—106 krooni. Niisiis tööline saab päevas 100—150 senti, ettevõtja aga 88—106 krooni!!...»[40]

«Külaproletaarlast» ja teisi Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni väljaandeid levitasid organisatsiooni

[40] «Külaproletaarlane» nr. 1 (11), jaanuar 1934. EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 23, l. 72—73.

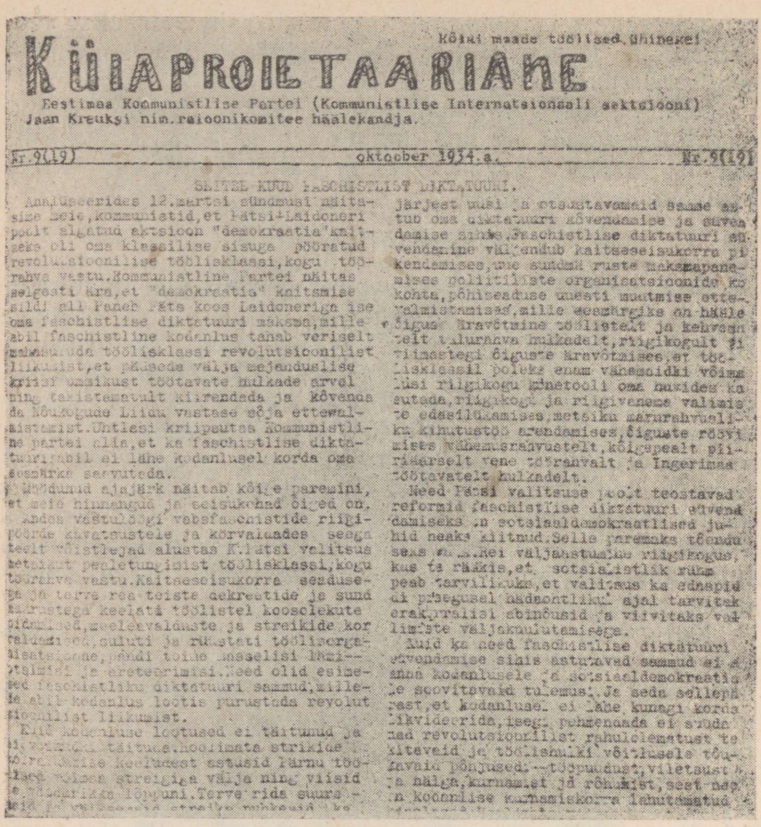

Kõikide maade töölised, ühinekem!

KÜLAPROLETAARLANE

Eestimaa Kommunistlise Partei (Kommunistlise Internatsionaali sektsiooni) Jaan Kreuksi nim. raioonikomitee häälekandja.

Nr. 9(19) oktoober 1934. a. Nr. 9(19)

SELTSE KUUD FASCHISTLIST DIKTATUURI.

Aastaseerides 12. aastat sünnmusi näitasime meie, kommunistid, et Pätsi-Laidoneri poolt algatud aktsioon "demokraatia" kaitseks oli oma klassilise sisuga pööratud revolutsioonilise töölisklassi, kogu töörahva vastu. Kommunistline Partei näitas selgesti ära, et "demokraatia" kaitsmise ettekäändel püüab Päts koos Laidoneriga ise oma faschistlise diktatuuri maksma, millele fascistline kodanlus tahab veriselt kaasaaidata töölisklassi revolutsioonilist liikumist, et päästa välja majandusliku kriisi ummikust töötavate mulkade arvel ning tagastamatult kiirendada ja kõvendada kõrgeimat Liidu vastase sõja ettevalmistust. Ühtlasi kriipeutas Kommunistline partei ellu, et ka faschistlise diktatuurimõõdi ei ühe kodanlusel korda oma seesmise seisundi.

Mõõdunud ajajärk näitab kõige paremini, et meie hinnangud ja seisukohad õigesti on. Kõik vastuolud vabsfascistide riigipöörde ärakutsumise ja korraldamise vahel tõid lõpuks ka alustas K. Pätsi valitsus hetkest peaaletungimist töölisklassi, kogu töörahva vastu. Kaitseseisukorra seadusega ja terve reaktsioonide ja streikide kohutamisega, seaduste ja ruhtsetati töölisorganisatsioone, pandi toime massilisi likvideerimisi ja arreteerimisi. Need olid esimesed faschistliku diktatuuri sammud, millele ühi kodanlus lootis purustada revolutsioonilist liikmist.

Kuid kodanluse lootused ei täitunud ja ei täitunud. Hoolimata strikide [illegible] Kodanlust estusid purnu töölised [illegible] streikiga välja ning viisid [illegible] lõpuni. Terve rida suure- [illegible]

järjest uusi ja otsustavamaid samme astub oma diktatuuri kõvendamise ja sõjaeelse aja faschistlise diktatuuri sõjakendamise suunas. Faschistlise diktatuuri sõjakendamise väljendub kaitseseisukorra pikendamises, mis sundab ruste maksmapanemises poliitiliste organisatsioonide kohta, põhiseaduse uuesti muutmise ettevalmistamises, mille eesmärgiks on hääle õigus äravõtmine töölistelt ja kehvasti talurahva mulkadelt, riigikogult piiramatu õiguste äravõtmises, et töölisklassil poleks enam vähemaidki võimalusi riigikogu kaudu otsustada, riigikogu ja riigivanema valimiste edasilükkamises, metsiku sõjarahvuslikku kihutustöö arendamises, õiguste röövimises vähemusrahvustelt, kõigepealt piiramatult rene zõranvalt ja Ingerimaa töötavatelt mulkadelt.

Need Pätsi valitsuse poolt teostavad reformid faschistlise diktatuuri edvendamiseks ja sotsialdemokraatlised juhid heaks kiitnud. Selle järeldas tõendusmaterjalidest ka [illegible] Nei väljahüüdnud riigikogus, kus ta rääkis, et sotsialistlik rühm peab tarvilikuks, et valitsus ka edaspidi püüdlegusel nädalontlikul ajal tarvitaks erakorralisi abinõusid ja viivitaks vajalimiste väljakuulutamisega.

Kuid ka need faschistlise diktatuuri edvendamise sõjaks astutavad sammud ei aidanud kodanlusele ja sotsialdemokraatiale soovitavaid tulemusi. Ja seda sellepärast, et kodanlusel ei õnnestunud kõrvaldada, isegi pehmendada ei suudanud revolutsioonilist rahulolematust tekitavaid ja töölisklikki võitluseks tõukavaid põhjusi: — tõusu, viletsust ja nälga, kurnamist ja rõhkist, sest nende kodanlise kaitsmiskorra lahutamatud

Jaan Kreuksi nim. parteiorganisatsiooni häälekandja «Külaproletaarlane»

liikmed ja aktivistid üsna laialdaselt. Sellest levikust annavad muuhulgas tunnistust kodanliku politsei arhiivis säilinud rohkearvulised politseiametnike ettekanded «Külaproletaarlase» eksemplaride leidmise kohta. Ühes niisuguses ettekandes näiteks teatatakse, et 1932. a. 31. detsembri hommikul on leitud Põltsamaa—Jõgeva maantee äärest puudele ja telefonipostidele kinnitatult mitu eksemplari «Külaproletaarlast» nr. 1. Teise ettekande kohaselt leiti 18. veebruaril 1933 Laiuse valla piirides «Küla-

proletaarlast» nr. 2. Umbes samast ajast on andmeid Jaan Kreuksi nim. rajoonikomitee lendlehe «Sulastele ja taluteenijatele» levitamise kohta Pajusi vallas Viljandimaal. 1933. aasta märtsi- ja aprillikuust on teateid «Külaproletaarlase» nr. 3 levitamise kohta mitmel pool Tartu maakonnas.[41] 1934. a. esimesel poolel läks A. Sakkartil korda luua sidemeid ka Tartu linnas ning korraldada seal «Külaproletaarlase» levitamist. Tuleb muidugi silmas pidada, et enamik «Külaproletaarlase» ja lendlehtede eksemplare politsei kätte ei sattunud, vaid levis käest kätte revolutsiooniliselt meelestatud maaproletariaadi hulgas.

Politsei tegi meeleheitlikke jõupingutusi, et saada Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni jälgedele ja hävitada ta. Eriti visalt otsiti illegaalset «trükikoda». Kuid paari aasta vältel jäid kõik politsei pingutused tagajärjetuks. Alles 1934. aasta suvel õnnestus nuhkidel reeturi abiga tabada mõned selle parteiorganisatsiooni liikmed ja nendega ühenduses olevad noored. Kogu organisatsiooni aga politseil purustada ei õnnestunud. Jäi avastamata ka organisatsiooni «trükikoda».

Maaproletariaadi keskel töötas tol perioodil ka Suure-Kõpu parteiorganisatsioon. Viljandimaal Suure-Kõpus oli juba 1920-ndate aastate alguses olnud tugev parteiorganisatsioon, kuid vahepeal oli selle tegevus soikunud. 1933.—1934. aastal pani Suure-Kõpu parteiorganisatsioonile uuesti aluse endine poliitvang Alfred Taalman.

A. Taalmani tee revolutsioonilisse töölisliikumisse oli küllaltki omapärane. Ta oli pärit kodanlikust keskkonnast — ta isa oli jõukas kaupmees Suure-Kõpus. Õppides Tartu Ülikoolis hakkas A. Taalman huvi tundma revolutsioonilise töölisliikumise vastu ja käima tööliskoosolekutel. Teatud tõuke selleks sai ta juhuslikult kätte sattunud illegaalse «Kommunisti» numbri lugemisest. Ühel tööliskoosolekul tutvus ta H. Rätsepa ja A. Grimpeliga. Nende mõjutusel astus Taalman Eesti Tööliste Parteisse ja hakkas osa võtma EKP poolt organiseeritud Ülemaalise Töölisnoorsoo Ühingu tegevusest. Andeka organisaatori ja kõnemehena valiti ta varsti Töölisnoorsoo Ühingu juhatuse liikmeks. Kui kodanlikud võimud 1928. aasta aprillis selle ühingu sulgesid, areteeriti koos teiste ühingu akti-

[41] ENSV ORKA, f. 927, aasta 1935, s.-ü. 30, II kd., l-d 13—27.

vistidega ka A. Taalman. Vangla oli Taalmanile suureks poliitiliseks kooliks; seal kujunes ta täiesti klassiteadlikuks töölisklassi võitlejaks, kommunistiks. Vanglas võeti A. Taalman vastu EKP liikmeks.

Alfred Taalman

Pärast vabanemist 1932. aastal hakkas Taalman oma kodukohas Suure-Kõpus organiseerima maaproletariaadi ja kehvikute ridu. Esialgu pööras ta peatähelepanu tegevusele Üleriikliku Maatöörahva Ühingu Suure-Kõpu osakonnas. Ühtaegu legaalse tegevusega asus Taalman juba 1933. aasta algul ka illegaalse kommunistliku parteikollektiivi loomisele. Kindla revolutsioonilise maailmavaatega tööliste kitsamas ringis tutvuti tema eestvõttel Eestimaa Kommunistliku Partei põhikirjaga, arutati konspi-

ratsiooni küsimusi, vahetati mõtteid revolutsioonilise võitluse edasise käigu kohta.[42]

1934. aastaks oli Kõpus juba välja kujunenud illegaalne parteikollektiiv, millesse peale A. Taalmani kuulusid veel Martin Reikop, Tõnis Reiman jt. Seati sisse ka partei liikmemaks — 25 senti kuus. Parteikollektiivile kuulus juhtiv osa Maatöörahva Ühingu kohalikus osakonnas. Hangiti illegaalset kommunistlikku ajakirjandust («Kommunisti» ja «Klassivõitluse» numbreid, lendlehti), mida levitati maatööliste ja kehvikute hulgas. Peale selle valmistasid Suure-Kõpu kommunistid ka ise mõned lendlehed. Nii paljundati 1934. aasta augustis šapirograafil sõjavastase sisuga lendleht, mida levitati Olustveres ja Suure-Jaanis. Sama aasta lõpul paljundati illegaalses «Kommunistis» ilmunud artikleid ja levitati neid Põltsamaal, Rõikal, Viljandis ja Holstre-Paistus.

Suure-Kõpu parteiorganisatsioonil oli üsna laialdasi sidemeid kommunistide ja revolutsiooniliste töölistega Viljandis, Pärnus, Põltsamaal, Tartus ja mujal. Neid sidemeid kasutati illegaalse kommunistliku kirjanduse hankimiseks ja lendlehtede levitamiseks.

Tööd maaproletariaadi keskel jätkas neil aastail EKP Saaremaa organisatsioon, kuigi areteerimised 1931. aasta sügisel olid teda mõnevõrra nõrgendanud. 1932. ja 1933. aastal andsid saarte kommunistid välja illegaalseid kommunistlikke lendlehti.[43] 1932. a. juuli lõpus organiseeriti Saaremaal rahvusvahelise sõjavastase päeva tähistamist.

Viimase sündmuse kohta ilmus ajalehes «Tööliste Võitlus» järgmine ülevaade:

«Öödel vastu 30. ja 31. juulit ning 31. päeval oli levitatud ...Saare- ja Muhumaal ning Kuressaare linnas suuremal arvul mitmesuguseid kommunistlikke sõjavastaseid lendlehti ja üleskutseid. Neid oli näha linnapargis ja tänavail, maal maanteedel ja selle kraavides, telefonipostidel, aiateivastel ja külatänavail väravasammaste küljes.

Eriti rohkelt oli levitatud üht võrdlemisi pikka — 1300 sõnalist järgmise pealkirjaga üleskutset «Töörahvas ärka ja ole valvel! Uus imperialistlik ilmasõda ja sõda

[42] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 831, l-d 27—30, 36—37, 58—61.
[43] ENSV ORKA, f. 949, n. 2, s.-ü. 16, l. 16; n. 1, s.-ü. 43, l. 18.

N. Liiduga on puhkemas!» (See lendleht on arhiivis säilinud. — O. K.) ...

Neis üleskutsetes kirjeldati peamiselt sõjahädaohu kiiret lähenemist, kodanluse ja sotsfašistide ühist sõjaettevalmistust ja avaliku fašistliku diktatuuri sisseseadmise püüet. Edasi kutsuti üles töötavat rahvast ilmuma 1. augustil ja selle eelpäeval sõjavastasele meeleavaldusele ja protestikoosolekule. Üleskutsed ja lendlehed kandsid allkirja EKP Saaremaa Komitee ja EK Noorteühingu Saaremaa Komitee.

Kella 9—10 ajal õhtul (31. juulil 1932. — O. K.) oli Muhu Soonda külla, eriti aga Põidele Levala külla rohkesti rahvast kogunenud. Siin oli meeleavaldajaid ligi 700 inimest. Kuressaare linnapargis aga üle 2500. Kuid igal pool puudusid vaid kõnelejad. Rahva seast kostsid üksikud sõja ja sõjaettevalmistuse... vastased hüüded. Politsei ajas meeleavaldajad laiali...»[44]

24. oktoobril 1933 õnnestus politseil juhuslikult tabada Aleksander Ellam. Tekkinud tulevahetuses sai Ellam surma. Järgnesid ulatuslikud areteerimised, mis andsid ränga löögi kogu Saaremaa parteiorganisatsioonile. Alles mitu aastat hiljem läks saarte kommunistidel korda oma parteiorganisatsioon taastada ning alustada uuesti aktiivsemat tegevust.

Katseid rajada maakohtades kommunistliku partei organisatsioone esines tollel perioodil veel mitmeid. Nii tegutses lühemat aega (1932. a. sügisest 1933. a. kevadeni) Pärnumaal Tõstamaa vallas illegaalne organisaator E. Kevato, kuid tema tegevus ei saanud kuigi ulatuslikuks kujuneda.[45] 1933. aasta mai kuus Kevato areteeriti ja mõisteti sama aasta detsembris 6 aastaks sunnitööle.

Virumaal organiseeris 1934.—1935. aastal kommunistliku partei kollektiive illegaalne organisaator F. Herbst.[46] Kuna aga Herbst kaotas ühenduse EKP Keskkomiteega, ei kujunenud ka tema tegevus kuigi viljakaks.

Mitmeid parteiorganisatsioone taastati neil aastail väiksemates linnades ja alevites. Nii asus 1931. aasta oktoobris Pärnus tööle vanglast vabanenud kommunist

---

[44] «Tööliste Võitlus» nr. 1, 27. aug. 1932.

[45] ENSV ORKA, f. 2121, n. 1, s.-ü. 11951, l-d 2—3, 61—62, 105—106.

[46] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 578, l. 39—42.

E. Tarkpea. Tema eestvõttel tegid Pärnu kommunistid aastail 1932—1933 suurt tööd töötute keskel ja ametiühingutes.[47] Parteiorganisatsiooni tegevusse tõmmati kaasa mitmeid uusi inimesi (J. Nessler, F. Tamm jt.),

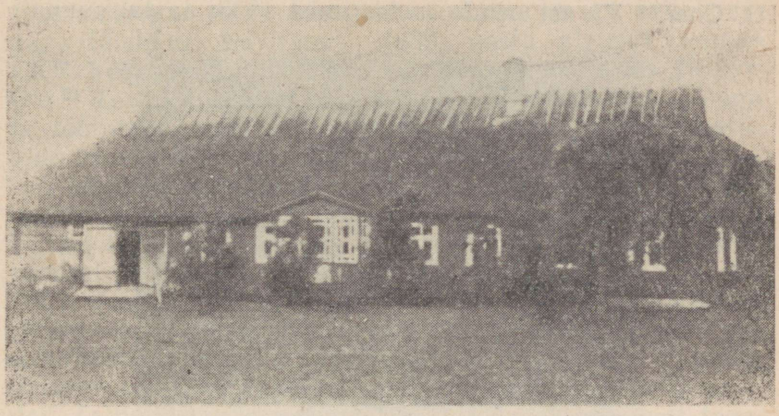

«Ado» talu Saaremaal, Laimjala vallas, kus langes Aleksander Ellam

kellest sageli said parteiorganisatsioonide juhid. Esiletõstmist väärib näiteks Jaak Nessler.[48] Algul töötas ta E. Tarkpea juhtimisel Pärnu töötute hulgas. 1932. aasta mais käis ta töötute esindajana delegatsiooni koosseisus NSV Liidus. Sama aasta suvel läks J. Nessler tööle Sindi Tekstiilivabrikusse. Siin organiseeris ta peatselt illegaalse EKP rakukese, millesse kuulusid veel F. Hunt, V. Hunt (praegu V. Veber), M. Söön jt. See rakuke tegi aastail 1933—1934 üsna tõhusat tööd. Kommunistid andsid Sindis välja illegaalseid lendlehti ning tegid suuliselt fašismivastast selgitustööd.[49] Parteikollektiiv juhtis Sindi Töölisühingu tegevust ning võttis aktiivselt osa kohaliku omavalitsuse valimiste kampaaniast.

1932. aastal organiseeris vabanenud poliitvang R. Mik-

[47] ENSV ORKA, f. 2121, n. 1, s.-ü. 11951, l. 167.
[48] EKPA, f. 6, n. 2, s.-ü. 72, l. 2—5.
[49] V. Veberi mälestused, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

ker Kundas parteikollektiivi, mis samuti võttis enda kätte kohaliku töölisühingu juhtimise.[50]

Tartus tegid 1932.—1933. aastal tõhusat tööd Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingus, pahempoolsetes ametiühingutes ja töötute keskel kommunistid A. Kriiseman ja O. Cher.[51] Pärast nende areteerimist 1933. aastal suunati

Feodor Okk

EKP Tartu organisaatoriks J. Tross, kes rööbiti legaalse töö juhtimisega püüdis asutada Tartu piirkonda ka illegaalseid parteikollektiive.[52] J. Trossi areteerimine 1934. aastal nõrgendas aga tunduvalt Tartu parteiorganisatsiooni.

[50] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 296, l. 11—13.
[51] Sealsamas, s.-ü. 271a, l. 9 jj.
[52] EKPA, f. 1, n. 1 a, s.-ü. 2790, l. 8; f. 6495, n. 1, s.-ü. 310, l. 5.

Viljandis, Rakveres ja mujal võtsid üksikud kommunistid aktiivselt osa revolutsioonilisest töölisliikumisest, kuid illegaalsete parteiorganisatsioonide olemasolu kohta neis linnades puuduvad andmed.

Tõsiseid raskusi oli Tallinna parteiorganisatsiooni taastamisega. 1931. aasta sissekukkumine oli selle peaaegu täielikult hävitanud. 1932. aasta alguses suunas EKP Keskkomitee Tallinna parteiorganisaatoriks Feodor Oki.[53] Temal õnnestus luua mõningaid sidemeid tehastega ja töötutega ning astuda esimesi samme parteikollektiivide loomiseks. Okk valmistas ka šapirograafil paljundatud lendlehe «Tallinna ja Harjumaa töörahvale!», milles paljastati fašistlikku põhiseaduse muutmise projekti.[54] F. Oki lähemaks abiliseks kommunistliku kirjanduse levitamisel ja ühenduse pidamisel oli maalritööline A. Mänd.[55] 1932. aasta augustis aga areteeriti F. Okk ja mõisteti järgmisel aastal sõjaringkonnakohtu otsusega 12 aastaks sunnitööle. See pidurdas jällegi mõneks ajaks Tallinna parteiorganisatsiooni taastamist. Alles 1934. aastal suudeti Tallinna parteiorganisatsioon taas aktiivsemalt tegevusse rakendada ja hakati süstemaatiliselt välja andma EKP Tallinna komitee lendlehti.[56]

Territoriaalsete parteiorganisatsioonide kõrval moodustati 1930-ndate aastate esimesel poolel veel spetsiaalne meremeeste organisatsioon — Eesti kaubalaevastiku parteiorganisatsioon. Eestimaa Kommunistlik Partei pööras neil aastail üldse rohkesti tähelepanu tööle meremeeste keskel. Selle põhjuseks oli esiteks asjaolu, et meremehed moodustasid eesti töölisklassist küllaltki arvuka osa — koos välislaevadel sõitvate eestlastega oli tollal Eestis üle 7000 meremehe.[57] Teiseks tõusis revolutsiooniliste meremeeste osatähtsus seoses EKP organisatsioonilise struktuuri ja juhtimiskeskuste asukoha muutumisega. Nimelt etendasid meremehed tähtsat osa välismaal asuva EKP Keskkomitee ja Eestis tegutsevate parteiorganisatsioonide vahel ühenduse pidamisel ning partei kirjanduse toimeta-

---

[53] EKPA, f. 1, n. 1a, s.-ü. 1640, l. 3.
[54] ENSV ORKA, f. 949, n. 1, s.-ü. 78, l. 113.
[55] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 1170, l. 10.
[56] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 310, l. 5; «Kommunist» nr. 7 (103), juuni 1934.
[57] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 20, l. 34.

misel Eestisse ja selle levitamisel siin. Kaubalaevastiku parteiorganisatsioon ei moodustanud ühtset tervikut. Kommunistid sõitsid laevadel tavaliselt üksikult, harva sattus ühele laevale töötama 2—3 EKP liiget. Üksikud kommunistid-meremehed said parteilisi ülesandeid tavali-

Anton Vahtmann

selt otse EKP Keskkomitee esindajatelt. Keskkomitee ülesandel juhtis tööd meremeeste keskel A. Vahtmann-Vaarandi.[58] Eesti kaubalaevastiku parteiorganisatsiooni aktiivsemad liikmed olid tol ajal A. Volgerat, K. Niit, A. Vakepea, A. Meius, J. Pruul.[59] Kommunistid-meremehed olid üht-

[58] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 285, l. 204—205.

[59] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 1612, l. 5; s.-ü. 1605, l. 3 jj.; EKPA, f. 1, n. 1a, s.-ü. 1899, l. 3 jj.; EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l. 104.

lasi rahvusvahelise revolutsiooniliste ametiühingute ühenduse — Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali Eesti sektsiooni tuumikuks.

Kõige arvukamaks EKP kollektiiviks oli poliitiliste vangide organisatsioon. Kodanliku diktatuuri lahuta-

Aleksander Volgerat

matuks saatjaks olid poliitilised protsessid. Aastatel 1929—1934 toimus mittetäielikel andmeil 45 poliitilist protsessi ja kaebealuste arv ulatus kokku mitmesajani. Tavaliseks karistusmääraks töörahva huvide eest võitlejatele oli 10—12 aastat sunnitööd; partei kullerit Julius Kahmi karistati 1932. a. aga koguni surmanuhtlusega.

Vanglates oli kehtestatud selline režiim, mis pidi poliitvangid viima poliitilise ja moraalse laostumiseni ning füüsilise hävinguni. Vilets toit, niisked ja külmad ruumid, igasuguste hügieeninõuete ignoreerimine vangla administratsiooni poolt, sagedased rängad karistused ruineeri-

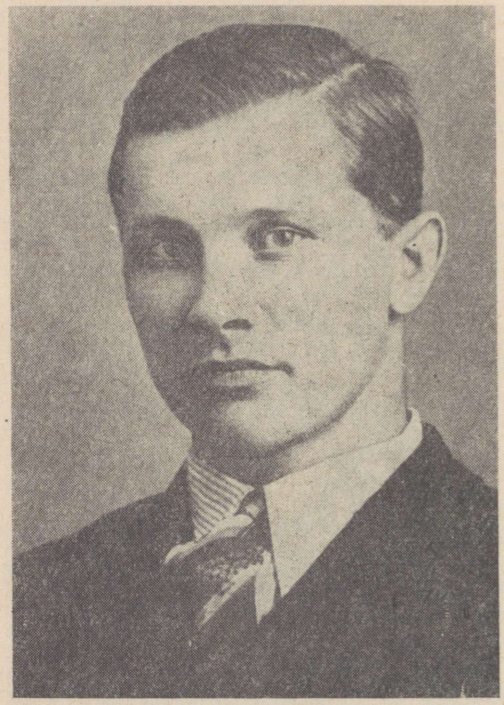

August Vakepea

sid poliitvangide tervist. Poliitvangide võitlusmoraali pidi aitama murda nende isoleerimine üksteisest ja välismaailma elust. Selleks paigutati poliitvange sageli kriminaalvangide sekka, sõidutati neid ühest vanglast teise; rangelt karistati vangikambrite vahel sideme pidamise katsete eest. Isegi sugulastelt saadavais kirjades ei tohtinud sõnakestki olla poliitilistest sündmustest. Igati meelitati poliitvange kodanlikult valitsuselt armu paluma;

sellega taheti sundida neid loobuma oma veendumustest ja muutuma kodanliku diktatuuri kuulekateks sulasteks. Iga armupalumise fakti kasutati revolutsioonilise töölisliikumise vastu sihitud propagandas — et näete, kommunistid ise loobuvad oma tõekspidamistest.

Vangla parteiorganisatsioon pidi koondama kõik kodanluse vanglasse sattunud kommunistid ühtseks, üksmeelseks võitluskollektiiviks ning andma vastulöögi kodanluse käsilaste alatuile plaanidele. Lühidalt võiks poliitvangide parteiorganisatsiooni ülesandeid kokku võtta järgmiselt: 1) poliitvangide ühendamine, et hoida neid ideeliselt ja moraalselt võitlusvõimelistena edaspidiseks võitluseks vabaduses; 2) poliitvangide ideoloogilise ja poliitilise teadlikkuse taseme tõstmine; 3) võitluse organiseerimine vangla administratsiooni vastu; 4) materiaalse abi organiseerimine abivajavatele poliitvangidele; 5) ühenduse pidamine vabaduses ja teistes vanglates olevate kommunistidega.[60]

Poliitvangid olid hajutatud paljudesse vanglatesse üle kogu riigi. Suur enamik neist oli siiski Tallinna Keskvanglas («Patareis») ja Karistusvanglas («Sirinas»). Eriti «Patareis» kujunes välja oma kindel poliitvangide organisatsiooni struktuur. Igas kambris, kus oli rohkem poliitvange, valiti kambri büroo — «kabe». «Kabe» organiseeris kambri vangide poliitilist ja hariduslikku enesetäiendamist (loenguid, vaidlusi, iseõppimist jne.). Samuti korraldas «kabe» toitlustamist — tavaliselt söödi «kommuunas», s. o. kõik saadud toiduained jaotati kõigi vahel, sõltumatult sellest, kes vangidest sai toidupaki. «Kabe» pidas sidet jaoskonnabürooga — «jabega». Viimane valiti sel juhul, kui jaoskonnas oli rohkem kui üks poliitvangide kamber. Kambrid leppisid omavahel kokku, missugune kamber moodustab «jabe». «Jabe» täpne koosseis jäi teistele kambritele teadmata. «Jabe» lahendas jaoskonna poliitvangide ühiseid küsimusi ja pidas sidet vanglabürooga — «vabega». «Vabe» valiti analoogiliselt «jabega». Ta juhtis kogu vangla organisatsiooni, pidas sidet teistes vanglates ja vabaduses olevate revolutsionääridega, «jabe» või «kabe» ettepanekul võttis vastu ja heitis välja poliitvangide organisatsiooni liikmeid. «Vabe»,

[60] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 1573, l. 57 jj.

«jabe» ja «kabe» otsused kinnitas vastav poliitvangide kollektiiv häälteenamusega. «Patarei» «vabe» täitis tegelikult kogu poliitvangide pere juhtiva keskuse ülesandeid. Tal olid parteis samad õigused kui rajooni- või linnakomiteel. Ta pidas vahetult sidet EKP Keskkomiteega või selle Illegaalse Bürooga. Vanglabürood tuli sageli ümber valida, kuna poliitvangide koosseis ühes kambris sageli muutus. Eri aegadel kuulusid Keskvangla «vabe» koosseisu H. Allik, A. Veimer, O. Tuul, P. Petree jt.[61] Poliitvangide organisatsioon oli esindatud ka EKP 1934. aasta augustikonverentsil.[62] Kuna poliitvangid endi keskelt delegaate konverentsile saata ei saanud, volitas vangla büroo EKP Keskkomiteed saatma vastava arvu delegaate konverentsile.

Alates 1927. aastast anti Tallinna Keskvanglas välja isegi poliitvangide illegaalset häälekandjat «Vangimaja Kiir». See ajaleht kirjutati keemilise pliiatsiga väga peene käekirjaga õhukesele maisipaberile ja illustreeriti tavaliselt ka karikatuuridega. Üksiknumbri suurus võrdus umbes 15—20 masinakirja-leheküljega. Nõudis tohutut vaeva ja visadust vangla oludes süstemaatiliselt välja anda ning käest kätte, kongist kongi levitada seda lehte. Vangivalvurid pidasid ju jahti iga «Vangimaja Kiire» numbri ja selle koostaja või lugeja peale, kusjuures tabamisel ootas «süüdlast» kartser.

«Vangimaja Kiire» veergudel kritiseeriti teravalt vangla režiimi, anti juhtnööre võitluseks administratsiooni vägivalla vastu, jutustati üksikute kambrite elu-olust, anti ülevaateid kodanliku valitsuse poliitikast, toodi andmeid Nõukogude Liidu saavutustest, tähistati revolutsioonilise klassivõitluse tähtpäevi jne. Mida tähendas «Vangimaja Kiir» poliitvangile? Hea vastus sellele küsimusele on antud «Vangimaja Kiire» 50. numbris:

«Kui oled tampinud öö läbi pimedas kartsas, siis uinud viimaks hommiku eel, sest tundub kuidagi soojem ja endisest rahulikum. Kui siis võti ragiseb, ärkad ja leiad, et pimedusse on tunginud hulk valgusekiiri. Meeleolu tõuseb. Närid oma kuiva leivakannikat ja vilistad, sest uus päev on alanud. Nõnda on ka «Vangimaja Kiire» ilmu-

[61] J. Saadi mälestused, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

[62] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l-d 95, 102.

mine. Juba 50 korda on ta tunginud läbi pimeduse pragude, olles suures hädaohus, meie pimedatesse kongidesse, valgustades võlvialuseid, kus askeldavad vangid oma päevamuresid ja kavatsusi arutades... Nõnda kui päikese kiired tungivad läbi kõige peenemast augukesest ja poevad kõige varjatumasse nurgakesse, nõnda ka «Vangimaja Kiir» oma lühikese eluaja kestel on puudutanud peagu kõiki küsimusi, mis on teravasti lõiganud vangide luusse ja lihasse...»[63]

Peale «Vangimaja Kiire» anti Keskvanglas välja veel vihikusse kirjutatud ajakirja «Punane Viisnurk», milles käsitleti põhjalikumalt teoreetilist laadi küsimusi. Ka Karistusvanglas ilmus poliitvangidel oma häälekandja — «Vangla Hääl».

Kuni 1930. aasta sügiseni loeti poliitvangide organisatsiooni kuuluvaks kõiki poliitvange nende vanglasse sattumise ajast arvates.[64] Pärast Baumani protsessi (1930. aasta septembris) võttis aga poliitvangkond vastu otsuse, mille järgi kõik vanglasse sattunud arvati algul kandidaatideks; alles teatava katseaja järel loeti nad täisõiguslikeks poliitvangide pere liikmeteks, s. o. vastu võetuks kommunistlikku parteisse. Selline katseaeg oli vajalik, et vältida juhuslike inimeste sattumist parteisse; üksikuid selliseid paraku aga esines poliitilistes protsessides.

Poliitvangide parteiorganisatsioon rakendas oma eesmärkide saavutamiseks mitmesuguseid võitlusvahendeid. Vangla administratsiooni omavoli või uute, poliitvangide olukorda veelgi raskendavate määruste vastu esitati massiliselt protestikirju ja korraldati näljastreike. Rahvusvahelist töölispüha 1. maid tähistati iga aasta revolutsioonilise laulude laulmisega, kuigi selle eest karistati pikemaajalise kartseriga.

Nagu juba öeldud, püüdis kodanlus meelitada kommunistlikke poliitvange armu paluma, s. o. avalikult kahetsema oma senist poliitilist tegevust ja lubama edaspidi kodanlikku diktatuuri igati austada. Armupalujaid vabastati enne tähtaega vanglast. Ühtlasi püüdis politsei nende seast värvata endale abimehi — nuhke ja provokaatoreid — revolutsioonilise liikumise vastu võitlemiseks. Sellepärast võitles poliitvangide organisatsioon

[63] ENSV ORKA, f. 949, n. 2, s.-ü. 36, l. 5.
[64] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 276, l. 3.

otsustavalt armupalumise (vangide keeles «kondiloopimise») vastu. «Kondiloopijad» heideti parteiorganisatsiooni ridadest välja.

Vangla tingimustes oli parteiorganisatsioonil üheks keerulisemaks küsimuseks sidepidamine kongide vahel, samuti ka vabaduses viibivate seltsimeestega. Teadete edasiandmiseks kambrite vahel kasutati tavaliselt koputamist. Vilunud vang võis morse süsteemis koputustega ära «rääkida» küllaltki pika jutu naaberkambris viibijatega. Teiseks abinõuks olid väikesed salakirjad («tonksud»), mida peideti kokkulepitud kohtadesse üldkasutatavates ruumides, kust teised vangid teadsid neid otsida. Pesu ja toiduainete sisse peidetud riisipaberist kirjakestel leidsid tee vanglasse ka teated välismaailmast. Mõnikord õnnestus isegi «ära organiseerida» mõnda valvurit, kes siis toimetas salaja kirju vanglast välja. Muidugi pidas vangla administratsioon pidevalt jahti «tonksudele» ja koputajatele ning karistas rängalt igasuguse sidepidamise katse eest.

Kõigest hoolimata suutsid kommunistid ka vanglas luua tugeva organisatsiooni, mis tegutses distsiplineeritult ja üksmeelselt. Vangla parteiorganisatsiooni töö tulemusena suur enamik poliitvangidest ei murdunud ega vandunud alla kodanluse vägivalla ees, vaid vastupidi — karastus ja kasvas poliitiliselt. Vangla kujunes seega partei kaadri omamoodi kooliks. Polnud juhus, et paljudest endistest poliitvangidest said pärast vabanemist juhtivad jõud parteis ja revolutsioonilises töölisliikumises.

Tõsist abi poliitilistele vangidele andis MOPR (lühend nimetusest «Международная организация помощи революционерам»). Sellel rahvusvahelisel organisatsioonil olid ka Eestis oma rakukesed, mis töötasid Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel. MOPR hankis poliitvangidele lisatoitu, raamatuid jne., andis toetust vangide perekondadele, kes olid sattunud eriti raskesse olukorda, samuti vabanenud poliitvangidele, et nad saaksid oma elu esialgselt korraldada.[65] Raha kõigeks selleks saadi korjandustest Eesti tööliste seas, samuti andsid toetust teiste maade MOPR-i organisatsioonid. MOPR-i tööst osavõtt oli kodanlikus Eestis karmilt karistatav. Julmast jälitamisest hoolimata jätkas MOPR ka Eestis oma tegevust, aidates

[65] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 230, l. 1.

kodanluse vanglatesse sattunud revolutsionääridel vastu pidada ja säilitada oma võitlusvõimet.

1934. aastaks oli EKP illegaalne organisatsioon märksa kasvanud ja tugevnenud. Kui 1932. aastal — pärast suuri sissekukkumisi ja partei reorganiseerimist — oli Eestimaa Kommunistlikus Parteis liikmeid umbes 200, kusjuures suurem osa neist viibis kodanluse vanglais, siis 1934. aasta augustikonverentsi ajaks oli partei liikmete arv kasvanud 387-ni, kusjuures enamik neist tegutses aktiivselt põrandaalusel parteitööl.[66] Illegaalse parteiorganisatsiooni tugevnemine oli ühtlasi aluseks partei sidemete laiendamisele töötajate hulkadega ja ühisrinde taktika ellurakendamisele võitluses fašismi vastu.

[66] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l. 112.

III. LEGAALSETE TÖÖVORMIDE KASUTAMINE

Eestimaa Kommunistlikul Parteil, nagu igal illegaalselt tegutseval töölisparteil, oli erakordselt tähtis maksimaalselt ära kasutada kõik legaalse töö võimalused. Ilma selleta oleks partei end paratamatult isoleerinud töölisklassi ja maatöörahva hulkadest ning kaotanud oma avangardse osa nende klassivõitluse juhtimisel.

Millised olid siis vaadeldaval ajal legaalse töö vormid ja võimalused?

Väga oluline oli asutada legaalne töölispartei, mis töötaks EKP juhtimisel. Muidugi oli tõeliselt revolutsioonilisel legaalsel parteil valge terrori tingimustes väga raske tegutseda, kuid mõningaid võimalusi selleks siiski veel leidus. Kodanluse ja tema käsilaste poliitika paljastamiseks tuli kasutada ka kodanlike võimuorganite valimisi ja riigikogu kõnetooli.

Eriti tähtis osa töölisklassi organiseerimisel, tema majandusliku võitluse juhtimisel ja poliitilisel kasvatamisel kuulus ametiühingutele. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli pidada visa võitlust, et tõrjuda sotsid ametiühingute juhatustest välja ja suunata ametiühinguid revolutsioonilise klassivõitluse teele.

Majanduskriisi aastail omandas erilise koha kommunistliku partei tegevuses töötute organiseerimine ning nende väljaastumiste juhtimine. Tuli kasutada ka kõiki teisi legaalseid organisatsioone (kultuuriühinguid, spordiseltse, haigekassasid jne.) ning legaalset töölisajakirjandust, et teha poliitilist selgitus- ja kasvatustööd töölisklassi, talurahva ja progressiivse intelligentsi keskel.

Allpool vaatlemegi ükshaaval neid legaalse töö vorme, mida Eestimaa Kommunistlik Partei kasutas aastail 1929—1933 oma sidemete tugevdamiseks töötajate hulkadega.

1. Eesti Tööliste Partei

III Riigikogu valimiste eel, 1926. aasta märtsis, moodustasid grupp pahempoolseid sotsialiste ja parteituid töölisi uue poliitilise partei — Eesti Tööliste Partei (ETP). Selles parteis kujunes algusest peale välja kaks erinevat voolu. Ühelt poolt kuulusid ETP koosseisu mitmed sotslikud tegelased, kes püüdsid revolutsiooniliste sõnakõlksudega endale tööliste seas populaarsust võita ja poliitilist karjääri teha, kuid tegelikult kartsid revolutsioonilist võitlust ja koostööd Eestimaa Kommunistliku Parteiga. Teiselt poolt aga astus Eesti Tööliste Parteisse hulk ausaid töölisi ja haritlasi, kes hakkasid järk-järgult lähenema EKP seisukohtadele. Eestimaa Kommunistlik Partei otsustas kasutada Eesti Tööliste Parteid revolutsioonilise kasvatustöö tegemiseks tööliste keskel. Selleks oli vaja igati toetada ja juhtida ETP pahempoolset tiiba, saavutada enamus selle partei juhtivates organites ning muuta ta EKP legaalseks organisatsiooniks. Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli vastavaid kogemusi 1920-ndate aastate algusest — ajast, mil Eesti Iseseisev Sotsialistlik Töölispartei muudeti revolutsiooniliseks parteiks. Paraku olid aga tingimused 1920-ndate aastate teisel poolel märksa raskemad, seetõttu ka EKP võitlus Eesti Tööliste Partei ülevõtmise ja ümberkujundamise eest veelgi komplitseeritum.

Esialgu oli ETP Keskkomitees ja riigikogurühmas (III Riigikogu valimistel sai ETP kuus saadikumandaati) kindel ülekaal parempoolsel, sotslikul tiival (H. Martinson, A. Sprenk, T. Maurer, E. Selge). Järk-järgult aga tugevnes pahempoolne tiib, eriti ETP Tallinna ja Narva osakonnas. Pahempoolse tiiva juhtideks olid A. Grimpel, H. Rätsep, A. Luik. 1926. aasta detsembris avaldas Eesti Tööliste Partei Tallinna osakond oma koosolekul umbusaldust ETP sotsliku juhtkonna tegevuse vastu.[1] ETP Keskkomitee vastas sellele Tallinna osakonna sulgemisega, kusjuures päev hiljem organiseeriti uus ETP «Tallinna osakond» — juba n.-ö. puhastatud koosseisus.[2] A. Grimpel ja mitmed teised pahempoolse tiiva esindajad

[1] «Kiir» nr. 1, 12. jaan. 1927.

[2] EKPA, fond 7387, nimistu 1, säilitusühik 2, l-d 42 ja 46; ENSV ORKA, f. 14, n. 11, s.-ü. 335, l. 54.

heideti Eesti Tööliste Parteist välja.[3] Mõneks ajaks suutis ETP parempoolne juhtkond sellega oma positsioone kindlustada.

Seoses Eesti Tööliste Partei ridade kasvuga ja uute osakondade asutamisega voolas aga ETP-sse rohkesti revolutsioonilise meelsusega töölisi ja haritlasi, kellest suurem osa pooldas koostööd Eestimaa Kommunistliku Parteiga. Mõned neist astusid ka EKP liikmeks (V. Kaaver jt.). Nende kaudu suunas EKP võitlust ETP sotsliku juhtkonna vastu. Et kõrvaldada oma parteist revolutsioonilisi liikmeid, püüdsid ETP sotslikud juhid T. Maurer, H. Martinson ja E. Selge 1928. aasta aprillis — vahetult enne ETP II kongressi — moodustada Eesti Tööliste Partei asemele uue partei nimega Eesti Töörahva Partei.[4] Seejuures oleks uude parteisse vastu võetud ainult oportuniste. See võte aga ei õnnestunud. Eesti Tööliste Partei II kongressil 6. mail 1928 valiti uue Keskkomitee koosseisu juba rida revolutsioonilisi jõude (V. Kaaver, L. Käär, H. Lehtmets jt.).[5] Kuigi H. Martinson jäi veel Keskkomitee esimeheks, oli oportunistide positsioon juba tunduvalt kõikuma löönud. ETP revolutsioonilise tiiva silmapaistvamaks juhiks kujunes nüüd Valter Kaaver.

Esimest korda puutus V. Kaaver kokku revolutsioonilise liikumisega 1923. aastal, mil ta võttis Tartus osa Proletaarse Sotsiaalfilosoofilise Üliõpilaste Seltsi tööst. Astudes 1926. aasta lõpul Eesti Tööliste Parteisse, saatis V. Kaaver selle partei juhtkonnale oma seisukoha partei programmi suhtes. Ta rõhutas, et Eesti Tööliste Partei programm peab lähtuma Marxi ja Lenini õpetusest — teaduslikust ajaloolisest materialismist. Eesti Tööliste Partei programmi väljatöötamisel tuli Kaaveri arvates peale kohalike iseärasuste arvestamist kasutada eelkõige VK(b)P programmi. V. Kaaver oli Eesti Tööliste Partei liikmena ETP häälekandja «Proletaarlane» toimetuse kaastööliseks. Ta oli ühtlasi tuntud noore luuletajana ja noorkirjanike aastaraamatu «Aktsioon» ühe toimetajana. Ka toimetas V. Kaaver töölisnoorsoo häälekandjat «Noorte Hääl» ja «Võitlus». Sellel perioodil tutvus ta EKNÜ ille-

[3] «Proletaarlane» nr. 1 (12), 1. jaan. 1927.
[4] ENSV ORKA, f. 14, n. 11, s.-ü. 336, l. 6.
[5] EKPA, f. 7387, n. 1, s.-ü. 3, l. 43.

gaalse organisaatori H. Rossiga ja astus EKNÜ liikmeks. Olles 1928. aasta septembris ilmuma hakanud Eesti Tööliste Partei häälekandja «Edasi» toimetajaks, lõi V. Kaaver sidemeid «Daily Workeri», «Rote Fahne» ning läti ja soome pahempoolsete revolutsiooniliste töölisajalehtedega.

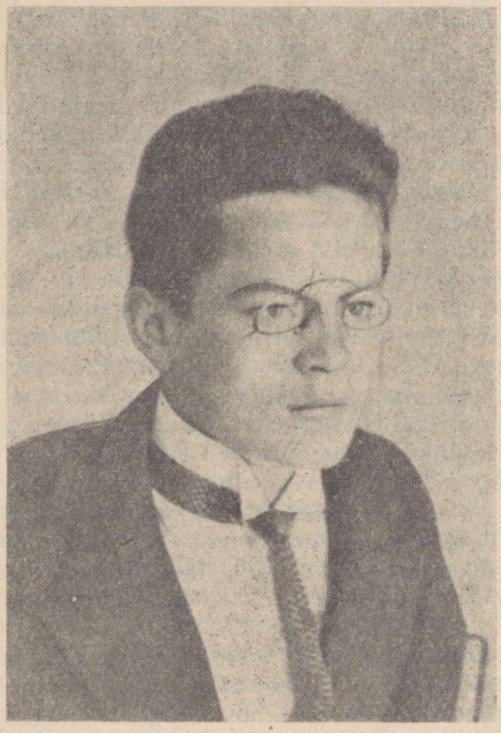

Valter Kaaver

Samal aastal külastas Kaaver Eesti töölisdelegatsiooni koosseisus Nõukogude Liitu. Oma muljetest kirjutas ta ajalehes «Edasi», samuti esines rohkearvulistel kõnekoosolekutel Nõukogudemaa poliitilisest olukorrast.

1928. aastal võeti V. Kaaver vastu EKP liikmeks.

Tema juhtimisel saavutas pahempoolne, EKP seisu-

kohti toetav tiib Eesti Tööliste Partei liikmete enamuse toetuse.

EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo suunas otseselt Eesti Tööliste Partei revolutsioonilise tiiva tegevust endise poliitvangi, kommunist K. Remmelga kaudu.[6]

Eestimaa Kommunistliku Partei taktika Eesti Tööliste Partei suhtes sellel perioodil määratles EKP 1929. aasta jaanuarikonverents järgmiselt: «EKP peab ära kasutama klassiteadlike tööliste legaalset parteid, mõju avaldades tema peale igal viisil, et ta tõesti abiks oleks töölisliikumise revolutsioneerimises, eriti töörahvahulkade ärakiskumises sotside mõju alt. Samal ajal tuleb kogu jõuga võidelda igasuguste poolsotside vastu, kes klassiteadlike tööliste parteid tahavad muuta «pahempoolsete» sotside parteiks (Abramson, Martinson, Sprenk jt.).»[7]

See EKP konverentsi seisukoht oli aluseks Eesti Tööliste Partei III kongressi tööle, mis toimus 12.—14. jaanuaril 1929. III kongress kujunes murranguks ETP tegevuses. Juba enne kongressi pidas parempoolse tiiva liider H. Martinson läbirääkimisi Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei Keskkomiteega, avaldades soovi koos oma mõttekaaslastega pöörduda tagasi sotside rüppe.[8] Kongressil tegi H. Martinsoni kamp veel viimase katse võltsitud mandaatidega enamust saavutada. Kui aga see manööver paljastati ja selgeks sai, et martinsonlased vähemusse jäävad, lahkusid nad koos oma pooldajatega kongressilt. Kongressi enamus jätkas tööd. Sotside käsilased H. Martinson, A. Sprenk, E. Pesur, T. Maurer jt. heideti Eesti Tööliste Parteist välja.

Põhiküsimuses «Praegune olukord ja tuleviku sihtjooned» esines kongressil ettekandega V. Kaaver. Vastuvõetud resolutsioonis anti õige hinnang tolleaegse poliitilise ja majandusliku olukorra kohta. Märgiti, et on vaja rohkem rõhku panna töölisklassi marksistlikule kasvatamisele ja teravalt võidelda oportunismi vastu. Kongress kohustas iga ETP liiget aktiivselt osa võtma töölisorganisatsioonide tööst ning tegutsema seal klassivõitluse vaimus.[9] Kongressil valiti uus ETP Keskkomitee, mille esi-

[6] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 217, l. 144; A. Kirikali mälestused. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

[7] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 207, l. 27.

[8] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 151, l. 50.

[9] «Uus Edasi» nr. 1, 26. jaanuar 1929.

meheks sai kommunist Valter Kaaver.[10] Revolutsiooniline tiib Eesti Tööliste Parteis oli võitnud.

Kuid ETP uues juhtkonnas ja aktiivi hulgas oli veel küllalt palju vähese poliitilise karastusega inimesi. Teiselt poolt oli Eestimaa Kommunistlik Partei tol ajal raskes olukorras (organisatsiooniline kriis) ja EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo koosseis oli üsna nõrk. See kõik raskendas Eesti Tööliste Partei juhtimist EKP poolt.

Esimeseks suuremaks poliitiliseks kampaaniaks, mille juurde ETP asus pärast III kongressi, oli osavõtt riigikogu IV koosseisu valimistest. Eesti Tööliste Partei esitas oma kandidaatide nimekirjad («Eesti Tööliste Partei, linna- ja maatöörahva, popside, asunikkude, rentnikkude ja kõigi kehvikute ühine kandidaatide nimekiri IV Riigikogu valimistel») kõigis maakondades peale Läänemaa. Ajalehes «Uus Edasi» avaldati ETP valimisprogramm.[11] See sisaldas terve rea Eestimaa Kommunistliku Partei programmi nõudmisi: töörahva poliitiliste õiguste kaitsmine, palga alammäära kehtestamine vastavalt elatisminimumile, kohustuslik kollektiivlepingute sõlmimine ettevõtja ja tööliste vahel, tööliste täielik sotsiaalkindlustus riigi ja ettevõtjate kulul, kehvikute vabastamine maksudest ja rendist, «parunitele võõrandatud maade eest mitte üks sent» jne. Paraku esines ETP valimisprogrammis ka mitmeid töölisklassi desorienteerivaid, oportunistlikke seisukohti. Nii nõuti «maksuta õigusemõistmist ja maksuta õigusteaduslikku abi kõigile töölistele ja kehvikutele» ja «praeguse karistussüsteemi muutmist parandussüsteemiks». Taolised nõudmised võisid viia töölisi eksiarvamusele, nagu oleks neil loota kodanlikult kohtult ja advokaatidelt oma huvide tõelist kaitsmist. Vähemusrahvustele Eestis nõuti ETP valimisprogrammis enesemääramise õiguse asemel ainult kultuurautonoomiat. Vigu tegi Eesti Tööliste Partei ka oma valimiskampaania organiseerimisel. Valimisnimekirjade etteotsa pandi rohkem intelligentsi esindajaid kui töölisi, mis võis üksnes kõigutada proletariaadi usaldust ETP nimekirjade suhtes. Valimishoogtööd ei kasutatud küllaldaselt ära organiseerimistööks, — uute ETP osakondade asutamiseks, ametiühingute kindlustamiseks jne.

---

[10] EKPA, f. 7387, n. 1. s.-ü. 3, l. 99.
[11] «Uus Edasi» nr. 12, 13. apr. 1929.

Hoolimata nendest vigadest ja puudustest leidis EKP Keskkomitee, et ETP esindajatest riigikogus võivad saada tõelised töörahva huvide eest võitlejad. Sellepärast kutsus Eestimaa Kommunistlik Partei oma valimiseelses lendlehes ja ajalehes «Kommunist» töörahvast üles toetama Eesti Tööliste Partei nimekirju.[12]

Riigikogu valimistel hääletas 31 094 valijat (6% hääletamisest osavõtnutest) ETP nimekirjade poolt.[13] Seejuures tuleb arvestada, et valge terrori ja väga piiratud materiaalsete võimaluste tõttu sai Eesti Tööliste Partei teha üsna vähe valimiseelset agitatsiooni, võrreldes kodanlike erakondade ja sotsidega. Rohkem hääli said ETP nimekirjad just tööstuskeskustes. Tallinnas anti ETP nimekirja poolt 10 406 häält (16,6%), Narvas 2949 häält (25,2%).[14] Samal ajal maakohtades oli ETP poolt hääletajate arv palju väiksem. See näitab, et Eesti Tööliste Partei toetajate enamiku moodustasid tööstustöölised, kuna maaproletariaadi ja kehvikute keskel oli ETP mõju veel nõrk. Eesti Tööliste Partei sai riigikogus 6 saadikukohta, neist 3 saadikut oli Tallinnast, 2 Virumaalt (põhiliselt Narva arvel), 1 Tartumaalt. Riigikogu liikmeteks said teiste hulgas ka ETP juhtivad tegelased V. Kaaver, L. Käär ja A. Kirikal.

Valimiste hoogtöö tulemusi analüüsis põhjalikult EKP Keskkomitee pleenum 1929. aasta juunis. Sellel pleenumil langesid terava kriitika alla ETP Keskkomitee poolt valimiskampaanias tehtud vead. Ühtlasi aga märgiti, et «...nende tehtud eksisammude juures on suurel määral süüdi selleaegse Illegaalse Büroo liikmed, kes kaugeltki mitte kõiki abinõusid ei võtnud tarvitusele, et Keskkomitee direktiive ellu viia. Ainult sellega on seletatav, et legaalsed parteiliikmed (mitmed ETP juhtivad tegelased kuulusid ka EKP-sse. — O. K.), kes pealegi vähest aega parteis, nii palju nii suuri vigu tegid.»[15]

Eesti Tööliste Partei riigikogurühm tegutses tihedas kontaktis EKP Keskkomitee Illegaalse Bürooga. Vastavalt kommunistliku partei juhtnööridele pühendasid Eesti

---

[12] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 210, l-d 17—24; «Kommunist» nr. 1 (74), 25. apr. 1929.
[13] ENSV ORKA, f. 80, n. 4, s.-ü. 1, l-d 54—55.
[14] Sealsamas, s.-ü. 1, l-d 54—55; s.-ü. 8, l-d 12, 50, 51.
[15] EKPA, f. 97, n. 1, s.-ü. 708, l. 41.

Tööliste Partei saadikud oma esinemised riigikogus kodanliku korra paljastamisele.

Uue riigikogu esimesel istungjärgul esines O. Strandmani valitsuse deklaratsiooni puhul pikema sõnavõtuga A. Kirikal. Ta näitas Eesti majandusliku olukorra ja seniste kodanlike valitsuste tegevuse analüüsi alusel, et «...ei majanduslikul alal ei ka sotsiaalalal ei ole töötavatel hulkadel kodanlikult valitsuselt midagi loota... töötavaid hulki ei rahulda ükski kodanlik valitsus. Ainult töötavad hulgad ise võivad oma olukorda parandada.»[16] ETP riigikogurühm esitas vastukaaluks valitsuse deklaratsioonile oma võitlusloosungid. Need olid koostatud EKP poolt.[17] Tähtsamad nõudmised olid seal järgmised: sõjaseaduse ja sõjakohtute kaotamine, amnestia poliitilistele vangidele, Kaitseliidu laialisaatmine, töörahvale sõna-, trüki- ja streigivabaduse andmine, tööliste ja külakehvikute maksudest vabastamine, mõisasüdamete ja teiste suurmajandite konfiskeerimine ning maatarahvale tasuta kasutada andmine, tööpäeva lühendamine 7 tunnini (tervist kahjustavatel töödel — 6 tunnini), vähemusrahvustele täieliku enesemääramise õiguse andmine, kõigi palgatööliste — ka põllutööliste — kindlustamine ettevõtjate ja riigi kulul haiguse, vanaduse, vigastuste ja tööpuuduse puhul, kõigi pahempoolsete töölisparteide legaliseerimine, Eesti majanduslik ja poliitiline liit Nõukogude Liiduga.[18] Nagu näeme, ei esine siin enam Eesti Tööliste Partei valimiseelse programmi oportunistlikke vigu, vaid kaitstakse kindlalt EKP programmilisi seisukohti.

Teravalt astusid Eesti Tööliste Partei esindajad välja kaitseseisukorra pikendamise seaduse arutamisel riigikogus. L. Käär ja V. Kaaver paljastasid sel puhul kodanluse poliitilist terrorit, näitasid, kui kohutavas olukorras on poliitilised vangid ning kuidas sotside liidrid toetavad kodanlikku klikivõimu.[19]

Läbirääkimistel välisministri aruande puhul kritiseeris V. Kaaver kapitalistlike riikide võidurelvastumist ja kalla-

---

[16] Riigikogu IV koosseis. Täielikud protokollid. I istungjärk, lk. 29—30.

[17] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 233, l. 5.

[18] Riigikogu IV koosseis. Täielikud protokollid. I istungjärk, lk. 36—37.

[19] Sealsamas, lk. 40—43.

letungiplaane Nõukogude Liidu vastu.[20] Ühtlasi näitas ta, et kodanliku Eesti välispoliitika oli täielikult allutatud imperialistlike suurriikide diktaadile Nõukogude-vastase sõja ettevalmistamisel.

Põhjalikult kritiseerisid A. Kirikal ja V. Kaaver kodanliku Eesti 1930/31. aasta riigieelarvet.[21] Nad näitasid, et eelarve tulud tulevad põhiliselt töörahva taskust (kaudsed maksud!), kuludest läheb aga lõviosa kodanliku diktatuuri aparaadi (Kaitseministeeriumi, Kaitseliidu jne.) ülalpidamiseks.

Eesti Tööliste Partei saadikute esinemised riigikogus aitasid tõhusalt kaasa selle valedeliniku puruksrebimiseks, millega kodanlus püüdis varjata «iseseisva» Eesti tegelikku olukorda ja tema võimumeeste poliitikat. Rööbiti esinemistega parlamendis käisid ETP riigikogurühma liikmed sageli tööliskoosolekutel kõnelemas. Nii esines A. Kirikal ainult 1929. aasta septembri kuu jooksul 4 tööliskoosolekul kõnedega majanduslikust olukorrast ja töörahva seisukorrast.[22]

Irboska veretöö kümnenda aastapäeva puhul organiseeriti Eesti Tööliste Partei ja tema riigikogurühma liikmete poolt 7. ja 8. septembril 1929 Tallinnas ja Narvas kontsertmiitingud.[23] Politsei keelas miitingud ära, lubades esialgu korraldada ainult kontserte; viimasel minutil keelati ka need ära. Kuid vaatamata politsei vägivallale kogunes Narvas kino «Rekord» suur saal rahvast täis. Osa inimesi, keda politseil korda läks takistada ruumidesse pääsemast, täitis tänava. Kontserdi avas L. Käär. Lauldi «Internatsionaali». Tervitusi ütlesid ka Läti tööliste esindajad. Alles relvastatud politseiüksuste vägivallaga suudeti koosolek lõpetada. Riigikogu liikmed Käär ja Kaaver, samuti teised laval olnud seltsimehed peksti püssipäradega läbi. Tallinnas oli kontsertmiiting ette nähtud kinos «Grand-Marina», kuid politseiüksustel õnnestus takistada inimestel ruumidesse pääsemast. Rahvahulk valgus sotside koosolekule «Pandoriini». Seal korraldati tormiline sotside-

---

[20] Riigikogu IV koosseis. Täielikud protokollid. II istungjärk, lk. 139—143.

[21] Riigikogu IV koosseis. Täielikud protokollid. III istungjärk, lk. 480—483 ja lk. 500—506.

[22] «Töölised, Edasi!» nr. 1, 21. sept. 1929 ja nr. 3, 5. okt. 1929.

[23] «Töölised, Edasi!» nr. 1, 21. sept. 1929; ENSV ORKA, f. 70, n. 6, s.-ü. 90, l-d 29, 35, 41; EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 233, l. 6—7.

vastane protestimeeleavaldus, tuletati sotsidele meelde nende süüd Irboska veresauna organiseerimisel. Sotside käsul ajas politsei publiku koosolekusaalist välja. Nüüd toimus tänaval miiting, kus esines V. Kaaver. Ainult suurte raskustega läks politseil korda rahvast laiali ajada.

Kuid mitte kõik ETP riigikogurühma liikmed ei tegutsenud nii energiliselt. Eestimaa Kommunistliku Partei ülesandel pidid ETP riigikogurühma liikmed korraldama 1. augustil 1929 meeleavaldusi rahvusvahelise sõjavastase päeva tähistamiseks. Politsei ähvardused aga hirmutasid ära ETP riigikogurühma liikme ja ETP Keskkomitee sekretäri F. Histi. Selle asemel et asuda meeleavalduse organiseerimise etteotsa, saatis Hist politsei käsul telegrammi teel korralduse ETP osakondadele, et 1. augustil on streigid, meeleavaldused ja koosolekud «keelatud» ja sellepärast ei tule neid korraldada.[24] Histi selline teguviis oli seda häbiväärsem, et ta oli kommunistliku partei liige. F. Histile avaldas tunduvat mõju J. Palvadre grupp*, kellega tal oli ühendus.[25] Selle tõttu oli ta ka varem esinenud EKP Keskkomitee vastaste seisukohtadega ja nimetanud ennast opositsiooni tegelaseks. EKP Keskkomitee Poliitbüroo heitis F. Histi EKP ridadest välja.[26] F. Histi tegevus mõisteti hukka ka Eesti Tööliste Partei poolt ja ta kihutati Eesti Tööliste Parteist välja.[27]

Küllaltki tähtsat osa töölisklassi marksistlikul kasvatamisel etendas Eesti Tööliste Partei ajaleht. 1926. ja 1927. aastal oli ETP häälekandjaks ajaleht «Proletaarlane». Seejärel oli ETP aasta aega ilma oma ajaleheta. 1. septembril 1928 hakkas ilmuma ETP häälekandja «Edasi». Selle nime all sai ajaleht ilmuda kuni 1929. aasta jaanuarini (18 numbrit), siis ta suleti. 1929. aasta vältel suleti Eesti Tööliste Partei ajalehte veel neljal korral, kusjuures iga kord tuli taotleda ilmumisluba uue nime all. Sellepärast

---

[24] «Kommunist» nr. 3 (76), 26. okt. 1929.

* J. Palvadre ümber koondunud rühm NSV Liidus elavaid eesti kommuniste oli opositsioonis EKP Keskkomitee juhtivate tegelastega ja suhtus halvustavalt Eestimaa Kommunistliku Partei võitlusse. Lähemalt vt. selle küsimuse kohta A. Liebmani monograafiast «Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost», lk. 42 jj.

[25] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 217, l. 194—195; f. 25, n. 2, s.-ü. 803, l. 20.

[26] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 209, l. 29.

[27] «Tööliste Elu» nr. 4, 11. jaan. 1930; «Rahva Sõna» 28. veebr. 1930.

ilmuski ETP häälekandja nimetuste all «Uus Edasi», «Punane Edasi», «Meie Edasi», «Töölised, Edasi!», «Tööliste Elu». Kokku ilmus 1929. aastal ETP häälekandjat 46 numbrit; neist viis korjas politsei ära. Pärast 1930. aasta jaanuari kuud ei olnud Eesti Tööliste Parteil repressioonide ja materiaalsete raskuste tõttu enam võimalik oma ajalehte välja anda. Oli ju töölisajalehe toimetamine kodanlikus Eestis küllaltki riskantne ülesanne: tavaliselt kaasnes ajalehe sulgemisega ka toimetaja areteerimine. Nii mõisteti «Edasi» viimase numbri toimetaja V. Rootsi poolteiseks aastaks vangi.[28] «Meie Edasi», «Töölised, Edasi!» ja «Tööliste Elu» toimetaja L. Käär pidi vangla vältimiseks Eestist põgenema.[29]

Miks jälitas kodanlik politsei nii ägedalt Eesti Tööliste Partei ajalehte? Vastuseks toome katkendi «Edasi» nr. 1 juhtkirjast: ««Edasi» püüab läbi viia igal pool selget klassivõitluse joont ja seisab leppimatus vaenus kokkuleplaste igasuguste Marxi õpetuse väänamistega ning «klassirahu» propagandaga. Sellepärast on ta ja võibki olla ainult revolutsioonilise proletariaadi häälekandja.»[30] Seda suunda püüdis Eesti Tööliste Partei ajaleht, eriti pärast ETP III kongressi, ka järjekindlalt ellu viia, ning sellepärast vihkasidki teda kodanlased ja sotsid.

Eesti Tööliste Partei häälekandjas valgustati laialdaselt Eesti töölisliikumise küsimusi — ametiühingute tegevust, streigiliikumist, ETP osakondade tööd. Ajaleht lõi tõhusalt kaasa tähtsamate poliitiliste kampaaniate ajal (riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimised jne.). Teravalt paljastati lehe veergudel kodanliku valitsuse rahvavaenulikku poliitikat ja töölisliikumise tegelaste vastu sihitud valget terrorit. Omapärase vormina kasutas ajaleht kodanluse poolt mõrvatud töölisvõitlejate mälestuskuulutusi. Nii avaldati mitmes numbris 1. detsembri ülestõusu ajal langenute mälestuskuulutusi.[31] Kodanlikus Eestis valitseva olukorra kujutamiseks avaldati ka välismaa ajakirjanduse kriitilisi ülevaateid Eestist. Näiteks tsiteeriti Šveitsi sotsiaaldemokraatliku ajalehe «Arbeiterzeitung» kirjutist Eesti vanglatest: «... Vabrikute asemel aga ker-

---

[28] «Rahva Sõna» 20. apr. 1929.
[29] ENSV ORKA, f. 70, n. 6, s.-ü. 94, l-d. 11, 13—17, 22.
[30] «Edasi» nr. 1, 1. sept. 1928.
[31] «Uus Edasi» nr. 1, 26. jaan. 1929; nr. 3, 9. veebr. 1929; nr. 14, 20. apr. 1929.

kivad maapinnast töölistele ikka uued ja uued vanglad — möödunud aastal isegi kolm: Tallinnas, Viljandis ja Harkus. Nii siis mitte tööstuse ja edu, vaid surma ja vanglate maa. 1,15 milj. elanikule tuleb 15 suuremat vanglat kolmetuhande vangiga, selle hulgas umbes 300 poliitilist süüalust, kellede arv aga järjest tõuseb. Praegu istub vanglais tervelt 50 eluksajaks mõistetud poliitilist süüalust, kuna ülejäänud tähtajaliste poliitiliste sunnitöö kestvus ümmarguselt 3500 aastale võrdub.»[32]

Kriitikatule alla langesid ETP häälekandjas ka kodanluse kannupoisid — sotside liidrid. Iseloomuliku näitena võib esile tõsta riigikogu valimiste eel 1929. aasta kevadel ajalehes «Uus Edasi» ilmunud pikema artikli pealkirjaga «Valimiseelne «iluduste» näitus». See sisaldas satiirilisi pilte mõnede sotside juhtide kohta. Toome ära kahe esimese «iluduse» karakteristikad:

«Nr. 1. Karl Ast.

Kes ta on? Sots, kodanluse propagandaminister, tööliste õiguste õgija ja revolutsiooniliste tööliste kägistaja. Kui töölisklass rasket võitlust peab oma vabaduse eest, siis kirjutab Ast-Rumor naiste pitsivahust novelle («Tuled sügisööl»), kui töörahvas tööpuuduses ja alatoitluses väljasuremas, siis kirjutab Ast-Rumor hallparuni tööarmastusest, edasipüüdmisest ja isamaalisest vaimustusest («Sammud kaduvikku») ...

Nr. 2. August Rei.

Väga soliidne härra, kannab prille, armastab vanu vabrikuid ja kodanluse varanduse allikaid hooldada (muidugi hea tasu eest), on vahest peaminister, siis paneb sotside partei esimehe koha maha, kuid parteist veel välja astunud ei ole. Sots Rei on omale kogunud kena varanduse, palka nõuab kümnest kohast, mis praegu üle 200 000 sendi kuus teeb. Tööliste huvide «kaitsja» on ta umbes kuu aega iga kolme aasta tagant, s. o. riigikogu valimiste eel. Muidu ei ole tal töölisliikumisega midagi pistmist, sotsialismi oskab võltsida nagu seadust «õigusemõistmise» juures ...»[33]

ETP ajaleht ründas teravalt ka II Internatsionaali kui rahvusvahelise oportunismi keskust. Samal ajal tutvustati lugejaile Kommunistliku Internatsionaali tegevust ja rahvusvahelise revolutsioonilise töölisliikumise probleeme.

Peaaegu igas numbris avaldati materjale NSV Liidu

[32] «Uus Edasi» nr. 9, 23. märtsil 1929.
[33] «Uus Edasi» nr. 16, 27. apr. 1929.

saavutustest sotsialismi ülesehitamisel. Võideldes kodanluse ja sotside laimu vastu kaitses ETP häälekandja kindlalt seisukohta, et NSV Liidu tee on õige tee sotsialismile. «Töölised, Edasi!» numbris, mis oli pühendatud Oktoobrirevolutsiooni 12. aastapäevale, kirjutati: «... nõukogude süsteem on ainuke õige ühiskonna vorm, mis töölisklassile ja laialdastele töörahva kihtidele kindlustab tee sotsialismile. Ainult nõukogude korra alusel on proletariaadil võimalik luua majanduslisi ja kultuurilisi aluseid sotsialismile jõudmiseks...»[34] Selle numbri politsei konfiskeeris ja lehe toimetaja L. Käär anti kohtu alla.

Eesti Tööliste Partei ajalehe tööd suunas sisuliselt ja toetas materiaalselt Eestimaa Kommunistlik Partei. 4. aprillil 1929 arutati EKP Keskkomitee Poliitbürool küsimust ajakirjanduse ideoloogilisest seisukorrast.[35] Seejuures analüüsiti põhjalikult ajalehe «Uus Edasi» tööd ja tehti rida kriitilisi märkusi: kõik artiklid ei olnud järjekindlalt bolševistlikud, vähe oli informatsiooni töökohtadelt, ajalehe keel ei olnud küllalt rahvalik. Vastuvõetud otsuses nõuti, et Illegaalne Büroo tugevdaks ajalehe juhtimist ja kontrolliks otseselt kõiki tähtsamaid artikleid. Seega täitis Eesti Tööliste Partei ajaleht 1929. aastal Eestimaa Kommunistliku Partei legaalse häälekandja ülesandeid.

Eesti Tööliste Partei osakondade arv kõikus 1929. aastal 15—20 vahel.[36] Peale suuremate linnade (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu) tegutsesid ETP osakonnad ka enamikus väikelinnades ja mitmel pool maal (Abjas, Vana-Karistes, Mäol jm.). Osakonnad olid aga enamasti väikearvulised. Ainult Tallinna osakonnas ulatus liikmete arv 100-ni.[37] Väikelinnades ja maakohtades ei tõusnud liikmeskond sageli üle kümne inimese. Osakonnad levitasid Eesti Tööliste Partei ajalehti, korraldasid kõnekoosolekuid, tegid valimiseelset selgitustööd ja viisid läbi mitmesuguseid muid üritusi. Näiteks korraldas ETP Narva osakond 1928. aasta sügisel loengute seeria klassivõitluse ajaloost.[38] Lektoriks oli A. Kirikal. 29. detsembril 1929 peeti ETP

---

[34] ENSV ORKA, f. 70, n. 6, s.-ü. 94, l. 15.
[35] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 208, l. 19.
[36] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 219, l. 144; ENSV ORKA, f. 14, n. 11, s.-ü. 335, l. 99.
[37] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 217, l. 194; s.-ü. 219, l. 144.
[38] «Edasi» nr. 3, 15. sept. 1928.

Pärnu osakonna korraldusel Pärnus nn. ilmalikku kirikut. Ajaleht «Tööliste Elu», kirjeldades seda sündmust, märkis, et avar rahvamaja saal oli tungil rahvast täis. Selleks eraldi loodud usuvastased laulud kirikuviisidel ja seltsimees L. Kääri «jutlus», mis paljastas kontraste pappide sõnade ja tegude vahel ning usumõttetusi, leidsid rahva poolt marulist heakskiitu. Ajaleht lisas, et «vaid mõningad kutselised palvevennad, kes ka «ilmalikku kiriku» ära olid eksinud, ruttavad kõnelejatele ennustama «viimast kohut»».[39]

Eesti Tööliste Partei Tallinna ja Narva osakonna juures töötasid noortesektsioonid.[40] Nendesse koondunud töölisnoored tegutsesid poliit-, kirjandus-, muusika-, spordi- ja teistes ringides. Ringide töös pöörati peatähelepanu noorte klassiteadlikkuse kasvatamisele. Peale selle korraldasid ka noored avalikke kõnekoosolekuid ja võtsid aktiivselt osa nii ETP väljaannete kui ka illegaalse kommunistliku kirjanduse levitamisest. Noored tegutsesid valimiste eel agitaatoritena ja võtsid osa pahempoolsete tööliste 1. mai demonstratsioonist. Tehti ettevalmistusi ülemaalise töölisnoorsoo organisatsiooni loomiseks ja töölisnoorte ajakirja väljaandmiseks, kuid ETP sulgemise ja rea areteerimiste tõttu ei läinud see korda. Oma tegevuses pidasid ETP noortesektsioonid endi eeskujuks leninlikku komsomoli.

1929. aasta lõpul ja 1930. aasta algul toimusid linnavolikogude valimised. Ka nendest võttis Eesti Tööliste Partei aktiivselt osa. Valimiste hoogtöö läbiviimiseks saatis Eestimaa Kommunistlik Partei ETP-le konkreetsed juhised. Peale agitatsioonitöö korraldamise puudutatakse nendes ka kandidaatide nimekirja koostamist: «Kandidaatide nimekiri peab saama kokku seatud nii, et selles oleks esitatud kõik tööstusettevõtted, kõik ametalad ja võimalikult iga töötava kihi esindajad. Kuid siinjuures peab jääma peatingimuseks, et kandidaat olgu revolutsiooniline proletaarlane, kes klassivõitluse seisukohtadele... truuks jääb. Intelligente võtta ainult üksikuid ja ainult neid, kes näidanud, et nad mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes järjekindla klassivõitluse alusel seisavad.»[41] Seda juhist

[39] «Tööliste Elu» nr. 4, 11. jaan. 1930.
[40] «Edasi» nr. 9, 27. okt. 1928; Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest. Tallinn, 1958, lk-d 328—335.
[41] ENSV ORKA, f. 14, n. 1, s.-ü. 1565, l. 37.

Eesti Tööliste Partei arvestas. Kandidaatide nimekirjadesse võeti peale ETP liikmete ka teisi revolutsioonilisi töölisi.

Ka linnavolikogude valimistel saavutas Eesti Tööliste Partei paremaid tulemusi just suurematest tööstuskeskustes. Tallinnas anti ETP nimekirjade poolt 8607 häält, s. o. 16% antud häälte üldarvust, ja ETP sai linnavolikogus 14 kohta (87 kohast), Narvas — 1889 häält (15% hääletajate üldarvust ja 6 kohta 40-st). Tartu linnavolikogus sai ETP kolm kohta ja Pärnus ühe koha.[42] Linnavalitsuste tööst osavõtmise küsimuses asus aga Eesti Tööliste Partei ekslikule seisukohale. Tallinna linnavolikogu koosolekul esitas ETP rühm oma kandidaadi haridus- ja sotsiaalala linnanõuniku kohale (nõunike valimistel see kandidatuur muidugi läbi ei läinud). ETP tegelased ei mõistnud, et üks tööliste esindaja ei oleks kodanliku linnavalitsuse koosseisus praktiliselt midagi saanud töölisklassi huvides ära teha. Vastupidi — see oleks ainult tekitanud tööliste seas põhjendamatuid lootusi, illusioone kodanliku linnavalitsuse suhtes. Eestimaa Kommunistlik Partei mõistis selle sammu teravalt hukka.[43]

1930. aasta kevadel asus kodanlus rakendama ulatuslikumaid repressioone Eesti Tööliste Partei vastu. Märtsi ja aprilli jooksul areteeriti rida ETP tegelasi (A. Tarum, H. Ingo, M. Kitsing, R. Ehrlich, R. Pikka jt.) ning mõisteti hiljem pikemaks ajaks sunnitööle. Mõnedel partei juhtivatel tegelastel (V. Kaaver, L. Käär) õnnestus areteerimisest pääseda põgenemisega NSV Liitu.

5. aprillil 1930 suleti kohtu- ja siseministri otsusega Eesti Tööliste Partei.[44] Sulgemisotsuses süüdistatakse parteid, et ta on olnud ühenduses Eestimaa Kommunistliku Parteiga ja tegutsenud viimase juhtnööride alusel. 26. aprillil tunnistati maksvusetuks kõik linna-, alevi- ja vallavolikogude valimistel 1929. ja 1930. aastal Eesti Tööliste Partei nime all esitatud või tema nimega ühendatud rühmituste kandidaatide nimekirjad ning lõpetati nende nimekirjade järgi valitud saadikute volitused.[45] Nende repressioonide tagajärjel lõppes ka ETP riigikogurühma tegevus.

---

[42] ENSV ORKA, f. 40, n. 1, s.-ü. 1183, l-d 768—773, 556—560, 248—253, 236—239.

[43] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 229, l. 11; f. 27, n. 7, s.-ü. 14, l. 23.

[44] ENSV ORKA, f. 14, n. 1, s.-ü. 1565, l. 2.

[45] Sealsamas, l. 6.

Seega sai ainult veidi üle ühe aasta Eestis tegutseda kommunistliku partei juhtimisel töötav legaalne poliitiline partei (alates ETP III kongressist 1929. aasta jaanuaris kuni sulgemiseni 1930. aasta aprillis). Sellegi lühikese aja kestel oli see partei kogu aeg kodanliku võimu repressioonide all.

Nagu me eespool nägime, esines Eesti Tööliste Partei tegevuses mitmeid vigu põhimõttelistes küsimustes kui ka mõnikord küündimatust organisatsioonilises töös. Puudusi esines ka ETP juhtimises Eestimaa Kommunistliku Partei poolt. Ülalpool märkisime, et 1929. aasta esimesel poolel nõrgendasid EKP Keskkomitee autoriteeti legaalsete tegelaste silmis vastuolud Illegaalse Büroo liikmete vahel. Seoses ulatusliku kampaaniaga parempoolse kallaku vastu 1929. aasta lõpul ja 1930. aasta algul tegi EKP Keskkomitee uusi vigu legaalsete töövormide kasutamisel. Sellel perioodil ei püüdnud EKP Keskkomitee enam järjekindla selgitustöö ja seltsimeheliku kriitika abil suunata legaalselt tegutsevate kommunistide ja parteile lähedaste seltsimeeste tööd, vaid asus illegaalses kommunistlikus ajakirjanduses materdama kõiki ETP tegelasi, süüdistades neid põhjendamatult töörahva huvide reetmises.[46] Seega tegid EKP mõned juhtivad seltsimehed sisuliselt samalaadse «pahempoolse» vea, mille eest V. I. Lenin kritiseeris ultimatiste 1909. aastal.[47] Seda viga kasutasid ära kodanluse kannupoisid — sotside liidrid, tehes ajalehes «Rahva Sõna» laimavat kõmu «mässust Eesti Kommunistlikus Parteis».[48]

Kõigi nende asjaolude tõttu ei kujunenud Eesti Tööliste Partei nii võimsaks EKP legaalseks organisatsiooniks kui seda oli Eestimaa Töörahva Partei 1920-ndate aastate esimesel poolel. Eesti Tööliste Partei mõju ulatus ainult ühe osa tööstusproletariaadini, peamiselt Tallinnas ja Narvas, ning väikese grupi haritlasteni. Küllaltki suur osa töölisklassist ja eriti maaproletariaadist jäi tema juhtimise alt välja. Siiski andis ETP oma tegevusega, eriti riigikogurühma ja ajalehe kaudu, tõhusa panuse proletariaadi marksistlikul kasvatamisel. Eesti Tööliste Partei oli ühtlasi heaks revolutsioonilise võitluse kooliks paljudele töölistele,

[46] «Kommunist» nr. 4 (77), 15. dets. 1929.
[47] V. I. Lenin, Teosed, 15. kd, Tallinn, 1953, lk. 408—409.
[48] «Rahva Sõna» 29. dets. 1929.

kes hiljem jätkasid võitlust nõukogude võimu eest Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel (M. Kitsing, M. Ligi, R. Pikka, R. Ehrlich, A. Moosel, V. Rootsi jt.).

2. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm

Pärast Eesti Tööliste Partei sulgemist ja tema riigikogurühma lagunemist kaotas Eestimaa Kommunistlik Partei võimaluse kodanliku parlamendi kasutamiseks proletariaadi klassivõitluse huvides. Uuesti avanes see võimalus 1932. aastal, seoses riigikogu V koosseisu valimistega. Tol ajal oli aga EKP väga raskes olukorras; tehti alles esimesi samme 1931. aastal purustatud illegaalsete parteiorganisatsioonide võrgu taastamiseks. Seetõttu ei saanud kommunistlik partei ka vahetult juhtida töölisorganisatsioonide osavõttu valimiskampaaniast.

Tallinna pahempoolsed ametiühingud otsustasid siiski vastukaaluks sotsidele riigikogu valimistest oma kandidaatide nimekirjaga osa võtta. Nad esinesid «pahempoolsete tööliste ja kehvikute» nime all ja kandideerisid kõigis valimisringkondades peale Järvamaa.[49] Tõeliste töörahva esindajate ülesannetest riigikogus oli pahempoolsetel ametiühingutel päris õige ettekujutus. Nende häälekandja «Meie Võitluse Aeg» kirjutas, et kodanlikust parlamendist osavõtt on töölisklassile vajalik järgmistel põhjustel: «1) valimised on teatud määral klassiteadvuse mõõdupuuks. 2) Valimisvõitluse ajal on võimalik teha intensiivset selgitustööd. 3) Parlamendi kõnetooli tuleb kasutada, nagu iga teistki, kodanluse ja sotside poliitika paljastamiseks. 4) Pahempoolsetel töölisorganisatsioonidel on võimalik suuremal määral toetust saada, kui on enam töölisesindajaid parlamendis, kus osa riigikogu liikmete palgast läheb organisatsioonide kasuks.»[50]

Organisatsiooniliselt olid pahempoolsed ametiühingud aga tol ajal üsna nõrgad, nende sidemed töörahva hulkadega olid vähesed. Seetõttu oli neil kandidaatide nimekirjade koostamisel raske põhjalikult kontrollida kõiki kandidaate. Kergekäeline nimekirjade koostamine viis aga selleni, et pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjadesse sattus mitmeid juhuslikke inimesi ja avantüriste.

[49] «Meie Võitluse Aeg» nr. 8, 2. apr. 1932.
[50] «Meie Võitluse Aeg» nr. 11, 23. apr. 1932.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee teatas, et ta ei toeta pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirju ega kutsu ka töörahvast nende toetamisele esitatud kujul. Oma valimiseelses lendlehes paljastas Keskkomitee mõningaid avantüriste ja provokaatoreid, kes olid sattunud neisse nimekirjadesse, ning soovitas töörahval hääletamisel alla kriipsutada ausate tööliste nimesid, mitte aga hääletada kogu nimekirja poolt.[51]

Mõned kohalikud parteiorganisatsioonid võtsid omal algatusel valimiskampaaniast osa (Keskkomiteega neil side puudus). Nii on olemas andmeid EKP Saaremaa organisatsiooni osavõtu kohta kandidaatide nimekirja koostamisest ja valimiseelsest agitatsioonitööst. Aleksander Ellam koostas valimiseelse legaalse lendlehe «Töörahvas, ära usu oma vaenlasi!» esialgse käsikirja.[52] Saarte valimisringkonnas oli pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjas mitmeid kommuniste ja kommunistlikule parteile lähedasi töölisi ja kehvikuid, nagu E. Kitt, A. Mui, G. Mölder, A. Roes.

Ka Pärnumaal võtsid kommunistid (E. Tarkpea, J. Nessler jt.) valimiseelsest agitatsioonitööst aktiivselt osa. Tänu sellele toetasid mitmed Pärnu töölisorganisatsioonid (Pärnu Töötute Komitee, Sadamatööliste Ühing) pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirja. Hoolimata politsei poolt tehtud takistustest organiseeriti Pärnumaal mitmel pool valimiseelseid selgituskoosolekuid ja levitati lendlehti.

Valimiste eel avaldati ajalehes «Meie Võitluse Aeg» pahempoolsete tööliste ja kehvikute nõudmised V Riigikogu valimistel.[53] Need nõudmised sarnanesid Eesti Tööliste Partei 1929. aasta valimisprogrammiga; isegi vead olid peaaegu samad (maksuta õigusteadusliku abi nõudmine töölistele ja kehvikutele, kultuurautonoomia vähemusrahvustele).

Valimiste ajal said pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjad 25 966 häält, s. o. 5128 häält vähem kui said 1929. aastal Eesti Tööliste Partei kandidaadid.[54] Revolutsiooniliste tööliste nimekirjade poolt antud häälte arvu

[51] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 276, l-d 10 ja 12; f. 27, n. 7, s.-ü. 10, l. 85.
[52] ENSV ORKA, f. 949, n. 1, s.-ü. 43, l. 20.
[53] «Meie Võitluse Aeg» nr. 14, 14. mail 1932.
[54] ENSV ORKA, f. 80, n. 5, s.-ü. 1, l-d 45—46.

vähenemise põhjuseks olid, peale vigade nimekirjade ja valimisprogrammi koostamisel, töölisklassi revolutsiooniliste organisatsioonide ja aktiivi nõrgenemine 1931. aasta areteerimiste tagajärjel ja Eestimaa Kommunistliku Partei passiivsus valimiskampaania ajal. Pahempoolsetele töölistele antud häälte arv suurenes aga Saaremaal ja Pärnumaal[55] — tänu kohalike parteiorganisatsioonide aktiivsele osavõtule valimiseelsest agitatsioonitööst — ja Tartu linnas[56] — seoses Tartu ametiühingute nihkumisega pahemale. Pahempoolsed töölised said V Riigikogus 5 kohta (3 Tallinnast, 1 Virumaalt, 1 Tartust).

Pärast riigikogu valimisi andis EKP Keskkomitee välja kaks lendlehte, milles analüüsiti valimiste tulemusi ning nõuti pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühmalt, et ta võitleks töölisklassi revolutsiooniliste nõudmiste eest parlamendis ja väljaspool parlamenti.[57] Ühtlasi paljastati lendlehtedes avantüristi ja provokaatorit R. Laesi, kellel oli õnnestunud pugeda riigikokku, ning nõuti, et pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm kihutaks ta oma ridadest välja.

Vastavalt Eestimaa Kommunistliku Partei juhistele heidetigi R. Laes 19. augustil 1932 riigikogurühmast välja.[58] Mõni aeg hiljem langes rühmast välja ka J. Tamson, kes oli asunud R. Laesi kaitsma.[59] Seega jäi pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma ainult kolm liiget: Tallinna Transporttööliste Ametiühingu juhatuse liige P. Kroos, Narva tööline A. Silverstov ja Tallinna ehitustööline A. Rattas. Nendest Priidik Kroos oli juba varem töölisliikumises üsna tuntud: ta oli mitme aasta vältel juhtinud Tallinna Tööliste Tarvitajate Ühisust ja kuulunud 1930. aasta jaanuaris valitud Tallinna linnavolikogu Eesti Tööliste Partei rühma.[60] Ka Aleksander Silverstov oli Narva tööliskonnas tuntud oma kindla revolutsioonilise maailmavaate poolest. Kuigi rühma liikmetest keegi EKP ridadesse ei kuulunud, pooldasid nad kommunistliku partei seisukohti ja püüdsid luua kontakti illegaalse partei-

---

[55] ENSV ORKA, f. 80, n. 4, s.-ü. 1, l. 54—55; n. 5, s.-ü. 1, l. 45—46
[56] Sealsamas, n. 4, s.-ü. 9, l. 54—55; n. 5, s.-ü. 9, l. 78—79.
[57] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 10, l-d 90—96.
[58] Riigikogu V koosseis. Täielikud protokollid. I istungjärk, lk. 105.
[59] Sealsamas, lk. 125.
[60] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 935, l-d 5—11.

organisatsiooniga. A. Silverstovil õnnestuski 1932. aasta novembris astuda ühendusse EKP Keskkomiteega ja saada sealt näpunäiteid edasiseks tegevuseks.[61]

Edaspidi tegeles pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma töö parteilise suunamisega kommunist

Luise Ellmann oma poegade Johannese ja Erichiga

J. Ellmann, kes kuulus EKP Keskkomitee poolt legaalse töö juhtimiseks moodustatud kolmiku koosseisu. Rühma liikmed arvestasid igati kommunistliku partei seisukohti ja püüdsid neid ellu viia.[62] Seega võib kolmeliikmelist pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma pidada Eestimaa Kommunistliku Partei esinduseks kodanlikus parlamendis.

[61] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 283. l. 11—15.
[62] J. Ellmannilt saadud andmetel.

Samuti nagu Eesti Tööliste Partei riigikogurühm, kasutasid ka pahempoolsete tööliste ja kehvikute saadikud riigikogu kõnetooli kapitalistliku ekspluateerimiskorra paljastamiseks ja töötajate poliitiliseks kasvatamiseks. Kõneldes 1932. aasta juulis riigikogus valitsuse deklaratsiooni puhul, näitas P. Kroos, et kapitalistlikus süsteemis on majanduskriisid paratamatud, et ainus väljapääs on sotsialism. Ühtlasi rõhutas ta, et «meie, pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm, praeguselt valitsuselt ei oota muud midagi kui ainult majandusliku olukorra halvendamist, tööliste palkade allaviimist ja suuremat vallandamist, töötaolekut, tööliste hulkade vangimajja toppimist ja tinaube...»[63] Kui kodanlik kohus mõistis surma EKP kulleri J. Lehtpuu-Kahmi, esines P. Kroos sel puhul riigikogus terava protestiga.[64] Korduvalt nõudis pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm poliitvangide vabastamist, kritiseeris politsei vägivallategusid ja esines ettepanekuga kaotada poliitiline politsei. Kui riigikogus arutati tööpuuduse küsimust ning kodanluse ja sotside esindajad vaidlesid omavahel selle üle, kas anda hädaabitööde jaoks mõni kroon vähem või rohkem, püstitas pahempoolsete tööliste ja kehvikute rühm radikaalsed nõudmised: «... maha riiklikud toetused kaitseliidule, maha tasumaksmine Balti parunitele ja kohtu alla kõik need isikud, kes on toetanud Balti parunitele tasumaksmist ja kes seda on tegelikult läbi viinud. Palkade ülemmääraks olgu 200 krooni ja kõik sel teel saadud summad mingu töötatööliste toetuseks...»[65] Muidugi lükkas kodanlik riigikogu revolutsiooniliste tööliste ettepanekud ja seaduseelnõud tagasi, kuid nende esitamise fakt ise ja nende ümber toimunud vaidlus aitasid kaasa töölishulkade klassiteadlikkuse tõusule.

Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liikmed tegutsesid energiliselt ka väljaspool parlamenti. Nad esinesid väga sageli tööliskoosolekutel, selgitades ja kaitstes revolutsioonilise klassivõitluse joont. Ainuüksi ajavahemikul 1932. aasta juunist novembrini esinesid rühma liikmed 30 tööliskoosolekul Tallinnas, Narvas, Tartus, Pärnus, Saaremaal, Petserimaal ja mujal.[66] Millest

[63] Riigikogu V koosseis. Täielikud protokollid. I istungjärk, lk. 56.
[64] Sealsamas, lk. 10.
[65] Sealsamas, lk. 39.
[66] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 283, l. 14.

kõneldi neil koosolekutel, milline meeleolu neil valitses? Kirjeldades ühte sellist koosolekut, mis toimus 14. jaanuaril 1933 Rakveres, märkis töölisajaleht «Teine Tööliste Võitlus», et sealse tuletõrjeseltsi ruumikas saal oli rahvast puupüsti täis. Koosolek avati «Internatsionaaliga». Esimesena kõneles töörahva saadik riigikogus P. Kroos teemal «Töölisklassi vaenlastest ja sõpradest»; ta paljastas eriti sotse ja pappe. Töörahva saadik A. Rattas käsitles töölisklassi esinduse ülesandeid riigikogus ja omavalitsuses. Seejärel kõneles üks kohalik Rakvere tööline pikemalt tööpuuduse küsimusest. Vabanenud poliitvang H. Rätsep analüüsis poliitilist olukorda ja kõneles proletariaadi võitluse eesmärkidest. Ajaleht märgib, et kõned võeti soojalt vastu. Sotsid ei julgenud esineda. Läbirääkimiste ajal tahtis P. Kroos esitada teadaande poliitvangide seisukorrast, kuid politsei takistas teda. Koosolek lõppes «Punase lipu» laulmisega.[67]

Rühma liikmed võtsid aktiivselt osa pahempoolsete ametiühingute tööst ja aitasid kaasa töölisajalehtede väljaandmiseks. A. Silverstov korraldas koos revolutsiooniliselt meelestatud arsti B. Pšenitšnikoviga Narvas venekeelse töölisajalehe «Rabotšaja Pravda» väljaandmist,[68] olles selle vastutavaks toimetajaks. P. Kroos oli mitu kuud Tallinna pahempoolsete ametiühingute ajalehe «Võitluse Lipp» toimetajaks.

Kodanlik politsei jälgis hoolikalt riigikogu revolutsiooniliste saadikute tegevust ja valmistus nende areteerimiseks. Nii tegi poliitiline politsei P. Kroosi kohta sisekaitseülemale järgmise ettekande: «... Priidik Hansu p. Kroos 24. septembril s. a. (1933. a. — O. K.) Pärnu Rahvamajas Rüütli tn. 55 pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma avalikul kõnekoosolekul rääkis: 1) et kui eeloleval rahvahääletusel põhiseaduse muutmine läbi ei lähe, siis kodanlased viivad seda läbi relva jõul (jutt on vapside poolt esitatud põhiseaduse muutmise fašistlikust kavast. — O. K); 2) et töörahvas peab saama võimule, sest tööpuudust ja majanduskriisi suudab kõrvaldada ainult sarnane valitsemise kord kui seda on Nõukogude Venes ja 3) oma kõne lõpul hüüdis Kroos: «Elagu sotsialistlik revolutsioon, elagu Nõukogude Eesti.»»[69] Taolisi ettekandeid oli

[67] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 4 (16), 28. jaan. 1933.
[68] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 283, l. 14—15.
[69] ENSV ORKA, f. 852, n. 1, s.-ü. 114, l. 15.

P. Kroosi kohta kogunenud juba üsna mitu. Ka A. Silverstovi kohta oli esitatud rida süüdistusi valitsusvastaste artiklite avaldamise pärast «Rabotšaja Pravda» veergudel.[70] 1933. aasta detsembris võttis riigikogu vastu otsuse jätta Kroos ja Silverstov ilma «saadiku puutumatuse» õigusest. Nad olid sunnitud end areteerimise eest päästma Eestist põgenemisega, kusjuures A. Silverstov põgenemisel uppus. 1934. aastal lahkus Eestist ka A. Rattas.* Teatavasti saadeti riigikogu varsti pärast 1934. aasta 12. märtsi fašistlikku riigipööret «puhkusele». Seega polnud Eestimaa Kommunistlikul Parteil enam pikema aja vältel võimalust kasutada parlamendi kõnetooli klassivõitluse huvides.

Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm sai tegutseda ainult poolteist aastat. Hoolimata oma väikesearvulisusest tegi ta küllaltki palju ära töölisklassi võitluse organiseerimisel. Võrreldes Eesti Tööliste Partei riigikogurühmaga olid selle rühma liikmed väiksema haridusega ja seetõttu nende esinemised olid mõnevõrra konarlikumad. Kuid neil oli tihedam side töölishulkadega ja selle tulemusena ka organisaatorlik tegevus väljaspool riigikogu ulatuslikum kui ETP esindajatel. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm võttis osa ka võitlusest töölisklassi ühisrinde eest, kuid sellega seotud küsimustel peatume järgmises peatükis.

3. Ametiühingud

Pärast 1924. aasta 1. detsembri töörahva relvastatud ülestõusu nurjumist purustas kodanlus peaaegu kõik ametiühingud, süüdistades neid koostöös kommunistidega. Sulgemisest pääsesid ainult äri- ja kontoriteenijate, trükitööliste ja rätsepatööliste ühingud. 1925. aasta lõpul algas uuesti ametiühingute organiseerimine, ja järgmise aasta jooksul taastati üle 15 ametiühingu. Kasutades asjaolu, et enamik ametiühingute revolutsioonilisest aktiivist oli areteeritud, õnnestus sotsidel mitmetes ametiühingutes juhtimine enda kätte haarata (maatööliste ühingud, Tartu ametiühingud, Tallinna metallitööliste ametiühing jt.).

[70] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 935, l. 1.

* 1. märtsist 1934 arvati riigikogu liikmeks P. Kroosi asemele A. Välison, kes jäi seega ainsaks pahempoolsete tööliste ja kehvikute esindajaks parlamendis.

Narva, Pärnu ning osa Tallinna ametiühinguid suhtusid aga algusest peale sotsidesse vaenulikult ja püüdsid läbi viia revolutsioonilise klassivõitluse joont.[71]

1927. aasta aprillis toimus ülemaaline ametiühingute konverents, kus oli esindatud 3500 organiseeritud töölist ja teenistujat. Toetudes vähemteadlikele maatööliste ja teenistujate ametiühingute esindajatele, saavutasid sotsid sellel konverentsil enamuse. Konverents kuulutas Eesti ametiühingulise tegevuse aluseks oportunistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu (Amsterdami Internatsionaali) põhimõtted. Siiski jäi konverentsil — tänu paljude ametiühingute esindajate vastuseisule — Amsterdami Internatsionaali liikmeks astumise küsimus lahtiseks.[72] Konverentsil asutati Eestimaa Töölisühingute Keskliit; selle juhatusse õnnestus sotsidel läbi viia oma kandidaadid. Seejärel teatasid Eesti Kiutööliste Ametiühingute ja Narva Tööliste Ühisuse esindajad, et nad ei ole nõus sellise Keskliidu juhatusega koos töötama, lahkuvad konverentsilt ja asutavad oma keskkoondise.

See samm oli ilmne pahempoolne viga, mille Eestimaa Kommunistlik Partei hukka mõistis.[73] Kahtlemata oleks tulnud revolutsioonilistel ametiühingutel jääda Keskliidu koosseisu ja jätkata seal võitlust sotslike liidrite vastu. Pahempoolsete ametiühingute demonstratiivne lahkumine konverentsilt aitas tegelikult kaasa sotside mõju tugevnemisele Keskliidus ja viimase kaudu üldse töölisorganisatsioonides ning raskendas võitlust ühisrinde eest.

1927. aasta novembris asutati Tallinna ametiühingute keskus — Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu. Selle asutasid ühiselt reformistlikud ametiühingud (Tallinna Metallitööliste Ametiühing ja Tallinna Äri-, Kontori-, Kantselei- ja Kooperatiivteenijate Kutseühing) ja revolutsioonilised ametiühingud (Eesti Kiutööliste Ametiühing, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing).[74] Peatselt aga puhkes mõlema ametiühingute rühma vahel terav võitlus, mis

---

[71] А. Либман, Революционная борьба трудящихся в 1920—1929 гг. Сборник статей «Под знаменем Октября», Москва, 1959 г., стр. 132.

[72] «Tööliste Hääl» nr. 1/2, mai 1928, lk. 7—8. «Ametiühisusline Kuukiri» nr. 3/4 (54/55), juuli 1927, lk. 26 jj.

[73] А. Либман, Революционная борьба трудящихся в 1920—1929 гг. Сборник статей «Под знаменем Октября», Москва, 1959 г., стр. 132—133.

[74] ENSV ORKA, f. 14, n. 11, s.-ü. 217, l-d 1—11.

viis 1928. aasta algul selle kesknõukogu lõhenemisele ja kahe uue ametiühingute kesknõukogu tekkimisele Tallinnas.[75] Pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu moodustasid esialgu järgmised ametiühingud: Eesti Kiutööliste Ametiühing, Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing, Eesti Raudteelaste Ühing, Tallinna Puutööliste Ametiühing, Eesti Kivi- ja Krohvitööliste Ametiühing, Tallinna Nahatööliste Ametiühing, Tallinna Toidu- ja Maitseainete Tööliste Ametiühing, Tallinna Transporttööliste Ametiühing ja Eestimaa Ehitustööliste Liit. Nende ridadesse kuulus umbes 1800—2000 ametiühingu liiget.[76] Pahempoolsete ametiühingute asukohaks oli Tööliste Maja Vaksali puiesteel. Asukoha järgi nimetati neid mõnikord ka Vaksali puiestee ametiühinguteks, eraldades neid seega Tõnismäel asuvaist reformistlikest ametiühingutest.

6.—8. jaan. 1928 toimus Eestimaa Töölisühingute I kongress (üldjärjestuses kolmas Eesti ametiühingute kongress). Kasutades oma ülekaalu Keskliidus, ei lasknud sotsid sellele kongressile mitmete pahempoolsete ametiühingute (Eesti Kiutööliste Ametiühingu jt.) esindajaid. Osa pahempoolsetest ametiühingutest siiski pääses kongressile (Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tallinna Rätsepatööliste Ametiühing, Tallinna Nahatööliste Ametiühing, Tallinna Puutööliste Ametiühing, mitmed Tartu ametiühingud). Viimaste esindajad moodustasid kongressil pahempoolse opositsiooni. Kongressil oli esindatud 4265 ametiühingu liiget;[77] kongressi tööst eemale tõrjutud pahempoolsete ametiühingute liikmete arv ulatus 1200-ni. Delegaatide valimisel kasutasid sotsid mitmesuguseid mahhinatsioone — kindlalt sotse toetavatele ametiühingutele anti rohkem mandaate kui oli ette nähtud jne. — ja selle tõttu saavutasid sotsid kongressil enamuse.[78]

Kõige ägedam vaidlus puhkes kongressil rahvusvahelise ühinemise küsimuses. Teravalt kritiseeris kavatsust ühineda Amsterdami Internatsionaaliga Tartu revolutsioonilise tööliste esindaja A. Kriiseman. Ta ütles: «... Amsterdami Internatsionaal on tagurlik, kus valitseb imperialistlik vaade. Ta terroriseerib töölisklassi... Sotsialistid

---

[75] ENSV ORKA, f. 1753, n. 1, s.-ü. 13, l. 23.
[76] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaan. 1928.
[77] ENSV ORKA, f. 994, n. 1, s.-ü. 4, l. 6—7.
[78] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaan. 1928.

on müünud töölisklassi kodanlusele. Kuigi näib nagu oleks kongress Amsterdami poolt, siis ei ole seda mitte terve töölisklass... Küllap mass ise otsustab, kuhu ta peab kuuluma...»[79] Mitmed teised delegaadid toetasid Kriisemani. Siiski õnnestus sotsidel kunstlikult loodud häälteenamusega läbi suruda otsus ühineda Amsterdami Internatsionaaliga. Analüüsides Eesti Töölisühingute Keskliidu I kongressi tulemusi, näitas ajaleht «Töörahva Kiir», et ametiühingu liikmeid, kes olid Amsterdamiga ühinemise vastu, oli umbes 3100 (siia hulka on arvatud ka need ametiühingu liikmed, kelle esindajaid sotsid kongressile ei lasknud), Amsterdami pooldajaid aga ainult 2650.[80] Seega suhtus organiseeritud töölisklassi enamik isegi tol raskel reaktsiooniajal sotside poliitikasse eitavalt.

Terav võitlus kahe suuna vahel ametiühingutes jätkus pärast kongressi. Töölishulkade nõudel tehti 1928. aastal mitu korda katset Tallinna ametiühingute kahe kesknõukogu ühendamiseks. Paraku ei andnud aga vastavad läbirääkimised tulemusi. Sotslik kesknõukogu püstitas kategoorilise nõudena ühinemise Amsterdami Internatsionaaliga. Pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu seda tingimust vastu ei võtnud.[81] 1928. a. sügisel kutsuti pahempoolsete ametiühingute initsiatiivil ellu ametiühingutevaheline tegevuskomitee, mille ülesandeks oli kõikide ametiühingute ühendamine, vaatamata nende poliitilisele suunale.[82] Eesti Töölisühingute Keskliidu juhatuse vastuseisu tõttu ei saavutanud ka tegevuskomitee midagi olulist ametiühingute ühtsuse taastamisel.

Nii kujunes 1929. aasta alguseks olukord, et faktiliselt eksisteeris kaks ametiühingute keskust — Eesti Töölisühingute Keskliit ja Tallinna pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu (1929. aasta algusest peale ametliku nimega Ametiühisuste Kesknõukogu). Selline olukord jäi põhiliselt püsima kuni 1935. aastani. Seejuures tuleb omapärase asjaoluna märkida, et osa pahempoolseid ametiühinguid (Tallinna Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tallinna Nahatööliste Ametiühing jt.) kuulus ühtaegu nii Ametiühingute Kesknõukogusse kui ka Keskliitu, etendades viimases pahempoolse opositsiooni osa. Ametiühingute rida-

[79] ENSV ORKA, f. 994, n. 1, s.-ü. 4, l. 19.
[80] «Töörahva Kiir» nr. 1 (45), 14. jaan. 1928.
[81] «Edasi» nr. 1, 1. sept. 1928; nr. 2, 8. sept. 1928.
[82] «Edasi» nr. 15, 8. dets. 1928.

desse kuulus vaid väike osa tööstusproletariaadist ja veel väiksem osa maatöölistest. Takistavalt mõjus ametiühingute tegevusele ka see, et nad olid organiseeritud kitsaste kutseühingutena, mitte tootmisharuprintsiibil. Näiteks puutöölised, kes töötasid metallitööstuses, ei kuulunud metallitööliste, vaid puutööliste ametiühingusse. Seega ühes vabrikus võis olla ja oligi mitme ametiühingu liikmeid.

Millised olid tollal Eestimaa Kommunistliku Partei põhimõttelised seisukohad töö kohta ametiühingutes? Kuidas kasutas partei ametiühinguid sidemete tugevdamiseks töörahva hulkadega, võitluse organiseerimiseks kodanliku diktatuuri vastu?

EKP 1929. aasta jaanuarikonverentsil märgiti, et parteiorganisatsioonid peavad püüdma kõiki töölisi koondada ametiühingutesse ja organiseerida ametiühinguid tootmisharude järgi. Ühtlasi rõhutati Keskkomitee aruandes: «Suuremaks puuduseks ja takistuseks töötamises ametiühingutes olid: 1) parempoolsed eksitused, mis sotside latvadega ühist väerinda kippusid tegema, ära unustades võitlust sotslikkude ühingute revolutsioneerimise eest (kavatsused Tallinna ühinguid Keskliitu viia, lahti öeldes Amsterdami vastu võitlemisest). 2) Poliitiliselt ükskõikne vool («metsikud» ametiühingud). 3) Äärmine «pahempoolsus» — arvamine, et sotside poolt juhitavatesse a/ü-tesse minna ei tule ja üldse sotsidega koos ühingutes töötada ei kõlba.»[83] Kõige ohtlikumaks neist kolmest veast pidas EKP Keskkomitee parempoolset kallakut. Sama seisukohta toetas ka Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsus «Eestimaa Kommunistliku Partei ülesannetest ametiühinguliikumises» (1929. aasta juunis).[84] Need põhimõtted olid ühtlasi aluseks järgnevatel aastatel EKP Keskkomitee otsustele ja juhistele, mis puudutasid tööd ametiühinguis.

Partei andis seega juhise tegutseda ametiühingutes n.-ö. kahes suunas: ühelt poolt tugevdada olemasolevaid pahempoolseid ametiühinguid, teiselt poolt teha tööd ka reformistlikes ametiühingutes, püüdes viimaseid ära kiskuda sotslike liidrite mõju alt. Kategooriliselt keelas EKP Keskkomitee pahempoolsete ametiühingute astumise reformist-

[83] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 207, l-d 26—27.
[84] Sealsamas, s.-ü. 212, l-d 1—4.

likku Kesklliitu. Viimane küsimus kerkis uuesti üles pärast seda, kui 1930. aasta aprillis Vaksali puiestee Tööliste Majas asuv Ametiühisuste Kesknõukogu kodanliku valitsuse poolt suleti. Seoses sellega arutas EKP Keskkomitee Poliitbüroo maikuus spetsiaalselt Eesti ametiühingulise liikumise organisatsioonilise korralduse küsimust. Vastuvõetud otsuses rõhutati, et pahempoolsete ametiühingute astumine sotslikku Kesklliitu oleks väär. Otsuses kirjutati: «Kui sotslik Kesklliidu juhatus ka loobuks eriliste tingimuste (Amsterdami Internatsionaali tunnistamine, revolutsioonilisest kihutustööst loobumine jne.) esitamisest pahempoolsetele ametiühingutele, tähendaks sotslikku kesklliitu astumine tegelikult samasugust ühinemist Amsterdami Internatsionaaliga kui tingimuste vastuvõtminegi. See tähendaks Amsterdami mõju kindlustamist ja sotsfašistide võitu ametiühinguliikumises, tähendaks punaste ametiühingute ja revolutsiooniliste tööliste jõudude killustamist ja lüüasaamist... Seda silmas pidades otsustab Poliitbüroo illbüroole ette panna leida teid uue pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu loomiseks...»[85] Ühtlasi märgiti Poliitbüroo otsuses, et parteil tuleb elustada tööd ka sotslikes ühingutes.

Selline EKP Keskkomitee seisukoht eeldas: 1) et Eestis on olemas reaalsed võimalused muuta pahempoolsed ametiühingud juba lähemas tulevikus suurteks massiorganisatsioonideks, kes saavutaksid domineeriva positsiooni töölisliikumises; 2) et parteil jätkub jõude teha rööbiti pahempoolsete ametiühingute juhtimisega tõhusat tööd ka reformistlikes ametiühingutes, kukutada seal sotslikud liidrid ja ühendada niiviisi töölisorganisatsioonid järjekindla revolutsioonilise klassivõitluse platvormil. Sündmuste tegelik käik aga näitas, et EKP Keskkomitee eksis olukorra hindamisel, klassijõudude vahekorra arvestamisel. Rängad repressioonid pahempoolsete töölisorganisatsioonide suhtes ja vead nende juhtimisel ei võimaldanud neil tõmmata laiu töölishulki oma ridadesse. Samal ajal ei jätkunud parteil jõude, et organiseerida sotslike ametiühingute ülevõtmist. Klassiteadlikumad töölised jäid pahempoolsetesse ametiühingutesse, sotsid aga tugevdasid samal ajal oma positsioone Eesti Töölisühingute Kesklliitu kuuluvates ametiühingutes. Proletariaadi organisatsiooniline lõhenemine

[85] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 231, l. 27.

oli aga üheks oluliseks takistuseks tööliskiassi ühisrinde loomisel ja võitluse organiseerimisel fašismi vastu.

Vaatleme alljärgnevalt, kuidas kommunistlik partei praktiliselt korraldas oma tööd ametiühingutes.

1929. aasta suvel koostas tolleaegne EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretär J. Paulman Ametiühisuste Kesknõukogu palvel revolutsiooniliste ametiühingute taktika põhiseisukohad kodanluse diktatuuri ajal. Ametiühingute tegevuse peasuund on seal sõnastatud järgmiselt: «Rõhutades, et tööliskiassi ja kogu töörahva tõeline olukorra parandamine saab tõsiasjaks ainult proletaarse revolutsiooni ja sotsialismi teostamise teel, kasutab Ametiühingute Kesknõukogu ometi iga võimalust ka kodanliku diktatuuri ajal, et töötavate hulkade olukorda kergendada. Sellepärast ei loobu ta osalistest hüüdsõnadest ja nõudmistest, vaid organiseerib nende eest tõsist ja visa võitlust...»[86] Järgnevalt esitatakse EKP programmi alusel töörahva majanduslikud ja poliitilised nõudmised ja märgitakse, et «Ametiühingute Kesknõukogu seab endale eesmärgiks eelpool tähendatud hüüdsõnade elluviimise ühiselt Eesti Tööliste Parteiga». Ametiühingute juhatuste ja Kesknõukogu juhatuse liikmete üldkoosolekul võeti see taktika mõne väikese täiendusega ühel häälel vastu.[87] Tolleaegne Kesknõukogu esimees K. Veiss arvestas igati EKP juhtnööre ja näpunäiteid. Vaksali puiestee Tööliste Majas tegutses ka kommunist K. Remmelgas. Ka tähtsamate revolutsiooniliste ametiühingute eesotsas olid parteile lähedased inimesed (A. Moosel, P. Kroos jt.). Nagu märgib J. Paulman oma tegevusaruandes, lõi Illegaalne Büroo 1929. aastal vahetu ühenduse ka Kiutööliste Ametiühingu ja Ehitustööliste Liiduga.

24. veebruaril 1929. aastal organiseerisid pahempoolsed ametiühingud eesotsas Eesti Ehitustööliste Liiduga kodanluse poolt vanglas surnuks piinatud noore kommunisti Vilhelmine Klementi matused, mis kujunesid võimsaks poliitiliseks demonstratsiooniks.

Pahempoolsed ametiühingud võtsid koos Eesti Tööliste Parteiga osa IV Riigikogu valimiste hoogtööst. Samuti ühiselt korraldati 1. mail 1929 revolutsiooniliste tööliste rongkäik ja miiting, mis toimusid eraldi sotside mai-üri-

[86] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 212, l. 156—157.
[87] Sealsamas, s.-ü. 233, l. 3.

tustest. Koguneti Vaksali puiesteele Tööliste Maja ette, kust rongkäik suundus Paldiski maanteed mööda Stroomi metsa.[88] Demonstratsioonist võttis osa üle 2000 töölise, seda saatev rahvahulk ulatus aga 10 000-ni. Miitingul Stroomi metsas esines Ametiühisuste Kesknõukogu nimel pikema kõnega K. Remmelgas; ETP Keskkomitee nimel kõneles V. Kaaver. Sõna võtsid veel mitmed teised tööliste esindajad. Seejärel liikus rongkäik tagasi linna, lauldes revolutsioonilisi laule.

Seega tegutsesid 1929. aastal ja 1930. aasta algul pahempoolsed ametiühingud käsikäes Eesti Tööliste Parteiga, kuigi üksikutes küsimustes esines ka omavahelisi hõõrumisi ja vastuolusid. Mitmed pahempoolsete ametiühingute juhtivad tegelased, nagu K. Veiss ja A. Moosel, kuulusid ETP liikmeskonda.

Peale Eesti Tööliste Partei sulgemist 1930. aasta kevadel jäid pahempoolsed ametiühingud ainsateks legaalseteks organisatsioonideks, kelle kaudu Eestimaa Kommunistlik Partei pidas sidet töölishulkadega. Kuna revolutsiooniliste ametiühingute keskus — Ametiühisuste Kesknõukogu — samuti suleti, siis oli ametiühingute töö koordineerimisel siitpeale tõsiseid raskusi. Pahempoolsete ametiühingute tegevusele aitas aga kaasa EKP organisatsioonilise olukorra paranemine 1930. aasta lõpul ja järgmise aasta algul. Tihenesid sidemed ametiühingute ja partei vahel. 1931. aasta kevadel teatas Illegaalse Büroo sekretär O. Tuul Keskkomiteele, et parteil on Tallinnas vahetud sidemed transporttööliste, kiutööliste, raudteelaste, ehitustööliste, trammiteenijate, nahatööliste ja rätsepatööliste ametiühingutega.[89] Kiutööliste ametiühingus töötas mõnda aega kommunistlik fraktsioon; fraktsioonide loomiseks tehti ettevalmistusi ka teistes ametiühingutes. Büroo lõi sidemed ka Tartu pahempoolsete ametiühingutega ja ergutas neid aktiivsemale tegevusele.

Partei juhtimisel hakkasid pahempoolsed ametiühingud senisest rohkem tegelema poliitilise selgitustööga töörahva keskel. Nii korraldas transporttööliste ametiühing Oktoobrirevolutsiooni 13. aastapäeva puhul Tallinna Pritsimajas suure kontsertmiitingu.[90] Avar saal oli rahvast tulvil. Mii-

[88] «Uus Edasi» nr. 18, 5. mail 1929; EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 217, l. 29.

[89] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l-d 33—36, 47—48.

[90] «Uus Aeg» nr. 6, 22. nov. 1930.

ting algas «Internatsionaali» laulmisega, millele järgnesid ettekanded Nõukogude Liidu edusammudest ja kapitalistliku majanduse kriisist. Vahepeal mängis orkester revolutsioonilisi palu. Kontsertmiitingu lõpul lauldi ühiselt «Punast lippu». Samasuguse kontsertmiitingu korraldas kiutööliste ametiühingu naiskomisjon 1931. aasta jaanuaris V. I. Lenini surma-aastapäeva puhul.[91] 1931. aasta 1. mail korraldasid pahempoolsed ametiühingud jällegi ulatusliku maidemonstratsiooni (1930. a. ei olnud see politsei repressioonide tõttu võimalik). Demonstratsioonist võtsid osa peale ametiühingute ka paljud organiseerimata töölised suurematest vabrikutest («Krull», «Luther», Sitsivabrik jt.).[92] Osavõtjate arv ulatus ligi 10 000-ni, ületades tunduvalt sotside demonstratsiooni. Tartus ja Narvas korraldati suured maikoosolekud.

Mõningal määral läks kommunistlikul parteil neil aastail korda organiseerida ka opositsiooni reformistlikus Eesti Töölisühingute Keskliidus. Selleks rakendati neid pahempoolseid ametiühinguid, kes kuulusid Keskliidu koosseisu. Üsna aktiivselt esines opositsioon Töölisühingute Keskliidu II kongressil. Teravalt kritiseerisid seal Keskliidu juhatuse oportunistlikku tegevust V. Kaaver, K. Remmelgas, K. Veiss jt.[93] Nii näitas V. Kaaver, et sotside poolt propageeritav nn. «majandusdemokraatia» (seisukoht, mille kohaselt kapitalistlikus ühiskonnas on võimalik tööliste osavõtt majanduselu juhtimisest) on vastuolus Marxi õpetusega. Opositsiooni esindajad tõestasid samuti, et Rahvusvaheline Ametiühingute Liit on kodanlusega koostöö arendamise asutus, mis lämmatab revolutsioonilist vaimu. Kritiseerides Keskliidu sotsliku häälekandja «Tööliste Hääle» tegevust, näitasid V. Kaaver, K. Remmelgas ja teised, et ajakirja toimetus ei kaitse revolutsioonilise klassivõitluse põhimõtteid.

Ulatuslikumat tegevust üksikutes sotslikes ametiühingutes EKP-l tollal ei õnnestunud organiseerida. Seetõttu jäi ka opositsioon Töölisühingute Keskliidus vähemusse ning polnud reaalseid võimalusi sotside väljatõrjumiseks Keskliidu juhatusest.

Sotsid tegid aga kõik, mis võimalik, et revolutsioonilisi

[91] «Tööliste Aeg» nr. 4, 31. jaan. 1931.
[92] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l. 37—38.
[93] ENSV ORKA, f. 994, n. 1, s.-ü. 6, l. 5—36.

Pahempoolsete ametiühingute maidemonstratsioon 1931. aastal

jõudusid Keskliidus kui ka üldse töölisliikumises nõrgendada. 1931. aasta algul, just Eesti Töölisühingute Keskliidu III kongressi eelõhtul heideti Tallinna Puutööliste Ühing Keskliidust välja. See ametiühing oli tuntud kui kindel revolutsioonilise klassivõitluse toetaja. Tema väljaheitmist kritiseerisid mitmed delegaadid Keskliidu III kongressil. Delegaat Liivoja näiteks ütles selle kohta tabavalt: «Hüüdsõna «kõigi maade töölised, ühinege!» on saanud ainult sõnakõlksuks, sest ühe käega kutsutakse töölisi ühinema, teise käega paisatakse nad laiali. Või tuleb see sellest, et sotsialistid istuvad koos kodanlastega riigitüüril? Kodanlased teostavad riigiasutuste koondamist, selle eeskujul on ka Keskliit asunud end koondama . . .»[94]

Et revolutsioonilist ametiühinguliikumist veelgi enam nõrgendada, asutasid sotsid 1931.—1932. aastal rea paralleelametiühinguid. Nii loodi varsti pärast ametiühingute III kongressi vastukaaluks revolutsioonilisele Tallinna Puutööliste Ühingule sotslik Tallinna Puutööliste Üld-

[94] «Vaba Maa» 12. apr. 1931.

ühing.[95] Peatselt moodustati nii Tallinnas kui Narvas pahempoolsete tekstiilitööliste ühingute kõrvale reformistlikud tekstiilitööliste ühingud.[96]

Eestimaa Kommunistliku Partei aktiivi areteerimine 1931. aastal andis raske hoobi ka pahempoolsete ametiühingute tegevusele. Partei ei saanud enam otseselt suunata ametiühingute tööd. Samal ajal õnnestus pahempoolsetesse ametiühingutesse pugeda mitmetel avantüristidel ja isegi kodanliku kaitsepolitsei agentidel. Võitluses töölisorganisatsioonidesse pugenud provokaatorite vastu mindi aga mõnikord liiale ning süüdistati alusetult ka ausaid töölisliikumise aktiviste. See tekitas pahempoolsetes ametiühingutes ebatervet õhkkonda. Ikka enam hakkasid seal domineerima sektantlikud meeleolud.

1931. aasta juulis õnnestus transporttööliste ja kiutööliste ametiühingutel registreerida uus pahempoolsete ametiühingute keskus — Tallinna ja Harjumaa Ametiühisuste Kesknõukogu.[97] Peale nimetatud ametiühingute võtsid uue Kesknõukogu tööst aktiivselt osa ka Eesti Ehitustööliste Liit ja Tallinna Puutööliste Ühing. Pahempoolsed ametiühingud tegutsesid sel ajal ka Tartus ja Narvas.

Kõikidest neist raskustest ja puudustest hoolimata tegid pahempoolsed ametiühingud neil aastail teatud positiivset tööd töölisklassi poliitilisel kasvatamisel. Ülalpool juba oli juttu pahempoolsete ametiühingute tegevusest 1932. aastal V Riigikogu valimistel. Jätkas ilmumist pahempoolsete ametiühingute ajaleht. Võimalust mööda püüti hankida ja levitada EKP illegaalseid väljaandeid. Üsna sageli organiseerisid ametiühingud puhkeõhtuid, kontsertmiitinguid jne. Kõiki neid kasutati poliitilise kasvatustöö tegemiseks.

Toome mõned näited Kiutööliste Ametiühingu Narva osakonna tööst aastail 1931—1932.[98] Kaks korda kuus korraldas see ametiühing puhkeõhtuid. Neil peeti nii eesti kui ka vene keeles ettekandeid mitmesugustel poliitilistel teemadel — sotside tegevusest, Nõukogude-vastase sõja ettevalmistamisest kodanluse poolt jne. Õhtulauas lauldi revolutsioonilisi ja usuvastaseid laule. Sellele järgnes tants, kusjuures tantsu vaheaegadel esitati deklamatsioone

[95] «Tööliste Hääl» nr. 3, sept. 1931, lk. 47.
[96] Sealsamas, lk. 47—48; «Tööliste Hääl» nr. 2, veebr. 1932, lk. 31.
[97] ENSV ORKA, f. 14, n. 11, s.-ü. 218, l-d 3—14.
[98] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 291, l. 1—2.

1932. a. tahtis see ametiühing korraldada kodanliku vabariigi aastapäeva puhul näljamarsi, kuid politsei keelas selle ära. Siiski kogunes ühingu ruumi tol päeval hulk inimesi, kes hoolimata politsei takistustest laulsid «Internatsionaali».

Taolisi üritusi viisid läbi ka mitmed teised pahempoolsed ametiühingud.

Mõnevõrra aktiviseerus ametiühingute tegevus 1933. aastal, seoses võitlusega fašismi vastu ja töölisklassi ühisrinde eest. Partei mõju ametiühingutes aitasid tugevdada mitmed vanglast vabanenud kommunistid (A. Kriiseman, E. Tarkpea, R. Mikker jt.). Kuid ametiühingute võitlust tol perioodil vaatleme lähemalt järgmises peatükis.

Ametiühingute üheks tähtsamaks ülesandeks kodanlikus ühiskonnas on proletariaadi streigiliikumise juhtimine. Selles osas täitsid aga Eesti ametiühingud oma ülesandeid majanduskriisi aastail puudulikult. Suureks takistuseks oli siin ametiühingute liikmete väike arv; töölisklassi enamik oli organiseerimata. Aktiivsemat tegevust streigiliikumises ei võimaldanud ka ametiühingute organiseerimine kitsal kutseala-põhimõttel, mille tagajärjel ühe ettevõtte töölised kuulusid mitmesse eri ametiühingusse.

Enamik majanduskriisi-aegseid streike tekkis stiihiliselt ja toimus ühe ettevõtte piirides. Vähe esines teatud tööala üldstreike ja ainult üksikjuhtudel etendasid ametiühingud streikide aktiivsete organiseerijate osa.

Üks silmapaistvam ametiühingute juhtimisel toimunud streik oli rätsepatööliste streik 1931. aastal. Rätsepatöölised olid 1928. aasta streigi tulemusena saavutanud rätsepatööde kindlate hinnatariifide maksmapanemise kollektiivlepingute alusel. Majanduskriisi ajal hakkasid aga ettevõtjad kokkulepitud hinnatariifidest lahti ütlema ja omavoliliselt vähendama rätsepatööliste töötasusid. 1931. aasta algul oli rätsepatööliste töötasu mõnel juhul kuni 50 protsenti väiksem kui oli ette nähtud kollektiivlepingus.

Nii Tallinna kui ka Tartu rätsepatööliste ametiühingud valmistusid streigiks hoolikalt. Neisse ühingutesse kuulus mõlema linna rätsepatööliste enamik. Oma poliitiliste seisukohtade poolest oli Tartu Rätsepatööliste Ametiühing reformistlik, Tallinna ühing seisis aga põhiliselt revolutsioonilise klassivõitluse platvormil, kuigi kuulus Eestimaa Töölisühingute Keskliitu. 1931. aastal oli Tallinna Rätsepatööliste Ametiühingul side EKP Keskkomitee Illegaalse

Bürooga, kellelt saadi juhtnööre streigi ettevalmistamisel ja läbiviimisel.[99]

Streigi ettevalmistamisel kasutati omavahelise streigikohustuse lepingute süsteemi. Iga tööline, kes kirjutas lepingule alla, võttis endale kohustuse mitte teha streigi või boikoti alla kuuluva ettevõtja töid; lepingu rikkumise korral pidi allakirjutanu maksma 150 krooni trahvi. Streigi alguseks oli Tallinnas sellisele lepingule alla kirjutanud üle 400 rätsepatöölise; streigi käigus ühines lepinguga veel hulk töölisi.

Tallinna rätsepatööliste üldkoosolekul 8. aprillil 1931 valiti streigikomitee, kes 14. aprilli õhtul kuulutas välja streigi. Streikijad nõudsid, et 1928. aasta hinnatariifid pandaks uuesti maksma ja sõlmitaks kollektiivleping järgmiste põhiliste nõudmiste alusel: sisse seada palgaraamatud, tööd anda ainult ametiühingu liikmetele, rohkem kui kahe nädala palka ei tohi ettevõtja kinni pidada, lepingu rikkumisel maksab ettevõtja ametiühingule 1000 krooni kahjutasu. Tellitud tööde äride rätsepatöölised streikisid kaks nädalat ja saavutasid kollektiivlepingu maksmapaneku. Raskemaks kujunes valmisriiete äridele töötavate laagritööliste võitlus. Nende osas kestis streik ligi viis kuud ning lõppes ainult osalise võiduga — kõigi ettevõtjatega kollektiivlepinguid sõlmida ei õnnestunud.[100]

Nädal aega hiljem kui Tallinnas alustasid streiki ka Tartu rätsepatöölised. Streik kestis siin ligi seitse nädalat ja lõppes tööliste osalise võiduga: sõlmiti küll kollektiivlepingud, kuid töölistel tuli seejuures osast esialgsetest nõudmistest taanduda.

Ametiühingu poolt organiseeriti ka pottseppade streigid 1931. ja 1932. aasta suvel. Eesti Savitööliste Ametiühing kasutas ära suviseid ehitustööde hooaegu, millal oskustööliste järele teatud nõudmine püsis ka kriisiaastail, ja viis mõlemal korral streigid võrdlemisi lühikese ajaga võiduka lõpuni.

Üheks majanduskriisi aja suuremaks streigiks oli üldstreik vabrikus «Rauaniit». Streigi põhjuseks oli vabriku juhatuse teade uute töönormide kehtestamisest, mis oleksid

---

[99] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l. 33.

[100] «Rahva Sõna» 10., 16. ja 17. apr. 1931; R. L. Rätsepatööliste palgavõitlus möödunud aastal, «Tööliste Hääl» nr. 2, veebr. 1932, lk. 26; R. Sõrmus, Streigid tööstuses 1931—1932, «Eesti Statistika» 1933, nr. 9 (142), lk. 451—453.

alandanud tööliste palku kuni 50 protsendi võrra. Vastuseks sellele alustasid kõik «Rauaniidi» töölised, arvult üle 400, 2. novembril 1932 streiki. Streik kestis 7. novembrini ja lõppes tööliste võiduga; vabriku juhatus oli sunnitud säilitama senised töötingimused.[101]

Streikide edukat juhtimist takistasid mõnelgi juhul ametiühingute liidrite väärad seisukohad ja tegevusmeetodid. Pahempoolsed ametiühingud ei võtnud tavaliselt üldse osa tööliste majanduslikust võitlusest. Eesti Töölisühingute Keskliidu oportunistlikud juhid läksid aga sageli streikide juhtimise asemel nende mahasahkerdamise teele. Ilmekaks näiteks selle kohta on tekstiilitööliste võitluse käik 1933. aastal.

1933. aasta augusti algul puhkes Sindi vabrikus streik. Töölised nõudsid palkade tõstmist seoses krooni kursi langemisega. Eesti Töölisühingute Keskliidu juhatus soovitas aga töölistele streigi esialgu lõpetada ja oodata, kuni Keskliidu juhatus kuulutab välja tekstiilitööliste üldstreigi. Kuid Keskliidu juhatus pidas mitme kuu vältel ainult läbirääkimisi tekstiilitöösturitega ja esitas palvekirju kodanlikule valitsusele, streiki aga üldse välja ei kuulutanudki.[102]

Tähtis koht Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuses neil aastail oli võitlusel töölisklassi ja maatöörahva liidu eest. See ei olnud kerge töölõik. Illegaalsete parteiorganisatsioonide nõrkus ja ränk valge terror takistasid majanduskriisi esimestel aastatel tõhusamat tööd maaproletariaadi ja kehvikute hulgas. Üleriikliku Maatöörahva Ühingu osakonnad olid peaaegu eranditult sotside mõju all.

Kommunistliku partei mõju maatöörahva seas hakkas tugevnema alles 1932. aastast alates. Olulist osa etendas siin Eestimaa Kommunistliku Partei manifest «Kogu Eestimaa töörahvale», mis avaldati 1932. aasta märtsis. Manifestis analüüsiti kodanliku Eesti majanduslikku olukorda, näidati fašismiohu kasvu ning kutsuti töörahvast astuma võitlusse kodanliku korra revolutsioonilise kukutamise eest; ühtlasi toodi ära tööliste ja talurahva valitsuse programmi põhinõuded. Esmakordselt anti selles manifestis nende vigade kriitika, mida tegi Eesti Töörahva Kom-

[101] «Rahva Sõna» 4. ja 8. nov. 1932; «Tööliste Võitlus» 5. nov. 1932.

[102] «Kommunist» nr. 4 (93) ja nr. 6 (95) 1933; «Rahva Sõna» 9. aug. 1933.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Eestimaa Kommunistlise Partei

Manifest

töölistele ja naistöölistele wabrikutes, tehastes, töökodades, metsades, mõisates, taludes, merimeestele, kehwadele kaluritele, popsidele, saunikutele, kehwikutele, kehwadele asunikkudele, keskmikkudele, sõdurite ja madrustele!

Kogu Eestimaa töörahwale!

Puudus ja näljatont hulgub kapitalistlises ilmas mööda tööliste linnajagusid, hattifluid ja jaune. Ennenägemata teraw ja põhjani wapustaw majanduslane kriis paiskab tümneid miljonisid töölisi wabrikute ja tehaste wärawate taha nälgima. Miljonitele inimestele ei suuda kapitalistlise kord tööd, leiba ja ainalaid anda. Kümned miljonid mehed, naised ja lapsed kaunatawad sellepärast nälga ja metsikut puudust.

Aga-parem ei ole ka nende seisukord, kes weel wärawa taha pole heidetud. Kapital tuugib jõhkralt peale. Katsudes kriisist wälja pääseda töörahwa arwel, korraldab kodanlus halastamata sõjakäitu töötide tööliste, tecnijate ja poolproletaarlaste wastu. Üks palgalanduse järgneb teisele, tööpäew pikeneb, wiimaseldi töökait'seaduste hiibud heidetakse paberikorwi, laudsed ja otsekohesed matjud töusewad.

Kodanluse pealetungimine ei piirdu aga ainult töölisteklassiga. Kodanline riik, panaud ja kulakud rõowimad linna- ja külatehwituid, käsitööliisi ja teetmitke ilma ühegi piirita. Matjude ja wõlgade sissepumpamise teemärgil tihutatakse tuhandeid tehwitud ja teetmitud oma elukohtadest wälja. Kiirelt kaswab töötawate hulkade waesenemine, mida süwendawad kõrged matjud, mis töörahwalt sisseröowitakse suurte sõjawägede, politsei, fašistliste, töörahwa mahasurumiseks määratud sõjariistus saitade ülewalpidamiseks, sõjawõlgade ja heakstegemi e matjude tasumiseks, uute imperialistliste sõdade ettewalmistamiseks sõjale N. Liidu wastu, kelle tormiline kasw ja tugewnemine kodanluse paanikasse ajab. Jaapani imperialismi sõjakäik Hiinasse on nõukogude-wastase sõjakäigu algusets. Imperialistid tahawad purustada rahwuswabelise proletaarse rewolutsiooni kindlust, muuta N. Liitu oma asumaaks, näwisi ajutiselt kriisist wälja pääsedes ning oma wõimu töölisteklassi üle alalhoida.

Eestimaa Kommunistliku Partei 1932. aasta märtsimanifest

muun aastail 1918—1919 maaküsimuses. Manifestis on öeldud: «... Selle juures ei lase tööliste ja talurahva valitsus korduda seda suurt viga, mida tegi Eesti töörahva kommuuna 1918—19. a. ja mis seisnes selles, et töörahva kommuuna ei jaganud põllutöölistele ning talurahva kehvadele kihtidele vastavat osa mõisnikkude ja küla suurkodanluse maid, ei kuulutanud selgelt ja kindlalt, et kehvikute ja keskmikkude maaomandus puutumata jääb, ei annud otsustavat vastulööki leninliku talurahva poliitika üksikutele moonutustele ning üksikutele katsetele välja kuulutada talupoegade sunduslikku kommuunadesse ühendamist...»[103] Ühtlasi rõhutati manifestis, et täieliku vabanemise ekspluateerimisest ja oma elukorra kiire paranemise võib küla töörahvas saavutada ainult siis, kui ta asub kollektiivse suurmajapidamise teele; kuid talupoegade ühinemine kolhoosidesse võib sündida ainult vabatahtlikkuse alusel, pärast seda, kui talupojad ise oma kogemuste põhjal veenduvad ühise töö paremustes.

Manifesti levitamine maatöörahva keskel aitas võita neid eksiarvamusi, mis olid talurahva seas levinud kommunistliku partei poliitika suhtes, ja nõrgendada sotside positsioone maatöörahva ühingutes.

1932.—1933. aastal loodi maal mitmeid illegaalseid parteikollektiive (Jaan Kreuksi nim. rajooniorganisatsiooni rakukesed, Suure-Kõpu parteiorganisatsioon jt.), kes tegid tõsist poliitilist kasvatustööd maaproletariaadi keskel. Seejuures laienes kommunistliku partei mõju ka Üleriikliku Maatöörahva Ühingu osakondades, ja see viis mõnel pool sotside väljatõrjumisele osakondade juhatustest ja nende asendamisele revolutsioonilise maaproletariaadi esindajatega. Ilmekaks näiteks on siin Maatöörahva Ühingu Suure-Kõpu osakond. Selles olid sotsid kuni 1932. aasta sügiseni peremehed. Osakonna töö oli soikus, tema autoriteet maaproletariaadi ja kehvtalurahva keskel väike. Kommunist A. Taalmani poolt organiseeritud laialdase selgitustöö tulemusel läks revolutsiooniliselt meelestatud töölistel korda ühingus ülekaalu saavutada.[104] 6. novembril 1932 toimus ühingu erakorraline peakoosolek, kus uude juhatusse valiti peamiselt revolutsioonilised töölised (A. Taalman, T. Reiman, E. Peterson jt.). Hoolimata sotside pro-

[103] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 10, l. 59.
[104] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü. 831, l. 27 jj.

testidest võeti sel koosolekul vastu tervitus Nõukogude Liidule. Tervituse tekst oli järgmine: «S.-Kõpu töölised tervitavad Oktoobrirevolutsiooni 15. aastapäeval Nõukogude Liitu, proletariaadi riiki. Tervitus Nõukogude Liidule — proletariaadi eelväele. Jõudu ja edu sotsialismi ülesehitamisel. Me oleme valmis töörahva riiki kaitsma imperialistliku kallaletungi vastu. Elagu Üleilmne Nõukogude Liit.»[105]

Maatöörahva Ühingu Suure-Kõpu osakond tegi järgnevail kuudel laiaulatuslikku poliitilist ja organiseerimistööd töörahva ja töötute hulgas. Ühingu huviõhtutel korraldati referaate sellistel teemadel, nagu «Majanduskriisist ja selle põhjustest», «Nõukogude Liidust» jne.[106] Ühing tegeles ka usuvastase selgitustööga. Sageli korraldati nn. ilmalikke kirikuid, s. o. koosolekuid, kus peeti usuvastaseid kõnesid ja lauldi revolutsioonilisi laule.[107] Hoolimata sellest, et kohalikud võimud püüdsid organiseerijaid igati taga kiusata, oli sellistes «kirikutes» alati rohkesti kuulajaid. Ühingu juures tegutses esperantoring, kus esperanto keele õppimise sildi all tegelikult õpiti tundma marksistlikku kirjandust.

Hoogsa tegevuse tulemusena kasvasid kiiresti Maatöörahva Ühingu Suure-Kõpu osakonna read. Varsti ulatus osakonna liikmete arv üle saja.

Suurt mõju avaldas Üleriikliku Maatöörahva Ühingu tegevusele pahempoolse opositsiooni tugevnemine Eesti Sotsialistlikus Tööliste Parteis. Mitmete ESTP maaosakondade (Vana-Vändra, Vana-Kuuste jt.) liikmed mõistsid teravalt hukka sotside liidrite reeturliku poliitika ja püüdsid kohalikke maatöörahva ühinguid viia revolutsioonilise võitluse teele. Eriti ulatuslikuks muutus see protsess aga seoses laialdase võitlusega fašismi vastu aastail 1933—1934.

1933.—1934. aastal tugevnes ka streigiliikumine maaproletariaadi keskel. Nii on olemas mõningaid andmeid kraavitööliste streikide kohta Kärus, Aegviidus, Piirimetsas, metsatööliste streikide kohta Tõrvaaugu metskonnas, Aegviidus, Antsla alevi läheduses ja mitmel pool mujal. Paaril korral olid nende streikide organiseerimisega seotud

[105] «Tööliste Võitlus» nr. 10, 12. nov. 1932.
[106] «Tööliste Võitlus» nr. 6, 15. okt. 1932; nr. 10, 12. nov. 1932.
[107] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 2 (4), 14. jaan. 1933.

ka Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni rakukesed, enamikul juhtudel toimusid nad aga stiihiliselt. Need streigid olid puhtmajandusliku iseloomuga. Enamasti olid nad edukad: töölised saavutasid palgakõrgenduse. Streikide ajal esinesid ühisrindena nii revolutsioonilised töölised kui ka sotside ja kodanluse mõju all olevad töölised.

1933/34. aasta talvel leidis aset kraavitööliste näljamarss Tallinna, kuid halva organiseerimise tõttu see tulemusi ei andnud.

Laialdane ja küllaltki viljakas oli majanduskriisi aastail Eestimaa Kommunistliku Partei töö meremeeste keskel. Suuremaks Eesti meremeeste organisatsiooniks oli tollal Üle-Eestimaaline Meremeeste Liit, mis kuulus Eesti Töölisühingute Keskliitu. Liidu juhatuses olid rea aastate vältel enamuses laevaomanike kannupoisid (A. Tiitus jt.), kes ei julgenud ergutada meremehi võitlusele oma majandusliku olukorra parandamise eest. Ometi olid Eesti meremeeste töö- ja palgatingimused märksa halvemad kui paljude teiste maade meremeestel.

Oma töö korraldamisel meremeeste keskel kasutas kommunistlik partei rahvusvahelist revolutsiooniliste meremeeste organisatsiooni — Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali (tuntud ingliskeelse lühendi järgi — ISH). ISH asutati 1930. aasta oktoobris Hamburgis 26 maa pahempoolsete meremeeste-organisatsioonide esindajate konverentsil.[108] Ühingu juhtivad organid asusid esialgu Hamburgis, pärast Hitleri võimuletulekut aga Kopenhaagenis. ISH liikmete arv kasvas mõne aastaga 60 000-ni ning ta etendas silmapaistvat osa võitluses fašismi pealetungi vastu ja meremeeste majandusliku olukorra parandamise eest.

1931. aastal pandi Eestimaa Kommunistliku Partei vahetul osavõtul alus Meremeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali Eesti sektsioonile.[109] ISH Eesti sektsioonil ei olnud võimalik Eestis avalikult tegutseda. Tema liikmed kuulusid Üle-Eestimaalisse Meremeeste Liitu, moodustades seal pahempoolse opositsiooni. Eesti esindaja võttis osa ka ISH poolt kokkukutsutud esimesest ülemaailmsest

---

[108] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 20, l-d 36—43; Большая Советская Энциклопедия, Москва, 1937, т. 28, стр. 786.

[109] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 20, lk. 2.

veetransporditööliste ühtsuskongressist, mis toimus 21.—24. maini 1932. aastal Altonas, Hamburgi lähedal, ja samal ajal korraldatud Baltimaade meremeeste ja sadamatööliste konverentsist.[110]

ISH Eesti sektsiooni tööd juhtisid kommunistid A. Vahtmann (Vaarandi), J. Peet jt. Sektsiooni juhtkonnast asus esialgu osa Leningradis, osa Hamburgis. Alates 1933. aasta teisest poolest koondus aga Eesti sektsiooni juhtimine Kopenhaagenisse.

Sektsioon tegutses neil aastail põhiliselt järgmistes suundades: 1) revolutsioonilise opositsiooni organiseerimine Üle-Eestimaalises Meremeeste Liidus; 2) meremeeste majandusliku võitluse juhtimine; 3) kommunistliku kirjanduse väljaandmine ja levitamine.

Alates 1932. aasta suvest tugevnesid Meremeeste Liidus opositsioonilised meeleolud. Seejuures aitasid palju kaasa ISH Eesti sektsiooni paljastused Meremeeste Liidu juhtide A. Tiituse, A. Ojasoo jt. tegevuse kohta. Meremehed hakkasid mõistma, et Liidu sotslikult juhtkonnalt ei ole loota õiget meremeeste huvide kaitsmist.

Silmapaistvat osa etendas revolutsioonilise opositsiooni organiseerimisel ISH liige Kaalep Niit. K. Niit oli Hiiumaalt pärit meremees, kes oli juba mitu aastat sõitnud välisvetes ja tegutsenud seal ISH aktivistina. Tulnud 1932. aasta sügisel tagasi Eestisse, asus ta siin kohe energiliselt tööle. Peatselt võttis meremeeste keskel valitsev rahulolematus kindla suuna. Juba 1933. aasta jaanuaris avaldas Meremeeste Liidu erakorraline peakoosolek Liidu juhatusele umbusaldust. Järgmise peakoosoleku eel koostas K. Niit «Üleskutse kõigile Eesti kaubalaevastiku madrustele, tekimeestele, köögi ja kajuti teenijatele». Teravalt paljastati selles A. Tiituse ja tema kambameeste tegevust: «... Kui truu peni kaitseb Liidu juhatus oma peremeest — laevaomanikku ja püüab hirmutada igaühte, kes julgeb sõna öelda oma kurnajate vastu, tembeldades neid isamaa vaenlasteks... Sõbrad meremehed! Paneme kõik käed külge ja kõrvaldame oma kutseühingu «häbipleki» härra Tiitus & Ko oma ridadest ja koondume kui üks mees oma kutseühingu ümber. Valime endi hulgast paremad endi juhtideks. Siis suudame meie vastu panna pealetungimisele ja oleme suutelised asuma ise

[110] «Majakas» nr. 1—2, lk. 2—6.

pealetungimisele kõrgema palga, paremate elutingimuste ja lühema tööpäeva eest...»[111]

12. veebruaril 1933 toimus Meremeeste Liidu järjekordne peakoosolek, mille päevakorras oli uue juhatuse valimine.[112] Tiituse kamp tegi sellel koosolekul ettepaneku K. Niit ja teised pahempoolse opositsiooni organisaatorid Meremeeste Liidust välja heita. Koosoleku enamus aga toetas kindlalt opositsiooni. Selle asemel, et K. Niitu Liidust välja visata, valiti ta hoopis Liidu juhatuse aseesimeheks! Tekkis reaalne võimalus vabastada peatselt kogu Meremeeste Liit oportunistide küüsist ja juhtida revolutsioonilise klassivõitluse teele. Poliitiline politsei sattus suurde ärevusse. Tallinna Poliitilise Politsei komissar kurtis oma ettekandes:

«Praegu Ü. E. Meremeeste Liidu juhatuses olles on Niit aktiivne ja tooniandev isik, korraldab kõne- ja organiseerimiskoosolekuid, kus propageerib pahempoolse opositsiooni kasuks ja õhutab streigi meeleolu; on koostanud Liidu juhatuse jaoks oma poliitilise meelsuse kohaselt tegevuskava...

...Niisuguses olukorras on Niitil täiesti võimalik lähemal ajal uut erakorralist peakoosolekut uue juhatuse valimiseks kokku kutsuda ja tervet juhatuse koosseisu pahempoolse opositsiooni pooldajatest moodustada. Sellega oleks meremeeste organisatsioon kommunistlikule orientatsioonile viidud, missugune nähtus tooks paratamata soovimata rahutut meeleolu meremeeste hulgas...»[113]

Varsti võttis politsei tarvitusele abinõud K. Niidu kõrvaldamiseks Meremeeste Liidust. 10. märtsil 1933, just Liidu järjekordse üldkoosoleku eel, areteeriti K. Niit. Teda hoiti mõned päevad vahi all, et ta ei saaks koosolekust osa võtta. Varsti pärast koosolekut politsei küll vabastas Niidu, kuid juba 1933. aasta aprillis saatis sisekaitseülem K. Niidu kui kodanlikule korrale hädaohtliku isiku kaitseseisukorra piirkonnast välja.[114]

Kuid oportunistide positsioonid Meremeeste Liidus olid ikkagi tugevasti kõikuma löönud. Sellepärast otsustasid

---

[111] ENSV ORKA, f. 852, n. 1, s.-ü. 111, l. 42.
[112] Sealsamas, l. 45.
[113] Sealsamas, l-d 45—46.
[114] Sealsamas, l-d 48—65.

nad asuda Liidu likvideerimise teele.[115] Meremeeste Liidu asemele moodustati kaks ametiühingut: Eesti Kaubalaevastiku Kütjate Ühing ja Eesti Kaubalaevastiku Dekimeeste Ühing. Selle manöövriga õnnestus sotsidel ajutiselt killustada ja nõrgendada meremeeste revolutsioonilise opositsiooni jõude.

Oma tegevuse algusest peale pööras ISH Eesti sektsioon suurt tähelepanu meremeeste majanduslikule võitlusele. 1932. aasta novembris püstitas ISH Eesti sektsioon oma üleskutses järgmised tähtsamad majanduslikud nõuded, mille eest kutsuti meremehi võitlema:[116]

1) Kollektiivlepinguga maksma panna 1930. a. palganormid (majanduskriisi aastail kärpisid laevaomanikud korduvalt meremeeste palku).

2) Palga arvestamisel võtta aluseks keskmine raha kullasisaldus, et rahakursi langusest tulenevat kahju ei tuleks meremehel kanda.

3) Toit laeva kulul (Eesti laevadel pidi meremees, erinevalt paljudest välislaevadest, omal kulul toitu hankima).

4) Palgamaksmise hilinemisel iga hilinemise nädala eest maksta 2% viivist.

5) Kahekordne tasu iga ületunni eest.

6) Täied meeskonnad laevadele, mis kindlustaksid laevade julgeoleku. (Laevaomanikud tegid sageli kokkuhoidu sel teel, et saatsid merele laevu väiksema meeskonnaga kui oli ette nähtud.)

7) «3 vahti dekki ja 4 alla!» (Tol ajal oli Eesti laevadel tavaliselt tekimeestel 2 vahetust, s. o. 12-tunniline tööpäev, ja kütjatel kolm vahetust.)

8) Tööta meremeestele kindlustada toetus.

9) Meremeestele täielik organiseerimisvabadus — vabadus käitisvanemate ja laevakomiteede valimiseks.

10) Töölevõtmine toimugu ainult ametiühingu kaudu ja registreerimise järjekorras.

Need nõudmised olid Eesti meremeeste võitluse aluseks terve rea järgnevate aastate kestel.

1933. aastal ähvardasid Eesti laevaomanikud uuesti vähendada meremeeste palka. ISH Eesti sektsioon andis nüüd välja rea lendlehti, milles kutsuti meremehi vastama

---

[115] EKPA, f. 25, n. 2, s.-ü 1186, l-d 1—6; ENSV ORKA, f. 1680, n. 1, s.-ü. 5, l. 1.

[116] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 20, l. 6.

streigiga laevaomanike palgaröövimise kavale. Laevaomanikud ei julgenudki läbi viia üldist meremeeste palkade alandamist. Kuid krooni kursi kukutamine kodanliku valitsuse poolt 1933. aasta juunis vähendas tunduvalt ka meremeeste reaalpalka. Sellele vastas laeva «Mai» meeskond streigiga.[117] Ulatuslikuma streigi alustamist takistas meremeeste organisatsioonide lõhestatus ja oportunistide tegevus meremeeste ühingutes. Otsustavamale palgavõitlusele said meremehed asuda alles paar aastat hiljem.

Suurt aktiivsust näitas ISH Eesti sektsioon kommunistliku kirjanduse väljaandmisel ja levitamisel meremeeste keskel. Juba 1931. aastal hakkas ilmuma sektsiooni ajakiri «Tormi eel», mis ilmus kuni 1932. aasta suveni, kokku 7 numbrit.[118] Kuna ajakirja «Tormi eel» Eestisse toomine keelati tema revolutsioonilise sisu pärast, siis hakati 1932. aasta teisel poolel ISH Eesti sektsiooni häälekandjat välja andma «Majaka» nime all.[119] See ajakiri püsis samuti kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidel; seetõttu keelati ka tema levitamine Eestis. «Majakas» levis aga illegaalselt ja saavutas varsti meremeeste seas suure populaarsuse. «Majakas» ilmus kuni 1937. aastani, kokku üle 30 numbri.[120] Ühtlasi andis ISH Eesti sektsioon välja rea lendlehti.

Kõik need väljaanded ilmusid kommunistide toimetusel — «Majaka» toimetajaks oli näiteks kommunist A. Vahtmann-Vaarandi — ja olid oma sisult Eestimaa Kommunistliku Partei väljaanded.

Millest kirjutati nendes ajakirjades ja lendlehtedes?

Peatähelepanu oli pööratud Eesti meremeeste olukorra ja võitluse valgustamisele. Programmiliste tegevuskavade ja võitlusjuhiste kõrval ilmus rohkesti lühiinformatsiooni meremeeste raskest elust. Toome selle kohta ühe näite:

««Kajaka» meeste kallist söögist ja «kõvast» palgast.

Eesti «Suuraurik» «Kajak» tegi viimasel ajal sõitusid Vahe- ja Mustamere sadamates. Töö oli meestel kibe ja orjus raske. Kui siis kord kurikuulus kapten Oravas hakkas meestele arveid õiendama, selgus, et mehed on reisude puhul rohkem ära söönud kui teeninud. Palgasaamisest

---

[117] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 293, l. 310.
[118] ENSV ORKA, f. 852, n. 1, s.-ü. 111, l-d 13, 44.
[119] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 285, l. 47.
[120] A. Vaarandilt saadud andmetel.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!
Proletarii di omna landi, unionez vi!

TORMI EEL

„Eesti Merimeeste Liidu“ pahempoolse opositsiooni (Merimeeste ja Sadamatööliste Internatsionaali eesti sektsiooni) häälekandja

5-6

HAMBURG, Rothesoodstrasse № 8
Die Estnische Sektion der ISH

APRILL-MAI 1932 HAMBURG

Eesti revolutsiooniliste meremeeste häälekandjaid

polnud juttugi. Eks ole see jälle üks ilus näide, kuidas laevaomanikud töötavad «puudujääkidega», aga meremehed «ülejääkidega». Ühed ostavad laevu, teised ei saa palgast söönukski.»[121]

Rohkesti materjali ilmus ajakirjas ka teiste maade meremeeste elust ja võitlusest. Meremeestele tutvustati Nõukogude Liidu saavutusi sotsialismi ehitamisel ja tähtsamaid poliitilisi sündmusi rahvusvahelises elus ning Eestis.

[121] «Majakas» nr. 3/4 (sept.-okt. 1932), lk. 44.

Eesti revolutsiooniliste meremeeste häälekandjaid

ISH Eesti sektsiooni väljaandeid levitati koos ajalehtedega «Kommunist», «Uus Ilm» jt. rahvusvahelistes meremeeste klubides, mis tegutsesid kõigis suuremates sadamates. Kuid ka Eesti tööstustööliste kätte jõudsid «Tormi Eel» ning «Majakas»; nad aitasid seega kaasa mitte ainult meremeeste klassivõitluse juhtimisel, vaid kogu töölisklassi poliitilisel kasvatamisel.

Positiivset osa Eesti töölisliikumises 1930-ndate aastate algupoolel etendasid ka teiste pahempoolsete ametiühingute ajalehed ja ajakirjad. Erinevalt ISH Eesti sektsiooni ajakirjadest ilmusid need Eestis legaalselt. Pahempoolsete ametiühingute ajaleht oli mitme aasta vältel ainus legaalne ajaleht, mis astus välja töölisklassi huvide eest ja kaitses — tõsi küll, mõningate kõikumiste ja vigadega — revolutsioonilise klassivõitluse joont. Seetõttu tuli tal võidelda kogu ilmumisaja vältel suurte raskustega.

Kolme aasta jooksul (1930—1933) suleti teda kaheksa korda, ja kaheksal korral tuli tal oma nime muuta, et saada uuesti ilmumisluba. Ajalehe toimetajate ajakirjanduslik «karjäär» lõppes tavaliselt vanglamüüride vahel (kui neil ei õnnestunud Eestist pageda).

Revolutsiooniliste ametiühingute häälekandja ilmus neil aastail järgmiste nimede all: «Uus Aeg» (6 numbrit), «Tööliste Aeg» (5 nr.), «Võitluse Aeg» (9 nr.), «Meie Võitluse Aeg» (22 nr.), «Uus Võitluse Aeg» (2 nr.), «Tööliste Võitlus» (10 nr.), «Teine Tööliste Võitlus» (15 nr.), «Võitluse Lipp» (24 nr.). (Ilmunud numbrite koguarvu ei ole arvestatud neid, mis politsei poolt konfiskeeriti ja mida seetõttu ei saadud levitada.) 1932.—1933. aastal anti välja ka venekeelset revolutsiooniliste tööliste ajalehte «Rabotšaja Pravda» (15 numbrit, neist kolm viimast «Pravda» nime all). Peale selle õnnestus 1930. aastal välja anda naistööliste ajakirja — üks number «Naistöölise» ja üks «Naisproletaarlase» nime all, ning 1933. aastal paar numbrit revolutsiooniliste töölisnoorte ajakirja «Võitlusrinne».

1933. aasta lõpul võttis aga fašismi teele asunud kodanlik valitsus igasugused võimalused klassiteadlike tööliste häälekandjaid legaalselt välja anda. Ainsaks tõesõna levitajaks töörahva keskel jäi nüüd illegaalne kommunistlik ajakirjandus.

Oma sisult olid pahempoolsete ametiühingute väljaanded üsna lähedased Eesti Tööliste Partei ajalehtedele. Ka nendes valgustati tõetruult töörahva rasket elu kodanlikus Eestis, anti ülevaateid töölisorganisatsioonide tegevusest ja poliitiliste vangide võitlusest, kritiseeriti kodanlikku valitsust ja kodanluse sabarakke — sotside liidreid, jutustati Nõukogude Liidu saavutustest ja rahvusvahelise töölisliikumise probleemidest. Kuid majanduskriisi ränk surve ja kasvav fašismioht tõstis ka uusi probleeme töölisajalehe veergudele.

Rohkesti ruumi pühendati nüüd töötute liikumisele. Pidevalt ilmus ülevaateid töötute koosolekutest, kongressidest ja meeleavaldustest, samuti anti juhiseid töötute võitluse organiseerimiseks. Pärast suuri areteerimisi 1931. aastal kerkis teravalt päevakorda võitlus provokaatorite vastu. See kajastus ka pahempoolsete ametiühingute ajalehes. Siin paljastati poliitilise politsei tegevusmeetodeid ja kutsuti töölisi valvsusele. Töölisliikumise aktivistid, kellele oli politseis ülekuulamisel tehtud ettepanek hakata

kapo (tollal laialt levinud lühend sõnast «kaitsepolitsei») agendiks, esinesid töölisajalehes avalike teadaannetega, milles jutustasid täpselt ülekuulamise käigust. 1933. aastal kujunes üheks põhiprobleemiks töölislehe veergudel võitlus fašismi vastu, töölisklassi ühisrinde eest.

Kuidas juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei legaalsete töölisajalehtede tööd? 1930. a. sügisel ja 1931. a. esimesel poolel suunas EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo otseselt pahempoolsete ametiühingute lehe tegevust. 1930. aasta novembris võttis Keskkomitee Poliitbüroo vastu otsuse ajalehe «Uus Aeg» kohta. Selles märgiti: «... lugeda vajalikuks ja võimalikuks «Uut Aega» kui ainukest legaalset tööliste lehte Eestis legaalseks propagandaks ja agitatsiooniks ära kasutada ning temale kaastööd teha. Illbürood kohustada «Uue Aja» juhtimist kõvendama ...»[122]

Kui pärast EKP aktiivi areteerimist 1931. aastal katkes vahetu side illegaalse parteiorganisatsiooni ja pahempoolsete ametiühingute vahel, jäi ka ametiühingute häälekandja ilma parteilise juhtimiseta. See viis aastatel 1931—1932 töölisajalehe poliitilise taseme tunduvale langusele. 1932. aasta lõpul ja järgmisel aastal tugevneb ajalehe töö uuesti. Tõsist abi osutavad ajalehele mitmed vabanenud poliitvangid, samuti pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm. Kommunist R. Mikker, kes 1933. a. suvel organiseeris legaalse töö parteilist juhtimist Eestis, tegi mitmetele kommunistidele — endistele poliitvangidele (H. Rätsepale, J. Ellmanile, A. Stammele, J. Trossile jt.) ülesandeks teha kaastööd ametiühingute ajalehele.[123] H. Rätsepale anti otse parteiline ülesanne juhtida ajalehe tööd.

Eesti töölisklassi poliitiliseks kasvatamiseks aitasid märksa kaasa töölisdelegatsioonide külaskäigud NSV Liitu. Esimest korda külastas Eesti töölisdelegatsioon Nõukogude Liitu 1927. aasta augustis. Järgnevalt käis iga aasta vähemalt üks kord delegatsioon NSV Liidus. Nende saatmist organiseerisid vaadeldaval ajajärgul just pahempoolsed ametiühingud.

Delegatsioonide saatmine oli seotud suurte raskustega. Kõigepealt takistas politsei igati aktiivsete töölisliikumise tegelaste sõitu NSV Liitu ning püüdis delegatsioonide koosseisu sokutada oma agente. Kui aga delegat-

---

[122] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 231, l. 147.
[123] Sealsamas, s.-ü. 298, l. 3.

siooni liikmed Nõukogude Liidust tagasi jõudes tõtt rääkisid Nõukogudemaa saavutustest, siis langesid nad sageli repressioonide ohvriks. Iseloomulik oli selles suhtes 1933. aasta töölisdelegatsiooni saatus. Delegatsioon pidi sõitma NSV Liitu 1. mai pidustustele. 1. maiks aga politsei delegatsiooni sõita ei lasknud. Alles 3. mail anti sõiduks luba. Tagasisaabumisel areteeriti kõik delegatsiooni liikmed. Pärast põhjalikku ülekuulamist saadeti nad kaitseseisukorra piirkonnast välja; seega võeti neilt võimalus tegutseda tähtsamates tööstuskeskustes.[124] Töölisorganisatsioonid suutsid neid raskusi siiski ületada ja saata oma esindajaid esimese sotsialismimaa elu tundma õppima.

Töölisdelegatsioonid viibisid Nõukogude Liidus tavaliselt 3—4 nädalat ja tutvusid selle aja jooksul küllaltki mitmekülgselt sotsialismi ehitamise edusammudega. Nii külastas 1932. aastal Eesti delegatsioon Leningradi, Moskva ja Rostovi tehaseid, Dneprogessi, Dzeržinski-nimelist kommuuni, Kislovodski sanatooriume ja puhkekodusid. Oma deklaratsioonis kirjutas see delegatsioon: «Tutvunedes Nõuk. Liidu olukorraga, jõudsime meie otsusele, et see, mida teostavad oma kommunistliku partei juhtimisel Nõuk. Liidu töölised, on ja peab olema eeskujuks kogu maailma töölistele, sealhulgas ka eesti töölistele. Töölised kapitalistlikes maades, sealhulgas ka Eestis, võivad vabaneda kapitalistliku orjuse põrgust, kriisist, tööpuudusest, näljast ja viletsusest, valgest terrorist ja kodanliku riigiaparaadi rõhumisest, kui nad tegutsevad N. Liidu tööliste eeskujul . . .»[125]

Pärast Nõukogude Liidust tagasitulekut esinesid 1932. aasta töölisdelegatsiooni liikmed rohkearvulistel tööliskoosolekutel kõnedega Nõukogude Liidu olukorrast. Nii esineti Tallinnas kaks korda avalikel kõnekoosolekutel, peale selle Balti Puuvillavabriku tööliste üldkoosolekul ja A/S «A. M. Lutheri» tööliste üldkoosolekul.[126] Tartus esineti neli korda, Pärnus, Eidaperes, Kohilas, Vana-Kuustes ja Järvakandis — igal pool üks kord. Need kõned aitasid kaasa kodanluse ja sotside poolt levitatud Nõukogudevastase laimu ümberlükkamiseks ning nõukogude rahva elu ja võitluse lähendamiseks eesti töötavale rahvale, aitasid kaasa sotsialismi ideede levikule Eestis.

---

[124] ENSV ORKA, f. 852, n. 1, s.-ü. 112, l. 1.
[125] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 10, l. 89.
[126] «Tööliste Võitlus» nr. 8, 29. okt. 1932.

4. Töötute liikumine

Eriti suurt tähelepanu nõudis Eestimaa Kommunistlikult Parteilt majanduskriisi aastail töötute liikumise juhtimine. Töötud olid tavaliselt kõige revolutsioonilisema meelsusega elanikkonna kiht; tundsid nad ju omal nahal kõige kibedamalt kapitalistliku korra «hüvesid». Tuleb silmas pidada ka seda, et suur enamik töölisi oli majanduskriisi ajajärgul lühemat või pikemat aega tööta. Seega tähendas partei töö töötute keskel tegelikult töölisklassi laiade hulkade poliitilist kasvatamist, nende ergutamist aktiivsele võitlusele kodanliku diktatuuri vastu.

Töötute liikumise juhtimise pärast tuli kommunistlikul parteil pidada ägedat võitlust sotsidega, hiljem ka vapsidega. Esialgu etendasid töötute liikumises domineerivat osa sotsid. Nad moodustasid 1930. aasta algul Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juurde üleriikliku töötute toimkonna.[127] Samal ajal asutati pahempoolsete tööliste poolt Vaksali puiestee Tööliste Majja teine töötute toimkond. Töötute liikumise juhtimisel kasutas EKP nimelt Eesti Tööliste Partei ja Ametiühisuste Kesknõukogu vahendust ning abi. Kui sotsid püüdsid piirata töötute liikumist palvekirjade saatmisega kodanlikule valitsusele, siis kommunistlik partei suunas töötuid revolutsioonilistele väljaastumistele.

Rahvusvahelise töötute päeva (6. märtsil 1930) puhul tegi Eestimaa Kommunistlik Partei katset korraldada töötute demonstratsiooni. 15. veebruaril 1930 toimus suur töötute koosolek, kus kiideti üksmeelselt heaks otsus tulla 6. märtsil tänavale meeleavalduseks.[128] 4. märtsil laskis EKP välja erilendlehe töötute päeva tähistamiseks. Kuid politsei keelas 6. märtsi meeleavalduse ära ja mobiliseeris kõik jõud töötute väljaastumise mahasurumiseks. Osa meeleavalduse korraldajatest töölisaktivistidest lõi selle tõttu kartma ja loobus töötute demonstratsiooni juhtimisest. V. Kaaver kui üks peamisi töötute päeva ettevalmistamise juhte oli sunnitud areteerimise eest pääsemiseks Eestist põgenema juba enne töötute päeva. Kõige selle tõttu jäi organiseeritud demonstratsioon 6. märtsil ära, kuigi meeleavaldusele kogunes umbes 1500—2000 ini-

[127] «Rahva Sõna» 18. jaan. ja 4. veebr. 1930.
[128] ENSV ORKA, f. 70, n. 6, s.-ü. 96, l-d 14—16.

mest.[129] Ilma juhtideta rahvahulka õnnestus politseil üsna varsti laiali ajada.

Kui suveperioodil oli mõnevõrra kergem leida tööd ja seetõttu olid ka töötute väljaastumised nõrgemad, siis märksa hoogsamaks muutus töötute liikumine 1930/31. aasta talvel. Seoses sellega kerkis üles küsimus, millise konkreetse nõude ümber tuli koondada töötute võitlus. Sotsid pöörasid peatähelepanu hädaabitöödele, et nende abil töötute hulki rahustada. Kuna hädaabitööde nõue oli töötute seas üsna populaarne, siis soovitasid ka mõned kommunistid esiplaanile tõsta just see nõue. See poleks aga olnud õige, sest hädaabitööd ei lahendanud kaugeltki tööpuuduse küsimust ja olid tegelikult kasulikud kodanlusele. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee püstitas peanõudena töötute riikliku kindlustamise tööpuuduse vastu.[130] Partei selgitas põhjalikult neid probleeme ajalehes «Tööliste Aeg» ilmunud artiklis «Kelle hädaabi?»:

«... Hädaabitööde kont visati väikesele hulgale töötutele närimiseks suhu pärast seda, kui Tallinna töötud politsei keelust ja sotside manitsusest hoolimata uulitsale ilmusid, kui Tartus, Narvas ja mujal töötute meeleavaldused kerkisid, kui rahulolematuse laine nälgivate masside seas kõrgele tõusis... Hädaabitööd on kodanlusele ventiiliks, mille kaudu ta laseb välja töötute rahulolematust... Saates töötuid linnadest välja soodesse ja rabadesse, laadib kodanlus välja rahulolematu elemendi, demoraliseerib töötute ridu — rääkimata sellest, et ettevõtjad nendest töödest suurt vaheltkasu saavad, et nad nälgivate töötute kaudu tööpalku alla suruvad jne.

Ülaltoodust on selge, et hädaabitööd on hädaabiks kodanlusele — ja sotsid selle abi andjad! Klassiteadlikud töölised ei tohi hädaabitöid oma nõudmiste hulka seada — kuid ka mitte neid boikoteerida. Kuivõrd hädaabitööd on siiski olemas, peavad töötud võitlema inimlike tingimuste eest neil töödel!...

Kuid samal ajal tuleb alustada üldist võitlust töötute riikliku kinnituse eest. Selle võitluse etteotsa peavad asuma töötute komiteed — ja kui nad seda ei tee, siis tuleb töötutel need laiali saata ja sinna valida sellised esindajad,

[129] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 232, l. 13.
[130] Sealsamas, s.-ü. 229, l. 120.

kes tõepoolest töötute huvide eest võidelda tahavad ja suudavad.

Peale selle tuleb täies ulatuses üles seada terve rida teisi nõudmisi, nagu: teravilja kaitseseaduse — üldse esimese järgu tarbeainete tollide kaotamine, 7-tunnise tööpäeva kehtestamine, ületundide kaotamine jne.

Neid nõudmisi ei saa läbi suruda palvete ja saatkondade saatmisega — nagu soovitavad sotsid — vaid neid peab ellu viima tööliisklassi üksmeelne võitlus . . .»[131]

1930. aasta lõpul ja 1931. aasta algul leidis aset rida sündmusi, mis näitasid Eestimaa Kommunistliku Partei mõju kasvu töötute liikumises. 25. novembril 1930 organiseeriti EKP juhtimisel suurem töötute koosolek Tallinna Pritsimajas.[132] Politsei keelas aga selle koosoleku ära ega lasknud töötuid koosolekusaali. Tekkis terav sõnavahetus politseinike ja Pritsimaja juurde kogunenud töötute vahel. Politsei areteeris mõned töötud ja hakkas neid politseijaoskonda viima. Suur hulk töötuid järgnes areteeritutele ja korraldas meeleavalduse. Mõneks ajaks jäi Viru tänaval liiklus seisma. Töötud tegid katset tungida ka Toompeale. Meeleavaldust juhtisid kommunistid.

7. detsembril toimus Tartu töötute koosolek, kus kihutati sotsid töötute komiteest välja ja valiti uus komitee.[133] Selles olid ülekaalus revolutsioonilised töölised, kellest mõned astusid varsti EKP ridadesse (Elmar Vassil, Aleksander Potin). Järgmisel päeval korraldas äsjavalitud komitee suure meeleavalduse. Töötud sammusid tööbörsi eest Raekoja väljakule, kus nõuti linnavalitsuselt tööd ja leiba. Suurte jõupingutustega õnnestus politseil takistada töötute tungimist raekotta.

3.—4. veebruaril 1931 viidi Tallinnas läbi I ülemaaline töötute kongress. EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo tegi suure töö kongressi ettevalmistamisel. Enne kongressi algust korraldas Illegaalne Büroo kongressi kommunistliku fraktsiooni nõupidamise, kus töötati välja põhiseisukohad, millega kongressil esineda. Kongressil oli kommunistlikku parteid toetavatel delegaatidel kindel ülekaal.[134]

---

[131] «Tööliste Aeg» nr. 3, 18. jaan. 1931.

[132] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 231, l. 154; «Rahva Sõna» 27. nov. 1930.

[133] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 227, l. 37; ENSV ORKA, f. 1714, n. 1, s.-ü. 1, l-d 27, 32; «Rahva Sõna» 9. dets. 1930.

[134] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l-d 19—20.

Esindatud olid Tallinna, Tartu, Narva ja Pärnu töötud, peale selle mitmed ametiühingud (kiutöölised, transporttöölised, ehitustöölised, nahatöölised jt.).

Töötute kongressi juhatajaks valiti Tartu saadik kommunist E. Vassil. Kuigi politsei järgmisel päeval E. Vassili areteeris, püüdes seega delegaate hirmutada, kulges kongress lõpuni revolutsioonilise klassivõitluse tähe all. Kiideti heaks nõudmised kodanlikule valitsusele; väljapaistval kohal neis oli nõue kehtestada sotsiaalkindlustuse seadus, mis näeks ette riiklikku toetust ka töötutele. Edasi nõuti töötute vabastamist maksudest ja üürist, neile tasuta arstiabi andmist, tööliste kontrolli tööbörside tegevuse üle, töötingimuste parandamist hädaabitöödel jne. Esines ka poliitilisi nõudeid — kehtestada koosolekute, sõna- ja meeleavalduste vabadus. Raha töötute toetamiseks soovitas kongress võtta sõjalisteks kulutusteks ja Kaitseliidu toetamiseks määratud summadest ning kapitalistide maksude suurendamise teel saadavatest tuludest. Kongress otsustas kuulutada 25. veebruari ülemaaliseks töötute päevaks ja valis ülemaalise töötute toimkonna, milles enamus kuulus kommunistliku partei toetajaile.

EKP Keskkomitee Poliitbüroo andis I ülemaalisele töötute kongressile järgmise hinnangu: «Töötute kongress, millel revolutsioonilised töölised täieliku võidu saavutasid, revolutsioonilise töötute komitee valisid ning revolutsioonilised töötute nõudmised üles seadsid, on kahtlemata meie partei poliitiliseks võiduks ning tema töö paranemise tundemärgiks.»[135] Kiitvalt märkis ära Eestimaa Kommunistliku Partei tööd töötute keskel Kommunistliku Internatsionaali Poola ja Baltimaade Sekretariaat.[136]

Töötute päeval, 25. veebruaril 1931, suuremaid meeleavaldusi siiski korraldada ei õnnestunud.[137] Illegaalne Büroo kavatses nimelt töötute päeva üritusi organiseerida legaalselt, üleriikliku töötute toimkonna kaudu. Kuid politsei keelas ära igasugused koosolekud ja demonstratsioonid sel päeval, areteeris kolm töötute toimkonna liiget, konfiskeeris toimkonna poolt väljaantud üleskutse ning ajalehe «Tööliste Aeg» nr. 6 (seal ilmus üleskutse töötutele tulla 25. veebruaril meeleavaldusele). Seetõttu läks

---

135 EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 257, l. 22.
136 ENSV ORKA, f. 949, n. 2, s.-ü. 414, l. 32.
137 EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 258, l-d 18—19.

töötute päeva tähistamine üldiselt nurja. Ainult Tartus leidis sel päeval aset töötute koosolek, mille järel grupp töötuid tegi katset ka meeleavaldust korraldada.[138]

EKP aktiivi laialdased areteerimised 1931. aastal katkestasid ajutiselt kommunistliku partei vahetud sidemed töötute liikumisega.[139] Partei sai nüüd suunata töötute võitlust ainult oma illegaalsete väljaannete kaudu. Kõigest hoolimata jätkasid töötud revolutsioonilise klassivõitluse joont. Ikka enam hakkasid nad mõistma sotside kahepaikset poliitikat ja pöörasid neile selja.

1931. aasta sügisel toimus rida suuri töötute koosolekuid Tallinnas, Tartus, Pärnus, Narvas ja mujal. Peaaegu igal pool võeti vastu teravad, kapitalistliku süsteemi ja kodanliku valitsuse poliitika vastu sihitud otsused. Hävitava kriitika alla langesid ka sotsid. Politsei püüdis küll mõnede aktiivsemate töötute juhtide Tallinnast väljasaatmisega töötute liikumist nõrgendada, kuid suuremaid tulemusi see ei andnud.

13. ja 14. detsembril 1931 viidi Tartus läbi II üleriiklik töötute kongress. Siin olid esindatud jällegi Tallinna, Tartu, Narva ja Pärnu töötud ning pahempoolsed kiutööliste, transporttööliste, ehitustööliste, keemia- ja paberitööliste ametiühingud. Kongressil kuulati ära aruanded kohtadelt, millest selgus, et tööpuudus on pidevalt suurenenud ja ainult väike osa registreeritud töötutest on rakendatud hädaabitöödele. Töötute nõudmistest, mis kongressil heaks kiideti, langesid paljud ühte I töötute kongressi nõudmistega (riiklik kindlustus tööpuuduse vastu jt.), kuid oli ka uusi, täiendavaid nõudmisi — kõigi poliitvangide vabastamine, elatismiinimumile vastava palgaalammäära kehtestamine jt. Vaenulik suhtumine kodanluse agentidesse — sotside liidritesse — läbis kogu kongressi tööd. Kongressi otsuses on öeldud: «II ülemaaline töötute kongress Tartus mõistab kõige käredamalt hukka sotside töö nii riigikogus kui ka valitsusest osavõtmises. Sotsid on oma tööga näidanud, et nad seal töölisklassi huvisid pole kaitsnud, vaid töölisklassi huvisid oma meeste soojade kohtade eest on maha müünud. Töötute kongress tunnistab ja toetab töörahva revolut-

[138] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 268, l. 25.
[139] Sealsamas, s.-ü. 258, l. 53.

siooniilist klassivõitlust ja tunnistab, et töörahva vabastamine kapitalismi ikkest on töörahva oma asi.»[140]

II töötute kongressi otsused kiideti heaks rohkearvulistel töötute koosolekutel. Hoolimata politsei repressioonidest (mitmete aktiivsemate seltsimeeste areteerimine, paljude koosolekute ärakeelamine jne.), arenes töötute võitlus tõusvas joones. Tartu töötute komitee viis regulaarselt läbi suuri töötute koosolekuid, kus peeti ettekandeid sellistel teemadel, nagu «Millest on tekkinud tööpuudus ja selle lahendamise viis», «Kapitalism või sotsialism», «Sotsfašistid on viinud töölisklassi nälgimisele», «Naistöötute olukord» jne.[141] 17. märtsil 1932 korraldasid meeleavalduse Narva töötud, kes ei olnud rahul äärmiselt viletsate töötingimustega hädaabitöödel.[142] 14. juunil 1932 läks Tallinnas umbes 300 töötut näljamarsi korras Toompeale.[143]

Seoses Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioonilise olukorra paranemisega tugevnes 1932.—1933. aastal ka töötute võitluse parteiline juhtimine. Töötute liikumisse lülitusid vanglast vabanenud poliitvangid-kommunistid E. Tarkpea, A. Taalman, A. Kriiseman jt. Nende juhtimisel hakkas töötute hulgas tegutsema rida noori seltsimehi, kellest mitmed peatselt astusid ka EKP ridadesse (O. Cher, J. Nessler, V. Soo jt.). Samuti võttis töötute võitluse organiseerimisest tollal aktiivselt osa pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm. Kõige selle tulemusena saavutas töötute liikumine neil aastail veel suurema ulatuse ja sihikindluse.

Töötute revolutsioonilist meeleolu näitas ilmekalt Tallinna töötute suur koosolek Pritsimaja saalis 7. oktoobril 1932.[144] Koosolejaile esitatud töötute komitee aruandes räägiti sellest, kuidas riigivanem oli keeldunud töötute toetamisest. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma tööst andis aru P. Kroos. Sotsid, kes tahtsid koosolekul sõna võtta, karjuti maha. Vastuvõetud resolutsioonides nõuti kõigi nii linna- kui ka maatööliste kindlustamist riigi ja ettevõtjate kulul õnnetusjuhtumite, vanaduse, haiguse ja töötaoleku vastu, tööliste palkade tõstmist

[140] «Võitluse Aeg» nr. 9, 23. dets. 1931.
[141] ENSV ORKA, f. 1715, n. 1, s.-ü. 3, l-d 37, 42—43, 48.
[142] «Rahva Sõna» 18. märtsil 1932.
[143] «Rahva Sõna» 15. juunil 1932.
[144] «Tööliste Võitlus» nr. 6, 15. okt. 1932.

25—30% võrra ja tööpäeva lühendamist linnas 6—7 tunnini, maal 8 tunnini, rukkitagavarade tasuta jaotamist töötutele toiduks, kategooriate kaotamist töötute liigitamisel, Kaitseliidult toetuse äravõtmist, sõjavõlgade kustutamist jne. Kindlalt astus koosolek välja fašismi vastu; nõuti fašistliku «vabadussõjalaste» liidu laialisaatmist. Resolutsioonis Nõukogude Liidu kaitseks öeldi: «Lõpetatagu koostöö interventidega, kes valmistavad interventsiooni N. Liidu vastu...» Kuna kodanlik valitsus oli juba paljud töötute nõudmised lihtsalt tähele panemata jätnud, siis otsustati seekord: «Tänase resolutsiooni mittevastuvõtmisel Vabariigi valitsuse poolt, meie, töötud, kahe nädala jooksul organiseerime koos töötavate hulkadega näljamarsi ühiste nõudmiste eest.»[145]

Kodanlus vastas töötute nõudmistele uute repressioonidega. Mõned aktiivsemad töötute juhid (O. Cher jt.) saadeti Tallinnast välja.[146] See mõnevõrra nõrgendas küll pealinna töötute võitluse vahetut juhtimist, kuid töötute meeleolu jäi endiselt võitlusvaimuliseks. Isegi sotsid olid sunnitud konstateerima kommunistide tugevat mõju töötute keskel. Nii kirjeldas «Rahva Sõna» ühte töötute koosolekut Tallinnas 1933. aasta veebruaris järgmiselt: «Pühapäeval Tallinna töötute koosolek pritsimajas oli nagu tavaliselt mürarohke. Töötute kongressi resolutsioon, millega vabariigi 15. aastapäeva töötud «näljapäevaks» otsustasid ristida, võeti vastu suurte kiiduavaldustega. Koosolek arenes kommunistlike lööklausete tähe all. Koos oli tuhande töötu ümber.»[147]

Eriti hoogsalt arenes töötute liikumine Tartus. Selleks aitas kaasa asjaolu, et mitmed aktiivsed töölisliikumise tegelased, kellele politsei ei andnud Tallinnas elamiseks luba, valisid oma elukohaks Tartu. 1932. aasta septembris tuli Tartusse kodanlikust vanglast äsja vabanenud kommunist A. Kriiseman; järgmisel kuul asus Tartusse elama Tallinnast väljasaadetud revolutsioonilise töölisliikumise tegelane O. Cher. Mõlemad hakkasid aktiivselt osa võtma töötute liikumisest. A. Kriiseman valiti kohe Tartu töötute komitee sekretäriks. Kui ta 1932. aasta detsembris areteeriti, valiti tema asemele töötute komitee sekretäriks Cher.[148]

---

[145] «Tööliste Võitlus» nr. 6, 15. okt. 1932.
[146] ENSV ORKA, f. 852, n. 1, s.-ü. 107, l. 66.
[147] «Rahva Sõna» 21. veebr. 1933.
[148] ENSV ORKA, f. 1715, n. 1, s.-ü. 3, l-d 68—69, 82, 87.

1933. aasta jaanuaris võeti O. Cher vastu Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeks.[149]

Töötute koosolekud Tartus toimusid kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse tähe all. Peale otseselt töötute olukorda puudutavate küsimuste võeti neil koosolekutel sageli

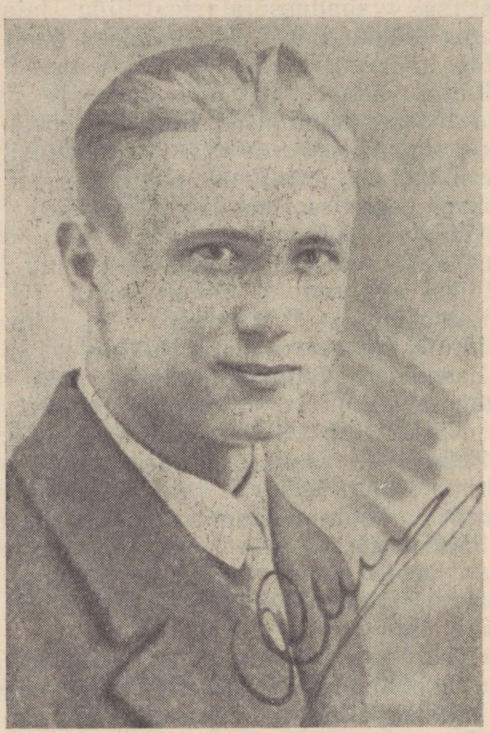

Oskar Cher

päevakorda poliitilisi küsimusi. Nii kõneles 25. septembril 1932 töötuile Nõukogude Liidu olukorrast revolutsiooniline tööline August Hint, kes oli töölisdelegatsiooni koosseisus NSV Liitu külastanud. 30. oktoobril kõneles O. Cher töötutele teise viisaastaku tähtsusest.[150] 4. detsembril aga rääkis O. Cher teemal «Kapitalismi kriis ja Nõukogude

[149] EKPA, f. 1, n. 1a, s.-ü. 2516, l. 8.
[150] ENSV ORKA, f. 1715, n. 1, s.-ü. 3, l-d 67—68, 76—77.

Liidu praegune olukord».[151] Nõukogudemaa näidete alusel mõistsid töötud eriti selgesti sotsialistliku süsteemi suuri paremusi, said aru, et ainult kapitalistliku korra kukutamine võib põhjalikult parandada nende olukorda. Mitmel

Arnold Kriiseman

korral esinesid Tartu töötute ees aruannetega oma tegevusest pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liikmed, kusjuures töötud esitasid omalt poolt nõudeid, kuidas rühma liikmed peaksid võitlema riigikogus töötute huvide eest.

Pärnus juhtis töötute liikumist alates 1931. aasta lõpust kommunist E. Tarkpea. 1933. aasta märtsis viidi läbi Pärnumaa töötute konverents, kus peale Pärnu linna töötute olid kohal ka Tõstamaa, Kilingi-Nõmme ja Vana-

[151] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 1, 17. dets. 1932.

Kariste töötute komiteede esindajad ning mitmete pahempoolsete töölisühingute delegaadid.[152] Konverentsil valitses kodanliku valitsuse ja sotside suhtes vaenulik meeleolu.

1933. aasta jaanuaris toimus Viljandimaa töötute konverents kommunist A. Taalmani juhtimisel.[153] Üldse haaras töötute liikumine 1932.—1933. aastal järjest uusi keskusi. Nii peeti 19. detsembril 1932 esimene Valga töötute koosolek, millest võttis osa 700 töötut.[154] Koosolekul esines kõnega P. Kroos. Osavõturohked töötute koosolekud toimusid veel Rakveres, Narvas ja mujalgi. Kõigil koosolekutel olid ülekaalus revolutsioonilised töölised, kes toetasid EKP seisukohti.

22. ja 23. jaanuaril 1933 viidi Tartus läbi III ülemaaline töötute kongress.[155] Selleks ajaks olid enamikus linnades loodud omad töötute komiteed.[156] Ka alevites ja valdades asutati töötute komiteesid; rohkesti oli neid juba Viljandimaal. Kongressi delegaatideks olid 73 töötute komiteede ja töölisühingute esindajat; kuulajatega kokku oli aga kongressi saalis ligi 1000 inimest.[157] Kongressi delegaatideks olid valitud ka mitmed kommunistid — E. Tarkpea, A. Taalman, O. Cher jt. Kongressil kuulati ära ülemaalise töötute komitee aruanne ja informatsioonid kohtadelt. Kõnega üldisest poliitilisest olukorrast ja töölisklassi organiseerimise vajadusest esines riigikogu liige P. Kroos.

Politsei püüdis kongressi tööd igati takistada. Juba enne kongressi algust areteeriti delegaadid O. Cher ja V. Soo; kongressi juhatusest kõrvaldas politsei A. Taalmani. Peale selle konfiskeeris politsei kaks kongressi dokumenti (majanduslikud nõudmised ja resolutsioon sotside kohta). Hoolimata nendest repressioonidest kulges kongressi töö kommunistide juhtimisel revolutsioonilise klassivõitluse vaimus. Ilmekalt näitavad seda kongressi resolutsioonid. Kongress otsustas kuulutada 24. veebruari 1933 (s. o. kodanliku vabariigi 15. aastapäeva) töötute näljapäevaks ja kutsus kõiki töölisi üles võitlema töörahva sõna-, trüki-, koosolekute ja mõttevabaduse eest. Spetsiaalne

---

[152] ENSV ORKA, f. 306, n. 1, s.-ü. 4, l-d 3—8.
[153] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 3 (5), 21. jaan. 1933.
[154] Sealsamas, nr. 1 (3), 7. jaan. 1933.
[155] Sealsamas, nr. 4 (6), 28. jaan. 1933.
[156] Sealsamas, nr. 6 (8), 11. veebr. 1933.
[157] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 271-a, l. 15.

resolutsioon võeti vastu sõjahädaohu ja Nõukogude Liidu kaitsmise küsimuses; selles on öeldud: «Iga töötute kongressi saadik kohustab end kõikjal, töötute koosolekuil, miitinguil ja üldkoosolekuil paljastama N. Liidu vastase sõja puhkemise hädaohtu ja tema põhjusi ning kutsuma üles kogu töörahvast Nõukogude Liidu kaitsele.»[158]

Politsei poolt konfiskeeritud resolutsioon majanduslike nõudmiste kohta sisaldas peale eelmiste töötute kongresside otsustest tuntud üksiknõuete (töötute riiklik kindlustamine, töötingimuste parandamine hädaabitöödel jne.) ka üldise poliitilise hinnangu kapitalistliku süsteemi kohta: «III üleriikline töötute kongress, läbi arutades majanduslikku ja töötaoleku küsimust, leiab, et majanduskriisi ja tööpuudust ei lahenda kodanlus ega sotsfašistid, vaid et see lahendatakse põhjaliku töörahva revolutsioonilise ülestõusu läbi kõigis kapitalistlikes maades. Ainult töörahva valitsus on suuteline lahendama neid küsimusi kodanluse purustamisega ja põhjaliku majanduselu ümberkorraldamisega ...» Teises konfiskeeritud resolutsioonis anti terav kriitika sotside reetliku kodanlusega koostöötamise poliitika kohta ja kutsuti üles «... kogu töörahvast, kõiki ausaid töölisi sotside parteis, ametiühinguis ja noorsotside organisatsioonides looma ühist väerinda võitluseks sotsiaal-äraandjate vastu, igapäevaste nõuete eest, Nõukogude Liidu kaitseks, sotsialismi eest...»[159] Kongress valis 15-liikmelise töötute komitee, mille asukohaks sai Tartu.[160] Komitee koosseisu valiti ka EKP liikmed O. Cher ja E. Tarkpea.

Töötute III kongressi töö näitas selgesti kommunistide mõju kasvu töötute liikumises ning selle liikumise edasist revolutsioneerumist. Laiad töötute hulgad ei piirdunud enam majandusliku võitlusega, vaid asusid otseselt poliitilise võitluse teele.

Kodanlikud võimumehed võtsid kasutusele uued repressioonid töötute liikumise mahasurumiseks. 1933. aasta jooksul areteeriti mitmed ülemaalise töötute komitee aktiivsemad liikmed (O. Cher, E. Lepik, A. Hint, V. Soo, E. Tarkpea). Need survevahendid kui ka tööpuuduse mõningane vähenemine nõrgendasid töötute liikumise hoogu järgne-

---

[158] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 5 (7), 4. veebr. 1933.
[159] Sealsamas, nr. 6 (8), 11. veebr. 1933.
[160] Sealsamas, nr. 4 (6), 28. jaan. 1933.

vatel aastatel. Siiski esines mitmeid töötute väljaastumisi ka 1933.—1934. aastal.

Nii alustasid Tallinna töötud 3. novembril 1933 näljastreiki. Nad kogunesid hommikul tööbörsile ja keeldusid sealt enne lahkumast kui nende nõudmised rahuldatakse. Nõudmised olid järgmised: 1) kiires korras käima panna avalikud tööd; 2) töötasu tõsta vähemalt eelmise aasta tasemele; 3) krediiti suurendada sedavõrd, et tööle pääseksid kõik, kes tööd vajavad. Politseinikud ajasid töötud jõuga tööbörsilt ära.[161] Mõni päev hiljem, 7. novembril korraldasid aga umbes 1000 töötut näljamarsi läbi linna.[162] 9. novembril korraldati uus näljamarss väiksema osavõtjate arvuga.[163]

Kasutades kodanluse repressioone töötute liikumise aktivistide vastu õnnestus sotsidel 1933/1934. aastavahetusel veidi tugevdada oma positsioone töötute keskel. Samal ajal suutsid ka vapsid, kasutades äärmist demagoogiat, võita endale ajutiseks poliitiliselt vähemarenenud töötute toetuse. Võitlus revolutsiooniliste tööliste, sotside ja vapside vahel tuli esile ka Pärnus korraldatud töötute konverentsil 20.—21. jaanuaril 1934.[164] Konverentsile olid ilmunud töötute komiteede ja ametiühingute esindajad Tallinnast, Tartust, Viljandist ja Pärnumaalt. Ülekaal oli konverentsil pahempoolsetel delegaatidel (13—14 delegaati). Kümmekond delegaati olid saatnud konverentsile sotsid. Vapsid, kes jäid konverentsil vähemusse, korraldasid mürgli, mis andis politseile ettekääande konverentsi töö lõpetada. Nii ei saanud konverents töötute liikumise küsimusi sisuliselt arutada.

Nagu nägime, arenes töötute võitlus majanduskriisi aastail põhiliselt Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel. Selle juhtiva positsiooni saavutas partei juba 1931. aasta algul (I töötute kongress) ja püsis sellel kuni majanduskriisi lõpuni (1933. a.). Töötute liikumine tegi nende aastate jooksul läbi tõsise arengu. Majanduskriisi algaastail esitasid töötud tavaliselt ainult majanduslikke nõudmisi, taotledes oma viletsuse leevendamist. Paljud töötud mõtlesid siis üksnes sellele, kuidas pääseda häda-

[161] «Rahva Sõna» 4. nov. 1933.
[162] Sealsamas, 8. nov. 1933.
[163] Sealsamas, 11. nov. 1933.
[164] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 321, l-d 72—73; «Rahva Sõna» 24. jaan. 1934.

abitöödele ja nii kuidagi ära elada. Kommunistliku partei selgitustöö tulemusena hakati aga töötute koosolekutel püstitama ka poliitilisi nõudmisi. Nõuti koosolekute-, sõna- ja meeleavalduste vabadust, häbimärgistati sotside liidrite koostööd kodanlusega. Töötutest said visad võitlejad fašismi vastu ja Nõukogude Liidu kui töörahva isamaa kaitseks. Pingelise võitluse tules jõudis suur osa töötuist kindlale veendumusele, et tõeliselt võidelda tööpuuduse ja viletsuse vastu tähendab võidelda kodanluse võimu kukutamise ja sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

5. Kultuuriühingud

Ametiühingute kõrval kasutas Eestimaa Kommunistlik Partei ka teisi legaalseid organisatsioone proletariaadi klassivõitluse juhtimiseks. Eriti tähtsat osa tööliskiassi poliitilisel kasvatamisel etendasid mitmesugused kultuuriühingud. Allpool peatume mõnede tähtsamate pahempoolsete kultuuriühingute tegevuse juures majanduskriisi aastail.

1929. aasta märtsis asutati Tallinnas pahempoolsete ametiühingute naiskomisjonide ja Ametiühisuste Kesknõukogu algatusel Tööliste Klubi.[165] Klubi esimeheks valiti Ametiühisuste Kesknõukogu esimees K. Veiss, juhatuse koosseisu kuulusid revolutsioonilised töölised A. Didvi, A. Moosel, H. Lepp, A. Tarum, A. Tammik jt. Klubil oli vahetu side EKP Keskkomitee Illegaalse Bürooga.[166] Poliitilist kasvatustööd tegi klubi mitmesuguste ringide ja raamatukogu kaudu; eriti aktiivselt tegutses näitering.[167] Lavastada püüti esmajoones selliseid näidendeid, mis nii või teisiti kritiseerisid kodanliku ühiskonna pahesid. Kirjandusring õhutas ja organiseeris kaastöö tegemist Eesti Tööliste Partei ajalehele. Raadioringil oli oma vastuvõtja, millega kuulati raadiosaateid Nõukogude Liidust.

Sageli organiseeris Tööliste Klubi peoõhtuid. Väiksemad õhtud korraldati Tööliste Klubi omas saalis, mis mahutas umbes poolteistsada inimest, suuremate jaoks aga üüriti ruume väljastpoolt. Iga selline õhtu algas kõnega,

---

[165] ENSV ORKA, f. 1753, n. 1, s.-ü. 14, l. 24; f. 1357, n. 3, s.-ü. 326, l-d 133—134.

[166] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 233, l-d 3—4.

[167] A. Tammiku mälestused, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond; E. Ellmanilt saadud andmeil.

milles selgitati töölistele aktuaalseid poliitilisi küsimusi revolutsioonilise klassivõitluse seisukohtadelt. Sagedasemad kõnelejad klubis olid V. Kaaver, A. Kirikal, K. Veiss. Kõnele järgnes isetegevuslik osa — näidend või segaeeskava.

Õpihimulistele töölistele pakkus huvi Tööliste Klubi raamatukogu. See ei olnud kuigi suur, kuid oli komplekteeritud kindla poliitilise suunaga. Raamatukokku koondati Eestis ilmunud revolutsiooniline ajakirjandus ja kirjandus. Peale selle hangiti võimalust mööda aga ka Leningradis välja antud eestikeelset marksistlikku kirjandust («Leninismi aabits», «Balti riigid ja nõukogudevastase sõja ettevalmistus», «Parempoolne kallak Üleliidulises Kommunistlikus (enamlaste) Parteis» jt.[168]

Aktiivse tegevuse tulemusel kasvas kiiresti klubi liikmete arv; 1929. aasta augustiks oli see tõusnud juba 230-le.[169] Klubil ei õnnestunud aga kuigi kaua tegutseda. 26. aprillil 1930 suleti koos Ametiühisuste Kesknõukoguga ka Tööliste Klubi.

Tööliste Klubi järglaseks sai Tööliste Kultuur-Hariduslik Ühing, mis asutati 1931. aasta algul jällegi pahempoolsete ametiühingute initsiatiivil.[170] Ühingu juhatusse kuulusid revolutsioonilised töölised V. Rootsi, L. Eisen, A. Päss, G. Mollart jt.[171] Osa neist kuulus EKP ridadesse (V. Rootsi, L. Eisen), teised aitasid parteitute aktivistidena kaasa kommunistliku partei võitlusele.

Ka selle ühingu juures töötas rida mitmesuguseid ringe, nagu poliithariduslik, usuvastane, muusika-, näite-, kirjandus-, spordi- ja noortering ning Nõukogude Liidu sõprade ring.[172] Tööliste Kultuur-Hariduslik Ühing organiseeris süstemaatiliselt puhkeõhtuid, kus ringide poolt antud isetegevuslik osa oli alati ühendatud poliitilise või usuvastase kõnega. Üsna aktiivset tööd tegi ühing ametiühinguliikmete lastega. Nii organiseeriti 1932. aastal laste suvelaager Rannamõisas, korraldati laste nääriõhtuid jne.[173] Ka lastele ürituste korraldamisel peeti silmas polii-

---

[168] ENSV ORKA, f. 1357, n. 3, s.-ü. 326, l. 166.
[169] «Meie Edasi» nr. 4, 31. aug. 1929.
[170] «Tööliste Aeg» nr. 4, 31. jaan. 1931.
[171] «Võitluse Aeg» nr. 1, 20. mail 1931.
[172] Õ. Elango, Tõe ja teadmiste poole, «Rahva Hääl» 4. nov. 1960.
[173] E. Ellmanilt saadud andmeil.

tilist kasvatustööd. Nii näiteks anti ühel nääriõhtul koos maiustustepakiga igale lapsele pilt, mis kujutas V. I. Leninit lapsena. Sellise pildi kinkimine kutsus muidugi esile vestluse sellest, kes oli Lenin ja mida ta tegi töörahva heaks.

Eriti hoogsalt töötas usuvastane ring. Ringi töökoosolekutel peeti usuvastaseid ettekandeid ja arutati ateistliku töö korraldamise küsimusi. Ühtlasi kasutati kõiki võimalusi usuvastaste loengute pidamiseks ka laiemale kuulajaskonnale. Ringil oli ühendus Nõukogude ateistlike organisatsioonidega, kellelt telliti ajakirju «Bezbožnik», «Antireligioznik» jt. Ring andis ka ise välja usuvastast kirjandust — lendlehti ja ajakirja «Usk ja Tõde». Esimeses numbris püstitas see ajakiri endale ülesanded järgmiselt: «...Ajakiri «Usk ja Tõde» algab süstemaatilist võitlust usu vastu ja püüab organiseerida kõiki, kelle hüüdsõnaks: võitluses usu vastu tasandame teed sotsialismile. «Usk ja Tõde» peab tungima tööliskassi ridadesse ja selgitama usu kahjulikkust tööliskonnale, sest usk on kapitalistide võimas tööriist, mis teeb pehmeks ja taltsaks tööliste selgrood ja sunnib neid kummardama isandate ees näljapennide eest...»[174] Nagu näeme, seostati siin usuvastane selgitustöö vahetult tööliskassi võitlusega sotsialismi eest. See joon oli iseloomulik Tööliste Kultuur-Haridusliku Ühingu usuvastase ringi kogu tööle.

Tööliste Kultuur-Haridusliku Ühingu tegevus ei piirdunud Tallinnaga; peatselt loodi tema osakonnad Pärnus, Valgas ja mitmel pool mujal. Eriti aktiivselt tegutsesid ühingu osakonnad Narva-tagustes valdades. Nimelt asutati siin 1932. aasta oktoobris ja novembris Ust-Žerdjanka, Krivasoo, Makredi, Radoveli, Konduši ja Saareküla osakonnad. Nende asutamise initsiaatoriteks olid pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige A. Silverstov ning arst B. Pšenitšnikov. Osakonnad hankisid nii legaalsel kui illegaalsel teel Nõukogude kirjandust ja korraldasid süstemaatiliselt vaidlusõhtuid, kus selgitati kommunismi ideid.[175] Kommunist E. Tarkpea ja teiste revolutsiooniliselt meelestatud tööliste juhtimisel tegutses ka 1932. aasta septembris asutatud Tööliste Kultuur-Haridusliku Ühingu Pärnu osakond. 1933. aasta jaanuaris reorga-

[174] «Usk ja Tõde» nr. 1, veebr. 1932, lk. 3.
[175] ENSV ORKA, f. 852, n. 1, s.-ü. 108, l-d 90—91; s.-ü. 110, l. 20.

niseeriti see osakond iseseisvaks Tööliste Hariduse ja Kehakultuuri Ühinguks.

Kodanlikud võimumehed jälgisid ärevusega Tööliste Kultuur-Haridusliku Ühingu tegevust. 1933. aasta algul saadeti rida ühingu Narva-taguste osakondade aktiviste oma elukohtadest välja. Sama aasta kevadel suleti Tööliste Kultuur-Hariduslik Ühing.

Rööbiti Tööliste Klubi ja Tööliste Kultuur-Haridusliku Ühinguga eksisteeris Tallinnas veel üks pahempoolsete tööliste kultuuriorganisatsioon — karskusselts «Valvaja». 1920-ndate aastate alguses oli «Valvajal» olnud silmapaistev koht Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel tegutsevate legaalsete organisatsioonide hulgas. 1920-ndate aastate lõpul ja 1930-ndatel aastatel etendas ta tagasihoidlikumat osa. Ta oli sel ajal n.-ö. reservorganisatsiooniks: kui mõni aktiivsemalt tegutsenud kultuuriorganisatsioon suleti, siis oli võimalus edasi tegutseda «Valvaja» juures.[176] Lähtudes sellest ülesandest ei arendanud «Valvaja» nii aktiivset poliitilist tegevust kui Tööliste Klubi või Tööliste Kultuur-Hariduslik Ühing. «Valvaja» isetegevuskollektiivid (laulukoor, spordiring, näitering) esinesid aga sageli pahempoolsete ametiühingute üritustel. Samuti kasutati suveti «Valvajale» kuuluvaid küüne Pirital töölisorganisatsioonide ürituste läbiviimiseks.

Oma sihikindla poliitilise võitluse poolest paistis silma Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing (1931.—1933. a.). Selle ühingu asutamine ja tegevus on tihedalt seotud progressiivse teadlase Aleksander Audova nimega. A. Audova isikus oli silmapaistev teadlane ja andekas pedagoog ühendatud aktiivse ühiskonnategelasega. Esialgu tegutses A. Audova Eesti Sotsialistliku Töölispartei liikmena, kuid pettus varsti sotside liidrite poolt aetavas kodanlusega koostöö arendamise poliitikas ning jõudis iseseisva uurimistöö tulemusena revolutsioonilise marksismi seisukohtadele. 1920-ndate aastate lõpul ja 1930-ndate aastate algul töötas A. Audova õppejõuna ülikoolis, õpetajate seminaris ja õhtugümnaasiumis.[177] Samal ajal oli ta Tartu Rahvaülikooli juhatajaks ja lektoriks, Eesti Vabamõtlejate Ühingu «Humanitas» esimeheks ning aktiivseks osavõtjaks

[176] E. Ellmanilt saadud andmeil.

[177] ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, f. 2100, n. 2, s.-ü. 45, l-d 54—55. V. Krinal, Eesrindlik teadlane ja töörahva huvide eest võitleja. «Eesti Kommunist» nr. 12, 1957, lk. 16—21.

reast teistest ühiskondlikest organisatsioonidest. Puutudes niiviisi kokku laiade haritlas- ja töölishulkadega, avaldas A. Audova suurt mõju nende maailmavaate kujunemisele.

Aleksander Audova

1931. aasta septembris asutaski grupp A. Audovaga ühenduses olevaid haritlasi (üliõpilased I. Kruus ja E. Lepik, ametnik A. Prink jt.) ning töölisi (A. Hint, K. Mõissar, A. Stein jt.) Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu.[178] Mitmed ühingu asutajatest kuulusid Eesti Noorsotsialistide Liitu, moodustades seal pahempoolse opositsiooni. Mõistes, et sotside poliitika ei vii sotsialismini, püüdsid nad asutada sellist legaalset organisatsiooni, mis

[178] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 271a, l. 6 jj.; A. Pringi mälestused. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.

töötaks kommunistliku partei seisukohtade alusel. Esialgu ei olnud uue ühingu asutajatel vahetut sidet Eestimaa Kommunistliku Parteiga, kuid paljud nendest tundsid vastava kirjanduse kaudu marksismi-leninismi ning asusid revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidel. Ühingu esimeheks valiti A. Audova, juhatusse kuulusid veel E. Lepik, A. Hint, K. Mõissar jt.

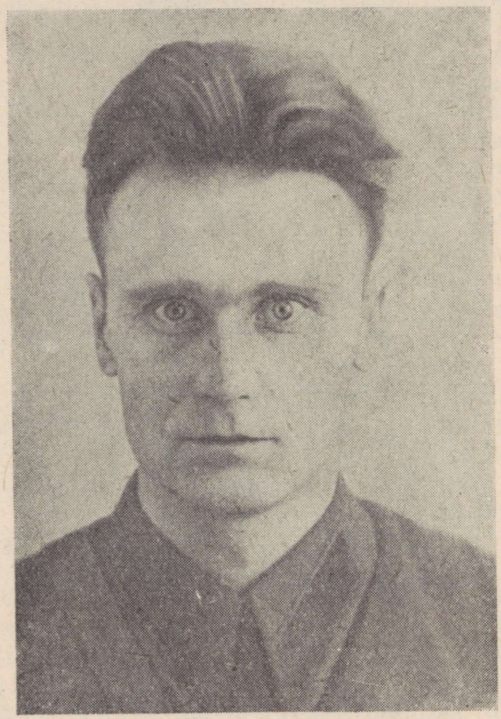

Erhard Lepik

Uus ühing hakkas intensiivselt tööle. Kogu tema tegevus kulges kahes liinis. Üks liik koosolekuid olid täiesti avalikud, osavõtt neist oli võimaldatud kõigile soovijaile. Nendel koosolekutel käsitleti poliitilisi küsimusi sellises vormis, et nad mahtusid politsei poolt määratud raamidesse. Rööbiti aga toimusid peaaegu iga nädal ühingu liik-

mete ringis referaatkoosolekud, kus marksismi teooria ja jooksva poliitika küsimusi käsitleti juba põhjalikumalt. Neil koosolekutel arutati ajaloolise materialismi probleeme, räägiti Nõukogude Liidu saavutustest sotsialistlikus ülesehitustöös, tehti ettekandeid usuvastastel teemadel jne. Peamiseks referendiks oli A. Audova; üksikuid ettekandeid tegid ka A. Hint, E. Lepik jt.

Ilmar Kruus

Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing korraldas esperantokursused, mida juhtis pahempoolne tööline A. Kass. Esperanto keele õppimine oli ühelt poolt ühingu poliitilist tegevust varjavaks sildiks. Teiselt poolt oli aga esperanto keeles võimalik suhteliselt kergemini hankida mitmesugust revolutsioonilist kirjandust, sest politsei ei kontrollinud esperantokeelseid saadetisi nii hoolikalt kui eesti- või venekeelseid. Seetõttu sai näiteks ühingu liige I. Kruus rohkesti

esperantokeelset marksistlikku kirjandust Nõukogude Liidust.

Ühingu esperantistid lõid sidemeid ka teiste linnade töölisesperantoühingutega. 1932. aastal toimus Eesti revolutsiooniliste töölisesperantistide kongress, kus asutati Eesti Töölisesperanto Liit.[179] Liidu juhatus moodustati Tallinna, Tartu, Rakvere, Narva, Pärnu ja Raasiku esperantoühingute esindajatest. Sõnavõtjad kongressil kritiseerisid teravalt sotse. Pahempoolsed töölisesperantistid nägid esperantos mitte eesmärki omaette, vaid klassivõitluse abivahendit.

Oma esimesel tegevusaastal andis Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing välja A. Audova brošüüri «Kas viletsus ja tööpuudus on paratamatud?» ja levitas seda pahempoolsete töölisühingute kaudu üle kogu maa. Selles brošüüris andis A. Audova lihtsas ja populaarses sõnastuses kapitalistliku süsteemi terava kriitika. Analüüsides majanduskriisi põhjusi kirjutas A. Audova: «Tehnika ja teadus on küllalt arenenud. Täiesti on võimaluse piires lahendada ja kõrvaldada viletsus ja tööpuudus. Kuid kapitalism ei suuda seda teha. Kitsas ja rumal omakasu on takistamas. Kapitalism on pankrotis, sest ta ei suuda rahuldada üldsust, kuna see oleks täiesti võimalik...»[180] Ainsa väljapääsuna näitas Audova teed klassivõitluse kaudu sotsialismini.

Terava kriitika osaliseks said Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu koosolekutel sotsid. Sellepärast keelas Noorsotsialistide Liidu juhatus noorsotsialistidel ühingu tööst osavõtmise. Rida ülalpool nimetatud noorsotsialiste seda keeldu ei arvestanud ning nad visati Noorsotsialistide Liidust välja.[181]

1932. aasta algul kujunesid A. Audova vahekorrad kodanliku Eesti riigivõimu organitega nii teravaks, et ta ei saanud siin oma pedagoogilist ja teaduslikku tööd jätkata. Ta siirdus 1932. aasta märtsis Eestist Nõukogude Liitu ja asus elama Moskvasse, kus ta leidis endale erialase rakenduse Moskva Ülikooli Füsioloogia Instituudis. Nõukogudemaal kirjutas A. Audova oma tuntud läkituse «Eesti töörahvale», milles ta põhjalikult paljastas Eesti

[179] «Rahva Sõna», 11. juunil 1932.
[180] A. Audova, Kas viletsus ja tööpuudus on paratamatud? Tartu, 1931, lk. 59.
[181] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 271a, l. 7.

kodanliku valitsuse töörahva-vaenulikku poliitikat ja sotside parempoolsete liidrite reetlikkust.[182] Ta rõhutas enda jõudmist veendumusele, et ainult kommunistlik partei on töötajate õige juht võitluses parema tuleviku — sotsialismi eest, ja pöördus üleskutsega sotside parteisse kuuluvate tööliste ning töötavate haritlaste poole asuda revolutsioonilistе töölistega ühisele võitlusele kapitalistliku ekspluateerimise ja fašismi vastu. Seda Audova üleskutset levitati illegaalse lendlehena Eestis ja see avaldas küllaltki suurt mõju nii eesti töölistele kui ka intelligentsile.

Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing jätkas oma tegevust ka pärast Audova lahkumist. 1932. aasta sügisel astusid ühingu liikmeks Tallinnast väljasaadetud aktiivne töölistegelane O. Cher ja endine poliitvang A. Kriiseman.[183] Nende juhtimisel algas uus etapp ühingu tegevuses. Kui varem oli ühing tegelnud rohkem marksismi teooria tutvustamisega ja tema tegevussfääri kuulusid põhiliselt haritlased, siis nüüd asus ta sihikindlale tööle ka tööliste keskel.

O. Cheri ja Kriisemani kaudu loodi nüüd vahetu side illegaalse kommunistliku parteiga ja hakati tegutsema partei vahetul juhtimisel. Referaadid Esperanto- ja Kultuuriühingus omandasid teravama poliitilise tooni (O. Cheri «Klassivõitluse õige liin», A. Kriisemani «Poliitvangid Eesti vanglais» jt.). Paljud ühingu aktiivsemad liikmed võtsid osa ametiühingute tegevusest ja töötute liikumisest; I. Kruus ja E. Lepik aga tegid poliitilist selgitustööd ka üliõpilaste ringkondades. Igal nädalal hakati korraldama avalikke rahvakoosolekuid, kus ühingu liikmed esinesid kõnedega Nõukogude Liidu olukorrast, kapitalismi majanduskriisist, võitlusest töölisklassi ühisrinde eest jne. 14. märtsil 1933 näiteks korraldas Tartu Töölisühingute Keskliit suure avaliku aktuse K. Marxi sünni-aastapäeva puhul. Kõnedega esinesid ühingu liikmed E. Lepik ja A. Stein. Esimene paljastas II Internatsionaali juhtide ja Eesti sotside reetlikkust, teine näitas, kuidas Saksa parempoolsed sotsiaaldemokraadid aitasid tegelikult kaasa Hitleri võimuletulekule.

1932. aasta 1. maiks saatis ühing töölisdelegatsiooni koosseisus NSV Liitu ühingu esindajana August Hindi, kes tagasi saabudes esines töölistele rea ettekannetega.

[182] ENSV ORKA, f. 949, n. 2, s.-ü. 492, l-d 170—173.
[183] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 271a, l. 9 jj.

1933. a. külastas Nõukogude Liitu ühingu liige L. Illisson. Tagasi saabumisel vahistati Illisson ja peale paarinädalast vangistust lubati tal elada ainult oma sünnikohas, Tõrva lähedal külas.

Aktiivselt võtsid ühingu liikmed osa 1933. aasta 1. mai demonstratsiooni korraldamisest Tartus. Maipüha eelõhtul organiseeris O. Cher grupi ühingu liikmetega kommunistlike loosungite kirjutamist majade seintele. 1. mai hommikul leidus mitmes kohas nii linna servades kui ka kesklinnas kriidiga trükitähtedes kirjutatud loosungeid («Elagu Nõukogude Eesti», «Maha fašism» jne.).

O. Cher tegi järjekindlalt ka kaastööd pahempoolsele töölisajalehele. Cheri ja Kriisemani kaudu said ühingu klassiteadlikumad liikmed lugeda «Kommunisti», «Klassivõitlust» ja EKP lendlehti.

Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu hoogsale tegevusele tegi lõpu kodanlik politsei. 1933. aasta mais areteeriti rida aktiivsemaid ühingu liikmeid (A. Hint, E. Lepik, K Mõissar, I. Kruus, A. Stein, O. Cher). Neid süüdistati «kommunistlikust salaorganisatsioonist osavõtmises maksva korra kukutamiseks». Sama aasta juunis suleti sisekaitseülema otsusega Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing ja mõned Tartu pahempoolsed ametiühingud (Tartu Keemia- ja Paberitööliste Ametiühing, Tartu Naiskäsitööliste Ühing, Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakond).

Ent hoolimata lühikesest tegevusajast oli Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing suutnud ära teha suure töö Tartu tööliste ja haritlaste ridades. Paljud ühingu liikmed etendasid edaspidi silmapaistvat osa Tartu töölisklassi ja töötavate haritlaste revolutsioonilises võitluses (Ilmar Kruus, Erhard Lepik, Leonhard Illisson, August Prink, August Hint jt.).

Peatusime nii pikalt Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu tegevuse juures mitte ainult sellepärast, et see organisatsioon paistis teiste taoliste seast silma oma tegevuse viljakuse ja poliitilise sihikindluse poolest. Iseloomulikuks jooneks selle ühingu töös oli püüe tõmmata progressiivse intelligentsi ringkondi kommunistliku partei juhtimisel töölisklassi võitlusest osa võtma.

Üldiselt jäi aga Eestimaa Kommunistliku Partei töö intelligentsi seas 1930-ndate aastate alguses üsna piiratuks. Selle põhjuseks olid ühelt poolt organisatsioonilised raskused parteis, mille tõttu sageli lihtsalt ei jätkunud

jõude selle töölõigu jaoks. Teiselt poolt mõjusid takistavalt tollal EKP juhtkonnas esinenud «pahempoolsed» arusaamad. Need ilmnesid halvustavas suhtumises haritlaskonnasse, diferentseeritud lähenemise puudumises haritlaskonna eri rühmadesse ja kultuurielu mitmesugustesse nähtustesse. Arvati näiteks, et kirjanik, kes küll kritiseerib kodanliku korra pahesid, kuid ei ole veel suutnud asuda revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidele, on ainult kahjulik «viriseja», kellega proletariaadil ja tema parteil pole midagi peale hakata. Niisugune seisukoht esines ka mõnedes H. Pöögelmanni artiklites kodanliku Eesti kirjanduselu kohta.[184] Seetõttu ei puudutatud EKP illegaalsetes väljaannetes 1930-ndate aastate alguses üldse tööd intelligentsi seas. Alles seoses ulatuslikuma võitlusega fašismi vastu, töölisklassi ühisrinde ja antifašistliku rahvarinde eest hakkas Eestimaa Kommunistlik Partei mõnevõrra rohkem tegelema haritlaste kaasatõmbamisega töölisklassi võitlusse. «Pahempoolsuse» ületamiseks haritlaskonnasse ja demokraatlikesse kultuuritegelastesse suhtumise küsimustes aitas suuresti kaasa Kommunistliku Internatsionaali VII kongress.

6. Mõnedest EKP taktika küsimustest aastail 1929—1932

Majanduskriisi esimestel aastatel avaldas Eestimaa Kommunistliku Partei võitlusele, eriti aga partei tööle legaalsetes organisatsioonides, suurt mõju kampaania parempoolse kallaku vastu. Tol ajal toimunud Keskkomitee pleenumitel ja nõupidamistel, samuti partei ajalehtedes ja lendlehtedes oli üheks peaprobleemiks võitlus parempoolse kallaku vastu.

Parempoolne kallak oli kujunenud paljude maade kommunistlikes parteides peamiseks ohuks, millega Kommunistlikul Internatsionaalil tuli pidada tõsist võitlust. Mitmetes kommunistlikes parteides esines tol perioodil rühmitusi, kes ründasid Kominterni programmilisi ja taktikalisi seisukohti ja propageerisid oma reformistlikke kontseptsioone. Ka Nõukogude Liidu Kommunistlikus Parteis oli Buhharini ja tema rühma näol tegemist ilmse parempoolse, oportunistliku rühmitusega.

[184] H. Pöögelmann, Eesti kodanliku kirjanduse areng «iseseisvuse» ajajärgul ta arvustuse valgustusel, «Leegid» nr. 11—12, 1932.

Eesti kommunistide seas selliseid oportunistlikke rühmitusi ei olnud. Sellest hoolimata on EKP otsustes süüdistatud mitmeid parteitöötajaid parempoolsetes vigades ja väidetud, et parempoolne kallak esinevat ka EKP illegaalsetes organisatsioonides.

Milles siis pidi seisnema parempoolne kallak Eestimaa Kommunistlikus Parteis? Lähtudes tolleaegsetes parteidokumentides toodud seisukohtadest, võiks parempoolse kallaku avaldusvormid kokku võtta järgmisse viide põhipunkti:

1. Mitte küllalt järjekindel võitlus pahempoolsete sotsialistide vastu. EKP Keskkomitee 1930. aasta aprillipleenum märkis: «... Eesti sotside partei on avalikult sotsiaalfašistlikuks parteiks muutunud... Niinimetatud «pahempoolsed» sotsid ... on liha sotsfašistide lihast... «Pahempoolsed» sotsfašistid on tööliste klassi kardetavamad vaenlased, kelle vastu veel halastamatumalt võitlust tuleb pidada, nende sõnakõlkse paljastada.»[185]

2. Alati ei olevat antud otsustavat vastulööki Eesti Tööliste Partei oportunistlikele vigadele ega naelutatud avalikult häbiposti neid ETP liidreid, kes selliseid vigu tegid.

3. Pahempoolsetes ametiühingutes esinevatele kokkuleppemeeleoludele järeleandmine. Üheks Illegaalse Büroo parempoolseks veaks pidas EKP Keskkomitee Poliitbüroo seejuures ettepanekut kaaluda Ametiühisuste Kesknõukogu sulgemise järel võimalust, et pahempoolsed ametiühingud astuksid sotslikku Töölisühingute Keskliitu.

4. Illegaalse parteitöö alahindamine, kõigi poliitiliste kampaaniate läbiviimise usaldamine legaalsetele töölisorganisatsioonidele.

5. Parteiorganisatsioonide vähene aktiivsus, mille tõttu puudusid ulatuslikumad revolutsioonilised väljaastumised.

Kuidas oli olukord tegelikult?

Parteiorganisatsioonide tegevuse ja üldise olukorra objektiivne analüüs näitab, et nende vähene aktiivsus oli tingitud peamiselt partei organisatsioonilisest nõrkusest, mitte aga põhimõttelistest vigadest või parempoolsetest meeleoludest ühe või teise parteitöötaja juures. Samuti on raske leida selle perioodi parteitöötajate keskel illegaalse töö põhimõttelist alahindamist. Illegaalsete parteiorgani-

[185] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 211, l. 10.

satsioonide tugevnemist raskendas ühelt poolt valge terror, teiselt poolt aga tolleaegse illegaalse parteiaktiivi vähesed parteitöö kogemused ja oskamatus organiseerimistöös.

Mis puutub Eestimaa Kommunistliku Partei suhtumisse Eesti Tööliste Parteisse ja pahempoolsetesse ametiühingutesse, siis nägime juba ülalpool, et siin kujuteldava parempoolsuse vastu võitlemise käigus tehti rohkesti «pahempoolseid» vigu.

Küllaltki komplitseeritud oli Eesti Sotsialistlikku Töölisparteisse suhtumise küsimus. Ei ole mingit kahtlust, et suur enamik ESTP liidreid (K. Ast, A. Rei jpt.) olid juba ammu täielikult reetnud töölisklassi huvid ja teenisid truult eesti kodanlust. Hiljem läksid need tegelased ilma igasuguse kõhkluseta K. Pätsi fašistliku diktatuuri teenistusse. Ka mitmete nn. pahempoolsete sotsialistide «pahempoolsus» seisis tõepoolest ainult demagoogilises sõnakõlksutamises (L. Johanson jt.). Eestimaa Kommunistlik Partei tegi aga siiski vea, nimetades Eesti Sotsialistlikku Tööliste Parteid sotsiaalfašistlikuks parteiks, samastades seega selle partei liikmeid või vähemalt kõiki aktiivseid tegelasi fašistidega. Sama vea tegid ka mitmete teiste maade kommunistlikud parteid neil aastail. Analüüsides seda küsimust oma artiklis «Mõningaid Kommunistliku Internatsionaali ajaloo probleeme» näitab P. Togliatti, et viga seisnes siin «... oskamatuses erinevate asjade vahel vahet teha ja, mis veel halvem, nende jõudude lähendamises, mida töölis- ja kommunistliku liikumise huvides oli vaja lahutada, eemaldada ja teineteise vastu seada. Lõpuks oli seetõttu sotsiaaldemokraatias endas raske piiri tõmmata ühtsuse vaenlaste, tõeliste fašismi pooldajate... ja nende vahel, kes hakkasid mõistma ühise ja otsustava antifašistliku võitluse vajadust.»[186]

See P. Togliatti hinnang on täiel määral kehtiv ka tolleaegse Eesti kohta. Kõigepealt ei tohi unustada, et ESTP liikmeskonnas ja tema pooldajate hulgas oli palju ausaid töölisi ja haritlasi, kelle kaasatõmbamine revolutsioonilisse võitlusse oli hädavajalik. Tõsi küll, EKP märkis oma otsustes sageli, et tuleb tööd teha ka sotside parteis ja sotslikes ametiühingutes. Samal ajal aga ESTP võrdsustamine fašistide parteiga ja selle partei erinevatele esindajatele diferentseeritud lähenemise puudumine viis praktili-

[186] «Проблемы мира и социализма» № 11, 1959 г., стр. 50.

selt selleni, et paljud revolutsioonilise meelsusega töölised ei tahtnud sotside parteisse kuuluvate töölistega isegi rääkida, kõnelemata ühisest võitlusest. Teiselt poolt tuleb silmas pidada, et 1930-ndate aastate algul algas lõhenemisprotsess ka ESTP aktiivi ja juhtivate tegelaste keskel, mis viis selleni, et mõni aeg hiljem mitmed ESTP pahempoolsed juhtivad tegelased hakkasid EKP juhtimisel võitlema ühisrindes fašismi vastu. EKP Keskkomitee eitas aga kuni 1933. aastani kategooriliselt igasugust koostöö võimalust ESTP pahempoolse tiiva juhtidega.

«Pahempoolseid» vigu esines Eestimaa Kommunistlikul Parteil veel teisteski küsimustes. Ülalpool oli juttu EKP ekslikust suhtumisest haritlaskonnasse, demokraatlikesse kirjanikesse ja teistesse kultuuritegelastesse. Taolisi vigu tehti ka fašismivastase ühisrinde küsimuses. Fašismiohust ja ühisrinde loomise vajadusest kirjutati majanduskriisi algaastail EKP dokumentides ja väljaannetes üsna palju. Paraku aga ei mõistnud Eestimaa Kommunistlik Partei tol ajal fašismivastase võitluse ülesandeid ja ühisrinde tegevusprogrammi alati õigesti. Nii on 1932. aasta EKP märtsimanifestis kirjutatud: «... Meie, kommunistid, kutsume töörahvast ühesuguse jõuga võitlema kodanluse diktatuuri vastu tema «demokraatlikus» ja fašistlikus vormis...»[187] On muidugi selge, et kommunistidel ei ole kodanlik demokraatia mingiks ideaaliks, kuid selline küsimuse püstitamine jättis kahtlemata fašismivastase võitluse tähtsuse varju ega loonud eeldusi ühisrindeks demokraatlike vabaduste kaitsmise pinnal. Õigesti näitas G. Dimitrov Kominterni VII kongressil, kuidas kommunistid peavad suhtuma kodanlikku demokraatiasse: «... meie pooldame nõukogude demokraatiat, töörahva demokraatiat, kõige järjekindlamat demokraatiat maailmas. Kuid me kaitseme praegu ja tulevikus kapitalistlikes maades iga jalatäit kodanlik-demokraatlikest vabadustest, mida katsuvad hävitada fašism ja kodanlik reaktsioon, sest seda dikteerivad meile proletariaadi klassivõitluse huvid.»[188] Ühisrindesse tahtis EKP koondada ainult neid, kes olid juba valmis võitlema kommunistliku partei juhtimisel kodanliku diktatuuri vastu. Niisugune lähenemine asjale ei soodustanud aga laiade demokraatlike jõudude (kes ei olnud

[187] EKPA, f. 27, n. 7, s.-ü. 10, l. 58.

[188] Георгий Димитров, Избранные произведения, т. 1, Москва, 1957 г., стр. 397.

valmis vahetuks võitluseks sotsialismi eest, kuid kes vihkasid fašismi) kaasatõmbamist fašismivastasesse võitlusse.

Selliseid «pahempoolseid» vigu kritiseeriti teravalt Kominterni VII kongressil. Kongressi otsuses on öeldud: «Kommunistliku Internatsionaali VII ülemaailmne kongress märgib tõsiseid puudusi rea Kommunistliku Internatsionaali sektsioonide töös: hilineti ühisrinde taktika läbiviimisel, ei osata mobiliseerida masse osaliste poliitiliste ja majanduslike nõudmiste ümber, ei saada aru, et on vaja võidelda kodanlik-demokraatlike vabaduste kaitseks... põlatakse tööd reformistlikes ja fašistlikes ametiühingutes ning kodanlike parteide poolt loodud töötajate massiorganisatsioonides, alahinnatakse tööd töötavate naiste keskel, alahinnatakse talurahva ja linna väikekodanluse seas tehtava töö tähtsust; ka Täitevkomitee poliitiline abi neile sektsioonidele hilines.»[189]

Tõsi küll, Eestimaa Kommunistlik Partei kritiseeris neil aastail ka mõningaid «pahempoolseid» vigu. Nii paljastati nn. «tühja koti» teooriat. Nimelt arvasid mõned kommunistid, et eesti kodanluse võim seisab ülal a i n u l t välisimperialistide tääkide varal ja püsib niikaua, kui välisimperialistid seda vajalikuks peavad.[190] See teooria ignoreeris klassijõudude tegelikke vahekordi Eestis endas ja viis objektiivselt «oma» kodanluse vastu suunatud klassivõitluse nõrgendamisele.

Paraku ei mõistnud EKP Keskkomitee siis veel, et kasvava fašismiohu tingimustes olid peamiseks ohuks «pahempoolsed», sektantlikud vead; ekslikult pidas ta peamiseks hädaohuks parempoolset kallakut. Aastatel 1930—1932 kulutas partei aktiiv palju aega ja energiat pikkadele ja enamasti viljatutele vaidlustele parempoolse kallaku üle. Sageli süüdistati seejuures põhjendamatult üksteist parempoolsuses. See kõik takistas EKP organisatsioonilist tugevdamist ja ühisrinde organiseerimist neil aastail.

Nende vigade tekkimisele aitasid teatud määral kaasa mõningad ekslikud seisukohad Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsuses 16. jaanuarist 1930 olukorra

---

[189] Резолюции VII Всемирного Конгресса Коммунистического Интернационала, Партиздат, 1935, стр. 3—4.

[190] «Kommunist» nr. 2 (79), 23. juunil 1930; nr. 4 (85), 31. mail 1931.

kohta Eestimaa Kommunistlikus Parteis.[191] Selles otsuses konstateeriti parempoolse kallaku olemasolu EKP-s ja nõuti võitlust selle vastu. Poliitsekretariaadi selline seisukoht oli tingitud EKP illegaalse organisatsiooni tegeliku olukorra puudulikust tundmisest ja väärast informatsioonist, mida andis EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo liige Martõnov.[192] Nimelt lahkus Martõnov omavoliliselt illegaalselt töölt ja püüdis seda sammu õigustada «parempoolsete vigade» otsimisega Illegaalse Büroo tegevuses. Ilmselt avaldas Poliitsekretariaadile selle otsuse tegemisel teatud mõju ka üldine võitlus parempoolse kallaku vastu rahvusvahelises kommunistlikus liikumises.

Samal ajal mõistsid mõned kohalikud parteiorganisatsioonid õigesti, et tegelikult seisis tollal peamine hädaoht «pahempoolsetes» vigades. Nii konstateeriti EKP Saaremaa organisatsiooni konverentsil (1931. aasta kevadel), et parteiorganisatsiooni tegevuse peamiseks veaks on olnud pahempoolne kallak.[193]

Esimesi samme siin näidatud «pahempoolsete» vigade likvideerimiseks astus Eestimaa Kommunistlik Partei 1933. aastal. Tõsise kriitika osaliseks sai «pahempoolne» kallak EKP 1934. aasta augustikonverentsil. Täie põhjalikkusega avas «pahempoolsete»-sektantlike vigade olemuse ja näitas teed nende kõrvaldamiseks aga alles Kommunistliku Internatsionaali VII kongress 1935. a.

Suure tähtsusega Eestimaa Kommunistliku Partei nagu iga teisegi illegaalse partei tegevuses oli konspiratsiooni tugevdamine ja võitlus provokaatorite vastu. Eriti laialdase ulatuse võttis provokatsioonivastane võitlus pärast suuri sissekukkumisi 1931. aastal. EKP Keskkomitee andis tol ajal välja ja levitas rohkesti kirjandust, milles tutvustati konspiratsioonireegleid, näidati, milliste meetoditega kodanlik politsei püüab saata oma agente töölisorganisatsioonidesse, toodi ära provokaatorite nimekirju. Kahtlemata oli see provokatsiooni vastu sihitud kampaania väga vajalik selleks, et tõsta nii kommunistide kui ka parteitute tööliste valvsust. Kahjuks tehti aga seejuures küllaltki tõsiseid vigu. Nimelt koostati provokaatorite nimekirju sageli juhuslike ja kontrollimata andmete alu-

[191] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 231, l-d 168—171.
[192] Sealsamas, s.-ü. 208, l. 40.
[193] Sealsamas, s.-ü. 263, l-d 31—36.

sel.[194] Selle tagajärjel sattus neisse nimekirjadesse ka mitmeid ausaid töölisaktiviste. Sellised vead aga tekitasid vastastikuseid põhjendamata kahtlustusi ja hõõrumisi töölisorganisatsioonides ning viisid selleni, et mitmed aktiivsed töölisliikumise tegelased eemaldusid revolutsioonilisest võitlusest.

Hoolimata nendest vigadest ja rängast valgest terrorist suutis Eestimaa Kommunistlik Partei ka tol perioodil jätkata revolutsioonilise klassivõitluse juhtimist. Nende vigade parandamine järgnevatel aastatel aitas viia töölisliikumist uuele tõusule.

---

[194] EKPA, f. 24, n. 1, s.-ü. 632, l. 12.

IV. ESIMESED SAMMUD TÖÖLISKLASSI ÜHISRINDE LOOMISEL. ESTP LAGUNEMINE

Fašismi pealetungi tugevnemine kapitalismi majanduskriisi aastail kujunes suurimaks ohuks kõigi maade töörahvale. Proletariaadi eelväe — kommunistlike parteide ees seisis kiireloomuline ülesanne: luua võitluseks fašismi vastu töölisklassi ühisrinne. Kommunistlik Internatsionaal tegi tõsiseid jõupingutusi fašismivastase võitluse organiseerimiseks. Kominterni Täitevkomitee XII pleenumil 1932. aasta septembris oli päevakorras töölisklassi ühisrinde loomine. Pärast fašismi võimuletulekut Saksamaal avaldas Kominterni Täitevkomitee 1933. aasta märtsi algul üleskutse, milles ta soovitas kommunistlikele parteidele üksikult, vastavalt oma maa olukorrale, pöörduda sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide poole ettepanekuga organiseerida ühine võitlusrinne.[1]

Ühisrinde loomise tingimustena nägi Komintern ette:

1. Kommunistid ja sotsiaaldemokraadid peavad vastulöögiks fašismi pealetungile organiseerima ühiseid demonstratsioone ja poliitilisi streike, looma tegevuskomiteesid ja tööliste enesekaitse rühmi proletariaadi poliitiliste õiguste (sõna-, koosoleku-, ühinemise- ja streigivabaduse) kaitseks.

2. Ühiselt tuleb välja astuda palga vähendamise, töötingimuste halvendamise, vallandamiste ja teiste töölisklassi majandusliku olukorra allasurumise katsete vastu.

Sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide suhtes, kes need tingimused vastu võtavad ja neid praktiliselt hakkavad ellu viima, soovitati loobuda rünnakutest ühise võitluse ajal. Kõigi nende vastu, kes ühisrinde tingimusi ei

[1] «Правда» 6 марта 1933 г.

täida, tuleb pidada halastamatut võitlust. Ühtlasi soovitati kõigile kommunistlikele parteidele, ära ootamata läbirääkimiste tulemusi sotsiaaldemokraatidega, asuda ühiste võitluskomiteede organiseerimisele koos nii sotsiaaldemokraatlike kui ka kõigi teiste töölistega. Üleskutse lõpeb sõnadega: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege võitluseks kapitali ja fašismi pealetungi vastu!»

Kommunistliku Internatsionaali juhtnööride kohaselt hakkas ka Eestimaa Kommunistlik Partei 1933. aastal juba konkreetsemalt võitlema ühisrinde loomise eest.

Et paremini mõista ühisrinde eest peetud võitluse ja ühisrinde loomise käiku, vaatleme kõigepealt, milline olukord oli selleks ajaks kujunenud reformistlikus Eesti Sotsialistlikus Töölisparteis (ESTP).

Kuna kodanluse verine terror 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu lüüasaamise järel oli tunduvalt nõrgendanud Eestimaa Kommunistliku Partei ridu ja üldse revolutsioonilist töölisaktiivi, siis oli sotsidel õnnestunud oma mõju töölisorganisatsioonides laiendada. Uued rasked löögid, mille osaliseks sai EKP 1930-ndate aastate alguses, samuti pahempoolsed vead EKP tegevuses aitasid kaasa sotside positsiooni tugevnemiseks. Seetõttu oli 1930-ndate aastate alguses Eesti Sotsialistliku Töölispartei olukord väliselt küllaltki kindel. Enamik ametiühinguid töötas sotside juhtimisel. IV Riigikogus oli sotsidel 25 saadiku kohta sajast, ESTP liikmete arv ulatus 1930. a. lõpul 5000 lähedale. Regulaarselt anti välja sotside kuus korda nädalas ilmuvat ajalehte «Rahva Sõna» ja noorsotside ajakirja «Rünnak»; peale selle ilmus üsna rohkesti muid ESTP väljaandeid.

Kõige selle sileda välise vormi all aga teravnesid sotside parteis sügavad sisemised vastuolud. Paljud kodanliku korraga rahulolematud ja sotsialismi ideedest huvitatud töölised ja haritlased (eriti noored), kes ei suutnud leida kontakti sügaval põranda all võitleva kommunistliku parteiga, olid astunud Eesti Sotsialistlikku Töölisparteisse või Eesti Noorsotsialistlikku Liitu, lootes seal aktiivselt osa võtta revolutsioonilisest tegevusest. Neid olid eksiteele viinud sotside liidrite kõlavad sõnad töörahva huvide kaitsmisest ja kodanluse vastu võitlemisest. Majanduskriisi ja fašismi pealetungi rasketes tingimustes aga selgus, kui kaugel on teineteisest reide, astide ja teiste nendesuguste sõnad ja teod. Klassivõitluse praktilised kogemu-

sed ja EKP selgitustöö tegid paljudele sotside partei lihtliikmetele üsna peatselt selgeks, kui suur on lõhe marksismi-leninismi revolutsioonilise õpetuse ja sotside ninameeste poolt jutlustatava reformistliku «marksismi» vahel.

Mõningad vastuolud sotside parteis tulid avalikkuse ette juba majanduskriisi algaastail. ESTP V kongressil (1930. a. detsembris) ja VI kongressil (1931. a. detsembris) kritiseerisid mitmed delegaadid sotside liidreid kodanlikust valitsusest osavõtmise pärast, kuid see opositsioon oli veel üsna nõrk. Pealegi esinesid mõned opositsionäärid demagoogiliselt. Nii kritiseeris üks sotside liidreid L. Johanson VI kongressil teravalt ESTP Keskkomiteed ja riigikogurühma kodanlikust valitsusest osavõtmise eest.[2] Vähem kui aasta hiljem läks aga sama Johanson esimesel võimalusel ise ministrikohale K. Pätsi valitsuses; juba järgmisel kongressil õigustas ta koostööd kodanlike parteidega. Seevastu kritiseeris tõsiselt parempoolsete sotside poliitikat VI kongressil Vändra esindaja V. Laante. Ta soovitas võtta ESTP valimisprogrammi rea kaugemale ulatuvaid nõudmisi: võtta suurtööstus ja pangad riigi kätte; sisse seada riiklik kontroll väliskaubanduse üle; lõpetada Kaitseliidu ja pankade finantseerimine riigi eelarve korras, vabanenud summad aga suunata koolimajade ehitamiseks; annulleerida sõjavõlad ja mõisate eest mõisnikele veel välja maksmata summad; maksma panna kindlustusseadused tööpuuduse, vanaduse, invaliidsuse, haiguse ja õnnetusjuhtumite vastu.[3] Need ettepanekud lükati aga kongressi oportunistliku enamuse poolt tagasi.

Teravamalt ilmnes pahempoolne opositsioon 1931. aastal Eesti Noorsotsialistide Liidus. Tallinnas oli selle opositsiooni juhiks O. Cher. Esialgu püüdis O. Cher koondada revolutsioonilisemalt meelestatud noorsotsialiste Karl Marxi nimelisse ühingusse (see ühing kuulus siiski veel Eesti Noorsotsialistide Liidu koosseisu), peatselt aga lahkus ta hoopis noorsotside perest ja hakkas tegutsema EKP juhtimisel pahempoolsetes ametiühingutes.[4]

Tartu pahempoolsed noorsotsialistid E. Lepik, A. Hint jt. asutasid 1931. aasta sügisel iseseisva revolutsioonilise organisatsiooni — Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu, mille tegevusel peatusime ülalpool.

---

[2] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 223, l-d 10—25.
[3] Sealsamas, l-d 95—97.
[4] EKPA, f. 1, n. 1[a], s.-ü. 2516, l. 8.

Märksa laiema ulatuse võttis pahempoolne opositsioon ESTP-s 1932. aastal. Tuleb silmas pidada, et see oli Eestis majanduskriisi kõige raskem aasta, kus tööpuudus ja töötavate hulkade viletsus kasvasid äärmuseni, ning seetõttu ka naiivsemaid ja poliitiliselt vähem arenenud töölisi ei rahuldanud enam sotside juhtide udused jutud tööliste olukorra järkjärgulisest parandamisest kodanliku korra tingimustes. Sotside parempoolsed liidrid tegid suuri jõupingutusi, et oma partei rahulolematuid osakondi vaos hoida.

1932. aasta suvel sulges ESTP Keskkomitee Vana-Kariste osakonna, kuna see V Riigikogu valimiste eel oli asunud sotside poliitika suhtes opositsiooni.[5] Sama aasta septembris võttis ESTP Vana-Vändra osakond vastu spetsiaalse memorandumi, milles teravalt kritiseeriti sotside partei juhte selle eest, et nad kodanlusega koos töötasid. Memorandumis öeldi: «Vana-Vändra ühing on arvamisel, et praegune majanduslik kriis on kapitalistliku korra viimseid kriise ja mitte sotsialistide ülesanne ei ole kapitalistlikku korda veel lappida ja aidata pukis hoida...»[6] Rõhutati, et ESTP oli sisuliselt ainult radikaal-liberaalne kodanlik partei ja et kõigepealt tuli see partei muuta tegelikult sotsialistlikuks parteiks, alles siis võis ta koondada enda ümber töölisi. Kategooriliselt olid memorandumi autorid sotsialistide osavõtu vastu kodanlikust valitsusest: «...las kodanlus üksi valitseb kodanliku Eesti vabariigi pankrotti...» Samal ajal soovitasid nad ESTP-l ühineda pahempoolsete töölisorganisatsioonidega (s. o. luua ühisrinne kodanluse vastu). Memorandumis toodi ära terve rida nõudmisi, millest kõige tähtsam oli maa, vabrikute, tehaste, kaupluste, liiklemisvahendite, pankade, suuremate eramajade tasuta ühiskonnastamine (s. o. natsionaliseerimine).

Selle üleskutse laskis Vana-Vändra osakond lendlehena trükkida ja saatis kõikidele sotside partei osakondadele. ESTP Keskkomitee poolt sel puhul moodustatud komisjon ähvardas Vana-Vändra osakonda, et kui ta jääb oma seisukohtade juurde, siis saadetakse ta laiali.

Opositsiooni kasv jätkus ka Eesti Noorsotsialistlikus Liidus. 1932. aasta novembris lahkus sotside hulgast Rakvere Noorsotsialistliku Ühingu esimees ja Noorsotsialis-

[5] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 253, l-d 14—15.
[6] Sealsamas, s.-ü. 275, l. 23.

tide Liidu vabariikliku juhatuse liige V. Soo ning asus EKP juhtimisel tööle pahempoolsetes ametiühingutes ja töötute liikumises. V. Sooga tuli kaasa suur osa tema juhtimisel töötava noorsotsialistide ühingu liikmeid. Sotsidest lahkulöömise puhul kirjutas V. Soo üleskutse «Seltsimehed, töölised!», mis avaldati pahempoolsete ametiühingute ajalehes «Teine Tööliste Võitlus». Selles üleskutses iseloomustas V. Soo sotside leeri lagunemise põhjusi järgmiselt: «Revolutsiooniline töölisliikumine ei häbene tunnistamast fakti, et meie sotslik liikumine ühendab endasse peale majaperemeestest härrassotside ka väikekodanlikult mõtlejaid intelligente, töölisi ja kehvikuid. Olles ise kujuneva noorena seal 2 aastat, võin kinnitada seda fakti. Kuid lisan: need on inimesed, kes pole jõudnud veel nii kaugele, et tahta võidelda sotsialismi eest. Alles süvenev kriis on kasvatanud neis klassiteadvust, sellest ka suur tööliste seljapööramine sotside parteile ja ühinemine pahempoolsete töölisorganisatsioonidega...»[7] Kirjutise lõpul kutsus V. Soo kõiki töölisi, haritlasi ja kehvikuid ühinema pahempoolsete töölisorganisatsioonidega.

28. ja 29. detsembril 1932 toimus ESTP VII kongress. Opositsiooni jõud olid sellel kongressil, võrreldes eelmistega, mõnevõrra tugevamad ja kriitika sotside liidrite aadressil teravam. Põhiliseks vaidluse objektiks kujunes hinnangu andmine sotside A. Rei ja L. Johansoni osavõtule K. Pätsi erakordsete volitustega pururеaktsioonilisest valitsusest. Rida sõnavõtjaid (Vana-Vändra, Tartu, Türi, Kuressaare ja mõnede teiste osakondade delegaadid) mõistsid selle sammu otsustavalt hukka. Vana-Kuuste osakonna esindaja A. Juur esitas kongressile resolutsiooniprojekti, milles mõisteti hukka ESTP Keskkomitee ja riigikogurühma taktika ning kodanlusega koalitsiooni loomise poliitika.[8] Sotside liidrid aga ei lasknud seda resolutsiooni kongressil üldse hääletusele pannagi, vaid see anti «materjalina üle Keskkomiteele». Ka VII kongressil moodustas opositsioon suhteliselt veel väikese osa delegaatidest. Kõik nimekamad sotside tegelased toetasid alles «partei ühtsuse nimel» Keskkomitee ja riigikogurühma tegevust. Siiski näitas selle kongressi käik, et rahulolematus liidrite oportunistliku poliitikaga ESTP lihtliikmete seas süvenes.

[7] «Teine Tööliste Võitlus» nr. 1, 17. dets. 1932.
[8] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 253, l. 25.

Suurt mõju avaldas eesti sotsialistidele fašismi võit Saksamaal 1933. aasta algul. Seni olid ESTP liidrid seadnud saksa sotsiaaldemokraatiat igati eeskujuks. Nüüd aga ei suutnud see «eeskujulik» partei midagi ette võtta Hitleri võimuletuleku takistamiseks, — vastupidi, ta hõlbustas ilmselt natsidele võimuhaaramist. Paljud ESTP liikmed hakkasid nüüd mõistma, et reformistlik taktika ja kategooriline keeldumine koostööst kommunistidega tasandavad teed fašismile.

Eriti hoogsalt kasvasid pahempoolsed meeleolud ESTP maaosakondades. 8. märtsil 1933 võttis näiteks ESTP Luunja ühing vastu otsuse, milles on öeldud:

«...ESTP Keskkomitee ja riigikogu rühm, kes moodustavad parteis parempoolse kallaku, võtsid kodanlaste poolt avaldatud valitsusest osavõtmise kutse heameelega vastu ja läksid selleks valitsusse, et aidata kapitalistlikku ühiskonda lappida ja tugesid sinna alla panna, kust selle ühiskonna kord kõige mädam on kokku langemiseks.

Maatöölised ja kõik kehvem rahvakiht on kogu Eesti omariikluse aeg kaitseta orjad olnud ja jäävad ka selleks edasi nõnda kauaks, kui kaua püsib praegune kapitalistlik ühiskond valitsuse tüüri juures...»[9]

Paraku ei olnud pahempoolne opositsioon ESTP-s oma tekkimise iseloomult kui ka eesmärkide poolest kaugeltki mitte ühesugune. Osa ESTP liikmeid või noorsotsialiste asus revolutsioonilise võitluse positsioonidele kommunistliku partei otsesel mõjutusel (O. Cher, V. Soo jt.). Tavaliselt astusid need varsti pärast sotside parteist lahkumist EKP ridadesse. Teisel osal opositsioonilistel ESTP liikmetel ei olnud sidemeid kommunistliku parteiga, kuid olles ausad töölised või haritlased, jõudsid nad veendumusele, et sotside liidrite poliitika töörahva huvidele ei vasta. Seda laadi opositsionäärid ei jõudnud aga tavaliselt nii ruttu kommunistliku partei positsioonidele, vaid otsisid sageli veel hulk aega n.-ö. kolmandat teed.

Selline oli olukord Eesti Sotsialistlikus Töölisparteis, kui Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee 1933. aasta märtsis avaldas oma üleskutse ühisrinde küsimuses.[10] Selles tehti ettepanek ühisrinde loomiseks Eesti Sotsialistlikule Töölisparteile, Eesti Töölisühingute Keskliidule ja Vene Pahempoolsete Sotsialistide

[9] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 292, l. 8.
[10] «Klassivõitlus» nr. 153, 1933. a. märts, lk. 44—46.

Parteile. Üleskutses oli ette nähtud organiseerida ühist tegevust esialgu peamiselt kahes küsimuses: 1) võitluses sõjaseaduse ja nn. kaitseseisukorra seaduse tühistamise eest ja 2) võitluses töötute riikliku kindlustamise ning neile igakülgse abi andmise eest. Ühtlasi teatati üleskutses, et EKP on valmis vastastikusel alusel ühise võitluse ajajärguks ESTP ja Eesti Töölisühingute Keskliidu arvustamise lõpetama, kui viimased hakkavad esitatud nõudmiste eest ühisrindes tegelikult võitlema.

Sotside juhid ei andnud sellele EKP ettepanekule mingit ametlikku vastust. Vastuse aset täitis ESTP häälekandjas «Rahva Sõna» ilmunud K. F[reibergi] artikkel «Kuidas teostub töörahva ühisfront».[11] Selles sõimati igati kommuniste, kategooriliselt keelduti igasugustest läbirääkimistest nendega ja väideti lõpuks, et ainult kõigi tööliste ühinemisel sotside parteiga võivat teostuda töörahva ühine väerind! Selline oli sotside «vastus» Eestimaa Kommunistliku Partei ühisrinde-ettepanekule. Seega ühisrinde loomine n.-ö. ülaltpoolt — ESTP Keskkomiteega ja Eesti Töölisühingute Keskliidu juhatusega — esialgu ebaõnnestus.

Samal ajal kasvas kiiresti ühisrinde pooldajate arv töölishulkades. Seda näitasid paljud sõnavõtud Eestimaa Töölisühingute Keskliidu IV kongressil 23. aprillil 1933.[12] Teravalt kritiseeriti seal Keskliidu juhatust selle eest, et ta ei tahtnud võtta revolutsiooniliselt meelestatud ametiühinguid Keskliidu koosseisu ja üldse hoidus koostööst pahempoolsete töölisorganisatsioonidega. Mitmed delegaadid hoiatasid fašismiohu eest ja nõudsid töölisklassi ühist võitlust fašismi vastu. Kuigi ühisrinde pooldajad ei saavutanud kongressil veel enamust, kajastasid nende esinemised ometi töölisklassi laiade hulkade meeleolusid.

1933. aasta kevadel asusid mitmed pahempoolsed töölisorganisatsioonid kommunistide juhtimisel looma ühisrinnet altpoolt, s. o. üksikute sotside mõju all olevate töölisorganisatsioonidega. Esimesi samme selles suunas astusid Tartu töölised.

Tartu pahempoolsed töölisorganisatsioonid — Keemia- ja Paberitööliste Ühing, Ehitustööliste Liidu Tartu osakond, Naiskäsitööliste Ühing, Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing, Tartu Töötute Komitee ja Tartus asuv Üle-Eestimaaline Töötute Komitee — töötasid oma ühistel nõu-

[11] «Rahva Sõna» 8. apr. 1933.
[12] ENSV ORKA, f. 994, n. 1, s.-ü. 11, l-d 59—62, 70—73, 108.

pidamistel kommunist O. Cheri juhtimisel välja ühisrinde ettepanekud, mis saadeti 1933. aasta aprilli lõpus sotside partei Tartu osakonnale, noorsotside ühingule ja Tartu Töölisühingute Keskliidule.[13] Nende ettepanekute kohaselt pidi ühisrinne võitlema: 1) töötaoleku vastu kindlustamise eest, 2) palkade alandamise vastu, 3) põhiseaduse muutmise vastu ja 4) kaitseseisukorra kaotamise eest.[14] ESTP Tartu Ühing pöördus seoses selle ettepanekuga ESTP Keskkomitee poole ja palus instruktsioone ühisrinde küsimuses. Keskkomitee vastuses keelati kategoorilises toonis ESTP Tartu Ühingul igasugune osavõtt ühisrinde üritustest.[15] Sõnakuulelikult keeldusid Tartu sotsid ühisrindesse astumast. Ainsa ühisrinde üritusena toimus Tartus 1. mai tähistamine (keelu ühisrindest osavõtmise kohta said Tartu sotsid oma Keskkomiteelt mõni päev pärast 1. maid!). 1. mai puhul korraldasid kõik Tartu töölisorganisatsioonid ühise rongkäigu läbi linna Tähtvere parki, kus peeti vabaõhumiiting.[16] Rongkäigust võttis osa miitingule minekul umbes 1200—1500 töölist, tagasi tulles oli rongkäigus juba üle 2000 töölise; miitingul oli ligi 6000 inimest. Miitingul esinesid pahempoolsete töölisühingute nimel kõnedega O. Cher, A. Hint ja A. Stein. Nende ettepanekut luua võitluseks fašismi vastu töölisklassi ühisrinne tervitasid miitingust osavõtjad üksmeelselt.

1933. aasta mais andis Üle-Eestimaaline Töötute Komitee ühisrinde küsimuses välja üleskutse «kõikidele töötutele, kõikidele töölistele vabrikutes, töökodades, metsades ja põllul, kõikidele popsidele ja kehvikutele». Üleskutses põhjendati fašismivastase ühisrinde loomise vajadust ja paljastati ühisrindesse vaenulikult suhtuvaid sotside liidreid kui töörahva äraandjaid. Ühtlasi näidati, et «...kogu töörahva ühine võitlusrinne tuleb sotsialistide juhtide äraandlikkusele vaatamata luua. Üle-Eestimaaline Töötute Komitee kutsub kõiki pahempoolseid töölisorganisatsioone tegema kohalikkudele sotsialistliku partei ühingutele ja sotsialistlikkudele ametiühingutele ettepanekut luua ühine võitlusrinne...»[17] Üleskutses rõhutati, et ühisrinde nõudmisi saab läbi viia üksnes siis, kui laiad tööta-

[13] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 271a, l. 17.
[14] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 323, l. 5.
[15] Sealsamas, l-d 4 ja 6.
[16] «Võitlusrinne» nr. 2, 18. maii 1933.
[17] ENSV ORKA, f. 949, n. 1, s.-ü. 80, l. 7.

Tartu töölisorganisatsioonide ühine maidemonstratsioon 1933. aastal

vad hulgad neid koosolekute, miitingute, demonstratsioonide, streikide ja muude võitlusabinõudega aktiivselt toetavad.

Nagu juba ülalpool märgitud, tabas Tartu pahempoolseid töölisorganisatsioone 1933. aasta kevadel repressioonide laine kodanlike võimude poolt. See pidurdas ühisrinde loomist Tartus. Siiski oli Tartu revolutsiooniliste tööliste võitlus proletariaadi ühtsuse eest eeskujuks teiste linnade töölistele.

1933. aasta suvel tehti mõningaid katseid ühisrinde loomiseks ka Tallinnas. 14. juulil saatis Tallinna-Harju Ametiühingute Kesknõukogu Eestimaa Töölisühingute Keskliidule ja Keskliitu kuuluvate Tallinna ametiühingute juhatustele ettepaneku osa võtta fašismivastase ühisrinde loomise koosolekust.[18] Selle asemel et kaasa aidata töölisklassi ühisele võitlusele fašismi vastu, saatis sotsidest koosnev Keskliidu juhatus viis päeva hiljem kõigile Keskliitu kuuluvatele ametiühingutele ringkirja, millega kategooriliselt keelati osavõtt igasugustest ühisrinde loomise üritustest. Reformistlike ametiühinguliidrite terava vastuseisu

[18] ENSV ORKA, f. 994, n. 1, s.-ü. 14, l-d 11—14.

tõttu ei läinudki Tallinnas 1933. aastal korda ühisrinde loomine. Keskliitu kuuluvate ametiühingute liikmete seas tekitas aga ühisrinde saboteerimine tõsist pahameelt. Seda näitavad mitmete Keskliitu kuuluvate ametiühingute vastused nimetatud ringkirjale. Tallinna Nahatööliste Ametiühingu juhatus näiteks vastas sellele järgmise otsusega: «E. T. Keskliidu seisukohta mitte õiglaseks pidada ja tunnistada kahjulikuks ning kardetavaks ametiühingulisele liikumisele... tunnistada hädatarvilikuks kõikide ametiühingute üksmeelne koostöö ja ühisfrondi loomine...»[19] Analoogilise otsuse võtsid vastu Tallinna Rätsepatööliste Ühisuse ja mitmete teiste ametiühingute juhatused.

Mõnevõrra edukamalt kui Tallinnas kulges ühisrinde loomine 1933. aastal Pärnus. Revolutsiooniliste tööliste keskuseks Pärnus olid tol ajal Pärnu Ehitustööliste Ühing (asutatud 1932. aastal) ja Tööliste Haridus- ja Kehakultuuriühing. Need töötasid Pärnu kommunistide E. Tarkpea, J. Lage jt. otsesel juhtimisel. Rohkesti pahempoolselt meelestatud töölisi oli ka Pärnu Sadamatööliste Ühingus. 1933. aasta juunis tegi E. Tarkpea Pärnu Ehitustööliste Ühingu üldkoosolekul ettepaneku luua töölisklassi ühisrinne ning soovitas selleks 2. juulil kokku kutsuda töölisühingute esindajate üldkoosoleku.[20] 2. juulil toimuski töölisühingute esindajate nõupidamine, millest võtsid osa ka mitmed sotside mõju all olevate ühingute esindajad. Nõupidamisel valiti Tööliste Ühisrinde Pärnu Tegevuskomitee ja töötati välja ühisrinde platvorm, mida hiljem šapirograafil paljundati ja töölisühingutele laiali saadeti.

Mis olid siis Pärnu tööliste ühisrinde põhilised nõudmised? Võrreldes Tartu ühisrinde nõudmistega oli Pärnu ühisrinde platvorm ulatuslikum ja põhjalikumalt välja töötatud. Kõigepealt kutsuti siin üles võitlema fašismi ja sõjaohu vastu ning kaitsma NSV Liitu.[21] Järgnes rida majanduslikke nõudmisi: tööpuuduse vastu kindlustamine riigi, omavalitsuse ja ettevõtja kulul, palkade tõstmine, töörahvalt võetavate maksude alandamine ja kustutamine, kehviktalunike võlgade kustutamine, maatöölistele lühem tööpäev, jõukatele talunikele preemiate maksmise lõpetamine, sõjavõlgade tühistamine ja parunitele tasu maksmise lõpetamine.

---

[19] ENSV ORKA, f. 994, n. 1, s.-ü. 14, l. 9.
[20] ENSV ORKA, f. 2121, n. 1, s.-ü. 12014, l. 4.
[21] Sealsamas, l. 4 jj.

Rööbiti majanduslike nõudmistega rõhutati vajadust võidelda poliitiliste õiguste eest: tööliste sõna-, trüki-, koosoleku-, streigi- ja ühinemisvabaduse eest, kaitseseisukorra kaotamise eest, tööliste poliitilise tagakiusamise vastu, poliitvangide vabastamise eest.

Erich Tarkpea

Teravalt kritiseeris Tööliste Ühisrinde Pärnu Tegevuskomitee ühisrinde vastaseid. Rahvusvahelise sõjavastase päeva — 1. augusti puhul Tegevuskomitee poolt välja antud lendlehes kirjutatakse: «Pahempoolsete töölisühingute algatusel loodi töörahva ühisväerind kasvava fašismi hädaohu ja sõjahädaohu vastu ... Töörahva ühisväerind loodi tööliste kõige olulisemate nõudmiste eest. Loodi võitluseks töölisklassi poliitiliste vabaduste eest ... Kuid E. T.

Keskliit avaldab provokatsioonilise teadaande ja keelab Keskliitu kuuluvatel ühingutel ühisväerinna ligi minna... Kuid on kindel, et töörahva ühisväerind siiski sünnib. Seda nõuavad ka need sotsialistlikud töölised, kes seisukorda õigemini hinnata oskavad kui äraandjad härrassotsid... Toetage töörahva ühist väerinda. Paljastage töörahva äraandjaid. Kodanluse vastu punane front!»[22]

Ka Pärnus püüdis politsei repressioonidega töölisklassi ühisrinde tugevnemist takistada. Järjekordse töölisühingute esindajate nõupidamise ühisrinde küsimuses 13. augustil 1933 ajas politsei laiali; mitmete töölisaktivistide juures korraldati läbiotsimisi. Pärnu tööliste ühisrinde üks juhte E. Tarkpea areteeriti ja saadeti välja Kihnu saarele. Ühisrinde algatajad — Pärnu Ehitustööliste Ühing ja Tööliste Haridus- ja Kehakultuuri Ühing — suleti kohtuja siseministri otsusega. Seejuures esitati nimetatud organisatsioonidele süüdistus, et nad «...on oma liikmete kaudu astunud ühendusse Eestimaa Kommunistliku Partei nimetuse all Eestis tegutseva salaorganisatsiooniga... ja selle partei sihtidele vastavalt asunud organiseerima nn. «ühist väerinda», kusjuures korraldanud rahvakoosolekuid ja koosviibimisi...»[23]

Nagu nägime, ei jõutud töölisklassi ühisrinde loomisel 1933. aasta kevadel ja suvel kaugemale esimestest katsetest. Peamiseks takistuseks oli seejuures sotside parempoolsete liidrite vastutegevus ja kodanlike võimude repressioonid. Edukamat võitlust ühisrinde eest pidurdasid sel ajal ka sektantlikud meeleolud mõnedes pahempoolsetes töölisorganisatsioonides ning kommunistliku partei vähene töö reformistlikes ametiühingutes.

Fašismivastase võitluse teravik oli 1933. aastal suunatud peamiselt põhiseaduse muutmise kavade vastu. Otsustavalt astusid fašistlike põhiseaduse projektide vastu välja Eestimaa Kommunistlik Partei ja pahempoolsed töölisorganisatsioonid. Ka enamik sotside partei liidreid kritiseeris põhiseaduse muutmise kavasid ja fašismi (mõned sotside juhtivad tegelased esinesid ka põhiseaduse muutmise pooldajatena). Oma sellekohases agitatsioonitöös panid parempoolsed sotsid aga tegelikult pearõhu võitlusele kommunistide vastu. Nimelt püüdsid nad igal pool samastada

[22] ENSV ORKA, f. 2121, n. 1, s.-ü. 12014, l. 113.
[23] Sealsamas, s.-ü. 12013, l. 46.

fašiste ja kommuniste — mõlemad olevat diktatuuri pooldajad, kuna ESTP kaitsvat kindlalt «puhast demokraatiat». Oma üleskutsega — maha suruda kommunistlik ja fašistlik liikumine — andsid sotsid tegelikult oma õnnistuse kodanliku võimu repressioonidele töölisorganisatsioonide vastu.

Millist «demokraatiat» sotside liidrid tegelikult kaitsesid, seda näitavad vana sotside tegelase J. Jansi kirjad ESTP Keskkomiteele 1933. aasta suvel. Ühes kirjas rõhutas Jans: «... Proletariaadi diktatuuri kuulutamine on eriti praegu sündmata ... Meile on tähtis toonitada, et oleme kindlad demokraadid ... See annab sotsialistidele kõva ideelise positsiooni, mis on tugevam kaitse kui kõik lööksalgad ...» Vähem kui kuu aega hiljem toonitas sama tegelane teises kirjas: «... Midagi rahvaesinduse ja valitsuse konstruktsioonis tuleb muuta. Minu arvamise järele tuleks katsuda alustada vana Rooma ajutiste diktaatorite instituuti: mõne aja peale võimu koondamine ühe isiku kätte teatud ülesannete läbiviimiseks ...»[24] Lihtne ja selge! Igal juhul tuli võidelda proletariaadi diktatuuri vastu, samal ajal aga oli väga soovitav sisse seada «vana Rooma eeskujul» mõne kodanliku tegelase diktatuur (esialgu muidugi «ajutiselt», küllap juba diktaator ise selle eest hoolitseb, et oma «ajutist» võimu pikendada!). Et selline filosoofia ei olnud juhuslik nähtus parempoolsete sotside liidrite seas, seda näitab nende aktiivne toetus K. Pätsi diktatuuri sisseseadmisele 1934. aastal. Aga sellest pikemalt allpool.

Teisiti suhtusid fašismivastasesse võitlusse paljud pahempoolsed sotsialistid. Tõsi küll, oma valdavas enamikus pelgasid nad tollal vahetut koostööd kommunistidega, kuid ühtlasi hoidusid nad kommunistide ja Nõukogude Liidu vastu sihitud rünnakutest. Seetõttu olid nende fašismivastased väljaastumised hoopis mõjuvamad. Ka mitmed progressiivse intelligentsi esindajad, kes ei olnud küll jõudnud veel kommunistliku partei positsioonidele, võitlesid tol ajal ausalt fašismi vastu. 1933. aasta sügisel ilmus pahempoolsete sotsialistide (N. Andresen, E. Tuiman) ja fašismivastaste kirjanike (J. Vares-Barbarus, J. Semper, E. Vilde) ühistööna kogumik «Vastutusrikkal ajal». Jõuliselt kõlavad selle raamatu veergudel J. Vares-Barbaruse sõnad: «Fašismiga ühenduses olevate ja sellest sõltuvate hädaohtude vältimiseks peaksid ühinema kõik,

[24] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 309, l-d 1 ja 3.

kes ei taha, et meie kultuuriliselt, poliitiliselt ja isegi majanduslikult keskaega tagasi langeksime: selles võitluses peaksid solidaarsed olema kõik vaimutöölised, kõik töötavad kihid üldse, sest fašism on röövkapitalismi tugi ja päästerõngas... Fašism ähvardab kogu inimkonda, see on hädaoht, mille vastu peab võitlema iga selge mõistusega inimene, iga vaimuvabadust pooldav kodanik...»[25] Ühise fašismivastase võitluse idee leidis järjest rohkem pinda progressiivse intelligentsi ridades, olles aluseks fašismivastase rahvarinde loomisele järgnevatel aastatel.

Pahempoolse opositsiooni tähtsamaks keskuseks sotside parteis kujunes 1933. aastal ESTP Tallinna Ühing. Juba 1932. aasta lõpul oli see ühing lõhenenud; parempoolsed sotsid asutasid ESTP Tallinna II Ühingu. Enamik Tallinnas asuvaid ESTP liikmeid aga suhtus kriitiliselt astide ja reide poliitikasse. Kevadel toimunud ESTP Tallinna organisatsioonide konverentsil oli pahempoolne tiib kindlas ülekaalus. Konverentsil valitud ESTP Tallinna Komitee esimeheks sai üks järjekindlamaid pahempoolse opositsiooni esindajaid A. Pirson.[26] Hiljem sai A. Pirsonist aktiivne osavõtja ühisrindest kommunistidega.

Pahempoolsed meeleolud süvenesid ka Eesti Noorsotsialistide Liidus. Noorsotsialistide VII kongressil (1933. aasta aprillis) valiti Noorsotsialistide Liidu juhatusse rida pahempoolsete seisukohtadega seltsimehi, kes varsti hakkasid võitlema fašismi vastu koos kommunistidega (A. Aben, N. Ruus, J. Vebermann jt.).[27]

1933. aasta septembri algul võttis Kominterni Poola ja Baltimaade Sekretariaat vastu otsuse EKP ülesannete kohta seoses fašistliku riigipöörde ettevalmistamisega Eestis. Just sel ajal käis äge võitlus vapside fašistliku põhiseaduse eelnõu ümber. Sekretariaadi otsuses on rõhutatud, et Eestimaa Kommunistlik Partei peab oma võitluse teraviku suunama vapside kui saksa fašistide otseste käsilaste vastu. Ühtlasi paljastatakse ka J. Tõnissoni valitsust, kes «demokraatia kaitsmise» sildi all rakendas repressioone revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide vastu ja seega tegelikult soodustas fašistide tegevust. Otsuses nõutakse, et EKP arendaks võitlust fašismi vastu ühis-

---

[25] Vastutusrikkal ajal, 1933. a., lk. 20—21.
[26] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 214, l. 276.
[27] «Rahva Sõna» 12. apr. 1933.

rinde taktika alusel, kusjuures peatähelepanu tuleks pöörata ühisrinde loomisele altpoolt — töörahva laiade hulkadega. Partei pidi võitlust fašismi vastu ühendama võitlusega töötajate igapäevaste majanduslike nõudmiste eest (töötasu tõstmine, töötute riiklik kindlustamine, kriisiabi kehviktalupoegadele jne.).

Nende õigete seisukohtade kõrval püstitati Poola ja Baltimaade sekretariaadi otsuses aga ka sisuliselt väär võitlusloosung: «Maha fašismi abiline — sotsiaaldemokraatlik partei, kes toetab nälja, viletsuse ja fašistliku reaktsiooni valitsust.» Nagu ülalpool nägime, teravnesid tol ajal vastuolud Eesti Sotsialistlikus Töölisparteis, tugevnesid pahempoolsed meeleolud selle partei liikmete seas. Selline loosung, mis samastas kogu sotsialistliku partei fašismi abilistega, takistas ühisrinde loomist pahempoolsete jõududega ESTP-s, ei aidanud kaasa fašismi vastu võitlevate jõudude tugevdamiseks.

Pärast vapside põhiseaduse eelnõu võitu kasvas järsult fašismioht Eestis. Arvestades suurt hädaohtu, mis ähvardas nüüd kogu Eesti töörahvast, tegi Eestimaa Kommunistlik Partei veel kord Eesti Sotsialistlikule Töölisparteile ja Eesti Töölisühingute Keskliidule ettepaneku luua ühisrinne võitluseks fašismi vastu. EKP soovitas ühiste jõududega läbi viia üldstreik järgmiste nõudmiste alusel:

«Nõuame Saksa fašismi palgaliste — «vabadussõjalaste» organisatsioonide laialikihutamist! Nõuame sõjariistade äravõtmist «vabadussõjalaste» bandedelt ning Hitleri agentide väljasaatmist Eestist!

Nõuame kõikide linna- ja maatööliste ning merimeeste palkade tõstmist 1930. aasta tasapinnale!

Tööd ja leiba töötutele! Toetust töötutele linnas ja maal! Kõikide töötute kinnitamine riigi, omavalitsuste ja ettevõtjate kulul tööpuuduse vastu! Töötute korteritest väljatõstmise vastu!

Kriisiabi kehvikutele ja nälgivatele talupoegadele! Maha parunitele tasumaksmine! Maha igasugused toetused mõisnikkudele ja hallparunitele!» [28]

Isegi tol väga ohtlikul silmapilgul keeldusid sotside liidrid EKP ettepanekut vastu võtmast ja näitasid seega, et nad ei taha tõsiselt fašismi vastu võidelda. Visa keeldumine fašismivastase ühisrinde moodustamisest diskredi-

[28] «Kommunist» nr. 5 (94), oktoober 1933.

teeris sotside juhte veelgi enam oma partei lihtliikmete silmis ja suurendas pahempoolse opositsiooni jõude.

Ka mõned pahempoolsete seisukohtadega ESTP Keskkomitee liikmed (N. Andresen, A. Jõeäär jt.), kes varem olid püüdnud parteis «kodurahu» säilitada ja «ühtsuse nimel» teinud järeleandmisi parempoolsele tiivale, astusid nüüd juba teravamalt välja A. Rei, K. Asti ja teiste poliitika vastu.

Kõige selle tõttu puhkes ESTP VIII kongressil 1934. aasta veebruari algul eriti terav võitlus parempoolsete sotside ja opositsiooni vahel. Tähtsamates küsimustes tehti kongressil opositsiooni nõudel kaks ettekannet: üks ESTP parempoolse tiiva esindaja poolt, teine aga opositsioonilise delegaadi poolt.

Poliitilise ja majandusliku aruandega esines kongressil parempoolsete sotside tähtsaim liider, ESTP Keskkomitee esimees A. Rei. Ta püüdis igati õigustada kodanlusega koostöötamise poliitikat ja esitas laimavaid väljamõeldisi kommunistide aadressil.[29]

N. Andresen aga näitas oma kaasaruandes, et ESTP Keskkomitee senine taktika — toetada kodanliku valitsuse poolt rakendatavaid survevahendeid — oli väär: «Fašismi vastu võitlemisel oli eriti tarvilik hulkade aktiviseerimine, kuid KK poolt loodetud vahend, surve politsei ja valitsusvõimu poolt, osutus ennem fašismi propageerimiseks kui selle vastu võitlemiseks... Ei olnud kuidagi õigustatud möödunud aasta augustikuul kaitseseisukorra seaduse maksmapaneku teostamine ja sääljuures organiseeritud tööliskiassi jõudude ohverdamine.»[30]

Tuntud parempoolne sots A. Oinas esitas kongressile partei lähema töökava. Selles püüti näidata, nagu oleks kodanliku korra tingimustes Eestis võimalik teostada mõne aasta jooksul plaanipärane tööstuse ja põllumajanduse väljaarendamine ning seega likvideerida töörahva hulkade viletsus. Opositsiooni esindaja A. Jõeäär tõestas oma kaasaruandes ilmekalt, et igasugused töörahva huvidele vastavad majandusplaanid on teostamatud sel ajal kui riigivõim on kodanluse käes.[31]

Veelgi teravamalt kui pahempoolse opositsiooni juhtide ettekannetes ilmnes rahulolematus ESTP liidrite poliiti-

[29] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 346, l-d 9—10.
[30] Sealsamas, l-d 11—12.
[31] Sealsamas, l-d 51—52.

kaga paljude delegaatide sõnavõttudes. ESTP Raasiku osakonna delegaat G. Taalman ütles: «Ma tahaksin rääkida põhjustest, miks ma astusin sotsialistliku partei ridadesse. Ma tegin seda lootuses, et sotsialistid teostavad sotsialismi. Ma olen aga rängasti eksinud. Ma tahtsin eile ära anda oma liikmekaardi. Aga jätsin selle tegemata ja teotsen edasi, hoolimata sellest, mis partei juhtiv keskkoht ette kirjutab.»[32] Olgu märgitud, et G. Taalmanist sai aktiivne võitleja nõukogude võimu eest. Ta langes kommunistina Suure Isamaasõja ajal võitluses Saksa okupantide vastu.

Opositsiooni jõudu kongressil näitasid Keskkomitee valimised: vana Keskkomitee tagasivalimise poolt hääletas 103 delegaati (parempoolsed sotsid ja nende pooldajad), vastu aga 80 opositsioonilist delegaati. Muidugi ei olnud kõik need delegaadid, kes kongressil toetasid opositsiooni, veel järjekindlate revolutsiooniliste vaadetega. Nii mõnigi nendest kohkus hiljem tagasi otsustavast võitlusest fašistliku diktatuuri vastu. Paljudest ESTP VIII kongressi opositsioonilistest delegaatidest aga said edaspidi — ja üsna varsti — töölisklassi ühisrinde tegelikud elluviijad Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel.

Opositsiooni teravad väljaastumised kongressil viisid asja lõpuks selleni, et kongressi juhataja A. Rei lõpetas kongressi varem kui oli ette nähtud ja osa päevakorrast jäigi läbi arutamata.

Pärast kongressi jätkas opositsioon võitlust parempoolsetest sotsialistidest koosneva ESTP juhtkonna vastu. ESTP Tallinna komitee saatis 1934. aasta märtsis Keskkomiteele kui ka mitmetele kohalikele ühingutele kirjad, milles protesteeriti Keskkomitee tegevuse vastu ja nõuti uue kongressi kokkukutsumist. Samal ajal võtsid ka ESTP Tartu, Pala-Halliku ja Kohtla osakond vastu analoogilised protest-nõudmised.[33] ESTP Keskkomitee vastas neile nõudmistele opositsiooni ühe juhtiva keskuse — ESTP Tallinna komitee — sulgemisega.[34] Pahempoolsed sotsialistid aga jätkasid Tallinnas aktiivset tegevust.

1. maiks 1934 keelas K. Pätsi valitsus igasugused meeleavaldused ja koosolekud. Sellest hoolimata levitasid kommunistid ja nende pooldajad 1. mai eel rohkesti iend-

[32] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 346, l. 58.
[33] Sealsamas, s.-ü. 356, l-d 3—6.
[34] Sealsamas, s.-ü. 360, l. 5.

lehti Tallinnas, Tartus, Pärnus ja mitmel pool mujal. Majade seintele kirjutati Pätsi-Laidoneri fašistliku diktatuuri vastu sihitud loosungeid. Valga lähedal asuva telliskivivabriku korstnasse heisati punane lipp, millele oli kirjutatud «Elagu 1. mai».[35]

Parempoolsed sotsid alistusid kuulekalt Pätsi-Laidoneri diktatuuri korraldusele ja toetasid täielikult vaikivat olukorda 1. mail. Selle korralduse vastu protesteeris aga ESTP pahem tiib. Nii andis ESTP Tallinna Ühingu juhatus 1. mai puhul välja lendlehe, mis saadeti kirjadega laiali paljudele ESTP liikmetele. Lendlehes kutsuti üles võitlema koos kõigi maade töölistega proletaarse revolutsiooni eest. Lendleht lõpeb sõnadega: «Maha kapitalism — Elagu sotsialism! Elagu revolutsiooniline marksism! Elagu 1. mai!»[36]

Rühm noorsotsialiste eesotsas I. Enokiga kleepis ööl vastu 30. aprilli Tallinnas tänavanurkadele ja plankudele plakateid revolutsiooniliste loosungitega: «Kadugu sõjaseaduslik kord», «Maha kodanluse diktatuur. Elagu töörahva ülestõus», «Elagu töölisklassi ühine väerind», «1. mail nõuame tööd ja leiba» jne.[37] 1. mail korraldasid pahempoolsed noorsotsialistid Kose-Lükati metsas salajase maimiitingu.

Neile väljaastumistele järgnesid kohe repressioonid. Mai algul sulges sisekaitseülem ESTP Tallinna Ühingu; mitmed ühingu juhatuse liikmed areteeriti.

Koos kodanliku politseiga tegid ka parempoolsed sotsid kõik mis võimalik, et opositsioonilisi jõude Eesti Sotsialistlikus Töölisparteis purustada. 17. mail 1934 otsustas ESTP Keskkomitee sulgeda rea opositsioonilisi ühinguid (Lasnamäe, Tondi, Pala-Halliku) ning katkestada Eesti Noorsotsialistliku Liidu ja ESTP võimlemisrühmade tegevuse.[38] Samal päeval heideti ESTP-st välja üks pahempoolse opositsiooni juhte N. Andresen.

8. juunil 1934 moodustasid mõned pahempoolsed sotsialistid — riigikogu liikmed (N. Andresen, A. Jõeäär jt.) uue riigikogurühma — Marksistliku Töörahva Ühenduse (MTÜ). Oma deklaratsioonis kritiseeris Marksistliku Töörahva Ühenduse rühm teravalt parempoolseid sotse ja

---

[35] «Kommunist» nr. 6 (102), mai 1934.
[36] ENSV ORKA, f. 949, n. 2, s.-ü. 491, l. 146.
[37] ENSV ORKA, f. 70, n. 6, s.-ü. 119, l. 10.
[38] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 360, l-d 20—23.

rõhutas, et «Eesti majanduslik olukord on küps kodanlise majandussüsteemi lõpetamiseks».[39]

2. oktoobril 1934 esines uue rühma esimees A. Jõeäär riigikogus pikema kõnega. Ta paljastas Eesti majandusliku olukorra ilustamist kodanlike riigitegelaste poolt ning andis põhiliselt õige iseloomustuse K. Pätsi diktatuuri kohta:

«12. märtsi «pööre» — nagu seda nimetatud — pidi olema fašismi vastane samm. Teod aga näitavad, et kõik ilusad sõnad fašismi vastasest võitlusest ja demokraatia hoidmisest on vaid tühised sõnakõlksud. Kui tõelikult oleks tahetud kaitsta demokraatiat ja võidelda fašismi vastu, siis ei oleks selleks sugugi vaja olnud ka fašismivaenuliste erakondade tegevust takistada ja üldse kõikide kodanikkude põhiõigusi piirata... On hävitatud ühinemis- ja sõnavabadus, isiku ja kodu puutumatus, sõnumite ja kirjade saladus...

Marksistlik töörahvaesindus ei ole arvamisel, et ühe kodanluse rühma varjamata diktatuur võiks tähendada demokraatia päästmist. Meil ei ole, koos laialiste töötavate hulkadega rohkem usaldust praeguse valitsuse vastu, kui sellel valitsusel töötavaile hulkadele...»[40]

Marksistliku Töörahva Ühenduse riigikogurühm astus kontakti ka pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liikme A. Välisoniga, kellega lepiti kokku ühise tegevuse suhtes riigikogus.

Kuna K. Päts saatis 2. oktoobril 1934 riigikogu laiali, ei saanud MTÜ enam kasutada riigikogu kõnetooli oma seisukohtade esitamiseks. Kuid MTÜ ümber koondus rõhuv enamik pahempoolseid sotsialiste, kellel oli küllaltki suur mõju ametiühingutes. Seetõttu oli suur tähtsus Marksistliku Töörahva Ühenduse kaasatõmbamisel töölisklassi ühisrindesse.

Ühtaegu ESTP-st lahkunud pahempoolsete sotsialistidega jätkasid 1934. aasta kevadel ja suvel ka mitmed ESTP koosseisu kuuluvad osakonnad sotside parempoolsete liidrite kritiseerimist. Nii saatis Tartu ühingu juhatus juunis ESTP Keskkomiteele kirja, milles mõisteti teravalt hukka survevahendid opositsiooni suhtes. Ana-

[39] EKPA, f. 27, n. 1, s.-ü. 764, l. 17.

[40] Riigikogu V koosseis. Täielikud protokollid ja stenograafilised aruanded, Tallinn 1934. a., lk-d 1514 ja 1516.

loogilise kirja saatis ESTP Keskkomiteele ka Kohtla ühingu juhatus.[41]

Parempoolsed sotsid aga läksid ikka enam K. Pätsi fašistliku diktatuuri sõiduvette. ESTP Keskkomitee ringkirjas kõigile ESTP ühinguile ja komiteedele 24. maist 1934 hoiatati rangelt kõiki partei liikmeid, et nad kuidagi ei häiriks K. Pätsi diktatuuri tegevust.[42] Sotside ajalehes «Rahva Sõna» kujutati Pätsi klikki demokraatia päästjana vapside käest. Seejuures rõhutati, et ESTP pidavat koos Pätsiga võitlema kommunistide vastu. Väga iseloomulikud selles suhtes on Sociuse (E. Joonase) seisukohad artiklis «Demokraatia poolt või vastu?»: «Meil võib olla ja peab olema ainult üks seisukoht: meie pooldame demokraatiat tingimusteta ja oleme valmis igasugu abinõudega, ka vägivallavahenditega, koos igasugu gruppidega, kui need on ka kodanlised grupid, kaitsma demokraatiat kõigi ta vaenlaste fašistide ja kommunistide vastu...»[43] Jutt fašistide vastu võitlemisest oli muidugi mõeldud töötajatele puru silma puistamiseks. Kui K. Päts saatis 1934. aasta sügisel määramatuks ajaks laiali riigikogu, mille mõned liikmed olid julgenud teha kriitilisi märkusi K. Pätsi valitsuse ilmselt fašistliku tegevuse kohta, siis pahandas sama Socius «Rahva Sõnas» mitte K. Pätsiga selle demokraatiavastase sammu pärast, vaid nendega, kes olid julgenud häält tõsta demokraatia rikkumise vastu![44]

Sama aasta lõpul oli juba ka üsna väheste poliitiliste kogemustega inimestele selge, et K. Päts oli asunud fašistliku diktatuuri teele. Ometi manitsesid reid, joonased ja teised vilunud politikaanid järjekordses ESTP ühingutele ja komiteedele saadetud ringkirjas, et viimased ootaksid truualamlikult seda õndsat aega, mil K. Päts ja J. Laidoner heaks arvavad «demokraatiat taastada», ning seejuures hoiduksid kõige väiksemastki opositsiooni avaldusest.[45] See ringkiri on dateeritud 10. novembriga 1934. Vaevalt viis kuud hiljem sulges «demokraatia kaitsja» K. Päts kõik poliitilised parteid, teiste seas muidugi ka sotside partei. A. Rei ja tema mõttekaaslaste kitsas rühmitus astus nüüd avalikult fašistliku diktatuuri

[41] EKPA, f. 137, n. 1, s.-ü. 356, l-d 7 ja 9.
[42] Sealsamas, s.-ü. 352, l. 8.
[43] «Rahva Sõna» 20. juulil 1934.
[44] «Rahva Sõna» 5. okt. 1934.
[45] EKPA, f 137, n. 1, s.-ü. 352, l. 9.

teenistusse. Need töörahva reeturid, kes varem olid teinud suuri sõnu võitlusest fašismi vastu, tundsid end üpris mugavalt Pätsi fašistliku diktatuuriaparaadi ametnikena. Kui Eestis aga võitis tõeline töörahva võim — nõukogude kord —, põgenesid nad koos teiste fašistidega piiri taha. Ameerika imperialismi truude palgasulastena teenivad nad nüüd endale leiba räpase laimu levitamisega nõukogude korra ja Eesti töörahva kohta.

Kuidas organiseeris Eestimaa Kommunistlik Partei 1934. aasta esimesel poolel võitlust fašismi vastu ja töölisklassi ühisrinde loomise eest?

Aasta algul võttis EKP pahempoolsete töölisorganisatsioonide kaudu osa kohalike omavalitsuste valimistest ning ettevalmistustöödest riigikogu ja presidendi valimisteks. Asjaolu, et 1933. aasta jooksul ei õnnestunud töölisklassi ühisrinnet luua, avaldas rasket mõju nende valimiste tulemustele. Töölisesindajate arv suuremate linnade (Tallinn, Narva jt.) volikogudes langes tunduvalt. Valimiste ettevalmistusi raskendas ka see, et EKP illegaalsed organisatsioonid ei olnud suuremates tööstuskeskustes veel taastatud. Üksikutes kohtades, kus kommunistliku partei organisatsioonid olid tugevamad, olid ka valimiste tulemused paremad. Nii esinesid Sindis kommunistid koos pahempoolsete sotsialistidega ja saavutasid märkimisväärseid tulemusi. Sindi alevi volikokku valiti kaks kommunisti (J. Nessler ja M. Söön).[46]

Riigikogu valimistel seadsid pahempoolsed ametiühingud vastavalt EKP juhistele valimisnimekirjades üles rea kommuniste ja parteile lähedasi seltsimehi (H. Lepp, J. Nessler, A. Reinfeldt, E. Ellmann ja teised).[47] Presidendivalimiste eel selgitas EKP oma illegaalsetes väljaannetes, et ükski ülesseatud presidendikandidaat (Larka, Päts, Laidoner, Rei) ei kaitse mingil määral töörahva huvisid ja sellepärast tuleb kõigi nende vastu hääletada. «Kommunisti» veergudel seati töölisklassi kandidaadiks presidendivalimistel silmapaistev EKP tegelane Hans Pöögelmann.[48] Muidugi ei olnud Pöögelmanni ametlik registreerimine presidendikandidaadina kodanlikus Eestis võimalik. Agitatsioonitöö H. Pöögelmanni kandidatuuri eest illegaalses

[46] EKPA, f. 6, n. 2, s.-ü. 120, l-d 2—5; s.-ü. 72, l-d 2—5; V. Veberi mälestused, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi käsikirjafond.
[47] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 321, l. 28.
[48] «Kommunist» nr. 3 (99), 1934. a. veebruari lõpp.

kommunistlikus ajakirjanduses oli mõeldud kodanluse ja sotside kandidaatide paljastamiseks ja EKP võitluseesmärkide tutvustamiseks.

Kuigi riigikogu ja presidendi valimised pärast 12. märtsi riigipööret K. Pätsi dekreediga «edasi lükati» (s. o. ära keelati), etendas kommunistliku partei valimiseelne agitatsioonitöö siiski teatud osa võitluses fašismi vastu.

Eestimaa Kommunistlik Partei mõistis algusest peale, et K. Pätsi diktatuur tähendab fašismi kehtestamist Eestis. Kohe pärast 12. märtsi pööret kirjutas «Kommunist»: «Tööliskiassi ülesanne seisab selles, et EKP juhtimisel jatkata veel otsustavamalt võitlust igasuguse fašismi vastu: vapside vastu ja Pätsi fašistliku diktatuuri vastu.»[49] Kuid selle võitluse eduks vajalikku eeltingimust — tööliskiassi ühisrinnet kogu riigi ulatuses — ei suutnud EKP ka 1934. aasta esimesel poolel saavutada. Peale politsei repressioonide ja parempoolsete sotside kategoorilise vastuseisu takistas ühisrinde loomist ka see, et EKP Keskkomitee ei hinnanud tol ajal veel päris õigesti sotside parteis toimuvat lõhenemist. Kommunistid suhtusid veel suure umbusuga ka Marksistlikku Töörahva Ühendusse. Alles pärast partei Augustikonverentsi astuti läbirääkimistesse MTÜ-ga ühisrinde üle.

Üksikutes kohtades oli ühisrinde loomisel siiski mõningaid tulemusi. Sindi kommunistide ja pahempoolsete sotsialistide edukat ühist väljaastumist alevivolikogu valimistel märkisime juba ülalpool. 1934. aasta esimesel poolel õnnestus Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni sekretäril A. Sakkartil astuda kontakti mõnede pahempoolsete noorsotsialistidega (M. Kangro-Lepik jt.) ning tõmmata neid kaasa lendlehtede levitamisele ja teiste kommunistliku partei ülesannete täitmisele.[50] Paraku õnnestus politseil reeturi abiga juba 1934. aasta suvel need noorsotsialistid tabada ning seetõttu sellest ulatuslikumat ühist tegevust ei kujunenud.

Ühisrinde idee populaarsuse kasvu töötajate hulkades näitasid mitmed tolleaegsed streigid. Üheks silmapaistvamaks nende seas oli Pärnu sadamatööliste streik.

Nagu nägime ülalpool, peeti Pärnus juba 1933. aastal energilist võitlust ühisrinde eest. Kuigi politsei repres-

[49] «Kommunist» nr. 4 (100), märts 1934.
[50] ENSV ORKA, f. 927, 1935. a., s.-ü. 30-1, l. 62.

sioonid ei võimaldanud Tööliste Ühisrinde Pärnu Tegevuskomiteel enam edasi tegutseda, ei suutnud ka politsei hävitada Pärnu tööliste seas kasvavat ühistunnet ja ühise võitluse vajaduse mõistmist.

Pärnu sadamatööliste streiki 1934. aastal juhtis Pärnu Sadamatööliste Ühing. Selle ühingu liikmete hulgas oli nii kommuniste toetavaid kui ka Eesti Sotsialistliku Töölispartei mõju all olevaid töölisi. Streigi ajal astusid nad aga üksmeelselt välja töölisklassi ühiste huvide eest. Pärnu Sadamatööliste Ühing oli juba mõnda aega teinud ettevalmistusi streigiks, et saavutada sadamatööliste palkade tõstmist ja kollektiivlepingu sõlmimist ettevõtjate-stevidoridega. Suurt mõju sadamatööliste võitlusele avaldas illegaalne kommunistlik ajakirjandus. Eriti laialdaselt levis Pärnu sadamatööliste keskel ISH Eesti sektsiooni ajakiri «Majakas» ja lendlehed. Nii on andmeid, et 1934. aasta kevadel levitati Pärnus «Majaka» kaksiknumbrit 19/20 ja lendlehte «Otsustavaks palgavõitluseks ette valmistada!». Viimases püstitati tähtsamate nõuetena reaalpalga tõstmine ja kollektiivlepingute sõlmimine, samuti kutsuti töölisi üles otsustavale võitlusele fašismi vastu.

Streik puhkes 29. juunil 1934.[51] Alguse sai asi konfliktist auriku «Nora» laadimisel. Teine vahetus pidi seal alustama tööd kell 12.10, vahetuse töölistele võimaldati aga tööle asuda alles kell 14. Töölised nõudsid seisutundide eest tasu. Kui seda neile ei lubatud, lahkusid nad töö juurest. Varsti ühinesid streikijatega kõik Pärnu sadamatöölised. Streikijate arv tõusis 300-ni. Igasugused laadimistööd Pärnu sadamas viibivatel laevadel jäid seisma. Streigi juht — Pärnu Sadamatööliste Ühing — esitas 1. juulil kollektiivlepingu kava, milles nõuti töötasu-normide tunduvat tõstmist. Ettevõtjad keeldusid tööliste nõudmisi rahuldamast. Neile tuli appi politsei, areteerides mõned streigi juhid. Kodanliku valitsuse teedeminister nõudis streikijatelt kategooriliselt järeleandmist ettevõtjatele, ähvardades vastasel juhul uute repressioonidega. Streikijad olid sunnitud oma esialgsetest nõudmistest veidi taganema. Kuid streiki maha suruda kodanlusel siiski ei õnnestunud. Tööliste üksmeelse väljaastumise tulemusena pidid ettevõtjad tegema järeleandmisi. Pärnu sadamatööliste ja ettevõtjate vahel sõlmiti leping, mis kestis sadama-

[51] ENSV ORKA, f. 2121, n. 1, s.-ü. 12013, l. 89 jj.

tööde hooaja lõpuni. Lepingu alusel tõusid tükitööhinded 10—14 protsenti.

Sadamatööliste edukas streik andis tõuke ka teistele töölistele Pärnus. 4. juulil streikis «Lennuki» saeveskis 200 töölist ja 100 sadamatöödel töötavat veovoorimeest. Mõlemate streikide tulemusena saavutasid töölised töötasu väikese tõusu.

Seega võttis Pärnu streikidest 1934. aasta juuni lõpul ja juuli algul osa kokku umbes 600 töölist. Need streigid näitasid ilmekalt töölisklassi üksmeelse võitluse tähtsust ja said tähiseks uuele streigiliikumise tõusulainele Eestis.

Nagu nägime, oli 1933.—1934. aastal Eesti töölisliikumise iseloomulikuks jooneks ühisrinde idee populaarsuse kiire kasv töölishulkades. Kuigi neil aastail veel organisatsiooniliselt töölisklassi ühisrinnet laiemas ulatuses luua ei suudetud, valmistas kommunistide visa võitlus töölisklassi ühtsuse eest pinda suurematele edusammudele järgmistel aastatel.

Samal ajal kompromiteerisid end töörahva silmis lõplikult parempoolsed sotsid. Eesti Sotsialistlik Töölispartei lagunes. Eestimaa Kommunistlik Partei jäi ainsaks töölisparteiks Eestis. Hoolimata rasketest tingimustest jätkas EKP proletariaadi võitluse juhtimist. Pahempoolsed sotsialistid ja nende mõju all olevad töörahva hulgad hakkasid ikka selgemini mõistma, et ainus tee töörahva huvide tõeliseks kaitsmiseks on minna koos Eestimaa Kommunistliku Parteiga võitlusse fašismi vastu, kodanluse võimu vastu, töörahva võimu eest Eestis.

V. EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI AUGUSTIKONVERENTS

Suure tähtsusega sündmus võitluses töölisklassi ühisrinde eest Eestis oli EKP konverents 1934. aasta augustis. Fašistliku diktatuuri kehtestamine Eestis muutis tunduvalt Eestimaa Kommunistliku Partei võitlustingimusi. Oli väga oluline põhjalikult läbi analüüsida partei senised kogemused töölisklassi ühisrinde loomisel ning välja töötada partei taktika uues, senisest veelgi raskemas olukorras. Seetõttu oli tingimata vaja kokku kutsuda partei konverents, mis annaks suuna parteiorganisatsioonide edaspidisele võitlusele fašismi vastu.

EKP Keskkomitee valmistas hoolikalt ette konverentsi. Parteikonverentsi läbiviimine Eestis põranda all oleks olnud fašistliku terrori tingimustes väga riskantne. Sellepärast otsustati konverents korraldada Nõukogude Liidu territooriumil. Konverentsi delegaatide sõit Eestist NSV Liitu toimus kõiki konspiratsiooninõudeid arvesse võttes. Enamik delegaate suundus esialgu Eestist Rootsi, Taani või Soome, kust EKP väliskeskus korraldas nende edasisõitu NSV Liitu. Et kodanlikku kaitsepolitseid eksiteele viia ja kaitsta delegaate repressioonide eest, nimetati hiljem kõigis trükis ilmunud partei materjalides EKP Augustikonverentsi Oktoobrikonverentsiks.

Mandaatkomisjoni andmetel oli konverentsil esindatud 7 organisatsiooni kokku 322 liikmega, nende hulgas ka poliitvangide parteiorganisatsioon. Esindatud ei olnud neli parteiorganisatsiooni kokku 65 liikmega. Otsustava hääleõigusega delegaate oli 11, nõuandva häälega — 8.[1]

Enamik otsustava hääleõigusega delegaate olid aktiivsed osavõtjad põrandaalusest parteitööst Eestis.[2] Nii oli

[1] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l. 6.
[2] Sealsamas, l-d 93—110.

Jaan Kreuksi nimeline parteiorganisatsioon saatnud konverentsile kaks delegaati — rajooniorganisatsiooni sekretäri A. Sakkarti (varjunimed Janson ja Villu) ja ühe parteirakukese sekretäri A. Põdra (varjunimed V. Volfson ja Jaak); Sindi parteiorganisatsiooni esindas samuti kaks delegaati — Fr. Hunt (varjunimi Gustavson) ja V. Hunt (varjunimi Karlson); Kunda parteiorganisatsiooni delegaadiks oli R. Mikker (varjunimi J. Koorem). Eesti kaubalaevastiku kommuniste esindas A. Meius (varjunimi A. Minder). Tallinna parteiorganisatsioon oli delegaatideks valinud partei aktivisti H. Lepa (varjunimi A. Kukermann) ja EKP ühe silmapaistva tegelase H. Pöögelmanni. Poliitvangide organisatsioon oli volitanud oma delegaatidena konverentsil esinema mõned NSV Liidus töötavad EKP Keskkomitee liikmed (J. Anvelt, R. Meering jt.). Eestimaa Kommunistlikku Noorsooühingut esindas konverentsil nõuandva hääleõigusega M. Serm (praegu M. Korb, varjunimi tollal Kirik). Nõuandva hääleõigusega delegaatidena ja külalistena viibisid konverentsil veel E. Alas, J. Reesen, R. Vakmann, J. Käspert, O. Rästas, H. Sonberg, N. Karotamm, R. Nadson (varjunimed: K. Johanson, Valdmann, Vestmann), Läti Kommunistliku Partei esindaja Krumin ja Soome Kommunistliku Partei esindaja Stein. Kommunistliku Internatsionaali esindajatena võtsid konverentsi tööst osa Mickevičius-Kapsukas ja Vassiljev.

Huvitav oli otsustava hääleõigusega delegaatide jagunemine parteistaaži järgi: partei liikmeid 1905. aastast oli 1, 1907. aastast — 1, 1920. aastast — 1, 1921. aastast — 1, 1922. aastast — 1, 1930. aastast — 2, 1933. aastast — 4.[3] Seega rohkem kui pooled delegaatidest olid veel üsna noored partei liikmed. See peegeldas olukorda Eestimaa Kommunistlikus Parteis: tollal enamik Eestis põranda all tegutsevaid kommuniste oli parteisse vastu võetud aastail 1932—1934. Andis tunda ka asjaolu, et konspiratiivsuse huvides hoiduti konverentsi delegaatideks valimast endisi poliitvange, kellel oli küll suurem parteistaaž ja töökogemused, kuid kelle järel oli ka tugev politseivalve. Erandi moodustasid muidugi need kommunistid, kes töötasid väljaspool Eesti territooriumi.

Konverentsi töö avas 13. augustil 1934 vanim dele-

[3] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313.

gaat H. Pöögelmann. Avakõnes peatus ta lühidalt nendel suurtel muudatustel, mis olid viie ja poole aasta jooksul (1929. aasta jaanuarikonverentsist saadik) toimunud nii Nõukogude Liidus kui ka kapitalistlikus maailmas ja Eestis. H. Pöögelmann rõhutas: «Käesoleval konverentsil

Hans Pöögelmann

on suured ülesanded — muuta meie partei tegevusvõimeliseks massiliseks parteiks, kes oleks suuteline oma ajaloolist ülesannet täitma — kodanlust kukutama ja nõukogude võimu maksma panema Eestis.»[4] Konverentsi juhatajateks valiti H. Pöögelmann ja A. Põdra. Kinnitati järgmine päevakord:

1. Keskkomitee ettekanne olukorrast Eestis. Kaasaruanne partei organisatsioonilisest tööst.

[4] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l. 1.

2. Töötamine ametiühingutes.
3. Partei Keskkomitee valimised.

Põhiküsimuseks, mis läbis punase joonena kogu konverentsi tööd, oli võitlus töölisklassi ühisrinde eest. Konverentsi resolutsioonis rõhutatakse: «Ühise väerinna teostamine seisab praegu kõige tähtsama ülesandena partei ees ning see peab kõikide parteiorganisatsioonide töös peameetodiks olema... Ühise väerinna peaeesmärk seisab selles, et võita sotsiaaldemokraatlikke töölisi proletaarse revolutsiooni lipu alla.» [5]

Millised puudused olid seni esinenud Eestimaa Kommunistliku Partei töös ühisrinde elluviimisel?

Esiteks olid parteiorganisatsioonid kohtadel veel nõrgalt seotud laiade töölishulkadega ja pöörasid üldiselt vähe tähelepanu töölisklassi majandusliku võitluse juhtimisele. Nii toimus enamik tolleaegseid streike ilma parteiorganisatsioonide vahetu juhtimiseta.

Teiseks ei mõistnud paljud «pahempoolsetest» meeleoludest nakatunud partei liikmed õigesti sotside partei lagunemise põhjusi ning sellest tingitud uut olukorda sotsiaaldemokraatlike töölistega ühisrinde loomisel. Nad ei suutnud ette kujutada, et kommunistidel on võimalik mingi ühine võitlus ESTP liikmetega. R. Meering iseloomustas konverentsil selliseid meeleolusid tabavalt: «Paljud saavad ühisest väerinnast nii aru, et see on ainult sotside paljastamiseks. Panevad sotsidele ette kõvad punktid ja kui sotsid ära ütlevad, siis on rõõmsad, et näe sotsid paganad ütlesid ära. Paljud pahempoolsed peavad ainult endid maa soolaks, revolutsiooni päikeseks. Kõik teised on kuradi äraandjad. Nendele inimestele tuli ühise väerinna ettepanek EKP poolt ESTP-le ootamatult, nad said sellest nii aru, et sotside partei poliitikale amnestiat antakse.» [6]

Delegaatide sõnavõttudes ja konverentsi otsustes analüüsiti ESTP lagunemise põhjusi. Seejuures on huvitav märkida, et kuigi sõnavõttudes avaldati veel kahtlust pahempoolsete sotsiaaldemokraatide juhtide (N. Andresen, A. Jõeäär jt.) tõelises kaldumises revolutsioonilise võitluse poole, konverentsi otsuse lõplikus redaktsioonis märgiti järgmist: «Kuid ühtlasi tuleb nüüdses olukorras silmas pidada, et mitte iga sotsiaaldemokraatlik tegelane, kes pahemale poole tuleb, ei tee seda ainult manööverda-

[5] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 315, l. 9.
[6] Sealsamas, s.-ü. 313, l. 14.

mise eesmärgil. Paljud neist otsivad ühes sotsiaaldemokraatlike töölistega tõeliselt teed kommunismi lipu alla. Kommunistid peavad kõigiti kaasa aitama nende ületulekuks kommunismi poole.»[7]

Konverents tegi Keskkomiteele ülesandeks teha ESTP-le ja Marksistlikule Töörahva Ühendusele järjekindlalt uusi ettepanekuid ühisrinde loomiseks ning võidelda visalt nende ettepanekute ellurakendamise eest. Ühtlasi aga rõhutati, et kohalikud parteiorganisatsioonid, ära ootamata läbirääkimiste tulemusi Keskkomiteede vahel, peavad asuma viibimata laialdase kontakti loomisele ESTP ja MTÜ organisatsioonidega, sõlmima nendega ühisrinde-kokkuleppeid ja alustama ühist võitlust. Võitluse käigus tuli luua ühisrinde tegevuskomiteesid vabrikutes, tehastes, külades.

Konverentsi otsuses nõuti, et kõik partei organisatsioonid ja partei liikmed täpselt tähele paneksid ja arvestaksid töölishulkade meeleolusid ja nõudmisi. Partei pidi sõnastama tööliste ja töötute nõudmisi, õhutama, organiseerima ning juhtima nõudmiste esitamist, palgavõitlusi, streike, meeleavaldusi, näljamarsse ja igasuguseid muid väljaastumisi, et mobiliseerida rahvahulki võitlusele kodanluse pealetungi vastu.

Ühisrinde loomise ja töölisklassi enamuse võitmise üheks tähtsamaks vahendiks oli partei mõju tugevdamine ametiühingutes. 1934. aasta juunis oli Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaat vastu võtnud spetsiaalse otsuse tööst ametiühingutes Eestis; selles anti Eestimaa Kommunistlikule Parteile konkreetseid juhiseid selleks tööks.[8] Konverentsil esines ettekandega tööst ametiühingutes E. Alas.

Kuna organiseeritud tööliste enamik oli koondunud reformistlikesse ametiühingutesse, siis tuli parteil suunata peatähelepanu nendele ametiühingutele, tuli hakata võitlema nende juhtimise ülevõtmise eest, selle eest, et muuta need revolutsioonilise klassivõitluse organisatsioonideks. Paralleelselt tegutsevate pahempoolsete ja reformistlike ametiühingute ühinemine oli töölisklassi lõhestatuse likvideerimise tähtsaks eelduseks.

Ametiühingute ühinemiseks nägi konverents ette järg-

---

[7] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 315, l. 8.
[8] Sealsamas, s.-ü. 311, l-d 5—7.

mised tingimused: 1) liitunud ametiühingute juhatuste valimine proportsionaalse esinduse alusel; 2) ametiühingute sisemine demokraatia, s. o. arvamuste avaldamise ja kaitsmise õigus ametiühingutes; 3) distsipliin võitluses kapitali vastu.[9] Seni aga, kuni polnud korda läinud ühendada paralleelseid ametiühinguid klassivõitluse põhimõtete alusel, pidid parteiorganisatsioonid võitlema selle eest, et pahempoolsetest ametiühingutest välja juurida sektantlikud vead ja juhtida need ametiühingud aktiivsele võitlusele töölisklassi huvide eest.

Kuna suur osa töölisi, eriti maatöölisi, ei kuulunud veel ametiühinguisse, siis rõhutas konverents, et on vaja organiseerida ka uusi ametiühinguid.

Ametiühingute juurde peeti vajalikuks moodustada töötute komisjonid, kes organiseeriksid võitlust töötute riikliku kindlustamise eest ja nende kaitsmist fašistliku sunnitöö eest. Samuti soovitas konverents luua ametiühingute juurde naiste ja noorte komisjonid.

Ametiühingute parteilise juhtimise tugevdamiseks nõudis konverents, et iga kommunist võtaks aktiivselt osa ametiühingu tööst.

Kuidas hinnata konverentsi otsuseid ametiühingulise töö küsimustes? Rea õigete seisukohtade kõrval paistab siin silma üks ja peamine puudus — see, et ei arvestatud täiel määral tegelikku olukorda pahempoolsetes ametiühingutes. Viimased olid tolleks ajaks juba peaaegu lagunenud ega etendanud enam vähegi olulist osa töölisliikumises. Samal ajal olid tugevnenud pahempoolsed meeleolud Eesti Töölisühingute Keskliitu kuuluvates ametiühingutes. Sellepärast oleks olnud vaja kõik jõud — nii kommunistid kui ka EKP-d toetavad pahempoolsed töölised — suunata reformistlikesse ametiühingutesse. Selle asemel soovitas konverents jätkata paralleelselt tööd pahempoolsetes ja reformistlikes ametiühingutes.

Nagu juba nägime, saavutas Eestimaa Kommunistlik Partei aastatel 1932—1934 teatud edu kohalike parteiorganisatsioonide võrgu laiendamisel ja tugevdamisel. Sellepärast võis EKP Keskkomitee oma aruandes konverentsile konstateerida, et partei on organisatsioonilisest kriisist põhijoontes üle saanud. Ühtlasi aga näidati konverentsil, et partei ridade kasv ja tema organisatsioonide tugev-

[9] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 315, l. 10.

nemine on siiski veel tunduvalt maha jäänud revolutsioonilise liikumise kasvust.

Ettekandes partei organisatsioonilise töö kohta kritiseeris A. Sakkart teravalt neid partei liikmeid, kes midagi ei teinud partei ridade kasvu kindlustamiseks. Uute liikmete ettevalmistamisel tuli muidugi rangelt arvestada konspiratsiooni nõudeid, inimesi põhjalikult kontrollida mitte sõnade, vaid tegude järgi. Parteiorganisatsioonide tugevdamiseks tuli kasutada ka ühisrinde eest peetava võitluse tulemusi. «Tuleb pidada võitlust iga üksiku reformistliku töölise meie poole võitmise eest, julgelt ühises võitluses üleskerkinud aktiivseid töölisi meie parteisse tõmmates, kui nad Kominterni programmi ja taktika omaks võtavad,» rõhutati konverentsi resolutsioonis.[10]

Parteiorganisatsioonide laiendamisel ja kindlustamisel nõudis konverents pearõhu asetamist tähtsamatele tootmisharudele (tekstiilitööstus, puidu- ja paberitööstus, põlevkivikaevandused, kaubalaevastik jt.), pöörates sealjuures erilist tähelepanu parteiorganisatsioonide tugevdamisele Tallinnas ja Narvas ning sidemete ja rakukeste loomisele sõja- ja mereväes.[11]

Kui EKP Keskkomitee oli konverentsi-eelsel perioodil üsna suurt tähelepanu pööranud partei organisatsioonide taastamisele ja tugevdamisele, oli ta Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu töö täiesti unarusse jätnud. Seda puudust kritiseeris konverentsil mitu sõnavõtjat (A. Sakkart, M. Serm, R. Meering), kusjuures näidati, et revolutsioonilise meeleolu kasv oli eriti silmapaistev noorte seas. R. Meering rõhutas, et kommunistid peavad tungima olemasolevatesse noorsoo-organisatsioonidesse, eriti sotslikesse, ja tegema seal revolutsioonilist selgitustööd. Konverents nõudis, et iga parteiorganisatsioon looks enda juurde Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu organisatsiooni ja igati abistaks noori nende töös (oma häälekandjate väljaandmisel jne.).

Kommunistide peatähelepanu suunas EKP Augustikonverents partei mõju kindlustamisele töölisklassis; kuid konverentsil käsitleti ka töölisklassi liitlase — töötava talurahva küsimust. Kuigi EKP 1932. aasta märtsimanifest oli andnud põhimõtteliselt õiged seisukohad partei agraarpro-

[10] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 315, l. 9.
[11] Sealsamas, l. 11.

grammi alal ja mõned parteiorganisatsioonid (Jaan Kreuksi nimeline organisatsioon, Suure-Kõpu organisatsioon jt.) olid teinud ka teatud praktilist tööd maatööliste keskel, oli valdav osa töötavast maarahvast kommunistliku partei mõjust siiski veel eemale jäänud. Sellepärast oli konverents sunnitud tunnistama, et parteil oli olnud seni väga vähe edu maatööliste ja kehvtalurahva organiseerimisel ja nende võitluse korraldamisel.[12] Maatööliste organiseerimise küsimust käsitles oma sõnavõtus pikemalt J. Reesen.[13] Ta näitas, et on vaja luua maatööliste komiteesid ja tugevdada sidet linna- ja maatööliste vahel. Oli vaja välja töötada rida nõudmisi maatööliste ja talurahva jaoks, nimelt maatöölistele 8-tunniline tööpäev, sotsiaalkindlustus, tasuta korter jne., talurahvale aga maksudest vabastamine, parunitele tasumaksmise lõpetamine, abinõud rendihindade tõusu vastu jne. Mitmed konverentsist osavõtjad (A. Sakkart, V. Mickievičius) soovitasid maatööliste organiseerimist alustada kraavi- ja metsatöölistest kui kõige revolutsioonilisematest kihtidest. Ühtlasi aga märkis V. Mickievičius, et parteil ei tule praeguses kriisi olukorras piirduda ainult keskmiku neutraliseerimisega, vaid tuleb võita keskmike põhihulgad enda poole.[14]

EKP augustikonverentsil puudutati fašismivastase rahvarinde probleemi. Konverentsi resolutsioonis on öeldud: «Kõige mitmekesisemaid võitlusviise tuleb tarvitada, et kommunistlikke, sotsiaaldemokraatlikke ja parteituid töölisi, maatöölisi, kehva talurahvast, haritlasi, kehvemaid linna ja küla keskkihte ühises väerinnas võitlusele tõmmata fašistliku terrori ja rõhumise vastu, laiade rahvahulkade demokraatlike õiguste kärpimiste ja likvideerimise vastu, töörahva organisatsioonide ja ajakirjanduse tegevusvabaduse eest, tööliste ja töötute streigi, koosolekute ja meeleavalduste vabaduste eest, sõjaseaduse lõpetamise eest.» [15] Siiski ei olnud fašismivastase rahvarinde loomise küsimus konverentsi töös kesksel kohal. Pärast konverentsi ei hakanud Eestimaa Kommunistlik Partei sellega esialgu ka praktiliselt tegelema. Alles Kominterni VII

[12] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 315, l. 10.
[13] Sealsamas, s.-ü. 313, l-d 15—16.
[14] Sealsamas, l. 23.
[15] Sealsamas, s.-ü. 315, l-d 6—7.

kongress (1935. a. juuli-august) andis otsese tõuke rahvarinde loomise päevakorda võtmiseks.

Mõnevõrra vähem kui töörahva majandusliku võitluse ja organisatsioonilise töö küsimustest kõneldi konverentsil ideoloogilisest tööst. Põhjalikumalt peatus sellel tööl

Richard Meering

Kominterni esindaja Mickievičius.[16] Ta näitas, et ideoloogilist võitlust tuleb pidada kahes liinis — esiteks fašismi paljastamiseks, teiseks sotsiaaldemokraatia paljastamiseks seoses kriisiga selles leeris. Ühtlasi märkis Mickievičius, et oli vaja rohkem tähelepanu pöörata võitlusele natsionalismi vastu. Vajadusest paljastada kodanlikku ideoloogiat rääkisid ka H. Pöögelmann ja R. Meering.

[16] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l. 23.

Üsna terav ideoloogiline võitlus arenes tol perioodil Eesti iseseisvuse küsimuse ümber. Nimelt väitsid sotsid, et üheks põhjuseks, miks nemad ei saavat kommunistidega kokku leppida, olevat see, et kommunistid eitavat Eesti iseseisvust. Eestimaa Kommunistlik Partei aga läks sellest küsimusest rea aastate vältel hoopis mööda.

Teravalt kritiseeris seda viga konverentsil Kominterni esindaja V. Mickievičius. Konverentsi resolutsioonis on sellele küsimusele antud selge vastus: «... Ühtlasi peavad kommunistid laiadele rahvahulkadele näitama, et ainult tööliste ja talupoegade vabariik, vaba sotsialistlik Eesti kindlustab töölistele ja talurahvale tõelise iseseisvuse imperialistlike rõhujate ja kapitalistlike kurnajate vastu. Ainult Eesti nõukogude valitsus, luues vennalikud sidemed NSV Liidu töörahvaga, suudab kindlustada Eesti töörahvale julgeoleku ja vaba sotsialistliku arenemise proletaarse demokraatia alusel.»[17] Eesti iseseisvuse küsimus leidis pärast konverentsi käsitlemist ka EKP Keskkomitee häälekandja «Kommunisti» veergudel.

Aastail 1933—1934 oli märksa paranenud illegaalse kommunistliku ajakirjanduse olukord. Regulaarselt üks kord kuus ilmus partei Keskkomitee häälekandja «Kommunist». Ülalpool oli juba juttu Jaan Kreuksi nimelise rajooniorganisatsiooni ajalehest «Külaproletaarlane». Mitmed teised parteiorganisatsioonid andsid aeg-ajalt välja lendlehti, milles tutvustati rahvale EKP seisukohti ja võitlusülesandeid. Konverentsil nõuti (näiteks N. Karotamme sõnavõtus), et illegaalne ajakirjandus rohkem kasutaks konkreetset kohalikku materjali ja elavamalt ning huvitavamalt propageeriks sotsialismi ehitamise saavutusi Nõukogude Liidus.[18]

Augustikonverents ei piirdunud kitsalt Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuse analüüsimisega. Suurt tähelepanu pöörasid mitmed sõnavõtjad rahvusvahelise kommunistliku liikumise kogemuste kasutamisele EKP võitluses. Nagu juba märgitud, andis Kominterni esindaja, Leedu Kommunistliku Partei silmapaistev tegelane V. Mickevičius-Kapsukas, toetudes just rahvusvahelise töölisliikumise kogemustele, eesti kommunistidele väärtuslikke näpunäiteid. Ka Läti ja Soome kommunistliku partei esindajad

[17] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 315, l. 8.
[18] Sealsamas, s.-ü. 313, l. 19.

seltsimehed Krumin ja Stein esinesid konverentsil pikemate sõnavõttudega, jutustades oma parteide võitluskogemustest. Nii kõneles seltsimees Krumin sellest, kuidas läti kommunistid võitlesid pahempoolsete vigade ja sektantluse vastu. Seltsimees Stein aga jutustas, kuidas Soome Kommunistlik Partei oli viimasel ajal saavutanud edu töös reformistlikes ametiühingutes.[19] Kahtlemata oli sellest palju kasu eesti kommunistidele, sest neil tuli tegutseda tingimustes, milledel oli nii mõndagi ühist Läti ja Soome olukorraga.

Konverentsi lõpul toimusid Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee valimised. Keskkomitee uude koosseisu valiti J. Anvelt, H. Pöögelmann, R. Meering, O. Rästas, A. Sakkart jt.[20]

EKP augustikonverentsi otsused etendasid tähtsat osa eesti kommunistide võitluses järgnevatel aastatel.

*

Varsti pärast konverentsi lõi EKP Keskkomitee kontakti pahempoolsete sotsialistidega — Marksistliku Töörahva Ühenduse rühmaga. Juba 1934. aasta detsembris teatas EKP Keskkomitee sekretariaat, et «mõningad grupid EST Parteist, kes asuvad ESTP juhtkonna vastasrinnas ja kellest osa on ametlikult suletud (moodustavad ca $^1/_3$ ESTP liikmeskonnast) on teatanud, et nad on põhimõtteliselt nõus ühise väerinna loomisega. See on esimene samm. Jääb üle asuda praktilisele tegevusele.»[21]

1934. aasta lõpul — 1935. aasta algul õnnestus EKP-l luua sidemeid mitmete endiste Eesti Noorsotsialistide Liidu aktivistidega.[22] Noorsotsialistide organisatsioonid suleti teatavasti juba 1934. aasta kevadel, kuid paljud pahempoolsed noorsotsialistid ei leppinud sellega, vaid hakkasid otsima võimalusi fašismivastase võitluse jätkamiseks illegaalsel teel. Nii organiseerisid noorsotsialistide ringkonda

[19] EKPA, f. 6495, n. 1, s.-ü. 313, l-d 11, 12, 33.
[20] Sealsamas, s.-ü. 307, l. 3.
[21] «Kommunist» nr. 1 (110), jaanuar 1935.
[22] «Kommunist» nr. 13 (109), detsember 1934; ENSV ORKA, f. 927, 1936. a., s.-ü. 77, l-d 3—10.

kuuluvad K. Raesaar, A. Männik jt. 1934. aasta sügisel rea illegaalseid gruppe, kes arutasid oma koosolekutel fašismivastase võitluse ja tööliskiassi ühisrinde küsimusi. Varsti lõid need noorsotsialistid ühenduse ka EKP illegaalse organisaatoriga, kelle ülesandel nad levitasid kommunistlikke lendlehti. Reeturi abiga õnnestus politseil neid 1935. aasta lõpul areteerida ja sõjaringkonnakohus mõistis nad mitmeks aastaks sunnitööle. Mitmed nendest noorsotsialistidest võtsid hiljem aktiivselt osa nõukogude võimu taaskehtestamisest Eestis ja astusid Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeks (K. Raesaar jt.).

1935. aasta juulis toimusid Soomes Eestimaa Kommunistliku Partei ja Marksistliku Töörahva Ühenduse esindajate ulatuslikumad läbirääkimised, mille tulemusena sõlmiti esmakordselt konkreetne ühisrinde kokkulepe.

Selle kokkuleppe tekstist on näha, et pahempoolsed sotsialistid ühinesid Eestimaa Kommunistliku Partei poolt antud iseloomustusega Pätsi fašistliku valitsuse kohta. Samuti tunnistasid nad parempoolsete sotside reetlikku osa tee tasandamisel fašismile Eestis.[23]

Kokkuleppe alusel otsustati organiseerida ühist võitlust nii tööliskiassi majanduslike nõudmiste kui ka demokraatlike vabaduste eest (tööliste palkade tõstmise, kollektiivlepingute, sotsiaalkindlustuse laiendamise eest, erakondade ärakeelamise vastu, poliitvangide vabastamise eest, ühinemis-, sõna-, koosoleku- ja trükivabaduse ning ametiühingute tegevusvabaduse eest jne.). Kokkuleppes rõhutati, et tuleb võidelda ametiühingute ühtsuse eest klassivõitluse poliitika alusel. Samuti peeti vajalikuks arendada ühist tegevust rahu kaitseks ja sõjaohu vastu. Püstitatud eesmärkide saavutamiseks otsustati kasutada võitlusvahenditena streike, koosolekuid ja igasuguseid muid tööliskiassi võitlusvorme.

Ühisrinde organisatsiooniliseks kindlustamiseks otsustati luua mõlema organisatsiooni esindajatest kesk-koordinatsioonikomitee. Mõlemad organisatsioonid kohustusid tutvustama ühise tegevuse platvormi oma liikmetele ja looma kohapeal koostöö vastavate tegelaste vahel.

Kokkulepe tunnistas põhimõtteliselt vajalikuks ka ühise noorsoo-organisatsiooni loomise.

Ühisrinde kokkuleppe sõlmimine tähendas Eestimaa

[23] EKPA, f. 4907, n. 1, s.-ü. 138, l-d 1—2.

Kommunistliku Partei suurt võitu võitluses töölisklassi ühtsuse eest, kindlustas EKP positsioone töölisliikumise juhtimisel. Muidugi tuli kokkuleppe tegeliku elluviimise eest pidada veel visa võitlust, — seda nii pahempoolsete sotsialistide mitmesuguste eelarvamuste ja väärseisukohtadega kui ka mõningate sektantlike meeleoludega kommunistide endi keskel.

Rööbiti läbirääkimistega EKP Keskkomitee ja pahempoolsete sotsialistide juhtide vahel võib aastail 1934—1935 märgata ühisrinde populaarsuse kasvu töölishulkades. Juba ülalpool märkisime, kuidas avaldus proletariaadi ühtsustunde kasv 1934. aasta streikides. Selgelt võis seda näha ka Eesti Töölisühingute Keskliidu V kongressil. Sellel kongressil oli pahempoolne, ühisrinnet pooldav tiib ilmses ülekaalus. Vana juhatuse oportunistlikke tegelasi (eesotsas juhatuse esimehe, paadunud parempoolse sotsi B. Eilmaniga) enam tagasi ei valitud. Uude juhatusse kuulusid mitmed pahempoolsed sotsialistid ja teised ühisrinde pooldajad (A. Aben, A. Jõeäär, N. Andresen, H. Roog). Selle tulemusel kasvas lühikese ajaga tunduvalt ametiühingute liikmete arv. Töölisühingute Keskliit, mis oli varem olnud reformistide pesa, hakkas nüüd kalduma revolutsioonilise klassivõitluse poole.

Suurt mõju eesti proletariaadi võitlusele avaldas Kommunistliku Internatsionaali VII ülemaailmne kongress 1935. aasta juulis-augustis. Peaküsimuseks oli kongressil võitlus töölisklassi ühtsuse eest fašismi pealetungi tingimustes. Otseselt sellele probleemile oli pühendatud G. Dimitrovi ettekanne «Fašismi pealetung ja Kommunistliku Internatsionaali võitlus töölisklassi ühtsuse eest, fašismi vastu». Ka W. Piecki poolt esitatud Kominterni Täitevkomitee aruandes, samuti teistes ettekannetes ja sõnavõttudes oli peatähelepanu pööratud võitlusele töölisklassi ühisrinde eest. Oma kogemustest töölisklassi ühisrinde loomisel kõnelesid kongressil paljude maade kommunistlike parteide esindajad. Eriti silmapaistvad olid selles suhtes prantsuse ja austria kommunistide töö tulemused. Arvestades rahvusvahelise töölisliikumise laialdasi kogemusi töötas kongress välja töölisklassi ühisrinde ja fašismivastase rahvarinde taktika põhiseisukohad.

Fašismivastase võitluse probleemide igakülgne ja põhjalik arutamine kongressil, terav kriitika kommunistlike parteide sektantlike vigade aadressil, — see kõik aitas

Eestimaa Kommunistlikul Parteil lõplikult üle saada pahempoolsetest vigadest ühisrinde küsimuses. Ühtlasi pani Kominterni VII kongress aluse Eestimaa Kommunistliku Partei esimestele praktilistele katsetele luua fašismivastane rahvarinne.

Georgi Dimitrov

Kominterni kongressi otsused olid arutusel EKP Keskkomitee pleenumil 1935. aasta oktoobris. Teravalt kritiseeriti seal pahempoolseid vigu partei senises tegevuses. Sellel pleenumil täpsustas Keskkomitee augustikonverentsi seisukohta ametiühingute küsimuses ja otsustas suunata kõik jõud tööle Eesti Töölisühingute Keskliitu kuuluvatesse ametiühingutesse. Pleenum rõhutas, et on vaja tunduvalt parandada tööd talurahva hulgas ja intelligentsi progressiivsetes ringkondades. Ühtlasi püstitati ülesanne tõmmata fašismivastasesse võitlusse neid kodanluse rüh-

mitusi, kes olid opositsioonis Pätsi diktatuuriga, eelkõige suletud rahvusliku keskerakonna ja asunike koonduse liikmeid.

Pärast Kominterni VII kongressi tugevnes märgatavalt EKP võitlus tööliskiassi ühisrinde eest. Eriti kasvas ühisrinde pooldajate mõju ametiühingutes. Selle tulemusena hakkasid ametiühingud etendama suuremat osa streigiliikumises. 1935. ja 1936. aastal kasvas järsult streikivate tööliste arv. Neil aastail toimus rida võimsaid streike (meremeeste üldstreik 1935. aastal, tekstiilitööliste ja põlevkivikaevurite streigid 1936. aastal), mis näitasid ilmekalt eesti proletariaadi klassiteadlikkuse ja võitlustahte tõusu.

Fašistlik valitsus püüdis mitmesuguste repressioonidega ametiühingute revolutsioonilist tegevust pidurdada. Nii tagandati 1936. aastal sisekaitseülema otsusega Töölisühingute Keskliidu ja tekstiilitööliste ametiühingu juhatus ning määrati nende asemele uued juhatused, mis koosnesid kodanluse agentidest. 1937. aastal välja antud uus «töötülide» seadus keelas ära streikimise. Tööliste «vaoshoidmiseks» asutas fašistlik valitsus 1936. aastal nn. Tööliskoja.

Kõik need abinõud ei suutnud aga eesti tööliskiassi võitlust lämmatada. Ametiühingutes kasvas kodanlik-fašistliku diktatuuri viimastel aastatel veelgi kommunistliku partei mõju. Ühisrinde taktika alusel tegutsevad ametiühingud olid tähtsaimaks toeks Eestimaa Kommunistlikule Parteile 1940. aastal sotsialistliku revolutsiooni läbiviimisel.

Visa ja üsna edukat võitlust parempoolsete sotside väljatõrjumiseks ja ühisrinde taktika ellurakendamiseks peeti ka mitmetes feistes töölisorganisatsioonides (Eesti Tööliste Haridusliidus jm.).

Nagu edaspidine asjade käik näitas, ei õnnestunud opositsioonilisi kodanlikke rühmitusi pidevamalt ühendada antifašistliku rahvarindega, kuigi nendega loodi mõningaid kontakte ja üksikjuhtudel arendati kohati ka koostööd.

See-eest saavutas aga Eestimaa Kommunistlik Partei oma mõju laienemise talurahva hulgas. Seda näitasid 1936. aasta sügisel toimunud Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja valimised, kus kommunistide ja pahempoolsete sotsialistide ühisrinde pooldajad viisid läbi rea oma kandidaate.

Tunduvalt paranes kommunistliku partei töö ka intelligentsi seas. Eriti on see kehtiv Tartu parteiorganisatsiooni kohta. Mitmed eesrindlikud haritlased astusid kommunistliku partei liikmeks, paljud intelligentsi esindajad aga said parteile lähedasteks aktivistideks.

Töölisklassi ühisrinde loomine viidi lõpule Eestis uue revolutsioonilise tõusu olukorras 1930-ndate aastate lõpul. Samal ajal hakkas järk-järgult kujunema ka antifašistlik rahvarinne.

1940. aasta suvel astus eesti töölisklass ühtse jõuna välja fašistliku diktatuuri ning kodanluse võimu vastu ja võitis lühikese ajaga kätte tõelise rahvavõimu — nõukogude võimu. Töölisklassi toetasid seejuures laialdased töötava talurahva ja progressiivse intelligentsi hulgad. Ühisrinde ja antifašistliku rahvarinde taktika, mida rakendas Eestimaa Kommunistlik Partei, tõi selles revolutsioonis parteile ja töörahvale hiilgava võidu.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Aben, Aleksander — pahempoolne sotsialist, töölisklassi ühisrinde eest võitleja. Praegu töötab Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogus. — 175, 198.

Abramson, Paul — üks ETP asutajaid, parempoolse tiiva esindaja ETP-s. — 88.

Alas, Eduard — EKP Keskkomitee töötaja, esines EKP augustikonverentsil (1934. a.) ettekandega tööst ametiühingutes. — 187, 190.

Allik, Hendrik — kommunistliku partei liige 1917. aastast, poliitvang 1924.—1938. a., Keskvangla parteiorganisatsiooni büroo («vabe») liige. Praegu EKP Keskkomitee liige, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Plaanikomisjoni esimees. — 80.

Andresen, Nigol — pahempoolne sotsialist, üks Marksistliku Töörahva Ühenduse asutajaid. Praegu kirjanduskriitik, Eesti NSV Kirjanike Liidu liige. — 174, 175, 177, 179, 189, 198.

Anvelt, Jaan (1884—1937) — kommunistliku partei liige 1907. aastast, väljapaistev EKP tegelane, EKP Keskkomitee Poliitbüroo liige, proletaarne kirjanik ja publitsist. — 36, 37, 43, 187, 196.

Ast, Karl — parempoolne sotsialist, üks ESTP liidreid. — 95, 157, 177.

Audova, Aleksander — progressiivne teadlane ja ühiskonnategelane, Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu asutaja. — 148, 149, 150, 151, 152, 153.

Barbarus, Johannes — vt. Vares, Johannes.

Bata, Thomas — Tšehhoslovakkia suurtööstur-jalatsivabrikant. — 15.

Bauer, Otto — üks II Internatsionaali liidreid, austromarksismi teoreetik. — 26.

Bauman, Paul-Rudolf — EKP organisaator Tartus (1929—1930) ja Tallinnas (1930. a. märts-aprill). Areteeriti 1930. a. aprillis ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. — 50, 81.

Buhharin, Nikolai — parempoolsete oportunistide grupi juht Nõukogude Liidu Kommunistlikus Parteis. — 155.

Cher, Oskar (1913—1941) — aktiivne revolutsioonilise töölisliikumise tegelane, üks töölisklassi ühisrinde organiseerijaid Tartus. — 74, 138, 139, 140, 142, 143, 153, 154, 164, 167, 169.

Didvi (Sipria), Alma — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tallinnas, kuulus Tööliste Klubi juhatuse koosseisu (1929—1930). Praegu personaalpensionär Aseris. — 145.

Dimitrov, Georgi (1882—1949) — Bulgaaria Kommunistliku Partei ja rahvusvahelise töölisliikumise väljapaistev tegelane, valiti Kommunistliku Internatsionaali VII kongressil 1935. a. Kominterni Täitevkomitee peasekretäriks. — 26, 158, 198, 199.

Ehrlich, Richard — aktiivne osavõtja ETP noortesektsiooni tööst. Areteeriti 1930. a. ja mõisteti 6 aastaks vangi. Töötab praegu Tallinnas tehases «Silikaat». — 98, 100.

Eichorn, Kristjan — EKP aktivist, kelle majas Järvel asus partei illegaalne trükikoda. Areteeriti 1931. a. ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 53, 60.

Eilman, Bernhard — parempoolne sotsialist, Eesti Töölisühingute Keskliidu juhatuse esimees. — 198.

Eisen, Leopold — EKP Tallinna Komitee liige 1931. a. kevadel, areteeriti sama aasta suvel ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 60, 146.

Ellam, Aleksander — EKP Saaremaa organisatsiooni juht aastail 1925—1933. Mõrvati kodanliku politsei poolt 1933. a. — 44, 45, 47, 60, 72, 73, 101.

Ellam, Anton — eelmise vend, langes 1924. a. 1. detsembri ülestõusu ajal Tallinnas. — 45.

Ellam, Johan — eelmiste vend, aktiivne osavõtja EKP Saaremaa organisatsiooni tööst 1929.—1931. a. Areteeriti 1931. a. sügisel ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle. — 45, 47, 60.

Ellam, Maria — eelmiste õde, mõrvati kodanluse karistussalkade poolt 1919. aasta Saaremaa ülestõusu ajal. — 45.

Ellmann, Erich — aktiivne osavõtja pahempoolsete töölisorganisatsioonide tegevusest. Töötab praegu Eesti NSV Kaubandusministeeriumi Tekstiilikaupade Hulgikaubanduse Baasis. — 103, 182.

Ellmann, Johannes — eelmise vend, poliitvang 1924.—1932. a., 1933. a. EKP Keskkomitee poolt legaalse töö juhtimiseks loodud kolmiku liige. Töötab praegu Harju Rajooni Kolhooside Ehituskontori nõukogu esimehena. — 63, 103, 131.

Ellmann, Luise — eelmiste ema, aktiivne osavõtja MOPR-i tööst. Areteeriti 1930. aastal ja mõisteti 4 aastaks sunnitööle. Praegu pensionär Tallinnas. — 103.

Enok, Ilmar — pahempoolne noorsotsialist, töölisklassi ühisrinde eest võitleja; areteeriti 1935. a., suri vanglas 1936. a. — 179.

Freiberg, Karl — parempoolne sotsialist, üks ESTP liidreid. — 168.

Grimpel, Arnold — ETP pahempoolse tiiva üks juhte 1926. a., aktiivne tegelane pahempoolsetes ametiühingutes, riigikogu liige 1926.—1928. a. — 69, 85.

Herbst, Ferdinand — EKP illegaalne organisaator Virumaal 1933.—1939. a. — 72.

Hiis, Konstantin — vt. Veiss, Konstantin.

Hint, August — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tartus, Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu juhatuse liige. Areteeriti 1933. a. mais ja mõisteti poolteiseks aastaks vangi. — 140, 143, 149, 150, 151, 153, 154, 164, 169.

Hist, Friedrich — ETP riigikogurühma liige 1929. a.; heideti oma oportunistliku tegevuse pärast riigikogurühmast ja Eesti Tööliste Parteist välja. — 93.
Hitler, Adolf — Saksamaa fašistlik diktaator. — 25, 30, 123, 153, 176.
Hunt, Friedrich — EKP Sindi organisatsiooni liige, EKP 1934. a. augustikonverentsi delegaat. — 73, 187.
Hunt (Veber), Veera — EKP Sindi organisatsiooni liige, EKP 1934. a. augustikonverentsi delegaat. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 73, 187.

Illisson, Leonhard-Friedrich — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tartus. Praegu NSV Liidu Standardite, Mõõtude ja Mõõteriistade Komitee volinik Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures. — 154.
Ingo (Pajumaa), Helene — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist, ETP liige. Areteeriti 1930. a. ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 98.

Jakobson, Idel — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tartus, 1931. a. kommunistliku kirjanduse paljundaja partei illegaalses trükikojas Järvel. Areteeriti 1931. a. suvel ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. Praegu töötab Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikus Plaanikomisjonis. — 53, 60.
Jans, Johan — ESTP parempoolne tegelane. — 174.
Johanson, Leopold — üks ESTP liidreid, oportunist, kes tegi vahel ka demagoogilisi «pahempoolseid» manöövreid. — 157, 164, 166.
Joonas, Erich — parempoolne sotsialist, üks ESTP liidreid. — 181.
Juur, A. — ESTP Vana-Kuuste osakonna sekretär. — 166.
Jõeäär, Aleksander — pahempoolne sotsialist, üks Marksistliku Töörahva Ühenduse asutajaid. — 177, 179, 180, 189, 198.
Jürna, Johannes (1895—1930) — EKP illegaalne organisaator Tallinnas, mõrvati 13. märtsil 1930. a. kodanliku politsei poolt. — 49, 50.

Kaaver, Valter — aktiivne revolutsioonilise töölisliikumise tegelane. ETP Keskkomitee esimees ja ETP riigikogurühma liige 1929—1930. a. — 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 113, 114, 133, 146.
Kahm, Julius — EKP illegaalne töötaja (esines Lehtpuu varjunime all); mõrvati kodanliku kohtu otsusel 1932. a. — 77, 104.
Kangro (Lepik), Melanie — pahempoolne noorsotsialist Tartus, võttis osa kommunistlike lendlehtede levitamisest. Areteeriti 1934. a. ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle. Praegu töötab Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogus. — 183.
Karotamm, Nikolai — EKP töötaja, ajakirjanik ja Rahvusvahelise Lenini kooli õppejõud. Praegu töötab NSV Liidu Teaduste Akadeemia Maailmamajanduse Instituudis Moskvas. — 187, 195.
Kasemets, Anton — vt. Teppich, Anton.
Kass, August — õpetaja Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu esperantokursustel Tartus. Praegu töötab Tartu rajooni TSN Täitevkomitee rahandusosakonnas. — 151.

Kevato, Eduard — EKP illegaalne organisaator Pärnumaal 1932.—1933. a. Areteeriti 1933. a. mais ja mõisteti kuueks aastaks sunnitööle. — 63, 72.
Kingissepp, Viktor (1888—1922) — kommunistliku partei liige 1905. aastast, väljapaistev EKP tegelane. Mõrvati kodanlıku sõjakohtu otsusel 3. mail 1922. — 58.
Kirikal, Aleksander — ETP riigikogurühma liige, aktiivne lektor pahempoolsetes töölisorganisatsioonides. Praegu pensionär Tallinnas. — 90, 91, 92, 96, 146.
Kitsing, Martin — aktiivne tegelane ETP Paide osakonnas ja noortesektsioonis. Areteeriti 1930. a. ja mõisteti 8 aastaks sunnitööle. — 98, 100.
Kitt, Eduard — EKP Saaremaa organisatsiooni aktivist, kandideeris 1932. a. riigikogu valimistel pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjas. Areteeriti 1933. a. ja mõisteti 8 aastaks sunnitööle. — 101.
Kivisson, Osvald — EKNÜ illegaalne organisaator 1931. aasta algul. Areteeriti 1931. a. märtsis ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. Praegu tehase «Silikaat» direktor. — 57, 58, 60.
Klementi, Vilhelmine — väljapaistev EKNÜ organisaator, piinati surnuks kodanlikus vanglas 1929. a. — 112.
Korb, Magda — vt. Serm, Magda.
Kriiseman, Arnold — poliitvang 1928.—1932. a., 1932. aastal töötute ja revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide üks juhte Tartus. Areteeriti uuesti 1932. aasta lõpul; suri vanglas. — 74, 108, 109, 117, 138, 139, 141, 153, 154.
Kroos, Priidik — pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige 1932.—1933. a., aktiivne tegelane pahempoolsetes töölisorganisatsioonides. — 102, 104, 105, 106, 112, 138, 142.
Krumin, J. — Läti Kommunistliku Partei esindaja EKP 1934. aasta augustikonverentsil. — 187, 196.
Kruus, Ilmar — Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu liige, üks marksismi propageerijaid Tartu haritlaste ja tööliste keskel 1930-ndatel aastatel. — 149, 151, 153, 154.
Kull, Eduard — EKP illegaalne töötaja 1929. a. lõpul ja 1930. a. algul, vastutas töö eest noorte keskel. Areteeriti 1930. a. märtsis ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. — 50.
Kuul, Aleksander — aktiivne osavõtja EKP Saaremaa organisatsiooni tööst; areteeriti 1931. a. sügisel ja mõisteti 4 aastaks sunnitööle. — 47, 60.
Kuusekänd, Juhan — töötu Pärnust. — 20.
Käspert, Johannes (1886—1937) — kommunistliku partei liige 1912. aastast, väljapaistev EKP tegelane. — 187.
Käär, Leonhard — ETP juhtiv tegelane Narvas, ETP riigikogurühma liige 1929.—1930. a., mitmete ETP väljaannete toimetaja. — 86, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98.
Käärid, Anastasia — vt. Mui, Anastasia.
Köster, Paulina — EKP aktivist, konspiratiivkorteri pidaja ja partei kuller. Areteeriti 1930. a. ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 50.
Küttmann, Johannes — EKP Tallinna Komitee liige 1931. aasta kevadel; areteeriti sama aasta suvel ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 60.

Laante, Vladimir — pahempoolne sotsialist, ESTP Vana-Vändra osakonna sekretär. Praegu töötab Viljandis. — 164.
Laes, Roman — pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige 1932. a.; heideti riigikogurühmast välja kui avantürist ja provokaator. — 102.
Lage, Jaan — EKP Pärnu organisatsiooni liige, aktiivne osavõtja Pärnu pahempoolsete töölisorganisatsioonide tööst. Praegu pensionär Pärnus. — 171.
Laidoner, Johan — Eesti kodanliku armee kindral ja reaktsioonilise poliitikategelane, K. Pätsi lähem abiline fašistliku diktatuuri kehtestamisel Eestis. — 32, 34, 179, 181, 182.
Larka, Andres — Eesti kodanliku armee kindral, fašist, «Eesti Vabadussõjalaste Liidu» (vapside) ametlik juht. — 32, 182.
Lauristin, Johannes (1899—1941) — kommunistliku partei liige 1917. aastast, väljapaistev EKP tegelane, poliitvang 1923.—1931. a. veebr. ja 1931. a. märtsist — 1938. a. 1940.—1941. a. Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees. — 60.
Lehtmets, Herman — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist, ETP Keskkomitee liige. — 86.
Leinberg, Anna — vt. Moosel, Anna.
Lember, Aleksander — EKP Saaremaa organisatsiooni aktivist. Areteeriti 1931. a. ja mõisteti 3 aastaks vangi. — 60.
Lember, Vassili — eelmise vend, EKP Saaremaa organisatsiooni aktivist. Areteeriti 1931. a. ja mõisteti 2 aastaks vangi. — 60.
Lenin, Vladimir Iljitš (1870—1924) — rahvusvahelise töölisliikumise geniaalne juht, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi rajaja. — 86, 99, 114, 147.
Lepik, Erhard — aktiivne osavõtja revolutsioonilisest töölisliikumisest Tartus, Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu juhatuse liige; 1934. aastal illegaalne parteitöötaja. Areteeriti 1934. a. ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. — 143, 149, 150, 151, 153, 154, 164.
Lepik, Melanie — vt. Kangro, Melanie.
Lepp, Hilda — aktiivne osavõtja pahempoolsete ametiühingute ja EKP illegaalse organisatsiooni tööst Tallinnas; EKP 1934. aasta augustikonverentsi delegaat. — 145, 182, 187.
Ligi, Mihkel — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist, ETP liige, rätsepatööliste ametiühingu juhatuse liige. Praegu personaalpensionär Kingissepa rajoonis Orissaares. — 100.
Liivoja, Rudolf — juhtiv tegelane Narva pahempoolsetes töölisorganisatsioonides. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 115.
Luik, August — ETP pahempoolse tiiva üks juhte, riigikogu liige 1926.—1927. a. — 85.

Martinson, Hans — ETP parempoolse tiiva liider, hiljem ESTP juhtiv tegelane. — 85, 86, 88.
Martõnov — EKP illegaalne töötaja 1929. a., lahkus omavoliliselt põrandaaluselt töölt. — 160.
Marx, Karl (1818—1883) — teadusliku kommunismi rajaja, maailma proletariaadi geniaalne juht. — 86, 94, 114, 153.
Maurer, Theodor — ETP parempoolse tiiva üks juhte. — 85, 86, 88.

Meering (Mirring), Richard (1900—1937) — EKP väljapaistev tegelane, EKP Keskkomitee Poliitbüroo liige ja Keskkomitee sekretär, EKP esindaja Kominterni Täitevkomitee juures. — 50, 56, 187, 189, 192, 194, 196.
Meius, Aleksander — EKP kaubalaevastiku organisatsiooni liige, EKP 1934. aasta augustikonverentsi delegaat. — 76, 187.
Mickievičius-Kapsukas, Vincac (1880—1935) — Leedu Kommunistliku Partei väljapaistev tegelane, Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee liige. — 187, 193, 194, 195.
Mikker, Richard — poliitvang 1924.—1932. a., EKP Kunda organisatsiooni asutaja; EKP 1934. aasta augustikonverentsi delegaat. — 63, 73, 74, 117, 131, 187.
Mirring, Richard — vt. Meering, Richard.
Mõissar, Karl — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tartus, Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu juhatuse liige. Areteeriti 1933. aastal ja mõisteti 1 aastaks vangi. — 149, 150, 154.
Mollart, Gustav — juhtiv tegelane pahempoolsetes töölisorganisatsioonides. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 146.
Moosel (Leinberg), Anna — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist, Kiutööliste Ametiühingu juhatuse liige. Praegu pensionär Tallinnas. — 100, 112, 113, 145.
Mui (Käärid) Anastasia — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Saaremaal, kandideeris 1932. aasta riigikogu valimistel pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjas. Elab praegu Kingissepa rajoonis. — 101.
Mägi, Johannes — Krulli tehase EKP kollektiivi liige. — 44.
Mänd, Anton — EKP Tallinna organisatsiooni aktivist 1932. aastal. — 74.
Männik, Anatoli, — töölisklassi ühisrinde eest võitleja. Areteeriti 1935. aastal ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle. — 197.
Männikson, Konstantin — EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretär 1929.—1930. a. — 43, 44, 59.
Mölder, Glafiira — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Saaremaal, kandideeris 1932. a. riigikogu valimistel pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjas. Areteeriti 1933. a. ja mõisteti 5 aastaks vangi. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 101.

Nadson, Robert (Tuberik, Voldemar) — EKP Keskkomitee töötaja partei väliskeskuses Taanis. — 187.
Nessler, Jaak — EKP Sindi organisatsiooni asutaja ja sekretär, 1934. aastal valiti tööliste esindajana Sindi alevivolikokku. — 73, 101, 138, 182.
Niit, Kaalep — EKP kaubalaevastiku organisatsiooni aktivist, ISH Eesti sektsiooni liige. — 76, 124, 125.

Oinas, Aleksander — parempoolne sotsialist, üks ESTP liidreid. — 177.
Ojasoo, Arnold — parempoolne tegelane meremeeste ametiühingutes. — 124.
Okk, Feodor (1898—1941) — EKP Tallinna organisaator 1932. a. Areteeriti 1932. aastal ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. — 74, 75.

Oravas — laevakapten. — 127.

Padrik, Katariina — EKP illegaalne töötaja 1929.—1930. a., juhtis MOPR-i tööd. Areteeriti 1930. aastal ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 50, 59.

Pajumaa, Helene — vt. Ingo, Helene.

Palvadre, Jakob — EKP Keskkomiteega opositsioonis oleva kommunistide grupi juht. — 93.

Parker, Martin — EKP kuller 1930.—1931. a., areteeriti 1931. a. ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 60.

Paulman, Johannes — EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo töötaja 1929. a. (aprillist oktoobrini — büroo sekretär, oktoobrist aastavahetuseni — büroo liige). — 43, 59, 112.

Peet, Johannes — EKP organisaator meremeeste keskel. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 124.

Pesur, Eduard — ETP parempoolse tiiva üks juhte, hiljem ESTP aktiivne tegelane. — 88.

Peterson, Ernst — ehitustööline, Üleriikliku Maatöörahva Ühingu Kõpu osakonna juhatuse liige. Praegu töötab Viljandi rajooni kolhoosis «Valgus». — 121.

Petree, Peeter — poliitvang 1924.—1938. a., Keskvangla parteiorganisatsiooni büroo («vabe») liige. — 80.

Pieck, Wilhelm (1876—1960) — Saksa ja rahvusvahelise töölisliikumise väljapaistev tegelane, üks Saksamaa Kommunistliku Partei asutajaid. — 198.

Pikka, Ralf — ETP noortesektsiooni liige, pidas sidet EKP ja ETP vahel. Areteeriti 1930. aastal ja mõisteti 4 aastaks vangi. — 98, 100.

Pirson, Aleksander — pahempoolne sotsialist, töölisklassi ühisrinde eest võitleja. — 175.

Potin, Aleksander — EKP Tartu Komitee liige 1931. a., mõrvati kodanliku politsei poolt 1931. a. mai algul. — 55, 135.

Prink, August — pahempoolne sotsialist, juhtiv tegelane Tartu Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingus ja teistes pahempoolsetes töölisorganisatsioonides. Praegu personaalpensionär Tartus. — 149, 154.

Pruul, Johannes — EKP kaubalaevastiku parteiorganisatsiooni ja ISH Eesti sektsiooni liige. — 76.

Pšenitšnikov, Boris — arst, võttis aktiivselt osa pahempoolsete töölisorganisatsioonide tööst ja revolutsioonilise töölisajalehe «Rabotšaja Pravda» toimetamisest. Praegu Eesti NSV Punase Risti Seltsi Keskkomitee esimehe asetäitja. — 105, 147.

Puusepp, Alviine — EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo liige 1929.—1931. a. Areteeriti 1931. aastal ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. Praegu personaalpensionär Tartus. — 43, 57, 58, 59, 60.

Põdra, Albert — EKP Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni aktivist, EKP 1934. a. augustikonverentsi delegaat. — 65, 187, 188.

Päss, Adolf — Tööliste Kultuurharidusliku Ühingu juhatuse liige, aktiivne osavõtja pahempoolsete ametiühingute tööst. Praegu töötab Tallinna Pedagoogilise Instituudi õppejõuna. — 146.

Päts, Konstantin — kodanlik riigitegelane, kehtestas 1934. aastal Eestis fašistliku diktatuuri. — 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 157, 164, 166, 174, 178, 179, 180, 181, 182, 183.
Pöögelmann, Hans (1875—1938) — kommunistliku partei liige 1905. a., väljapaistev EKP tegelane, EKP Keskkomitee Poliitbüroo liige, proletaarne kirjanik ja publitsist. — 43, 155, 182, 187, 188, 194, 196.

Raesaar, Karl — pahempoolne noorsotsialist, võitleja töölisklassi ühisrinde eest; areteeriti 1935. aastal ja mõisteti 4 aastaks vangi. — 197.
Rattas, August — pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige 1932.—1934. a. — 102, 105, 106.
Reesen, Johannes — EKP Keskkomitee liige. — 187, 193.
Rei, August — parempoolne sotsialist, üks ESTP liidreid. — 32, 95, 157, 166, 177, 178, 181, 182.
Reikop, Martin — EKP Suure-Kõpu organisatsiooni liige. Praegu töötab Viljandi rajooni «Bolševiku» kolhoosis. — 71.
Reiman, Tõnis — EKP Suure-Kõpu organisatsiooni liige. — 71, 121.
Reinfeldt (Tooming), Alise — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 182.
Remmelgas, Kristjan — EKP aktivist, pidas sidet EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo ning pahempoolsete ametiühingute ja Eesti Tööliste Partei vahel. — 88, 112, 113, 114.
Riis, Aleksander — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Saaremaal. — 48.
Riis, Vassili — eelmise poeg, aktiivne osavõtja EKP Saaremaa organisatsiooni tööst, Saaremaa komsomoliorganisatsiooni sekretär. Areteeriti 1932. aastal ja mõisteti 4 aastaks sunnitööle. Praegu personaalpensionär Pärnus. — 47.
Roes, Aleksander — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Saaremaal, kandideeris 1932. aasta riigikogu valimistel pahempoolsete tööliste ja kehvikute nimekirjas. Areteeriti 1933. a. ja mõisteti 4 aastaks sunnitööle. — 101.
Roog, Heinrich — Eestimaa Töölisühingute Keskliidu juhatuse liige 1935.—1936. a., töölisklassi ühisrinde eest võitleja. — 198.
Rootsi, Voldemar — ETP ajalehe «Edasi» toimetaja, 1929.—1930. a. poliitvang, 1931. a. kevadel EKP Tallinna Komitee liige. Areteeriti 1931. a. ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 60, 94, 100, 146.
Rosenfeldt, Kristjan — EKP konspiratiivkorteri pidaja, areteeriti 1931. aastal ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle. — 61.
Ross, Heinrich — EKP illegaalne töötaja, juhtis EKNÜ tööd 1927.—1928. a. Töötab praegu Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riigikontrolli Komisjonis. — 87.
Ruus, Neeme — pahempoolne sotsialist, töölisklassi ühisrinde eest võitleja. — 175.
Rästas, Otto (1890—1938) — kommunistliku partei liige 1912. aastast, väljapaistev EKP tegelane, EKP Keskkomitee Poliitbüroo liige ja Keskkomitee sekretär (1929.—1930. a.). — 42, 43, 187, 196.

Rätsep, Hugo — ETP pahempoolse tiiva üks juhte 1926.—1928. a., 1928.—1932. a. poliitvang, 1933. a. EKP Keskkomitee poolt legaalse töö juhtimiseks loodud kolmiku liige. — 63, 69, 85, 105, 131.

Sakkart, Albert (1909—1938) — EKP Jaan Kreuksi nim. rajooniorganisatsiooni sekretär 1932.—1935. a., EKP 1934. a. augustikonverentsil tegi ettekande partei organisatsioonilisest tööst ja valiti EKP Keskkomitee liikmeks. — 63, 64, 65, 69, 183, 187, 192, 193, 196.

Selge, Ernst — ETP parempoolse tiiva üks liidreid, hiljem ESTP aktiivne tegelane. — 85, 86.

Semper, Johannes — antifašistlik kirjanik. Praegu Eesti NSV teeneline kirjanik, Eesti NSV Kirjanike Liidu liige. — 174.

Serm (Korb), Magda — EKNÜ esindaja EKP augustikonverentsil 1934. a. Praegu töötab Kultuuriala Töötajate Ametiühingu Vabariiklikus Komitees. — 187, 192.

Siim, Aleksander — EKP aktivist, kelle majas Nõmmel asus partei illegaalne trükikoda. Areteeriti 1931. aastal ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 51, 60.

Siim, Salme — illegaalse kommunistliku kirjanduse paljundaja 1930.—1931. a. Areteeriti 1931. a. ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 51, 60.

Silverstov, Aleksander — aktiivne osavõtja revolutsioonilisest töölisliikumisest Narvas, pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige 1932.—1933. a. — 102, 103, 105, 106, 147.

Sipria, Alma — vt. Didvi, Alma.

Sirk, Artur — fašist, «Eesti Vabadussõjalaste Liidu» (vapside) juhtiv tegelane. — 32.

Sonberg, Hilda — EKP töötaja NSV Liidus, kommunistliku partei liige 1914. aastast. — 187.

Soo, Villem — aktiivne pahempoolne töölisliikumise tegelane Rakveres, areteeriti 1933. aastal ja mõisteti 3 aastaks vangi. — 138, 142, 143, 166, 167.

Soots, Jaan — kodanliku armee kindral ja reaktsiooniline poliitikategelane. — 33.

Sprenk, August — ETP parempoolse tiiva üks juhte. — 85, 88.

Stamm, Adolf — poliitvang 1924.—1932. a. 1933. aastal EKP Keskkomitee poolt legaalse töö juhtimiseks loodud kolmiku liige. — 63, 131.

Stein, Arnold — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tartus, Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu liige. Areteeriti 1933. aastal ja mõisteti poolteiseks aastaks vangi. — 149, 153, 154, 169.

Stein — Soome Kommunistliku Partei esindaja EKP augustikonverentsil 1934. a. — 187, 196.

Strandman, Otto — kodanlik poliitikategelane, riigivanem 1929.—1930. a. — 91.

Suur, Eduard — EKP Jaan Kreuksi nimelise organisatsiooni aktivist, illegaalse kommunistliku kirjanduse paljundaja. — 65, 66.

Söön, Mihkel — EKP Sindi organisatsiooni liige, 1934. aastal valiti tööliste esindajana Sindi alevivolikokku. — 73, 182.

Sütiste, Juhan (Schütz, Johannes) — progressiivne luuletaja. — 55.

Taalman, Alfred — poliitvang 1928.—1932. a., seejärel organiseeris maaproletariaadi võitlust Suure-Kõpus; EKP Suure-Kõpu organisatsiooni asutaja ja sekretär. — 69, 70, 71, 121, 138, 142.
Taalman, Georg — pahempoolne sotsialist, võitleja töölisklassi ühisrinde eest. — 178.
Tamm, Feodor — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Pärnus, EKP Pärnu organisatsiooni liige. Praegu personaalpensionär Pärnus. — 73.
Tammik, Anette — juhtiv tegelane pahempoolsetes ametiühingutes ja Tööliste Klubis. Areteeriti 1930. a. ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 145.
Tamson, Johannes — pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige, heideti rühmast välja avantürist R. Laesi kaitsmise pärast. — 102.
Tarkpea, Erich — poliitvang 1925.—1931. a., seejärel juhtis Pärnu kommunistide võitlust ametiühingutes ja töötute keskel, aktiivne võitleja ühisrinde loomise eest. 1934. a. mõisteti poolteiseks aastaks vangi. Praegu Eesti NSV Kultuuriministeeriumi kaadriosakonna juhataja. — 63, 73, 101, 117, 138, 141, 142, 143, 147, 171, 172, 173.
Tarum, August — revolutsioonilise töölisliikumise aktivist Tallinnas, ETP Tallinna linnakomitee liige. Areteeriti 1930. a. ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. Praegu pensionär Jõhvis. — 98, 145.
Teppich (Kasemets), Anton — EKP illegaalne töötaja 1931. a., osutus reeturiks. — 60.
Tiitus, August — oportunistlik ametiühingutegelane, Üle-Eesti-maalise Meremeeste Liidu juhatuse sekretär. — 123, 124, 125.
Togliatti, Palmiro (sünd. 1893. a.) — silmapaistev Itaalia ja rahvusvahelise töölisliikumise tegelane, Itaalia Kommunistliku Partei peasekretär. — 157.
Tooming, Alise — vt. Reinfeldt, Alise.
Tross, Jaan — poliitvang 1924.—1933. a., 1933.—1934. a. EKP Tartu organisaator; 1934. aastal areteeriti ja mõisteti 4 aastaks sunnitööle. — 63, 74, 131.
Tuberik, Voldemar — vt. Nadson, Robert.
Tuiman, Erik — pahempoolne sotsialist, aktiivne võitleja fašismi vastu. — 174.
Tuul, Osvald (1906—1941) — EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretär 1930.—1931. a.; areteeriti 1931. a. ja mõisteti 12 aastaks sunnitööle. — 50, 51, 56, 58, 60, 61, 80, 113.
Tõnisson, Aleksander — kodanliku armee kindral ja reaktsiooniline poliitikategelane. — 33.
Tõnisson, Jaan — kodanlik poliitikategelane. — 30, 31, 175.

Unt, Johan — kodanliku armee kindral. — 50.

Vahtmann (Vaarandi), Anton — poliitvang 1924.—1931. a., alates 1932. aastast EKP organisaator meremeeste keskel, revolutsiooniliste meremeeste ajakirja «Majakas» toimetaja. Praegu ajakirja «Looming» toimetaja. — 76, 124, 127.
Vakepea, August — EKP kaubalaevastiku organisatsiooni liige, ISH Eesti sektsiooni aktivist. — 76, 78.

Vakmann, Rudolf (1894—1938) — kommunistliku partei liige 1913. aastast, väljapaistev EKP tegelane, EKP Keskkomitee liige. — 187.
Vares-Barbarus, Johannes (1890—1946) — demokraatlik kirjanik ja ühiskonnategelane, 1940.—1946. a. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees. — 174.
Vassil, Elmar — EKP Tartu Komitee sekretär 1931. aasta kevadel, aktiivne osavõtja Tartu pahempoolsete töölisorganisatsioonide tegevusest ja töötute liikumisest. — 55, 135, 136.
Vassiljev — Kominterni esindaja EKP 1934. a. augustikonverentsil. — 187.
Veber, Veera — vt. Hunt, Veera.
Vebermann, Johanna — pahempoolne sotsialist, võitleja tööliskiassi ühisrinde eest. — 175.
Veimer, Arnold — poliitvang 1922.—1938. a., Keskvangla parteiorganisatsiooni büroo («vabe») liige. Praegu EKP Keskkomitee liige, Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu esimees. — 80.
Veiss (Hiis), Konstantin — Ametiühisuste Kesknõukogu ja Tööliste Klubi esimees 1929.—1930. a. Praegu pensionär Tallinnas. — 112, 113, 114, 145, 146.
Vilde, Eduard — silmapaistev eesti kirjanik, antifašist. — 174.
Volgerat, Aleksander — EKP kaubalaevastiku organisatsiooni liige, ISH Eesti sektsiooni aktivist. Praegu personaalpensionär Tallinnas. — 76, 77.
Vähi, Aleksander — EKP Jaan Kreuksi nimelise rajooniorganisatsiooni aktivist; areteeriti 1934. a. ja mõisteti 10 aastaks sunnitööle. — 65.
Välison, Aleksander — pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühma liige 1934. a., aktiivne osavõtja pahempoolsete töölisorganisatsioonide tegevusest. Praegu pensionär Tallinnas. — 106, 180.

SISUKORD

Eessõna 3

I. Kodanliku Eesti majanduslikust ja poliitilisest olukorrast aastail 1929—1934. 11

1. Majanduskriis Eestis ja töölisklassi olukorra halvenemine 11

2. Fašismi pealetung 25

II. Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsiooniline olukord aastail 1929—1934 35

1. Partei majanduskriisi esimestel aastatel (1929—1931) 35

2. Partei reorganiseerimine 1931. a. 60

3. Partei organisatsiooniline tugevnemine aastail 1932—1934 63

III. Legaalsete töövormide kasutamine 84

1. Eesti Tööliste Partei 85

2. Pahempoolsete tööliste ja kehvikute riigikogurühm 100

3. Ametiühingud 106

4. Töötute liikumine 133

5. Kultuuriühingud 145

6. Mõnedest EKP taktika küsimustest aastail 1929—1932 155

IV. Esimesed sammud töölisklassi ühisrinde loomisel. ESTP lagunemine 162

V. Eestimaa Kommunistliku Partei augustikonverents . . . 186

Isikunimede register 202

Куули Олаф Хансович

ПОД ЕДИНОЕ БОЕВОЕ ЗНАМЯ

На эстонском языке

Оформление Л. Круусмаа

Эстонское государственное издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja M. Pesti

Tehniline toimetaja E. Lumet

Korrektorid M. Pedajas ja L. Kukk

Ladumisele antud 20. IX 1961. Trükkimisele antud 25. X 1961. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 13,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 11,07. Arvutuspoognaid 12,56. Trükiarv 4000. MB-06368. Tellimise nr. 8237. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I

Hind 34 kop.

1—9

34 kop.

A
24183